
Όσα δεν πήρε ο άνεμος

© Copyright: Γιάννης Διαμ. Χαρτοφύλης,
Τηλ.: 210/6717.671

Ευχαριστούμε το Δήμαρχο και το Δημοτικό Συμβούλιο Νισύρου
για την απόφασή τους να καλύψει ο Δήμος
τη δαπάνη έκδοσης αυτού του βιβλίου

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική ή μερική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

Νόμος 2121/1993 καί Κανόνες του διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the author.

Printed in Greece 2007

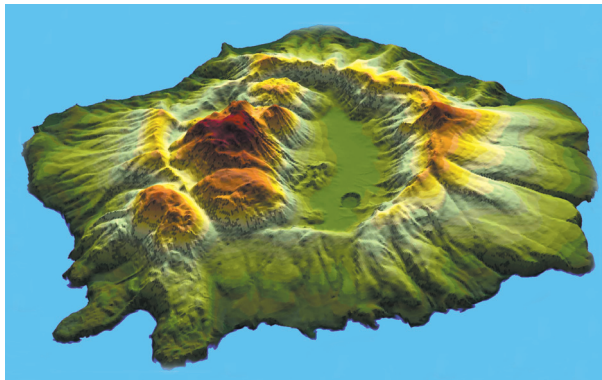
Φωτογραφία εξωφύλλου: ΝΙΣΥΡΟΣ: Επεξεργασμένο ψηφιακό μοντέλο εδάφους.

Φωτογραφία οπισθοφύλλου: Η Δημιουργία της Νισύρου

ISBN: 978-960-98068-0-0

ΓΙΑΝΝΗ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ

Όσα δεν πήρε ο άνεμος...

ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΝΙΣΥΡΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ «Ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ»

ΑΘΗΝΑ 2007

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο Γιάννης Χαροφύλης, του Διαμαντή και της Άννας, το γένος Κατσιματίδη, γεννήθηκε στη Νίσυρο στα χρόνια της ιταλικής σκλαβιάς και του πολέμου κι εκεί πέρασε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια, σε εποχές δύσκολες, με πολλές στερήσεις και πιεστικές ανάγκες. Το πρώτο σχολείο, στο οποίο φοίτησε ήταν το Ιταλικό, μέσα σε κλίμα έντονης ανθελληνικής προπαγάνδας, που στόχο της είχε τον αφελληνισμό των μαθητών και την οριστική αποκοπή τους από τη γλώσσα και τη θρησκεία των πατέρων τους.

Γι' αυτό και αντιδρώντας σ' αυτή την προσπάθεια του κατακτητή, φοίτησε, όπως και όλοι οι μαθητές της εποχής εκείνης, στο Κρυφό Σχολείο, που με χίλιους δυο κινδύνους αναβίωσαν οι Έλληνες δάσκαλοι, για να διδάξουν τη μητρική τους γλώσσα στα «σκλαβόπουλα».

Μετά την απελευθέρωση, φοίτησε στα ελληνικά σχολεία του νησιού, Δημοτικό και Ημιγυμνάσιο και αποφοίτησε από το Ιπποκράτειο Γυμνάσιο της Κω.

Και μετά άρχισε ο αγώνας για τη ζωή. Άρχισε η προσπάθεια για παραπέρα σπουδή και μόρφωση, όμως οι καιροί ήταν δύσκολοι γι' αυτό και η προσπάθειά του προχωρούσε μέσα από Συμπληγάδες. Κέρδισε δυο υποτροφίες, όμως καμιά δεν κατάφερε να αξιοποιήσει. Η μια ήταν από το Πανεπιστήμιο Columbia της Ν. Υόρκης, την οποία έχασε γιατί, με το αιτιολογικό ότι δεν γνώριζε την αγγλική γλώσσα, δεν του χορηγήθηκε φοιτητική βίβα.

Και η δεύτερη από τη Μονή της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, από την οποίαν αναγκάστηκε να παραιτηθεί και μάλιστα μετά από ένα χρόνο φοίτησης στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όταν ο τότε Μητροπολίτης Ρόδου Σπυρίδων έθεσε ως προϋπόθεση για τη συνέχισή της, τη χειροτονία του σε Διάκονο σε ηλικία μόλις 19 χρόνων.

Είναι αριστούχος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου, όμως σταδιοδρόμησε ως μόνιμος Αξιωματικός στο Πολεμικό Ναυτικό, στο οποίο υπηρέτησε επί 32 χρόνια και αποστρατεύτηκε με το βαθμό του Αρχιπλοιάρχου.

Μετά την αποστρατεία του εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα, όπου ασχολήθηκε ενεργά με τα συλλογικά δρώμενα της Νισυριακής παροικίας, ενώ βρέθηκε πάντα παρών στα μεγάλα προβλήματα που απασχόλησαν τη Νίσυρο, με κυριότερο το έργο στήριξης του βράχου της Μονής της Σπηλιανής, του οποίου υπήρξε ο βασικότερος συντελεστής. Γι' αυτό και του απενεμήθη η «Ύψιστη Ευαρέσκεια της Εκκλησίας» από την Ι. Μητρόπολη Ρόδου. Για πολλά χρόνια διετέλεσε Γεν Γραμματέας και Πρόεδρος του Συλλόγου των Νισυρίων της Αθήνας «Γνωμαγόρα», ενώ επί εικοσαετιών και πλέον εκδίδει την εφημερίδα του Συλλόγου «Νισυριακά Νέα». Υπήρξε ο εισηγητής της πρότασης για τον εορτασμό των 600 χρόνων από την ίδρυση της Μονής της Σπηλιανής και την πρόσκληση στη Νίσυρο του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, ο οποίος του απένειμε το Αργυρό Μετάλλιο του εορτασμού.

Στη διάρκεια της υπηρεσίας του στο Π.Ν. τιμήθηκε από την Ελληνική Πολιτεία με τα παράσημα του Ταξίαρχου του Τάγματος του Φοίνικα και του Σταυρού του Τάγματος της Τιμής και με τα Μετάλλια Στρατιωτικής Αξίας Δ' και Β' Τάξεως.

Ο Γιάννης Χαροφύλης είναι λάτρης της Βυζαντινής Μουσικής, την οποία σπούδασε στο Ελληνικό Ωδείο και την υπηρετεί από τα παιδικά του χρόνια.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο κάθε λαός, μικρός ή μεγάλος, πολυάριθμος ή ολιγάριθμος, έχει την ιστορία του. Είναι οι αναμνήσεις γεγονότων και καταστάσεων, που επηρέασαν τη συμπεριφορά του, την ψυχολογία του, τον τρόπο ζωής του και άφησαν πίσω τους ίχνη, που σφράγισαν τη μετέπειτα ζωή του.

Στις σελίδες που ακολουθούν, καταγράφονται τέτοιας μορφής γεγονότα, όπως τα έζησα και όπως μπόρεσα να τα ανασύρω μέσα από τις αναμνήσεις των παιδικών μου χρόνων.

Μεγάλο μέρος αυτών των αναμνήσεων αφορά τα χρόνια της Ιταλικής σκλαβιάς και του πολέμου και αντικατοπτρίζει τις συνθήκες, τις οποίες επιφύλαξε η μοίρα στη δική μου τη γενιά, για να γνωρίσει τη ζωή. Συνθήκες, τις οποίες ακόμα και μια δυνατή πέννα, ένα έμπειρο λογοτεχνικό χέρι δεν θα μπορέσει να αποδώσει πιστά, αν δεν τις έχει ζήσει. Ακόμα και ο πιο μεγάλος ρήτορας, όσο σπληννό, όσο καλλιεπή λόγο κι αν χρησιμοποιήσει, δεν θα μπορέσει να κάμει το ακροατήριό του να νιώσει τι θα πει να σου απαγορεύουν να μιλήσεις τη γλώσσα σου, να λατρεύεις τη θρησκεία των γονιών σου, να σου στερούν την ελευθερία λόγων και έργων, να καταπατούν και να εξευτελίζουν την προσωπικότητα σου, να σε εμποδίζουν να νιώσεις τη χαρά και την περφόρμανς για την ιστορία και τα κατορθώματα των προγόνων σου.

Μέσα από τα περιγραφόμενα γεγονότα αναδεικνύονται και στοιχεία από την τοπική μας παράδοση, απ' αυτά που αντιστέκονται σήμερα σθεναρά απέναντι στις εκσυγχρονιστικές τάσεις της εποχής και αγωνίζονται για να αποφύγουν τη σύνθλιψη και τον αφανισμό.

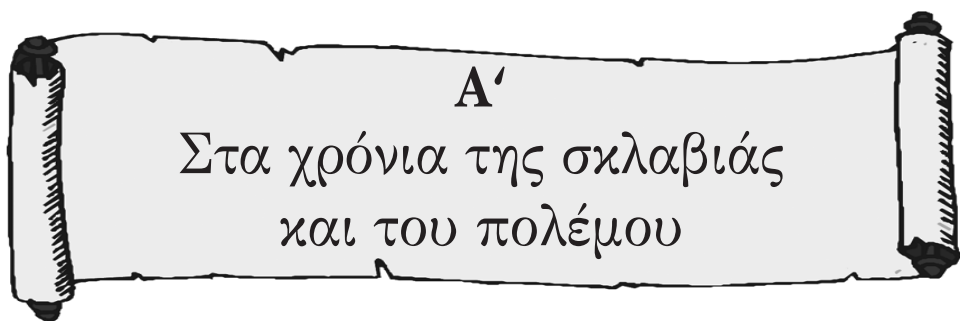
Τα κείμενα που περιλαμβάνονται στις επόμενες σελίδες, αναδημοσιεύονται από την προσωπική στήλη « ΑΠ' Ο,ΤΙ ΘΥΜΑΜΑΙ » της εφημερίδας «Νισυριακά Νέα», της οποίας επί μακράν σειράν ετών έχω την τιμή να είμαι ο συντάκτης.

Η θερμή υποδοχή και τα κολακευτικά σχόλια, που τους επιφύλαξε το αναγνωστικό κοινό της εφημερίδας, παρεκίνησαν στην απόφαση για συγκέντρωση και αυτοτελή αναδημοσίευσή τους, χωρίς να διεκδικώ συγγραφικές δάφνες και ιστορικές περγαμνές.

Επιδίωξή μου είναι να δώσω διέξοδο σε κάποιες ξεθωριασμένες αναμνήσεις, που φωτίζουν κομμάτι της νεότερης ιστορίας του νησιού μας και που ασφαλώς θα ενδιαφέρουν τις μετέπειτα γενιές, με την προσδοκία να φανούν χρήσιμες και σε τυχόν μελλοντική προσπάθεια καταγραφής της ιστορίας της Νισύρου.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗΣ

Α΄ Στα χρόνια της σκλαβιάς και του πολέμου

Τα Δωδεκάνησα υπό τον Ιταλικό ζυγό*

Για πολλούς αιώνες τα Δωδεκάνησα στέναζαν κάτω από την τουρκική σκλαβιά, περιμένοντας πάντα με αισιοδοξία την ημέρα του λυτρωμού τους. Όμως, αντί της ποθητής λευτεριάς, τους προέκυψαν το 1912 νέοι κατακτητές, οι Ιταλοί, τους οποίους υποδέχτηκαν ελπίζοντας, λόγω της ευρωπαϊκής τους προέλευσης και της κοινής χριστιανικής θρησκείας, σε ένα πιο ανθρώπινο και πιο πολιτισμένο καθεστώς διοίκησης, όταν μάλιστα οι ίδιοι, όπως δήλωνε ο πρώτος Διοικητής τους στρατηγός Ameglio, έφτασαν στα νησιά μας όχι ως κατακτητές αλλά ως ελευθερωτές. Αυτές όμως οι διαβεβαιώσεις κράτησαν τόσο, όσο χρειάστηκε για να δείξουν το πραγματικό τους πρόσωπο και να αποκαλύψουν τις επιδιώξεις τους, που κατευθύνονταν από τις αποφάσεις και τα σχέδια της Ρώμης.

Στα πρώτα χρόνια ο νέος κατακτητής εφάρμοσε πολιτική αβεβαιότητας, χωρίς ουσιαστικές πολιτικές μεταβολές. Μετά όμως την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, στις 24-7-1923, η κατάσταση άλλαξε ριζικά. Η φασιστική Ιταλία κατάργησε την ήπια πολιτική της και ανέθεσε τη διοίκηση των Δωδεκανήσων σε κυβερνητές ικανούς να προωθήσουν τα σχέδιά της και να ασκήσουν διοίκηση σύμφωνα με τη φασιστική ιδεολογία και τις επεκτατικές θεωρίες περί ανασύστασης του Ρωμαϊκού Κράτους: Στους Mario Lago (1924-1936) και Cesare Maria De Vecchi (1936-1940).

Πρώτη αλλαγή που επιχείρησε ο Mario Lago ήταν η μετονομασία των Δωδεκανήσων σε Ιταλικά νησιά του Αιγαίου (Isole Italiane dell' Egeo), που θεωρήθηκαν από τότε επίσημα ως ιταλική κτήση. Για τη διοίκηση των νησιών άρχισε να εφαρμόζεται ειδική νομοθεσία, σε όλους τους Δωδεκανησίους δόθηκε η «μικρή ιταλική ιθαγένεια», ενώ όσους συνεργάστηκαν με τις ιταλικές αρχές, τους αντάμειψαν, δίνοντάς τους την «μεγάλη ιταλική ιθαγένεια».

(*) Κ. Τσαρούχα, Η οικονομική πολιτική της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα.

Ακολούθησε συστηματική προσπάθεια για τον αφελληνισμό των Δωδεκανησίων, με πρώτα μέτρα την κατάργηση της διδασκαλίας στα σχολεία της ελληνικής γλώσσας και την ιταλοποίηση της παιδείας. Και εφαρμόστηκε μια μακρά σειρά μέτρων, ικανών να προωθήσουν τα σχέδια του κατακτητή. Έτσι, μεταξύ πολλών άλλων δημιούργησαν προβλήματα στην τοπική Εκκλησία, εμπόδισαν την ανάπτυξη της γεωργίας και της αλιείας, αδιαφόρησαν για την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων, ιδιοποιήθηκαν τα πιο πλούσια τμήματα γης που τα παρέδωσαν σε Ιταλούς αποίκους, άρχισαν την ανοικοδόμηση έργων που χαρακτηρίστηκαν βιτρίνας, με στόχο να επιβάλουν ιταλικό χαρακτήρα στα νησιά, ενώ εμπόδισαν τη συμμετοχή των κατοίκων στη διοίκηση του τόπου τους.

Σ' όλο αυτό το διάστημα οι Δωδεκανήσιοι βρέθηκαν εγκαταλελειμμένοι στην τύχη τους με μόνη ελπίδα τους αγώνες των ξενιτεμένων συμπατριωτών τους, που με μια συντονισμένη κινητοποίηση φρόντιζαν να ενημερώνουν με κάθε μέσο τη διεθνή κοινή γνώμη για τα όσα υφίσταντο οι αδελφοί τους στα Δωδεκάνησα. Η κινητοποίηση αυτή αναπτέρωνε το ηθικό των κατοίκων των νησιών και τους ενδυνάμωνε στο δικό τους αγώνα και στην αντίδρασή τους προς τα μέτρα του κατακτητή για αφελληνισμό τους. Με την αντίδρασή τους αυτή δημιουργούσαν κι αυτοί με τη σειρά τους εμπόδια στην εφαρμογή των ιταλικών σχεδίων, όπως συνέβη με την εξουδετέρωση της επιδίωξης να ανακηρύξουν αυτοκέφαλη την Εκκλησία της Δωδεκανήσου, αποσπώντας την από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Και θα πρέπει να θυμίσουμε ότι για το θέμα αυτό κατηγορήθηκαν ως συνεργασθέντες με τους κατακτητές οι Μητροπολίτες Ρόδου Απόστολος (Τρύφωνος) και Καλύμνου-Λέρον Απόστολος, οι οποίοι μετά την απελευθέρωση εξαναγκάστηκαν σε παραίτηση.

Φαίνεται όμως πως ο βαθμός απόδοσης των μέτρων του κατακτητή δεν κρίθηκε ικανοποιητικός, γεγονός που οδήγησε στην αντικατάσταση του Μάριο Λάγκο, το 1936, από τον Ντε Βέκκι, έναν από τους τετράρχες του φασισμού και πιο αυστηρό στις μεθόδους διοίκησης. Η άφιξη του νέου Κυβερνήτη επιδεινώσε πράγματι την ήδη ανυπόφορη κατάσταση, με την εφαρμογή σκληρότερων μεθόδων εκφασισμού και αφελληνισμού των Δωδεκανήσων. Ο Ντε Βέκκι κατάργησε παντελώς όλες τις πολιτικές και θρησκευτικές ελευθερίες, η ελληνική γλώσσα τέθηκε σε διωγμό, τόσο στα σχολεία όσο και στην καθημερινή ζωή, ενώ απαγορεύθηκε η ελεύθερη εκλογή των δημάρχων, οι οποίοι αντικαταστάθηκαν από διορισμένους, τους *podestà*.

Ο νέος κυβερνήτης ανέλαβε τα καθήκοντά του με την απόφαση να προσφέρει τον καλύτερο εαυτό του, προκειμένου να επιτύχει ό,τι δεν πέτυχε ο προκατόχός του. Και στα πλαίσια αυτής της απόφασής του ίδρυσε τα λεγόμενα *Dopo Lavoro* (Μετεργατικά Κέντρα), τα οποία έθεσε στη διάθεση

του εργατικού και αγροτικού πληθυσμού, προκειμένου να τους ασκεί έλεγχο και να τους ποδηγετεί κατά τα φασιστικά πρότυπα. Για τον ίδιο σκοπό στράφηκε και προς τη νεολαία, διακηρύσσοντας ότι «η φασιστική επιμόρφωση πρέπει να παρέχεται μέσα από το σχολείο σε όλες τις βαθμίδες του, μέσα από νεανικές οργανώσεις και ομάδες, μέσα από την πνευματική καλλιέργεια και με τη βοήθεια διαφόρων επινοημάτων που θα κατευθύνουν ένα τρόπο ζωής τέτοιο, ώστε να ταυτίζεται με εκείνον τον οποίον εγκαινίασε η επανάσταση των μελανοχιτώνων.

Σκλάβοι εξ απαλών ονύχων

Είχε συμπληρωθεί η δεύτερη δεκαετία ιταλικής σκλαβιάς των νησιών μας, όταν ήρθε στον κόσμο η δική μου η γενιά. Κι έτσι, **εξ απαλών ονύχων**, δοκιμάσαμε όλα τα καταπιεστικά και ανελεύθερα μέτρα, με τα οποία προσπάθησαν οι εγκάθετοι του Μουσολίνι να κάμψουν και να αλλοιώσουν το φρόνημα, εθνικό και θρησκευτικό, των Δωδεκανησίων. Επιχειρώντας σήμερα μια αναδρομή στη σφαίρα των παιδικών αναμνήσεων και στις εικόνες που μπόρεσε ν' αποτυπώσει τότε η περιορισμένη παιδική μας αντίληψη, ξαναθυμόμαστε:

Το πρώτο τραγούδι που μάθαμε στο σχολείο για να το λέμε κάθε μέρα στην έπαρση της σημαίας, χαιρετώντας με προτεταμένο το χέρι, κατά τα φασιστικά πρότυπα, ήταν το **Salve o popolo d' eroi, salve o patria immortale** (Χαίρε λαέ των ηρώων, χαίρε πατρίδα αθάνατη), ενώ η προσευχή μας κάθε πρωί ήταν το **Ave Maria piena di grazia**. Και μόλις πρωτοπήραμε χαρτί και μολύβι στο χέρι, το πρώτο σχέδιο που μας δίδαξαν ήταν το αλήστου μνήμης **Fascio Littorio**, ένα δεμάτι ξύλα με τον μπαλτά να προεξέχει στην κορυφή, το οποίο διάλεξε για έμβλημά του ο ιταλικός φασισμός.

Η διδασκαλία των Ελληνικών είχε τεθεί σε διωγμό στις μέρες μας και οι Νισύριοι δάσκαλοι που τόλμησαν να μας διδάξουν με χίλιες δυό προφυλάξεις τη γλώσσα μας, βρέθηκαν χωρίς δουλειά και πείνασαν στις δύσκολες εκείνες μέρες. Ακόμα και στις μεταξύ μας συζητήσεις μέσα στο σχολείο είχαν απαγορευτεί η χρήση της ελληνικής γλώσσας και μάλιστα με μέσα γελοία και ταπεινά. Σαν εφιάλτης έφθανε, θυμάμαι, στ' αυτιά μας η προσαγωγή **prendi la chiave** (πάρε το κλειδί) καθώς ο επιμελητής της τάξης έβγαζε απ' τη τσέπη του κι έδινε ένα μικρό κλειδάκι σ' αυτόν που μιλούσε Ελληνικά. Κι αυτός στη συνέχεια, κατασκοπεύοντας τις συζητήσεις των φίλων και συμμαθητών του, προσπαθούσε με τη σειρά του να το **ξεφορτωθεί**, αφού σ'

Το τελευταίο ιταλικό σχολείο στη Νίσουρο.

όποιον έμενε το κλειδί, στο τέλος του διαλείμματος, πλήρωνε κάποιο πρόστιμο. Στα μέτρα αυτά, οι γονείς και οι παυμένοι Νισύριοι δάσκαλοί μας αντέταξαν το **κρυφό σχολείο**, που αναβίωσε ξανά στα χρόνια εκείνα, σε μια προσπάθεια να μην αποκοπούμε από τη μητρική μας γλώσσα.

Κάποιο πρωί μάς έφεραν στις τάξεις κιβώτια με στολές των Ballila (φασιστικής νεολαίας) και μας κάλεσαν να τις φορέσουμε. Κι εμείς στο αντίκρουσμά τους πηδήξαμε όλοι από τα παράθυρα και σκορπίσαμε στα κτήματα γύρω από το σχολείο. Όμως, πριν φτάσουμε στα σπίτια μας είχαν προλάβει οι καραμπινιέρηδες⁽¹⁾, οι οποίοι οδήγησαν τους γονείς μας στην Καζάρμα⁽²⁾, απειλώντας με φυλάκιση αν δεν επιστρέφαμε στο σχολείο. Και τα μέτρα ολοένα κι έσφιγγαν. Κάθε συζήτηση για Ελλάδα, για ιστορία, για θρησκεία, το ελληνικό βιβλίο, το γαλάζιο χρώμα, ακόμα και σε φόρεμα γυναικών, ήταν δυνατό να οδηγήσει σε δυσάρεστες περιπέτειες. Κάθε ελληνικό σύμβολο, κάθε τι το ελληνικό έπρεπε να παραδοθεί για να καταστραφεί Θυμάμαι, με πόση συγκίνηση αλλά και αγανάκτηση έσκαψε κι έκρυψε η μάνα μου στο κατώι του σπιτιού μας το κάδρο με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, πλάι σ' έναν άλλο τάφο που έκρυβε τα καζάνια του παππού μου του Γιάνναρου, προφυλάσσοντάς τα από την εξόρμηση των Ιταλών για να μαζέψουν όλα τα κάθε είδους μπακιρικά του νησιού, για να τα μετατρέψουν σε φυσίγγια.

1. Ιταλική αστυνομία.

2. Το κτήριο που στεγαζόταν η αστυνομία.

Η προσπάθεια των κατακτητών για Αυτοκεφαλοποίηση της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου ολοένα και εντεινόταν, ενώ πιεστικά παρεμβάλλονταν τα εμπόδια σε θέματα πίστης και λατρείας. Κι ο κάθε εργαζόμενος για να εξασφαλίσει το μεροκάματο έπρεπε να φορέσει στο πέτο το σήμα της φασιστικής οργάνωσης Doro Lano(3). Υποχρεωμένος ο κάθε παραγωγός να παραδίδει στο μονοπώλιο όλη του τη σοδειά για να μοιραστεί με δελτίο, προσπαθούσε, κάτω από τον αυστηρό έλεγχο του «μπεξή»(4) και του καραμπινιέρη, να κλέψει κάτι απ' τη δική του την παραγωγή για τις ανάγκες της οικογένειάς του. Κι η κάθε νοικοκυρά άλεθε με χίλιες δυό προφυλάξεις το δικό της κριθάρι και ζύμωνε κρυφά το ψωμί του σπιτιού, με το φόβο να βρεθεί στο κρατητήριο. Κάθε κίνηση, κάθε ενέργεια, κάθε εκδήλωση την παρακολουθούσε άγρυπνο και βλοσυρό το βλέμμα του καραμπινιέρη, του οποίου δεν ήταν καθόλου σπάνια η τυχαία τάχα παρουσία ακόμα και σε απόμερα σπιτάκια, για να ελέγχει κινήσεις και να παρακολουθεί συζητήσεις ακόμα και μέσα στα σπίτια.

Σκληρά λοιπόν τα μέτρα και πιεστικά και ανελεύθερα. Και με την απάνθρωπη, πολλές φορές, συμπεριφορά των οργάνων του καθεστώτος, οι συνθήκες της ζωής γίνονταν ακόμα πιο δύσκολες. Όμως, υπήρχαν και εξαιρέσεις. Και θα ήταν άδικο να μη θυμηθούμε την καλωσύνη και την ανθρωπιά που έδειχναν ορισμένοι αξιωματούχοι, συμμεριζόμενοι την αγανάκτηση και την αγωνία του κόσμου, κάθε φορά που ήταν υποχρεωμένοι να εφαρμόσουν τις εντολές των ανωτέρων τους. Παράδειγμα φωτεινό η συμπεριφορά του Διευθυντή μας στο σχολείο και για ένα διάστημα Δημάρχου Μανδρακίου Roberto Cacciotti(5), τον οποίο στη ζωή συνόδευε η αγάπη και η ευγνωμοσύνη των Νισυρίων και μετά θάνατον οι ευχές τους για την ανάπαυση της ψυχής του.

Δεν θα επεκταθούμε πέρα απ' αυτά τα σταχυολογήματα, από τις αναμνήσεις της παιδικής ζωής, αφού ο χώρος ούτε επιτρέπει αλλι' ούτε είναι και ο κατάλληλος για να παρουσιαστεί ολοκληρωμένη εικόνα της σκλαβιάς, της τυραννίας και της φασιστικής καταπίεσης, την οποία δοκίμαζαν τότε, κυρίως οι γονείς μας και οι πιο μεγάλοι από από εμάς. Μιας συσσωρευμένης καταπίεσης που αναζητούσε διέξοδο για να ηρεμήσει επαναστατημένες συνειδήσεις. Όμως τα μαρτυρικά Δωδεκάνησα, παρ' όλα τα δεινά που υπέστησαν, δεν υπέκυψαν αλλά πρόσφεραν στον κόσμο όλο ένα ασυνήθιστο πρότυπο αντοχής, καρτερικότητας, εθνικοφροσύνης και βαθειάς πίστης στα ιδανικά της Φυλής τους, την οποία επί τόσους αιώνες κατάφεραν να διαφυλάξουν και να διατηρήσουν αμόλυντη και αναλλοίωτη.

3. Λέσχη εργαζομένων, οργανωμένη κατά τα φασιστικά πρότυπα.

4. Ο αγροφύλακας.

5. Είχε νυμφευθεί τη Νισυριά δασκάλα Σοφία Βιολλή.

Ο πόλεμος προ των πυλών

Ήταν ψυχοσάββατο της Αγίας Τριάδος, παραμονή της Πεντηκοστής. Τα μαύρα νέφη του πολέμου, που εδώ κι ένα - δύο χρόνια είχε ξεσπάσει είχαν σκεπάσει για τα καλά την Ελλάδα κι έφτασαν ως κάτω στα Ιταλοκρατούμενα τότε Δωδεκάνησα. Τα μαντάτα, όσα μπορούσαν να φτάσουν ως εμάς, πάντοτε δυσάρεστα κι η αγαλίνωτη φαντασία της ντόπιας Κασσάνδρας τα έκανε να προκαλούν τρόμο και ανησυχία και να ενσπείρουν τον πανικό καθώς μιλούσαν για βομβαρδισμούς, για καταστροφές, για σκοτωμούς. Κι απ' την άλλη μεριά η απαγόρευση της κυκλοφορίας τις νυχτερινές ώρες, που είχεν επιβάλει η αστυνομία, η συσκοτίση τις βραδινές και νυχτερινές ώρες, η εγκατάσταση ιταλικής στρατιωτικής δύναμης στο νησί, όλα αυτά έρχονταν να επιβεβαιώσουν τις φήμες πως κάτι κακό μας περίμενε.

Ψυχοσάββατο λοιπόν κι ο κόσμος είχε μαζευτεί με τα κόλλυβα στην Ποταμήτισσα, για να μνημονεύσει ο παπάς την ώρα του εσπερινού, όπως το συνήθιζαν τότε. Κι ενώ ο παπα - Μανώλης μνημόνευε από την Ωραία Πύλη, ένας εκκωφαντικός θόρυβος αεροπλάνου έκαμε να τρίζουν τα τζάμια της Εκκλησίας, ενώ ο κόσμος πεταγόταν έξω πανικόβλητος, για να δουν τί συμβαίνει.

Δύο αεροπλάνα - ασπράκια τα ονόμασαν αργότερα - πέταξαν σε χαμηλό ύψος πάνω από τη Νίσυρο και οι ... καλά πληροφορημένες πηγές δήλωναν πως σκοπός τους ήταν να ανιχνεύσουν την περιοχή, προκειμένου να επακολουθήσει βομβαρδισμός της Νισύρου. Πάγωσε ο κόσμος. Ατμόσφαιρα της καταστροφής και του θανάτου απλώθηκε παντού, καθώς μάλιστα οι αρχές του νησιού συνιστούσαν στον κόσμο να πάρει μέτρα προφύλαξης και να κοιμηθούν το βράδυ εκείνο στο ισόγειο, στα κάτω πατώματα των σπιτιών. Και θυμάμαι με πόσο τρόμο, παιδιά τότε, γονατίσαμε κατά συμβουλή θεοσεβούμενης θειάς μου, μπρος στην εικόνα της Παναγίας και προσευχόμενα να μας σώσει από την καταστροφή, που απειλούσε το νησί μας.

Την άλλη κι όλες μέρα γενική ήταν η γνώμη και η προτροπή: Ο μόνος ασφαλής χώρος ήταν η εξοχή, μακριά απ' το χωριό. Κι όσοι μπορούσαν καλά θα έκαμναν να εγκατασταθούν εκεί, για λίγο καιρό, ωσότου περάσει η κρίση. Αυτό ήταν. Δεν πέρασαν πολλές μέρες και σ' όλα τα κεφαλοχώρα του Άργους στήθηκαν καλύβες, με σκελετό από κούτσουρα σκεπασμένα με σπάρτους. Στο Άργος, βέβαια, πάντα **ξώμεναν**⁽⁶⁾ οι γεωργοί, για να μαζέψουν τα μαξούλια τους, αφού αυτή ήταν η πιο παραγωγική περιοχή του νησιού.

6. Διανυκτέρευαν στις εξοχικές αγροτικές εγκαταστάσεις τους.

Τώρα όμως το **ξωμονιό** πήρε μια άλλη όψη. Καραβάνια ολόκληρα από γαϊδούρια, φορτωμένα με τα απαραίτητα είδη οικοσκευής, ξεκινούσαν κάθε πρωί για το Άργος, όπου μαζεύτηκε ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων. Εκεί στη σκιά του πιο μεγάλου δένδρου, πλάι στην καλύβα και κοντά στη **βιστέρνα**(7) στήθηκε το νοικοκυριό. Ακόμα κι όσοι δεν είχαν κτήματα, έστελναν τα παιδιά τους κοντά σε φιλικές ή συγγενικές οικογένειες. Έτσι μια καινούργια πολιτεία στήθηκε απ' την Αχλάδα(8) ως το Τριάλλι και τον Καταβρό κι απ' τον Κοκκινόματο ως την Αγιά Ερήνη, όπου εδώ κι εκεί κυκλοφορούσε κόσμος, ακούγονταν φωνές, κουβέντες, τραγούδια, ενώ τα βράδια μαζεμένοι παρές - παρές εδώ κι εκεί, έκαμαν ό,τι ήταν δυνατό για να ξεχάσουν την μπόρα του πολέμου. Εδώ κι εκεί άναβαν οι φωτιές για να τους φωτίζουν και να τους συντροφεύουν στο βραδινό τους **ποσπέρι**, αλλά και για να κάψουν άλλες πετσιά και λάστιχα **για να φύγουν** με τη μυρουδιά τα **φίδια** κι άλλες **βουδιές**(9) για να διώξουν τα κουνούπια.

Εκεί στο μεγάλο χωράφι συγκέντρωναν τα μαξούλια απ' τα άλλα τριγύρω μικροχώραφα κι άπλωναν σε μεγάλες απλώστρες στρωμένες με **μάξες**(10) **ή φτερούδες**, τα σύκα για να ξεραθούν, χωριστά **τα νεφριά, τα χαρτοφυλάκια, τα λαοζάρικα**(11). Τα περιθώρια του πολέμου δεν επέτρεπαν να χαθεί τίποτε απ' την παραγωγή. Εδώ **μάζευαν** και **πάστρευαν**(12) και τ' αμύγδαλα και τάστελλαν, φορτώματα ολόκληρα στο χωριό για ν' απλωθούν στο δώμα, κοντά στις σοράδες(13) με τα κρεμμύδια και τα σκόρδα, ανάμεσα στα φασόλια, στα ρεβύθια, στα αγραμύθια στα **απιδοκόπα**(14) που όλα κατέληγαν εκεί για **να τα δει ο ήλιος** απλωμένα κοντά στα σακκιά με το σπόρο του κριθαριού, που ήταν στημένα όλο το καλοκαίρι πλάι στη **θράπφα**(15) **για να μη τα πιάσει πουλί**. Κι ήταν σπάνιο τότε και γραφικό το θέαμα που παρουσίαζαν τα δώματα, από τις σκάλες της Παναγιάς, φορτωμένα από χίλιων ειδών μαξούλια, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σήμερα, που και τα δώματα είναι άδεια μα και τα σπίτια κλειστά.

Σωστό πανηγύρι λοιπόν στο Άργος εκείνο το καλοκαίρι που στη συνέχεια επαναλήφθηκε κι άλλα καλοκαίρια, αν και είχε εμπλακεί κατά κάποιον τρόπο η περιοχή στα πολεμικά γεγονότα. Εκεί κοντά, στο χώρο του

7. Δεξαμενή συγκέντρωσης βρόχινου νερού.

8. Ονομασία αγροτικών περιοχών.

9. Κόπρανα των βοδιών.

10. Ονομασία θάμνων.

11. Ποικιλίες σύκων.

12. Καθαρίζουν.

13. Οι πλεξίδες.

14. Κομμένα αποξηραμένα αχλάδια.

15. Το κλιμακοστάσιο της ταράτσας.

ηφαιστείου, δημιούργησαν οι Γερμανοί πρόχειρο αεροδρόμιο, όπου προσγειωνόταν όλο το καλοκαίρι μικρό μονοκινητήριο αεροπλάνο – το χάρτινο όπως το είχαν ονομάσει οι Νισύριοι – μεταφέροντας ταχυδρομείο ή άλλες οδηγίες και εντολές στη φρουρά της Νίσυρου. Κι έτρεχαν να το υποδεχτούν οι παραθεριστές, ανυποψίαστοι πως πολλές φορές ματαίωναν τα σχέδα των Άγγλων κομάντος, που καιροφυλακτούσαν τργύρω, για να το κτυπήσουν στο έδαφος, όπως μαθεύτηκε αργότερα.

Στην εποχή του θειαφιού

Αρχές της δεκαετίας του '40. Ο πόλεμος εμείνετο παντού και πέρα από τις εκατόμβες των νεκρών, όλα τα άλλα θλιβερά επακόλουθα – πείνα, φτώχεια, ανεργία, ελλείψεις στα κάθε είδους χρειαζόμενα που ταλαιπωρούσαν τον κόσμο ολόκληρο κτύπησαν, όπως ήταν επόμενο, και τη Νίσυρο. Όλα τα εργατικά χέρια, εκτός από τους **τρατάρηδες**⁽¹⁶⁾ που είχαν πιο τακτική δουλειά, έψαχναν για μεροκάματο, ενώ οικογένειες ολόκληρες έμεναν για μέρες πολλές χωρίς μπουκιά ψωμί.

Κι όταν οι εγγλέζικοι **αχταρμάδες**⁽¹⁷⁾ κατάφεραν, διασπώντας τον κλοιό των εχθρικών πλοίων, να ξεφορτώσουν τρόφιμα στο νησί, γινόταν σκοτωμός κατά τη διανομή τους. Έτσι βρήκαν την ευκαιρία οι **μαυραγορίτες**, δικοί μας και εισαγόμενοι – αξέχαστοι έμειναν ο Κρομμύδας και ο Μυτιληνιός – για να κάνουν χρυσές δουλειές πασάροντας στον κόσμο ό,τι πιο άχρηστο και σάπιο κυκλοφορούσε στην αγορά και μαζεύοντας από τις νοικοκυρές όλα τα χρυσαφικά τους – το χρήμα δεν είχε τότε αξία – αυτά, που για πολλά χρόνια τα παρέδιδαν η μάνα στην κόρη σαν πολύτιμο οικογενειακό φυλαχτό.

Μια τέτοια κατάσταση επικρατούσε στη Νίσυρο, όταν έπεσε το «μάννα εξ ουρανού». Οι αμπελουργοί της Κρήτης και της Σάμου αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα, γιατί δεν κυκλοφορούσε στην αγορά το κατάλληλο για τ' αμπέλια τους θειάφι και κινδύνευαν να χάσουν την παραγωγή τους. Γι' αυτό κι έστειλαν αντιπροσώπους στη Νίσυρο για να διαπραγματευτούν την αγορά θειαφιού από το ηφαίστειό μας, ως τη μόνη προσφερόμενη λύση στα προβλήματα τους.

16. Το πλήρωμα της τράτας.

17. Επιταγμένα καΐκια με τα οποία μετακινούνταν οι Άγγλοι κομάντος.

Οι διαπραγματεύσεις έγιναν με τους εμπόρους μας Ρουσσέτο - Χιώτη, το Φίλιππο, τον Μπαρβαγιώργη και με τη σύμφωνη γνώμη των Δημάρχων Μανδρακίου Εμμ. Σακλαρίδη, Νικειών Γεωργ. Σακελλαρίδη και Εμπορειού Τρ. Τριανταφυλλου, κλείστηκαν οι συμφωνίες. Κι επειδή η υπόθεση δεν σήκωνε αναβολή, άρχισαν αμέσως οι εργασίες για την εξόρυξη του θειαφιού. Όλα τα εργατικά χέρια έπιασαν αμέσως δουλειά. Ένα ολόκληρο χωριό στήθηκε στο χώρο του ηφαιστείου, όπου άρχισε οργασμός δουλειάς και ζωηρή κινητικότητα. Από το πρώτο ως το τελευταίο φως της ημέρας δούλευαν ασταμάτητα εργάτες που ξεπερνούσαν την εκατοντάδα και στα χέρια τους οι κασμάδες, οι αξίνες, τα φτυάρια, τα κόσκινα είχαν ανάψει φωτιές σε μια προσπάθεια ν' αυγατίσει η παραγωγή. Κι από την άλλη μεριά, είχαν επιστρατευτεί τα κάθε είδους τετράποδα... υποζύγια για τη μεταφορά, ενώ δεν ήταν λίγοι αυτοί που κουβαλούσαν τα σακκιά στον ώμο από το ηφαίστειο στην Αγία Ερήνη⁽¹⁸⁾, απ' όπου γινόταν η εξαγωγή. Εκεί άρχισαν να καταφθάνουν το ένα μετά το άλλο τα καΐκια κι ήταν ανάγκη να επιταχυνθεί η φόρτωση και η αναχώρησή τους την κατάλληλη ώρα, ώστε ν' αποφύγουν τον έλεγχο και τις νηοψίες των εχθρικών νηοπομπών, που περιπολούσαν τότε στο χώρο του Αιγαίου. Έπρεπε λοιπόν να αυξηθεί ο ρυθμός μεταφοράς υλικού στο χώρο της φόρτωσης. Γι' αυτό και σε λίγες μέρες έφτασαν από την Τήλο και τα χωριά της Κω εργάτες και αγωγιάτες με 5 και 6 ζώα ο καθένας

18. Επίγειο του χώρου του ηφαιστείου.

και στρώθηκαν κι αυτοί στη δουλειά. Καραβάνια ολόκληρα κατέβαιναν από νωρίς το πρωί ως αργά το βράδυ το δρόμο από το ηφαιστέιο στην Αγία Ερήνη, αγκομαχώντας από το λιοπύρι και τον κάματο της ημέρας. Αφόρητη η κατάσταση και στο ηφαιστέιο καθώς η λάβρα που βγαίνει από τα σπλάχνα της γης και το καλοκαιριάτικο λιοπύρι, μετέβαλλαν το χώρο σε καμίνι καιόμενο. Μάταια προσπαθούσαν να... δροσίσουν την ατμόσφαιρα οι βετεράνοι της πλάκας, ο Βασίλης ο Βεζύρης, ο Μαντούς της Γαλλίδας, ο Δημήτρης ο Παπορίδης...

Όμως, η ανάγκη για το μεροκάματο κι η σκέψη πως πλησίαζε το Σάββατο της πληρωμής αντιμετώπιζαν τις δυσκολίες κι έδιναν σ' όλους το κουράγιο για να συνεχίσουν τον αγώνα. Την πρώτη δεκαετία της ζωής μου συμπλήρωνα τότε. Κι όμως μπήκα κι εγώ στο χορό όπως κι άλλοι πολλοί συνομήλικοι, κουβαλώντας θειάφι με τη γαϊδούρα μας - «Πετούσα» τη λέγαμε. Και θυμούμαι, όταν μια μέρα στράβωσε το τσουβάλι στην πλάτη της κι ήταν έτοιμο να πέσει, ενώ ήταν αδύνατο να το ισιώσω λόγω του βάρους του, σταμάτησα στη μέση του δρόμου, κάπου στην περιοχή της Καμάρας, και κλαίοντας φώναξα **βοήθεια**. Κατέβαιναν τότε δυο Καρδαμιώτες που ήρθαν και με βοήθησαν και με συνόδευσαν ως την Αγία Ερήνη. Καλή τους ώρα αν ζούνε.

Υπεύθυνοι στο ζύγισμα των μεταφερομένων φορτίων – η πληρωμή γινόταν με το κιλό – ήταν ο Αντώνης του Ράλλη, ο Γιάκουμος ο Καραβάκης, ο Νικόλας ο Μίχαλος, ο Μαστραντώνης, ο δάσκαλος ο Καμπανής, ο Βαρκανής από τα Νικειά κ.ά. Οι ίδιοι έκαμναν και τις πληρωμές κάθε Σάββατο. Μπορεί οι συνθήκες δουλειάς να ήταν τότε δύσκολες, όμως η αμοιβή ήταν ικανοποιητική, αν και, όπως προαναφέραμε, το χρήμα δεν είχε και τόση αξία εκείνη την εποχή, αφού τίποτε δεν διέθετε η αγορά για να ψωνίσει ο κόσμος. Κι αν καμιά φορά εμφανίζονταν κάποια χρειαζόμενα, οι κάτοχοί τους τα διέθεταν μόνο με **τράμπα**⁽¹⁹⁾, όπως έλεγαν τότε, δηλαδή «πράμα με πράμα».

Κι ενώ έτσι είχαν τα πράγματα, μια νέα χειρονομία-πρόταση των αγοραστών του θειαφιού αποδείχτηκε σωτήρια για το νησί μας. Πρότειναν αντί χρημάτων να προσφέρουν για την αξία του θειαφιού προϊόντα του τόπου τους. Κι έπνευσε τότε καινούργιος άνεμος, καθώς η Νίσυρος πλημμύρισε από λάδι, σταφίδα, όσπρια, σαπούνι, που έφταναν σε τόννους πολλούς από την Κρήτη, και τη Σάμο. Η εξαγωγή του θειαφιού κράτησε για πολλούς μήνες κι ο κόσμος δούλεψε κι αμείφτηκε καλά.

Ιστορική έμεινε εκείνη η εποχή, γι' αυτό και συχνά χρησιμοποιήθηκε ως σταθμός στην ιστορία της Νισύρου. Και σήμερα ακόμα ακούμε να προσδιορίζονται χρονικά γεγονότα «στην εποχή του θειαφιού» ή «πριν το θειάφι».

19. Με ανταλλαγή.

Ο τορπιλλισμός του «FIUME»

Κάθε χρόνο «τ' Αη-Θειολού»⁽²⁰⁾, αυτή την ημέρα που ο κόσμος ξεφάντωνει στο πανηγύρι του μοναστηριού στα Νικιά, στο νου κάθε Νισύριου έρχονται τα θλιβερά γεγονότα που σημάδεψαν την ημέρα αυτή, στις 26 Σεπτεμβρίου του 1942.

Είχε ανάψει τότε το γλέντι του πανηγυριού, από το οποίο όμως έλειπε ο Δήμαρχος του χωριού, ο Δημητρός Χαρτοφύλης. Είχε πάει στη Ρόδο με τους δημάρχους των άλλων χωριών για υποθέσεις του νησιού και τον περίμεναν να επιστρέψει. Όμως, αντί να έρθει ο Δημητρός, ήρθε η θλιβερή είδηση που έκανε τον κόσμο να παγώσει: *Το ιταλικό επιβατικό πλοίο «FIUME», που εκτελούσε τη γραμμή Δωδεκανήσου, δέχτηκε επίθεση από υποβρύχιο και βυθίστηκε σχεδόν άγανδρο μεταξύ Ρόδου και Σύμης.*

Η είδηση έπεσε σαν βόμβα στο νησί. Φίδια άρχισαν να ζώνουν τον κόσμο. Άραγε είχαν μπει στο πλοίο οι δικοί μας; Υπήρχαν μέσα Νισύριοι; Αγωνιώδη ερωτηματικά βασάνιζαν τον κόσμο, ώσπου έφτασε ο θλιβερός κατάλογος: Στο πλοίο επέβαιναν με προορισμό τη Νίσυρο οι τρεις Δήμαρχοι, ο Πολεξέρ του Μανδρακιού, ο Δημητρός Χαρτοφύλης των Νικιών και ο Διαμαντόπουλος του Εμπορειού. Μέσα στο πλοίο ήταν ακόμα ο Γιώργος Φασουλαρίδης (του Ιωάννη), ο Νικήτας Βαπορίδης, ο Νικόλας Χατζηνικολάου με τη γυναίκα του και το ανήλικο παιδί τους και ο Γιάννης Αγιακάτσικας από τη Ρόδο, που διέμενε με την οικογένειά του στη Νίσυρο.

Πάγωσε ο κόσμος. Θλίψη και βουβαμάρα παντού. Θρήνος, κλαυθμός και οδυρμός πολύς. Σε λίγες μέρες έφτασε στη Νίσυρο ο καραμπινιέρως Μαουτζέρι, ένας από τους λίγους διασωθέντες, που υπηρετούσε στο νησί μας και εξέθεσε τα διατρέξαντα κατά την ώρα του βομβαρδισμού. Και τότε άρχισαν οι διαδόσεις και οι εικασίες. Ο ένας έκοβε κι ο άλλος έραβε, θέλοντας να παρουσιάσει ο καθένας πιο αξιόπιστες τις δικές του πληροφορίες. Ακουστήκε, μεταξύ άλλων, πως ο βομβαρδισμός έγινε από το υποβρύχιο «Παπανικολής» και πως διατάχθηκε λόγω εσφαλμένης πληροφορίας, που έλεγε πως με το «FIUME» θα ταξίδευε δύναμη Ιταλών στρατιωτών, των οποίων όμως η αναχώρηση ματαιώθηκε την τελευταία στιγμή. Κι αυτή η εκδοχή κυκλοφορεί μέχρι σήμερα.

Έρχονται όμως τα επίσημα στοιχεία που θέτουν τα πράγματα στη σωστή τους βάση. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, το «FIUME» εβλήθη από 3 τορπίλλες του υποβρυχίου «ΝΗΡΕΥΣ» (και όχι του «ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗ») και σύμφωνα με τα αναγραφόμενα στο πολεμικό ημερολόγιο του πλοίου, τα γεγονότα εξελίχθηκαν ως ακολούθως⁽²¹⁾:

20. Αγίου Θεολόγου. Τοπικός ιδιωματισμός.

21. Περιοδικό «Ναυτική Ελλάδα» φ. 606/Απρίλ. 1984.

Το «Fiume» στο λιμάνι του Καστελλορίζου

Ο «Νηρέυς» συνέχισε την περιπολία του στο Στενό και τις άλλες δυο μέρες, ελέγχοντας ταυτόχρονα και την εχθρική κίνηση στις βόρειες ακτές της Ρόδου. Γύρω στις 13.40 της 24 Σεπτεμβρίου, ο αξιωματικός φυλακής είδε με το περισκόπιο από ανατολικά και σε απόσταση 5 μιλίων περίπου ένα εχθρικό επιβατηγό πλοίο.

Ο κυβερνήτης σήμανε πολεμική έγερση και έστριψε δεξιά για να λάβει πορεία προσπελάσεως, και να προσβάλει το στόχο με τορπίλλες. Στις 13.57 το υποβρύχιο είχε φθάσει στην επιθυμητή θέση βολής οπότε, από απόσταση 450-500 μέτρων, έβαλε δέσμη τριών τορπιλλών κατά του στόχου.

Μετά 20-25 δευτερόλεπτα ακούστηκε στο εσωτερικό του υποβρυχίου δυνατή διπλή έκρηξη. Η μια τορπίλλη είχε κτυπήσει το εχθρικό πλοίο στα 2/3 του μήκους του, από την πλώρη. Η πρύμνη του θρυματίστηκε και ανατινάχθηκε μέσα σε συντρίμια και μαύρο καπνό. Ενώ η πλώρη του, άρχισε να ανορθώνεται, έλαβε τη θέση της κατακορύφου, άρχισε να βυθίζεται, και μέσα σε δυο λεπτά, χάθηκε κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, σε στίγμα 6 μιλ. προς 160° από την άκρη Αλούπο.

Ο κυβερνήτης του «Νηρέως», χωρίς να χασομερήσει, έδωσε πορεία προς δυσμάς και με τη βοήθεια του αρκετά ισχυρού θαλάσσιου ρεύματος απομακρύνθηκε γρήγορα από την επικίνδυνη αυτή περιοχή. Ενώ από ώρας 15.35 μέχρι 17.47 ακούστηκαν μέσα στο υποβρύχιο, από τη κατεύθυνση που βυθίστηκε το εχθρικό επιβατηγό, εκρήξεις από βόμβες βυθού.

Φαίνεται πως οι προστρέξαντες διώκτες, νόμισαν ότι είχαν εντοπίσει το υποβρύχιο και έβγαζαν το άχτι τους. Κατά τις επόμενες μέρες η εχθρική έρευνα στο στενό της Ρόδου εντάθηκε με τη βοήθεια και περιπολικών αερο-

σκαφών, που το βράδυ έριχναν φωτιστικά για να εντοπίσουν στην επιφάνεια τον «Νηρέα».

Σημειώνουμε ότι οι βρετανικές μυστικές υπηρεσίες, που είχαν πράκτορες στις τουρκικές ακτές και στη Ροδο, μετέδωσαν στη Διοίκηση Υποβρυχίων, ότι το επιβατηγό πλοίο, το οποίο βύθισε ο «Νηρέυς» στο στενό Ρόδου-Σύμης, ήταν το ιταλικό «Fiute», 1.500 τόννων, που εκτελούσε την γραμμή Πειραιώς -Λέρον-Ρόδου και μετέφερε 200 Ιταλούς αξιωματικούς και 200 στρατιώτες καθώς και μερικούς ιδιώτες, από τους οποίους διασώθηκαν 18.

Την άλλη μέρα, 25 Σεπτεμβρίου, ενώ ο «Νηρέυς» περιπολούσε εν καταδύσει στο στενό Νισύρου-Τήλου, διέκρινε ένα μεγάλο δίστηλο ιταλικό ιστιοφόρο, 80 τόννων, έμφορτο. Το πλησίασε και με ταχεία ανάδυση και εφόρμηση έβαλε με το πυροβόλο του μια προειδοποιητική βολή.

Το πλήρωμα του ιστιοφόρου, με την εμφάνιση του πυρογίσκου του υποβρυχίου, άφησε το σκάφος ακυβέρνητο, μπήκε στο βαρκάκι που ρυμουλκούσε και απομακρύνθηκε. Τότε ο «Νηρέυς», στις 18.15 με εμβολισμό το βύθισε. Μετά τη δεύτερη αυτή επιτυχία του ο «Νηρέυς», όταν σκοτείνιασε, αναδύθηκε και έπλευσε για να συνεχίσει τη περιπολία του στο στενό της Ρόδου.

Για την εντυπωσιακή επιτυχία του «Νηρέως» στο στενό Ρόδου-Σύμης, η βρετανική και ελληνική ηγεσία του Στόλου και των Υποβρυχίων της Ανατολικής Μεσογείου, εξέφρασε τα συγχαρητήριά της με επαινετικές κρίσεις για τον Κυβερνήτη και τους μαχητές του υποβρυχίου.

Χαρακτηριστικό ήταν το τηλεγράφημα, που έστειλε από το Λονδίνο ο πρωθυπουργός της απόδημης Ελληνικής Κυβερνήσεως Εμμ. Τσουδερός προς τον Υπουργό Ναυτικών, στο οποίο έγραφε: «Ευχαριστώ και συγχαίρω δια καλήν είδησιν. Παρακαλώ διαβιβάσατε Κυβερνήτην και πλήρωμα «Νηρέως» συγκίνησίν μου και θερμά συγχαρητήρια δια κατόρθωμα του, όπερ τιμά γενναίους αυτούς ναυτικούς μας και θέλει μεταδώσει ενθουσιασμόν εις ολόκληρον Έθνος, εις στιγμάς καθ' ας ύψιστα συμφέροντά μας καί αυτή τύχη Πατρίδος, συνδέονται προς δράσιν Ενόπλων Δυνάμεών μας».

Κυβερνήτης του «ΝΗΡΕΑ» ήταν ο πλωτάρχης Αλέξ. Ράλλης, Ύπαρχος ο υποπλοίαρχος Κων Λούνδρας, (σ.σ. μετέπειτα σύζυγος της Ελένης Βλάχου της εφημ. «Καθημερινή»), Α' Μηχανικός ο σημαιοφόρος Τζαννής Ρούσσος και ο ανθυποπλοίαρχος Μαρ. Χόρς. Επίσης επέβαινε ως σύνδεσμος και ο Βρετανός ανθυποπλοίαρχος D.A.L. Ward. Στο υποβρύχιο επέβαιναν ακόμα 15 υπαξιωματικοί και 11 ναύτες.

Στους αξιωματικούς και το πλήρωμα του υποβρυχίου απονεμήθηκαν με το από 25-2-43 Β.Δ. «ηθικές αμοιβές» για το «ηρωικό κατόρθωμα της 24-9-42». Κι ενώ αυτοί τιμήθηκαν ως ήρωες, η Δωδεκάνησος όλη θρηγούσε για τους ανθρώπους της, αυτά τα αθώα θύματα, που χωρίς να φταίξουν σε τίποτε οδηγήθηκαν στον υγρό τάφο.

Ο γιατρός ο Τσατσαρώνης στο απόσπασμα

Σνας σχεδόν μήνας είχε περάσει από τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας, όμως οι Ιταλοί καραμπινιέρηδες εξακολουθούσαν να παραμένουν στη Νίσυρο, απογυμνωμένοι, βέβαιοι, από κάθε εξουσία και με την αγωνία για την περαιτέρω τύχη τους. Ο κόσμος του νησιού, παρά την οργή και την αγανάκτηση που ένιωθε για τη συμπεριφορά και τα πειστικά μέτρα της Ιταλίας, τους συμπεριφερόταν με επιείκεια και με ανθρωπιά, διατηρώντας με μερικούς από αυτούς κάποιες παλιές φιλικές σχέσεις.

Και ξαφνικά ένα πρωί, στα τέλη Οκτωβρίου του 1943, αγκυροβόλησε ένα τρεχαντήρι στο Λευκαντιό⁽²²⁾. Ήταν των αδελφών Πατανάδων από τη Σύμη, ένα απ' αυτά που είχαν επιτάξει οι Άγγλοι για δική τους επιχειρησιακή χρήση, αυτά που τα είχαμε ονομάσει «Αχταρμάδες». Ο καπετάνιος και ιδιοκτήτης του σκάφους ζήτησε να φωνάξουν το Νικόλα του Γιάνναρου, με τον οποίο διατηρούσε παλιά φιλία, και όταν εκείνος έφτασε, του παρέδωσε έξι Άγγλους Κομάντος που επέβαιναν στο σκάφος, με την παράκληση να τους οδηγήσει εκεί που οι ίδιοι θα του ζητούσαν.

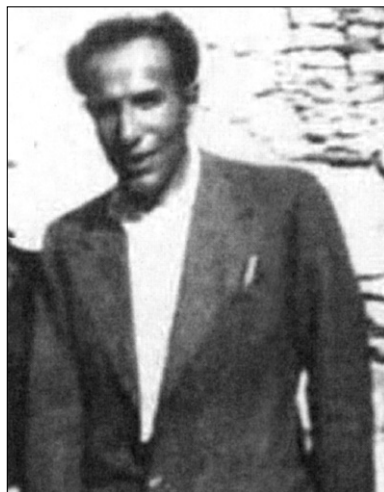
Ο Νικόλας, για να μη είναι μόνος, έστειλε και φώναξαν τον Αντώναρο και τον Μανώλη τον Καλλούδη κι όλοι μαζί, με υπόδειξη του επικεφαλής των Άγγλων, έφτασαν στην Καζάρμα (Διοικητήριο), στην οποία εξακολουθούσαν να διαμένουν οι Καραμπινιέρηδες. Αμέσως οι Άγγλοι έσπασαν τις πόρτες, όρμησαν στο κτήριο, κατέστρεψαν τον ασύρματο και συνέλαβαν τους Ιταλούς, εκτός από ένα που απουσίαζε από το κτήριο. Όταν αυτός έμαθε τα καθέκαστα, κρύφτηκε στα κτήματα κι έτσι ξέφυγε τη σύλληψη. Στη συνέχεια, αφού παρέδωσαν οι Άγγλοι το κτήριο στον κόσμο, πήραν τους Ιταλούς και έφυγαν.

Όπως ήταν επόμενο, ο κόσμος τότε όρμησε και λεηλάτησε το κτήριο, παίρνοντας τρόφιμα, είδη ρουχισμού, έπιπλα, κουβέρτες και ό,τι άλλο χρειαζούμενο έβρισκαν στο δρόμο τους, ενώ υπήρχαν και άλλοι που, εκδηλώνοντας το αντιιταλικό τους μένος, επιδόθηκαν σε καταστροφές του κτηρίου. Θυμάμαι, μαθητές τότε, όλοι της δικής μου γενιάς, αδιαφορώντας γι' αυτά που γίνονταν γύρω μας, ψάχναμε να βρούμε άγραφα χαρτιά για να τα χρησιμοποιήσουμε στο σχολείο, σε εποχή που το τετράδιο εθεωρείτο είδος πολυτελείας.

Σ' όλο αυτό το διάστημα η γερμανική φρουρά της Κω, αγνοώντας τα συμβαίνοντα στη Νίσυρο, προσπαθούσε να επικοινωνήσει με τους Ιταλούς, όμως ο ασύρματος δεν λειτουργούσε, αφού οι Άγγλοι τον είχαν θέσει εκτός λειτουργίας. Γι' αυτό κι έφτασε στη Νίσυρο γερμανικό περιπολικό για να ελέγξει την κατάσταση και τότε πληροφορήθηκαν τα συμβάντα. Αμέσως ο ε-

22. Παραλιακή τοποθεσία στο Μανδράκι.

πικεφαλής της περιπόλου προέβη σε ανακρίσεις, ζητώντας λεπτομέρειες και προσπαθώντας να μάθει πώς βρέθηκαν οι Άγγλοι στο νησί και αν συμμετείχαν ντόπιοι στην επιχείρηση. Κι ενώ οι απαντήσεις ήταν αρνητικές, ξαφνικά παρουσιάστηκε ο Ιταλός που είχε διαφύγει τη σύλληψη και καταθέτοντας στο Γερμανό δήλωσε ψευδώς ότι τους Άγγλους βοήθησε ο γιατρός ο Τσατσαρώνης, μαρτυρία που δεν είχε καμιά απολύτως σχέση με την πραγματικότητα. Ελέγχθη τότε ότι, ο Ιταλός κατήγγειλε το γιατρό, για να τον εκδικηθεί, γιατί ποτέ δεν έκρυβε τα αντιταλικά αισθήματά του, για τα οποία μάλιστα οι δυο άνδρες είχαν έλθει σε ρήξη στο παρελθόν.

Το αποτέλεσμα ήταν, να συλληφθεί αμέσως ο Τσατσαρώνης και με συνοδεία εκτελεστικού αποσπάσματος να οδηγηθεί στην τοποθεσία «Βουή» για εκτέλεση, χωρίς απολογία και χωρίς άλλη αναζήτηση της ακρίβειας των καταγγελλθέντων.

Οι ώρες, που έζησε τότε η Νίσυρος ήταν εφιαλτικές και η αγωνία για την τύχη του γιατρού είχε φτάσει στο αποκορύφωμα της. Πολλοί επεδίωξαν να διαψεύσουν την καταγγελία και να αποδείξουν την αθωότητα του γιατρού, όμως ο Γερμανός δεν δεχόταν κουβέντα. Ακόμα και η δεκαπεντάχρονη, τότε, κόρη του γιατρού Φανή, που γονάτισε στα πόδια του και με κλάμα γοερό, τον παρακαλούσε να ελευθερώσει τον πατέρα της, ούτε κι εκείνη μπόρεσε να τον μεταπεισεί.

Ενώ λοιπόν όλα ήταν έτοιμα και το απόσπασμα, με το χέρι στη σκανδάλη περίμενε το σύνθημα, ξαφνικά όλα άλλαξαν, όταν νεότερη εντολή από την Κω έλεγε να μεταφερθεί ο Τσατσαρώνης στη Ρόδο για να δικαστεί εκεί. Αμέσως λοιπόν, όλη η περίπολος μαζί και ο γιατρός, επιβιβάστηκαν στο περιπολικό και έφυγαν για τη Ρόδο. Στο δρόμο όμως, πήραν εντολή να προσεγγίσει το πλοίο στην Τήλο, γιατί Άγγλοι κομάντος είχαν επιτεθεί κατά της εκεί γερμανικής φρουράς και υπήρχαν νεκροί και τραυματίες, που έπρεπε να μεταφερθούν στη Ρόδο. Και όταν το πλοίο έφτασε, υπήρχαν στο λιμάνι τραυματίες σε σοβαρή κατάσταση και εντελώς αβοήθητοι, αφού δεν υπήρχε γιατρός στο νησί. Μόλις είδε την κατάσταση ο Τσατσαρώνης, αδιαφορώντας για το δικό του μαρτύριο και την τύχη που τον ανέμενε, πήδηξε από το πλοίο και αμέσως επεδόθη στην περίθαλψη και την παροχή πρώτων βοηθειών. Και επειδή δεν υπήρχαν τα αναγκαία μέσα, ξέσχισε το πουνκάμισό του και το χρησιμοποίησε για επιδεσμικό υλικό, ενώ συνέστησε την ταχεία μεταφορά των τραυματιών στο Νοσοκομείο της Ρόδου. Αλλά και σ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού, συνέχισε το έργο της περίθαλψης, μέχρις ότου το πλοίο έφτασε στη Ρόδο και παρέδωσε τους τραυματίες στους γιατρούς του Νοσοκομείου.

Στη Ρόδο ο Τσατσαρώνης οδηγήθηκε στο δικαστήριο και υποβλήθηκε σε εξαντλητικές ανακρίσεις, όμως τίποτε δεν προέκυπτε σε βάρος του. Αλλά και οι Γερμανοί, που τον συνόδευαν από τη Νίσυρο, δείχνοντας τότε το ανθρωπινό πρόσωπό τους, κατέθεσαν στον ανακριτή όλα όσα είχαν συμβεί στην Τήλο και περιέγραψαν, με τα πιο ζωντανά χρώματα, τον αλτρουϊσμό, την ευσυνειδησία και το ενδιαφέρον με το οποίο ο κατηγορούμενος φρόντισε τους Γερμανούς τραυματίες, ενώ ο Γερμανός γιατρός δήλωσε πως, χωρίς τη φροντίδα του Τσατσαρώνη, πολλοί από τους τραυματίες θα είχαν ήδη πεθάνει. Όλα αυτά τα στοιχεία, όπως ήταν επόμενο, οδήγησαν τις δικαστικές αρχές σε απαλλακτική απόφαση και ο γιατρός ο Τσατσαρώνης, αφού δέχτηκε τις ευχαριστίες των γερμανικών αρχών, για την περίθαλψη των τραυματιών της Τήλου, επέστρεψεν ελεύθερος στη Νίσυρο.

Η ανταρσία των αιχμαλώτων

17νάρης του 1944. Ο καιρός εκείνο τ' απόγευμα δεν φαινόταν στις καλές του κι από ενωρίς άρχισε να φρεσκάρει η Προβέζα, οπότε ένα μικρό ψαροκάικο, που ερχόταν από την μεριά της Περγούσας, ίσα-ίσα που **μπρόκαμε** να μπει στο μικρό λιμανάκι του Αυλακιού, στα Νικιά. Οι περίεργοι από τα γύρω κτήματα, που πλησίασαν – τέτοιες κινήσεις προκαλούσαν τότε ενδιαφέρον, αφού ήταν ελεγχόμενη κάθε κυκλοφορία σκάφους – αντίκρουσαν έκπληκτοι οκτώ θαλασσοδαρμένους Ιταλούς στρατιώτες, που όπως είπαν είχαν δραπετεύσει από τη γερμανική φρουρά της Αστυπαλίας και ήρθαν να ζητήσουν καταφύγιο στη Νίσυρο, ωστόσο βρεθεί τρόπος για να φύγουν στη Μέση Ανατολή.

Όμως, για κακή τους τύχη, στη Νίσυρο βρίσκονταν δυο Γερμανοί στρατιώτες, που είχαν έρθει τις μέρες εκείνες από την Κω για περιπολία και μόλις πληροφορήθηκαν το γεγονός, πήγαν και τους συνέλαβαν ως λιποτάκτες. Τους μετέφεραν στο Μανδράκι και τους έκλεισαν σε δύο δωμάτια, στο ξενοδοχείο του Χριστοφή, όπου έμεναν και οι ίδιοι, ωστόσο μπορέσουν να επικοινωνήσουν με την Κω – ο μοναδικός ασύρματος του νησιού μας ήταν εκτός λειτουργίας – και να αναφέρουν το γεγονός για να πάρουν εντολές για τα περαιτέρω.

Εκεί λοιπόν έμεναν κλεισμένοι όλη την ημέρα οι Ιταλοί και κάθε βραδάκι, με τη συνοδεία των δύο Γερμανών, που σημειωτέον ήταν άοπλοι, έβγαιναν περίπατο ως το λιμάνι και ξαναγύριζαν στα «κελιά» τους, αναλογιζόμενοι το τι τους περίμενε και ποια θα ήταν η τύχη τους, ως λιποτάκτες σε περίοδο πολέμου.

Η περιπέτεια αυτή των Ιταλών στρατιωτών συγκίνησε τους Νισύριους, οι οποίοι τους περιέβαλαν με συμπάθεια και ζητούσαν να βρουν τρόπο για να τους βοηθήσουν να φυγαδευθούν. Γι' αυτό προσπαθούσαν να έρθουν σε επικοινωνία μαζί τους, όμως αυτό δεν ήταν εύκολο αφού σε κάθε έξοδό τους τελούσαν κάτω από το βλέμμα και την επιτήρηση των Γερμανών φρουρών τους.

Στο μεταξύ, λόγω κακοκαιρίας αλλά και έλλειψης μέσου, ήταν αδύνατη η επικοινωνία με την Κω, γι' αυτό και παρτείνεται και η παραμονή των Ιταλών στη Νίσυρο, αλλά και η αγωνία των Νισύριων για να τους βοηθήσουν.

Η πρώτη που αποφάσισε να τους μεταφέρει το μήνυμα και να τους ξεσηκώσει ήταν η γυναίκα του Χριστοφή, η Ερήνη του Καρβαίνη, που ήταν ιδιοκτήτρια του ξενοδοχείου, μια γυναίκα δυναμική, που το 'λεγε η καρδιά της. Με τα καθημερινά έμπα-έβγα από τα δωμάτιά τους, για να τα συμμαζεύει, βρήκε την ευκαιρία και άρχισε με νοήματα την προσπάθεια να τους πείσει να επιτεθούν στους Γερμανούς και να το... σκάσουν, βεβαιώνοντάς τους πως οι Νισύριοι είναι πρόθυμοι να τους βοηθήσουν.

Ακολούθησε και δεύτερη απόπειρα συνεννόησης από ομάδα Νισυρίων οι οποίοι από το παράθυρο του Φτυχιού του Μιλά και του Σταύρου Μαστρογιάννη, που ήταν απέναντι από τα παράθυρα του ξενοδοχείου, μπόρεσαν να συνεννοηθούν μαζί τους και να τους πείσουν να δεχθούν τη φυγάδευσή τους, με τη βοήθεια που θα τους παρείχαν οι ίδιοι.

Οι συνεννοήσεις μ' αυτό τον τρόπο επανελήφθησαν δυο-τρεις φορές, ώσπου καταστρώθηκε το σχέδιο. Το μόνο που απέμενε ήταν η κατάλληλη ευκαιρία για δράση. Μετά από 2-3 μέρες βρέθηκε μέσο και έφυγε στην Κω ο ένας Γερμανός για να αναφέρει το γεγονός και ο άλλος έβγαλε πάλι το βραδάκι τους Ιταλούς στη συνηθισμένη βόλτα τους. Και για να μην είναι μόνος, υποχρέωσε τον Ζαχαρία Παπαντωνίου, που ως υπεύθυνο χειριστή του ασυρμάτου τον θεωρούσε... δικό τους άνθρωπο, να τον συνοδεύσει στον περιπάτο, κρατώντας κι οι δυο τους, αντί όπλου από μια βίτσα στο χέρι.

Επιστρέφοντας από τον περίπατο, όταν πια άρχισε να πυκνώνει το σούρουπο, κάποιος από τους Ιταλούς ζήτησε πληροφορίες από το Γερμανό για την τύχη που τους περίμενε. Κι εκείνος του είπε ότι θα πάνε σ' ένα ειδικό στρατόπεδο στη Γερμανία.

Εμπρός ακριβώς από την ταβέρνα του Παπάσου, στον Άη-Σάββα, κάθισε κάτω και άρχισε με το βετσάκι του να σχεδιάζει στο χώμα τις εγκαταστάσεις του στρατοπέδου. Και τότε οι Ιταλοί αποφάσισαν να δράσουν. Επωφελούμενοι από την ερημιά και το μισοσκοτάδο, που επικρατούσε στην περιοχή, όρμησαν κατά των συνοδών τους, τους έδεσαν, τους ακινητοποίησαν και έτρεξαν στη βάρκα του Γιώργη του Λάχανου, που σκόπιμα την είχε αφήσει τραβηγμένη χαμηλά, κοντά στη θάλασσα, μαζί με τα κουτιά. Μπήκανε μέσα κι ανοίχτηκαν στο πέλαγος, εκτός από έναν άτυχο που τραυ-

ματίστηκε στο πόδι, στην προσπάθειά του να επιβιβαστεί κι έτσι έμεινε έξω. Οι Νισύριοι, που κρυμμένοι στα καφενεία παρακολουθούσαν με ικανοποίηση τις σκηνές, έτρεξαν στις φωνές του Γερμανού και του Ζαχαρία και τους έλυσαν, ενώ άλλοι προσπαθούσαν με πέτρες να σταματήσουν τάχα τη βάρκα, που είχε ανοιχτεί στο πέλαγος. Σε λίγο έφεραν και δυναμίτες και κυνηγετικά όπλα για να τους... ριξουν, όμως η βάρκα είχε πια τυλιχτεί στο σκοτάδι και βρισκόταν εκτός βολής, πλέοντας προς τις μικρασιατικές ακτές.

Έξαλλος ο Γερμανός πηδούσε, φώναζε και απαιτούσε να του βρουν βάρκα για να τους κυνηγήσει. Έτρεξε στο λιμάνι και επέμενε να τον συνοδεύσουν οι ναυτικοί για να φύγει με κωπήλατη **παπορόβαρκα**⁽²³⁾ για να πάει να σταματήσει τους Ιταλούς. Κι ενώ οι Νισύριοι προσπαθούσαν να του εξηγήσουν πως με εκείνο το σκοτάδι και με τον καιρό, που είχε αρχίσει να αγριεύει ήταν αδύνατο να βγει βάρκα από το λιμάνι, εκείνος άρπαξε ένα κυνηγετικό όπλο και προτείνοντάς το απειλούσε να πυροβολήσει όποιον αρνιόταν να πάει μαζί του στη βάρκα. Κι επειδή όλα έδειχναν πως εμπρός στην απόγνωση που τον είχε κυριεύσει ήταν αποφασισμένος να πυροβολήσει, όρμησε επάνω του ο Κωνσταντής ο Βονικάρκης, τον έσπρωξε, του πήρε το όπλο και με τα λίγα αγγλικά του, του εξήγησε, πως όποιος τολμούσε να φύγει μ' εκείνες τις συνθήκες ήταν καταδικασμένος να πνιγεί. Του είπε μάλιστα, για να τον καθησυχάσει, πως αυτή η τύχη περιμένε και τους Ιταλούς που είχαν φύγει.

Μ' αυτό τον τρόπο υποχώρησε ο Γερμανός κρατώντας όμως από κοντά τον τραυματία Ιταλό τον οποίο μετέφερε την επομένη στην Κω. Έτσι λοιπόν έληξε μια ακόμα επιχείρηση στη Νίσυρο, χωρίς ποτέ να μάθει κανένας τι απέγιναν οι πρωταγωνιστές της.

Η Μάχη των Λουτρών

Σημαδιακή ημερομηνία στην ιστορία της Νισύρου θα παραμείνει η 7 Μαρτίου. Το ότι την ημέρα αυτή στα 1948 έγινε η Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα. ύστερα από σκλαβιά και δουλεία αιώνων, είναι γνωστό. Όμως την ίδια μέρα, τέσσερα χρόνια πριν, στα 1944, ένα άλλο ιστορικό για τη Νίσυρο γεγονός, που έλαβε χώρα, η «Μάχη των Λουτρών» μεταξύ Αγγλων και Γερμανών, αναστάτωσε τη μικρή κοινωνία του νησιού.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του αείμνηστου Νίκου Διακομιχάλη, που έζησε από κοντά τα γεγονότα, το απόγευμα της Δευτέρας 6 Μαρτίου 1944 έφθα-

23. Μεγάλη κωπήλατη βάρκα που μετέφερε τους επιβάτες στο πλοίο.

Το κτηριακό συγκρότημα των Λουτρών.

σαν στη Νίσυρο και εγκαταστάθηκαν στο κτήριο της Δημαρχίας Μανδρακίου 11 σύμμαχοι κομάντος (6 Άγγλοι, 3 Σκοτσέζοι, ένας Αμερικάνος και ένας Έλληνας από την Κρήτη ονόματι Λάζαρος).

Το πρωί της άλλης ημέρας ο συμπατριώτης μας Γιώργης Κοντοβερός (του Παύλου) ειδοποίησε τους κομάντος πως έφτασαν στους Πάλους δυο γερμανικές μοτοζάτορες (αποβατικά) και ξεφορτώνουν τρόφιμα. Αμέσως οι κομάντος έφυγαν και κατέλαβαν θέσεις στο ύψωμα πάνω από τους Πάλους, απ' όπου παρακολουθούσαν τις κινήσεις των Γερμανών, πλαισιωμένοι και από πολλούς Νισύριους, μεταξύ των οποίων ο Νικολής του Φραζή, ο Νικόλ. Κατσιματίδης (του Γιάνναρου), ο Περουλής ο Κυπραίος, ο Νίκος Διακομιχάλης και άλλοι. Από εκεί ξεκίνησε για το λιμάνι των Πάλων ο στρατιώτης ο Λάζαρος «καμουφλαρισμένος» με ψαράδικη φανέλλα, με σακκί χόρτα στον ώμο και μια κατσίκα στο άλλο χέρι, συνοδευόμενος από το Γιώργη του Παύλου, για να βοηθήσουν τάχα στην εκφόρτωση, αλλά με αποστολή να συγκεντρώσουν πληροφορίες.

Επιστρέφοντας ανέφεραν πως οι Γερμανοί είναι 23, και ότι τα πλοία θα μεθορμήσουν στο λιμάνι του Μανδρακίου για να ξεφορτώσουν τρόφιμα για το ιταλικό Ορφανοτροφείο που στεγαζόταν στα Λουτρά. Αμέσως η ομάδα των κομάντος έφτασε στα Λουτρά και ο επικεφαλής διέταξε τον Ιταλό ιερέα, διευθυντή του Ορφανοτροφείου, να καλέσει σε γεύμα τους Γερμανούς αξιωματικούς των πλοίων και αμέσως μετά να πάρει τα παιδιά και να φύγουν όλοι εκδρομή στην Ευαγγελίστρια, όπως και έγινε.

Στη συνέχεια οι κομάντος κάλεσαν τον Ιταλό ασυρματιστή Εμίλιο Πομπίλιο. που πριν από λίγο είχε έρθει στη Νίσυρο από την «Αντελαίουσα». όπου υπηρετούσε ως φαροφύλακας και ζήτησε την προστασία τους, τον έντυσαν

Ιταλό ιερέα και τον διέταξαν να υποδεχθεί τους Γερμανούς, ενώ εκείνοι πήραν θέσεις σε επίκαιρα σημεία.

Στο μεταξύ, προχωρώντας οι Γερμανοί προς τα Λουτρά για το γεύμα, συνάντησαν στο δρόμο τη γριά Σοφία του Καράγιαννη, η οποία αφελέστατα τους είπε: «Πού πάτε παιδάκια μου. Στρέψετε γιατί θαρρώ πως θα γενεί μεγάλο κακό». Φαίνεται πως κάτι είχε υποψιαστεί βλέποντας τους κομάντος να πηγαινοέρχονται από τους Πάλους και τα παιδιά να φεύγουν στην Ευαγγελίστρια. Οι Γερμανοί όμως δεν κατάλαβαν και κτυπώντας την στην πλάτη προχώρησαν στον προορισμό τους.

Στα Λουτρά, τους υποδέχτηκε ο Εμίλιο ντυμένος παπάς και τους πέρασε στο διάδρομο που οδηγεί στην τραπεζαρία. Σε κάποια στιγμή όμως ο επικεφαλής Γερμανός δίστασε να προχωρήσει, ίσως φαίνεται κάτι υποψιάστηκε και άρχισε να αντιδρά κάπως περίεργα.

Πριν προλάβει όμως να εκδηλωθεί πυροβολήθηκε από τους κρυμμένους γύρω Άγγλους και έπεσε νεκρός. Αμέσως οι υπόλοιποι Γερμανοί δέκα τον αριθμό, τράβηξαν τα περιστροφά ή πήδησαν από τα παράθυρα οπότε δέχθηκαν τα πυρά των κομάντος, με αποτέλεσμα να τραυματιστούν οι πέντε και οι άλλοι πέντε να πιασούν αιχμάτωτοι.

Έτσι τελείωσε με επιτυχία το πρώτο μέρος της επιχείρησης, έπρεπε όμως να ακολουθήσει και δεύτερη φάση για να εξουδετερωθεί και η υπόλοιπη δύναμη των Γερμανών που παρέμειναν στα δυο αποβατικά. Αμέσως οι κομάντος έφτασαν και πήραν θέσεις πίσω και γύρω από την «Καζάρμα», απέναντι ακριβώς από τα δυο γερμανικά πλοία. Δεν είχαν όμως πυρομαχικά με τα οποία δεν άργησαν να τους εφοδιάσουν οι συμπατριώτες μας Γιάννης Φραντζής (ο Άπλυτος) και ο Κώστας Τσουλάτος (ο Σούβλος). Κάλεσαν τους Γερμανούς να παραδοθούν, αυτοί όμως αρνήθηκαν και τότε άρχισαν οι πυροβολισμοί.

Δυο Γερμανοί επιχείρησαν να τρέξουν στα Λουτρά για να ειδοποιήσουν τους αξιωματικούς τους, αγνοώντας το τί είχε προηγηθεί. Με δυο σφαίρες όμως στα πόδια τραυματίστηκαν και έπεσαν στο δρόμο. Άλλος από το πλοίο έρριξε φωτοβολίδα, προφανώς σε μια προσπάθεια να ειδοποιήσει τη γερμανική φρουρά της Κω. Πριν προλάβει όμως να εκραγεί η φωτοβολίδα κτυπήθηκε στον αέρα από τον Αμερικανό ελεύθερο σκοπευτή και εξουδετερώθηκε.

Στο μεταξύ οι Γερμανοί, δεχόμενοι καταγιγιστικά πυρά των κομάντος, κλείστηκαν στο εσωτερικό των πλοίων τους, αφού ήταν αδύνατο να βγουν και να απαντήσουν. Έτσι βρήκαν την ευκαιρία μια ομάδα κομάντος, καλυπτόμενοι από τα πυρά των συναδέλφων τους, να πλησιάσουν και να ρίξουν δυναμίτες στα πλοία αναγκάζοντας τους Γερμανούς να παραδοθούν.

Συγκεντρώνοντας ύστερα οι κομάντος τραυματίες και αιχμαλώτους, παίρνοντας μαζί και όσους Νισύριους τους βοήθησαν, πήραν τις δυο «μοτοζάτορες» και έφυγαν για τη Μέση Ανατολή.

Την επομένη έφτασε από την Κω γερμανική περίπολος και μόλις πληρο-

φορήθηκε τα γεγονότα άρχισε ανακρίσεις και ο επικεφαλής απειλούσε με αντίποινα.

Βλέποντας όμως τις Νισυριές μαυροφορεμένες και «αξεμάλλιαρες»⁽²⁴⁾ να κλαίνε και να μοιρολογούνται το νεκρό συνάδελφό τους, σκεπασμένο με λουλούδια, ακούοντας τις καμπάνες να κτυπούν πένθιμα και αφού «πείσθηκαν» πως κανένας πραγματικά δεν γνώριζε για την παρουσία στη Νίσυρο της περιπόλου των κομάντος, έφυγαν για την Κω χωρίς ευτυχώς να δώσουν συνέχεια στο συμβάν.

Και η ποινή... θάνατος!

Ήταν στα μέσα του 1944. Λίγους μήνες πριν είχε συνθηκολογήσει η Ιταλία και η ιταλική φρουρά της Νισύρου είχε συλληφθεί από Άγγλους κομάντος και είχε μεταφερθεί στο συμμαχικό στρατηγείο της Μέσης Ανατολής. Έτσι η Νίσυρος παρέμενε αφύλακτη, γι' αυτό και δεχόταν τις επισκέψεις τότε γερμανικών περιπόλων, από τη φρουρά της Κω και τότε Άγγλων κομάντος, που κάθε φορά εμφανίζονταν από το πουθενά.

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν ένα πρωί αποβιβάστηκε στο νησί μας γερμανική διμοιρία, με πλήρη εξοπλισμό. Αρχική απόφασή τους ήταν να εγκατασταθούν στο μοναστήρι της Σπηλιανός, που λόγω θέσεως θα είχαν τη δυνατότητα ελέγχου στη θαλάσσια περιοχή. Ανέβηκαν λοιπόν στο μοναστήρι και ζήτησαν – τυπικά βέβαια – την άδεια από τον ηγούμενο, Αρχιμ. Κύριλλο Ρωμάνο. Εκείνος όμως τους δήλωσε πως νοικοκυρά της Μονής είναι η Παναγία και μόνον εκείνη μπορεί να δώσει την άδεια που ζητούσαν. Και δίνοντας το κλαδί στο Γερμανό αξιωματικό, τον προέτρεψαν να κατεβεί στο Ναό και να ζητήσει από την Παναγία την άδεια. Κι εκείνος κατέβηκε, όμως σε λίγα λεπτά επέστρεψε και διέταξε τους άνδρες του να πάρουν τα πράγματά τους και να γυρίσουν στο πλοίο τους. Και από τότε παραμένει το ερώτημα, τι ήταν άραγε αυτό που τον έκαμε να αλλάξει γνώμη. Έτσι, αντί του μοναστηριού της Σπηλιανής οι Γερμανοί εγκαταστάθηκαν στους Πάλους. Εκεί στάθμευσαν και τα οχήματα που τους συνόδευαν, στην περιοχή του Μύλου, πιο πέρα από το νεκροταφείο, εγκατέστησαν πυροβόλο, ενώ την παρακείμενη σπηλιά (κρεμμύρα) μετέτρεψαν σε αποθήκη πυρομαχικών.

Η παρουσία των Γερμανών στη Νίσυρο προκάλεσε φόβο και τρόμο στο νησί, πρώτα-πρώτα γιατί ήταν γνωστή η βάρβαρη και απάνθρωπη συμπεριφορά των, απ' όπου είχαν περάσει ως τότε, αλλά και γιατί από εκείνη την

24. Χωρίς το παραδοσιακό μαντήλι. Κατά την τοπική παράδοση, οι Νισυριές θρηνούσαν και έκλαιγαν τους νεκρούς τους χωρίς μαντήλι και με ξέπλεκα τα μαλλιά.

ημέρα η Νίσυρος γινόταν στόχος των συμμαχικών δυνάμεων, οι οποίες μετά από λίγο καιρό άρχισαν τακτικές επισκέψεις στην περιοχή μας, τόσο από τον αέρα, όσο και από τη θάλασσα. Μάλιστα ελληνικό υποβρύχιο, που περιπολούσε στο νησί, σε μια αιφνιδιαστική ανάδυση έβαλε κατά του γερμανικού πυροβόλου, στο οποίο – όπως είχε τότε διαρρεύσει – προκάλεσε σοβαρές ζημιές, ίσως μάλιστα και να το είχε θέσει εκτός λειτουργίας.

Μόλις είχαν λοιπόν ολοκληρωθεί οι διαδικασίες εγκατάστασης, αμέσως από τις πρώτες ημέρες άρχισαν πεζές και εποχούμενες περιπολίες, μέρα και νύχτα και ο ήχος της γερμανικής μπότας ολοένα και γινόταν εφιάλης για τον κόσμο.

Σιγά-σιγά το νησί άρχισε να προσαρμόζεται προς τη νέα αυτή κατάσταση και να συμμορφώνεται προς τις εντολές του νέου κατακτητή. Όμως κάποια συνταρακτικά γεγονότα ήλθαν να ταράξουν την ηρεμία του κόσμου και να δυσκολέψουν και πάλι την κατάσταση.

Ενώ, όπως προαναφέρθηκε, η Ιταλία είχε συνθηκολογήσει και έσπασε τη συμμαχία με το Χίτλερ, στη διμοιρία των Πάλων εκτός από τους γερμανούς υπηρετούσε και μια ομάδα Ιταλών στρατιωτών. Κι ένα πρωί διαπιστώθηκε, ότι τρεις από αυτούς λιποτάκτησαν και δραπέτευσαν τη νύχτα από το στρατόπεδο. Αμέσως σήμανε συναγερομός, όλη σχεδόν η δύναμη είχε ακροβολιστεί στο νησί για αναζήτηση, ο δε διοικητής έδωσε αυστηρές εντολές στον κόσμο για να βοηθήσει, όπως ο καθένας μπορούσε, ώστε να βρεθούν και να συλληφθούν οι λιποτάκτες. Όμως οι εντατικές έρευνες δεν απέδωσαν και ο διοικητής της φρουράς, με οργή και θυμό ασυγκράτητο, έμοιαζε σαν θεριό στο κλουβί του.

Στο μεταξύ, οι τρεις λιποτάκτες, πεινασμένοι, ταλαιπωρημένοι αλλά και φοβισμένοι για την περαιτέρω τύχη τους, μπόρεσαν να έρθουν σε επαφή με ντόπιους γεωργούς, οι οποίοι πρόθυμα τους προμήθευσαν τροφή, τους έκρυψαν σε ασφαλές κρησφύγετο και τους διαβεβαίωσαν πως από μέρα σε μέρα θα ερχόταν αγγλικό περιπολικό σε κάποιο απόμερο όρμο, όπως κάθε φορά, και θα φρόντιζαν οι ίδιοι να τους παραδώσουν στους Άγγλους για να τους πάρουν μαζί τους ως αιχμαλώτους. Κι ενώ είχαν συμφωνήσει και όλα πήγαιναν καλά, ξαφνικά οι τρεις δραπέτες άλλαξαν γνώμη και ανακοίνωσαν σ' αυτούς που τους φρόντιζαν, ότι θα γυρίσουν στη μονάδα τους για να ζητήσουν συγγνώμη.

Οι Νισύριοι, γνωρίζοντας την οργή και το μένος του διοικητή της διμοιρίας, δεν ήταν δύσκολο ναμαντέψουν τι θα συνέβαινε σε μια τέτοια περίπτωση. Γι' αυτό και προσπάθησαν να τους αποτρέψουν, τονίζοντάς τους ότι παίζουν με το θάνατο. Όμως εκείνοι είχαν πάρει τις αποφάσεις τους επαληθεύοντας, για μια ακόμα φορά, το «μωραίνει Κύριος...». Βρήκαν λοιπόν τον τρόπο και ειδοποίησαν το διοικητή τους για την απόφασή τους αυτή κι εκείνος, άλλο που δεν ήθελε, τους έκλεισε αμέσως ραντεβού, για να συναντηθούν και να παραδοθούν.

Το ραντεβού κλείστηκε στην εξοχική θέση «Πλατύς» κι όταν ο κόσμος, ανυποψίαστος, είδε πρωί-πρωί τους Γερμανούς, με επικεφαλής το διοικητή τους, να ανηφορίζουν προς την περιοχή, δεν ήταν δυνατό να φανταστεί ποιος ήταν ο προορισμός τους.

Οι Γερμανοί έφτασαν την ακριβή ώρα στο ραντεβού και την ίδια ώρα παρουσιάστηκαν και οι τρεις λιποτάκτες με τα χέρια ψηλά. Και πριν προλάβουν να αρθρώσουν λέξη, ο ίδιος ο διοικητής σήκωσε το οπλοπολυβόλο και τους γάντζωσε, ρίχνοντάς τους και τους τρεις νεκρούς στο έδαφος. Και για να ικανοποιήσει πλήρως την απανθρωπιά του, διέταξε τρεις από τους άλλους ιταλούς στρατιώτες, που παρακολουθούσαν τη σκηνή, να βάλουν σε τσουβάλια τα τρία πτώματα, να τα σηκώσουν στην πλάτη και να τα μεταφέρουν στο αυτοκίνητο, που περιμένε στο λιμάνι. Και στον ένα από τους τρεις ανέθεσε να σηκώσει το πτώμα του ίδιου του αδελφού του, που ήταν μεταξύ των νεκρών. Τα τρία πτώματα μεταφέρθηκαν και τάφηκαν σε ομαδικό τάφο σε κτήμα, έξω από το νεκροταφείο των Πάλων.

Γερμανικό αεροπλάνο στο Ηφαίστειο

Χιλιάδες κόσμου επισκέπτονται κάθε χρόνο το ηφαίστειο, για να γνωρίσουν από κοντά το ανεκτίμητο αυτό δώρο με το οποίο θέλησε η φύση να εκδηλώσει την εύνοιά της προς τη Νίσυρο για να' απολαύσουν τη γραφικότητα του τοπίου και να αποκτήσουν εμπειρία πρωτόγνωρη διασχίζοντας απ' άκρη σ' άκρη την Καλδέρα και φτάνοντας ως το κέντρο του κρατήρα,

Όμως κανένας δεν υποψιάζεται τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στο χώρο αυτό στα χρόνια της γερμανικής κατοχής.

Στους Πάλους είχε στρατοπεδεύσει η Φρουρά της Νισύρου που έφτασε στο νησί στα μέσα του 1944. Στην αρχή η επικοινωνία και η ανταλλαγή αλληλογραφίας με την κεντρική διοίκηση της Ρόδου γινόταν δια της θαλάσσιας οδού, λύση όμως που δεν άργησε να αποδειχτεί αναποτελεσματική αλλά και επισφαλής για τα μεταφορικά μέσα. Ήταν τότε η περίοδος που τα ελληνικά αντιτορπιλικά «Μιαούλης» με κυβερνήτη τον συμπατριώτη μας και τότε Αντιπλοίαρχο Κων/νο Νικητιάδη και «Αδρίας» με κυβερνήτη τον τότε Αντιπλοίαρχο Ιωάννη Τούμπα, είχαν γίνει ο φόβος και ο τρόμος των γερμανικών νηοπομπών αλλά και των κατά θάλασσαν επιχειρήσεών τους. Προκειμένου λοιπόν να εξευρεθεί ασφαλέστερος τρόπος, αποφασίστηκε η από αέρος επικοινωνία, γι' αυτό και δόθηκε εντολή στις περιφερειακές φρουρές να φροντίσουν, πάση θυσία, για τη δημιουργία της απαι-

Σ' αυτό το χώρο, από το Λακκί ως το Ραμό, δημιουργήθηκε το αεροδρόμιο

τούμενης κατά τόπους υποδομής.

Ο διοικητής της φρουράς Νισύρου, σε συνεργασία με τους τοπικούς παράγοντες, επέλεξε ως τον καταλληλότερο χώρο για τη διάνοιξη του αεροδιαδρόμου τον μοναδικό κάμπο από το Λακκί ως τον κρατήρα του ηφαιστείου «Στέφανο» κι αμέσως άρχισαν οι εργασίες με εντατικούς ρυθμούς. Για την εξασφάλιση των απαιτούμενων εργατικών χειρών δόθηκε αυστηρή εντολή στους Δημάρχους των τριών τότε Δήμων, Μανδρακίου, Εμπορειού-Πάλων και Νικιών, να διαθέτουν καθημερινά και με προσωπική τους ευθύνη από 10 εργάτες με τα ανάλογα εργαλεία, οι οποίοι θα παρουσιάζονταν την ορισμένη ώρα στο Λακκί για να πιάσουν δουλειά. Η εντολή αυτή, όπως ήταν επόμενο, τηρήθηκε κατά γράμμα, χωρίς χρονοτριβή και οι εργασίες προχωρούσαν κανονικά, με την αυστηρή επιτήρηση Γερμανών στρατιωτών. Επειδή όμως «μωραίνει Κύριος ον βούλεται απολέσαι», ένα πρωί συνέβη το απροσδόκητο. Κάποιος από τους εργάτες που είχαν οριστεί από το Δήμο των Νικιών, θέλοντας να παίξει με τη θηριωδία και τη βαρβαρότητα των Γερμανών, πήρε την απόφαση να μη παρουσιαστεί στη δουλειά του. Οπότε αμέσως έφτασε στα Νικιά το προειδοποιητικό τηλεσίγραφο: «Αν σε μια ώρα δεν συμπληρωνόταν ο αριθμός των εργατών με πέντε ακόμα άτομα, το απόσπασμα που έφερε το τηλεσίγραφο θα συνελάμβανε και θα εκτελούσε επιτόπου πέντε αθώους Νικιάτες».

Κεραυνοβολήθηκε όλο το χωριό από την είδηση και τρομοκρατημένοι οι

κάτοικοι έσπευσαν να δηλώσουν ότι προσφέρονται εθελοντικά να πάνε να δουλέψουν. Αμέσως επελέγησαν οι πέντε εργάτες και παρουσιάστηκαν στον «κάπο»⁽²⁵⁾, ενώ παράλληλα δηλώθηκε στον διοικητή ότι η όλη ανωμαλία οφειλόταν σε παρεξήγηση και κακή συνεννόηση κι έτσι το θέμα έληξε χωρίς περαιτέρω συνέπειες.

Κάποτε οι εργασίες τελείωσαν και στις αρχές του καλοκαιριού ήταν έτοιμος ο αεροδιάδρομος, που ξεκινούσε από το Λακκί ως το σημείο που βρίσκεται σήμερα το περίπτερο του Λευτέρη του Κοντογιάννη, χωμάτινος αλλά με στέρεο το οδόστρωμά του. Και τότε πραγματοποιήθηκε η πρώτη προσγειώση. Ήταν το καλοκαίρι του 1944 και ο περισσότερος κόσμος του νησιού, όσοι είχαν κτήματα στο Λακκί και στο Άργος, είχαν μεταφερθεί εκεί με τις οικογένειές τους κι άλλοι με γνωστούς και φίλους, για να παραθερίσουν όλο το καλοκαίρι μένοντας σε αυτοσχέδιες καλύβες. Ο παραθερισμός είχε σκοπό να συγκεντρωθούν, όσο γινόταν, περισσότερα **μαξούλια**⁽²⁶⁾, για να δαμάσουν την πείνα και τις στερήσεις του πολέμου. Υπαγορεύτηκε όμως και από λόγους ασφάλειας και προστασίας από βομβαρδισμούς στους οποίους, σύμφωνα με τις υπάρχουσες τότε διαδόσεις, θα προέβαιναν οι σύμμαχοι κατά των νησιών στα οποία υπήρχε γερμανική φρουρά.

Έτσι λοιπόν είχαν τα πράγματα, όταν την ησυχία ενός καλοκαιρινού απομεινόμερου ήρθε να ταράξει ο θόρυβος ενός διθέσιου μονοκινητήριου αεροπλάνου, που πετώντας σε χαμηλό ύψος και αφού πραγματοποίησε μερικές βόλτες πάνω από το ηφαίστειο, προσγειώθηκε στο νέο αεροδιάδρομο και σταμάτησε στο ύψος του μεγάλου κρατήρα. Ο ερχομός του αεροπλάνου προκάλεσε το ενδιαφέρον και την περιέργεια των παραθεριστών και των κατοίκων των γύρω χωριών, που έσπευσαν να παρακολουθήσουν το πρωτοφανές για τα χρονικά του νησιού γεγονός. Το αεροπλάνο πλαισίωσαν αμέσως μοτοσυκλετιστές από τη γερμανική φρουρά του νησιού κι αφού αντάλλαξαν τους σάκκους με την αλληλογραφία, ξανασηκώθηκε και πήρε το δρόμο της επιστροφής. Η είδηση μεταδόθηκε αστραπιαία σε όλο το νησί και για πολλές μέρες αποτελούσε το μοναδικό θέμα συζήτησης.

Τα δρομολόγια συνεχίστηκαν όλο το καλοκαίρι σε τακτή μέρα και ώρα. Και κάθε φορά η άφιξη του αεροπλάνου ήταν σωστό πανηγύρι για πολλούς από εμάς, δεκάχρονους τότε, που είχαμε την τύχη να παραθερίζουμε στην περιοχή και τρέχαμε για να το υποδεχτούμε και να περιεργαστούμε όσο μας επέτρεπε το άγρυπνο μάτι των Γερμανών φρουρών. Ξαφνικά όμως τα δρομολόγια διακόπηκαν, ο αεροδιάδρομος εγκαταλείφθηκε στην τύχη του και το Λακκί ξαναβρήκε τον παλιό του ρυθμό.

25. Ο επιστάτης.

26. Προϊόντα της γης.

Είπαν τότε – όμως ποιος μπορεί να το επιβεβαιώσει – πως Άγγλοι κομμάντος, κρυμμένοι στο μοναστήρι του Αγίου Θεολόγου, επιχείρησαν να κτυπήσουν το αεροπλάνο, αλλά η επιχείρηση αποτύγγανε κάθε φορά από τον κίνδυνο να κτυπηθούν και αθώοι περίεργοι που βρίσκονταν κοντά. Παράγγειλαν τότε με τους «δικούς» τους ανθρώπους να μη πλησιάζει ο κόσμος. Κι αυτή η παραγγελία έφτασε στ’ αυτιά των Γερμανών, με αποτέλεσμα να διακοπεί αμέσως η πτήση.

Η μάχη του Εμπορειού

Και ο θάνατος του Υπολοχαγού Χατζηευαγγέλου

Ανεξίτηλα έχουν σημαδέψει τη νεότερη ιστορία της Νισύρου τα δραματικά γεγονότα που συνέβησαν εκεί κατά την ιστορική «Μάχη του Εμπορειού» στις 12 Φεβρουαρίου 1845. Για τη μάχη αυτή πολλά έχουν ακουστεί και περισσότερα έχουν ειπωθεί, προσαρμοσμένα σε διάφορες αυθαίρετες διαδόσεις και διανθισμένα με επινοήσεις της φαντασίας του καθενός. Όμως, υπάρχει η αψευδής μαρτυρία από το ημερολόγιο των πολεμικών γεγονότων της εποχής και από το αρχείο της Ιστορικής Υπηρεσίας Στρατού, από τα οποία αντλούν στοιχεία οι βετεράνοι του πολέμου, για να αποτυπώσουν τις αναμνήσεις και τις εμπειρίες των χρόνων εκείνων. Στο βιβλίο «ο Ιερός Λόχος» του αντιστρατήγου Μανέττα, που υπηρέτησε νεαρός αξιωματικός ως ιερολοχίτης, και στο βιβλίο «Φιλοσοφικοί στοχασμοί με ιστορικές αναδρομές» του επίσης ιερολοχίτη αξιωματικού Παναγιώτη Κόττου και με τον κοινό τίτλο «Επιχειρήσεις Νισύρου», συναντούμε πανομοιότυπη τη περιγραφή των γεγονότων του Εμπορειού. Γράφει, λοιπόν, ο στρατηγός Μανέττας:

«Την 11ην Φεβρουαρίου η περίπολος Νισύρον ανέφερε δι’ επείγοντος σήματος, ότι απεβιβάσθη εις την νήσον γερμανικόν τμήμα δια την συγκέντρωσιν τροφίμων. Επίσης ότι εθεάθησαν 38 Γερμανοί επί της ακτής του Πάλο κατά την ιδίαν ημέραν και ότι το αποβατικόν πλοιάριον αυτών, βληθέν υπό του Ναυτικού εβυθίσθη. Κατά τας πληροφορίας δε του Ναυτικού, περί τους 40 Γερμανοί εθεάθησαν εις Μανδράκι, ενώ έτερον γερμανικόν σκάφος ενεφανίσθη εις την νησίδα Παχειά.»

Κατόπιν των πληροφοριών τούτων, απεφασίσθη η αποστολή αποσπάσματος υπό τον αντισυνταγματάρχη Τριανταφυλλάκον, με βάσιν τας δύο

διμοιρίας Καταδρομών υπό τους υπολοχαγούς Χατζηνεαγγέλου και Ζαλαχώρη, συνολικής δυνάμεως 114 ανδρών, με την εντολήν όπως, αποβιβαζόμενοι επί της νήσου Νίσυρος, εξουδετερώση ή αιχμαλωτίση την εχθρικήν δύναμιν. Εις περίπτωσιν σοβαράς εχθρικής αντιδράσεως, θα απεβιβάζετο επί της νήσου ενίσχυσις εξ ενός λόχου (Μποπάλ) της Ινδικής Ταξιαρχίας μετά του ταξιαρχου διοικητού της «Δυνάμεως 281», όστις θ' ανελάμβανε την διεύθυνσιν της επιχειρήσεως.

Το Απόσπασμα επεβιβάσθη του LCI 264 και συνοδευόμενον υπό του ML359, ανεχώρησε την 13.30 ώραν της 11ης Φεβρουαρίου εκ Σύμης δια Νίσυρον. Ως οδηγός εστρατολογήθη ο ιδιώτης Κοντοβέρος, καταγόμενος εκ της τελευταίας νήσου.

Κατά τον πλουν απεφασίσθησαν τροποποιήσεις τινές της διαταγής. Ούτω, εκρίθη συμφερότερον η αποβίβασις να γίνη νύκτα αντί του απογεύματος, διότι αφ' ενός μεν δεν θα εγένετο αντιληπτή υπό του εχθρού, αφ' ετέρου δε δεν διετίθετο επαρκής χρόνος μέχρι την νύκτα δι' αναγνωρίσεις, αναγκαίας εις την διεξαγωγήν της καταδρομής. Τούτο ετηλεγραφήθη εις «Δύναμιν 142», ίνα ενημερώση το εκτελούν περιπολίας εις τα ύδατα της Νισύρου αντιτορπιλικόν «Εμούρ». Επίσης απεφασίσθη η αλλαγή του σημείου αποβάσεως, διότι εις Μανδράκι, το οποίο ώριζεν η διαταγή, κείμενον εις την ΒΔ γωνίαν της νήσου, ευρίσκοντο ήδη Γερμανοί.

Το Απόσπασμα ήρχισεν αποβιβαζόμενον την 20.00 ώραν επί της ανατολικής ακτής της νήσου, με σκοπόν όπως φθάση το δυνατόν συντομώτερον προς Εμποριό, το οποίον κείται επί των υπωρειών του μοναδικού όρους της νήσου, εκ των κατοίκων του οποίου θα επληροφορείτο περί των θέσεων του εχθρού.

Έτερος λόγος της κινήσεως προς Εμποριό ήτο ότι, εφ' όσον οι Γερμανοί έχασαν το αποβατικόν πλοιάριον αυτών, θα εξηναγκάζοντο να καταλάβουν τα άνωθεν του Πάλο ευρισκόμενα νηώματα και ενδεχομένως θα έφθαναν και εις αυτό τούτο το Εμποριό, όποτε το Απόσπασμα, κινούμενον εναντίον των εκ των άνω προς τα κάτω, θα ευρίσκετο εις πλεονεκτικήν θέσιν.

Επί της ακτής παρέμεινεν το πλείστον μέρος των πυρομαχικών και τα τρόφιμα κόμπο, με υπεύθυνον τον υπολοχαγόν Ψωμόπουλον και δύο οπλίτας. Την 21.30 ώραν το Απόσπασμα εκινήθη προς Εμποριό, υπό την κάλυψιν της Διμοιρίας του Υπολοχαγού Χατζηνεαγγέλου.

Το έδαφος ήτο αρχικώς αμμώδες και εν συνεχεία με απότομον ανάβασιν, δι' ό και αι πτώσεις ανδρών φερόντων, εκτός του οπλισμού των, και ανά τρία βλήματα όλμων, ήσαν συχναί. Πολύ προ της εισόδου εις το χωριόν και περί την 02.30 ώραν, ελήφθη πληροφορία από κάτοικον του Εμποριού, ότι εις το καφενείον του χωριού ευρίσκοντο πέντε Γερμανοί και άλλοι εις το Πάλο. Η αναγνωριστική περίπολος που εστάλη υπό τον υπολοχαγόν Καραγιάννη Γ., ανέφερε κατά την επιστροφήν της ότι εις το Εμποριό ήσαν 20 Γερμανοί και άλλοι, αγνώστου αριθμού, εις Πάλο.

Απεφασίσθη τότε εις μίαν πρώτην φάσιν η προσβολή των Γερμανών εις Εμποριό και εις δευτέραν, εκεί όπου θα ανευρίσκοντο οι υπόλοιποι επί της νήσου.

Βάσει του καταρτισθένος σχεδίου η Διμοιρία Χατζηναγγέλου απετέλεσε το τμήμα εφόδου, ταχθείσα έναντι του αντικειμενικού σκοπού, πλησίον των πρώτων οικιών του χωρίου. Ως βάσις πυρός εχρησιμοποιήθη ανά μία ομάδα πολυβόλων και όλμων, με αποστολήν την απαγόρευσιν της βορείας και βορειοδυτικής εξόδου του χωρίου. Έν εισέτι οπλοπολυβόλον και ένας όλμος 2", από της κατευθύνσεως της οδού Εμποριό - Νικιά. Εις μίαν ομάδα της Διμοιρίας Ζαλαχώρη ανετέθη η αποστολή της απαγορεύσεως εξόδου των Γερμανών εκ του χωρίου κατά την επίθεσιν και την ενδεχομένην ενίσχυσιν τούτων εκ Πάλου. Η υπόλοιπος δύναμις παρέμεινεν ως εφεδρεία του Αποσπάσματος. Ο Σταθμός Διοίκησης εγκατεστάθη επί της αυτής τοποθεσίας και η επιθετική δύναμις των τμημάτων είχε περατωθεί. Η εφόδος ήρχισε την 06.00 ώραν με ταυτόχρονα πυρά της βάσεως προς τας εξόδους του χωρίου. Κατόπιν της επιτεύξεως αιφνιδιασμού του εχθρού, μετά 15 ακριβώς λεπτά της ώρας, η κατάστασις είχε εκκαθαρισθεί πλήρως εντός του χωρίου. Οι διαφνυγόντες Γερμανοί κατά την εφόδον συνελήφθησαν υπό της εφεδρικής ομάδος βραδύτερον, σταλείσης προς τον σκοπόν τούτον.

Ο απολογισμός εκ της μάχης, καίτοι καρποφόρος έναντι του εχθρού, ήτο πολύ σκληρός δια τους Ιερολοχίτας, διότι εφονεύθη ένας λαμπρός πολεμιστής και άριστος αξιωματικός, ο υπολοχαγός Χατζηναγγέλου Ενώγ. ηγούμενος των ανδρών της διμοιρίας του, ως πάντοτε, κατά την εφόδον. Επίσης ετραυματίσθη ελαφρώς ο ανθυπολοχαγός Μπουρδάκος. Την διοίκησιν της Διμοιρίας ανέλαβεν ο υπολοχαγός Βαβαρούτσος.

Αι απώλειαι του εχθρού ήσαν 6 οπλίται και 1 αξιωματικός νεκροί, 19 οπλίται και 1 αξιωματικός αιχμάλωτοι και 8 οπλίται τραυματία, σύνολον 35. Επί πλέον συνελήφθησαν υπό του L.C.I. 3 Γερμανοί, αποπειραθέντες να δραπετεύσουν κατά την νύκτα εκ της νήσου δια λέμβου. Ούτοι ήσαν οι εις Πάλο εμφανισθέντες.

Μετά την λήξιν της επιχειρήσεως και επειδή δεν υπήρχον πρόσφατοι πληροφορίαί, εκινήθη το Απόσπασμα την 08.00 ώραν μέχρι των βορείων κλιτύων του Εμποριού, όπου εγκατεστάθη αμυντικώς μέχρι διευκρινήσεως της καταστάσεως., ενώ η Διμοιρία Ζαλαχώρη εκινήθη ανιχνεύουσα την περιοχήν προς Πάλο. Οι αιχμάλωτοι συνεκεντρώθησαν συνοδεία ολίγων νοτίως του Εμποριού και εστάλη αριθμός πολιτών, προς μεταφοράν των πυρομαχικών και τροφίμων εκ του σημείου αποβάσεως.

Την 10.30 ώραν η Διμοιρία, περατώσασα την ανίχνευσίν της, ανέφερεν ότι δεν υπήρχον εις Πάλο Γερμανοί. Επίσης, κάτοικοι του Μανδρακίου αφιχθέντες, ανέφερον αρνητικώς. Κατόπιν τούτου όλη η δύναμις του Αποσπάσματος μετά των αιχμαλώτων επορεύθη προς Πάλο και εστάλη σήμα εις το αντιτορπιλικόν όπως παραλάβη από εκεί τους αιχμαλώτους και τους τραυ-

ματίας. Την 14.30 το Απόσπασμα ανεχώρησε δια Σύμη, δια του LCI 264. Επί της νήσου παρέμεινε η παλαιά περίπολος, ενισχυθείσα υπό δύο ακόμη οπλιτών, μεθ' ενός οπλοπολυβόλου και εδόθη εις αυτήν η εντολή αναζητήσεως και συλλήψεως τυχόν διαφυγόντων Γερμανών. Επίσης εξωπλισθησαν δια γερμανικών τυφεκίων πέντε Νισύριοι, εκ των χρησιμοποιουμένων υπό της περιπόλου.

Κατ' αυτόν τον άδοξον τρόπον έληξε δια τους Γερμανούς η επιχείρησις λαφυραγωγίας της Νισύρου, την οποίαν είχε διατάξει η Γερμανική Διοίκησις Δωδεκανήσου».

Τραγικό επεισόδιο στο «Καζίνο»

Το όνομα του δεκανέα Νικ. Φιλιππόπουλου δόθηκε στο στρατόπεδο της Νισύρου, που βρίσκεται λίγο πιο πάνω από τα Λουτρά. Και αντικρίζοντας το καθώς περνούσαμε την πύλη του στρατοπέδου, μας ήρθαν στη μνήμη τα τραγικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν μέσα στο καφενείο «Καζίνο» στις 8 Μαΐου 1945.

Οι πολεμικές εξελίξεις της περιόδου εκείνης έδειχναν η μιά μετά την άλλη – όσες τουλάχιστον μπορούσε να πληροφορηθεί ο κόσμος – πως πλησίαζε το τέλος του πολέμου και πως δεν θα αργούσε η παράδοση των Γερμανών στις συμμαχικές δυνάμεις, στις οποίες ανήκε και η Ελλάδα. Όμως, η γερμανική φρουρά υπήρχε ακόμα, μόνιμα εγκατεστημένη, στα μεγάλα νησιά της Δωδεκανήσου, ενώ στα μικρά παιζόταν κλεφτοπόλεμος από περιπολίες των αντιμαχομένων, που πριν φύγει η μια ερχόταν η άλλη. Έτσι στη Νίσυρο πηγαينوέρχονταν τότε Γερμανοί, τότε Άγγλοι και τότε Έλληνες ιερολοχίτες.

Στην ημερομηνία που αναφέρθηκε, βρισκόταν στο νησί μας ολιγομελής φρουρά ιερολοχιτών, στην οποία υπηρετούσε ως ασυρματιστής ο δεκανέας Φιλιππόπουλος Νικόλαος από τη Χίο και η οποία είχε στρατωνιστεί στο σπίτι του Καλογήρου, απέναντι από το εκκλησάκι του «Πανοριμίτη». Το πρωί της 8 Μαΐου ο Φιλιππόπουλος «ψάρευσε» στον ασύρματο την είδηση ότι εκείνη την ημέρα έγινε στη Σύμη η παράδοση στους Άγγλους των γερμανικών στρατευμάτων της Δωδεκανήσου από το Γερμανό στρατηγό Βάγκνερ.

Η πληροφορία έφτασε σαν θείο δώρο, αφού τα Δωδεκάνησα αποτελούσαν ένα από τα λίγα πια οχυρά που κρατούσαν οι Γερμανοί στην Ελλάδα και που τώρα απελευθερώνονταν με την παράδοση των γερμανικών στρατευμάτων. Κι αυτή η παράδοση άνοιγε το δρόμο για την πολυπόθητη ένωση των νησιών μας με την Ελλάδα ύστερα από δουλεία αιώνων.

Δικαιολογημένη, λοιπόν, η φρενίτιδα ενθουσιασμού που κατέλαβε τον κόσμο, καθώς και οι πανηγυρισμοί που κατέληξαν σε γλέντι στο «Καζίνο». Όλος ο κόσμος, μικροί και μεγάλοι, μαζεύτηκαν εκεί και γλεντούσαν παρέες-παρέες, με τους άνδρες της φρουράς να συμμετέχουν αδελφωμένοι με τους ντόπιους, οι οποίοι τους θεωρούσαν ως προάγγελους της λευτεριάς τους.

Το κεφι είχε ανάψει για τα καλά, ο χορός έδινε κι έπαιρνε και η ατμόσφαιρα ήταν φορτισμένη από τη συγκίνηση και την ασυγκράτητη χαρά ενός κόσμου, που έβλεπε να απαλλάσσεται πια από το βραχνά και τη λαίλαπα του πολέμου και να πλησιάζει η μέρα της λευτεριάς του.

Και μέσα σ' αυτό το πανδαιμόνιο ενθουσιασμού και πανηγυρισμών, ήρθε το κακό. Κάποια χειροβομβίδα, που έσκασε ξαφνικά καταμεσής του καφενείου ανάμεσα στον κόσμο που γλεντούσε, μετέτρεψε το γλέντι σε μακελίο. Ο κρότος από την έκρηξη μετατράπηκε σε κραυγές πόνου και βογγητά θανάτου, το αίμα και οι σάρκες πετάγονταν στους τοίχους και στα παράθυρα του καφενείου, ενώ αλλόφρονες οι θαμώνες προσπαθούσαν όπως-όπως να προφυλαχθούν. Σκηνές φρίκης και πανικού σημειώθηκαν στο χώρο της έκρηξης που κατακλύστηκε από κόσμο, καθώς ακούοντας τον κρότο έσπευσαν με αγωνία να μάθουν τα «καθέκαστα».

Μέσα στον πανικό των πρώτων στιγμών επικράτησε σύγχυση ως προς το δράστη αυτής της τραγωδίας, ο οποίος όμως δεν άργησε να εντοπιστεί. Ήταν ο δεκανέας Φιλιππόπουλος, ο οποίος έφερε τη χειροβομβίδα, την απασφάλισε κι ενώ ετοιμαζόταν να τη ρίξει, έτρεξε να τον εμποδίσει ο Γιώργος ο Μαυρουδής, όμως δεν πρόλαβε. Η χειροβομβίδα έσκασε και το αποτέλεσμα ήταν τραγικό. Ο Φιλιππόπουλος έπεσε νεκρός, ενώ ο Γιώργος ο Μαυρουδής, που έθεσε το σώμα του ως ασπίδα για να προστατέψει την υπόλοιπη παρέα, τραυματίστηκε θανάσιμα. Μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο της Ρόδου, όπου άφησε την τελευταία του πνοή σε ηλικία μόλις 21 χρόνων. Στο ίδιο νοσοκομείο μεταφέρθηκε, με ελαφρότερα τραύματα ο Γεώργιος Κωνσταντίνου ο οποίος υπέστη ακρωτηριασμό στα δάκτυλα του δεξιού του χεριού. Παρέμειναν μόνον ο δείκτης και ο αντίχειρας, γεγονός το οποίο του «κόλλησε» το παρατσούκλι «Γάζος», που τον συνόδευε σ' όλη την υπόλοιπη ζωή του, κοντά στις άλλες τραυματικές εμπειρίες του από το συμβάν. Ελαφρότερα τραυματίστηκαν επίσης οι Γιάννης Σακλαρίδης, Νίκος Σακελλαρίδης και Νίκος Μισός (ας μου συχωρεθεί αν έχω παραλείψει άλλους).

Η σορός του άτυχου δεκανέα Φιλιππόπουλου τάφηκε στο νεκροταφείο της Νισύρου και αργότερα τα οστά του παρελήφθησαν από τους οικείους του και μεταφέρθηκαν στην ιδιαίτερη πατρίδα του τη Χίο.

Όσο για τον συμπατριώτη μας Γιώργο Μαυρουδή, με τη γενναία και γεμάτη αλτρουισμό ενέργειά του και με την αυτοθυσία του, έγραψε το όνομά του στο βιβλίο των αθανάτων και στο πάνθεο των αφανών ηρώων του νησιού μας.

Κάποιοι παράξενοι Καμουζέλοι

Ήταν οι αρχές του 1944 και ο γερμανικός στρατός είχε εγκατασταθεί στην Κω. Όμως η Νίσυρος τελούσεν υπό ειδικό καθεστώς, αφού τη μια δεχόταν επίσκεψη αγγλικής περιπόλου από τη φρουρά της Σύμης και την άλλη γερμανική περίπολο από την Κω. Κι ο κόσμος του νησιού, παρά τη συμπάθειά του προς τους Άγγλους συμμάχους, ήταν υποχρεωμένος να παίζει το παιχνίδι των ίσων αποστάσεων, αντιλαμβανόμενος τους κινδύνους που εγκυμονούσε μια αντίθετη συμπεριφορά. Έτσι η Νίσυρος, παίζοντας τέλεια το παιχνίδι της διπλωματικής φιλοξενίας, υποδεχόταν όλους με «θερμές» εκδηλώσεις, επιστρατεύοντας κάθε φορά και τους ήχους της καμπάνας της Παναγιάς, για να τονίσει περισσότερο την «εγκαρδιότητα» του λαού της.

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν το πρωί της τελευταίας Αποκριάς έφτασε από την Κω το γνωστό περιπολικό με τη γερμανική περίπολο κι ο κόσμος, όπως έκανε πάντα, έτρεξε στο λιμάνι για την υποδοχή.

Πρώτος βγήκε από το πλοίο ο επικεφαλής αξιωματικός, του οποίου το βλοσυρό βλέμμα και μόνο μαρτυρούσε την κακότητα και το απροσπέλαστο του χαρακτήρα του και την αγριότητα των συναισθημάτων του, τα οποία επιβεβαίωσε και η αδιαφορία και η υπεροψία με την οποία ανταποκρίθηκε στις εκδηλώσεις υποδοχής του κόσμου. Γι' αυτό η είδηση πως η περίπολος θα διανυκτέρευε στο νησί, σκόρπισε τρόμο και ανησυχία στον κόσμο αλλά και απογοήτευση, αφού το βράδυ εκείνο θα γινόταν ο αποκριάτικος χορός στο «Καζίνο», για να ξεχάσει λίγο ο κόσμος την αγωνία του πολέμου. Έτσι, πολλοί ματαίωσαν τη συμμετοχή τους στο χορό, ενώ δεν ήταν λίγοι αυτοί που πήγαν «με κρούα καρδιά» και με το φόβο μήπως έχουν μπλεξίματα και φασαρίες με τους Γερμανούς σε μια εποχή που το κλίμα βαρβαρότητας και απανθρωπιάς τους επλανάτο παντού.

Ο χορός όμως έγινε, έστω και υπό τη σκιά της γερμανικής περιπόλου. Και το γλέντι είχε ανάψει στο «Καζίνο» με τους «Καμουζέλους»⁽²⁷⁾ να μπεινοβγαίνουν, να χορεύουν και να περιφέρονται ανάμεσα στις παρέες.

Σε κάποια στιγμή έφτασε στο χορό μια μεγάλη παρέα μασκαρεμένων κι ανάμεσά τους ξεχώριζε μια ψηλή ξανθιά κυρία, με μαντήλι στο κεφάλι, με έντονο βάψιμο, με μαύρα γυαλιά ηλίου, την οποία συνόδευε ψηλός καβαλιέρος, με μαύρο κουστούμι, παπιγιόν, ρεπούμπλικα, με μουστάκι και με μαύρα γυαλιά κι αυτός. Κι οι δύο τους ήταν φιγούρες πρωτόγνωρες κι ασυνήθιστες, γι' αυτό και κίνησαν την περιέργεια καθώς πολλοί προσπάθησαν να τους αναγνωρίσουν, αλλά μάταια.

Κάθισαν στο τραπέζι, έφαγαν, ήπιαν, συζητούσαν και γελούσαν μεταξύ

27. Μασκαράδες.

τους, χωρίς όμως να... προδίδεται η ταυτότητά τους.

Το πιετό, όπως ήταν επόμενο, τους έφερε στο κέφι και σε κάποια στιγμή σηκώθηκαν να χορέψουν. Όμως από τα πρώτα βήματά τους στο συρτό και στη σούστα προδόθηκαν πως δεν ήταν ντόπιοι. Όσπου μετά από λίγο λύθηκαν οι απορίες, αφού μετά από αρκετή οινοποσία έβγαλαν τις «μάσκες». Και τότε έκπληκτοι οι Νισύριοι είδαν μπροστά τους το διοικητή και τον υποδιοικητή της γερμανικής περιπόλου.

Όταν οι τοπικές αρχές ζήτησαν από τον διοικητή την άδεια για να γίνει ο χορός, όχι μόνο δέχτηκε αλλά δήλωσε πως θα παρευρεθεί και ο ίδιος, για να γνωρίσει τα τοπικά έθιμα. Κι όταν έμαθε για τα μασκαρέματα ζήτησε να ντυθεί και ο ίδιος «καμούζελος». Και τότε επιστρατεύθηκε το Ανθουλί του Τσουπανάκη, που ήταν σπεσιαλίστρια σε τέτοια θέματα, και δεν άργησε να μεταμορφώσει τον ίδιο και τον υποδιοικητή του σ' ένα τέλειο ζευγάρι. Μετά από την αποκάλυψη αυτή εύκολα μπορεί να φανταστεί κανείς πόσο όμορφα κύλησε εκείνο το βράδυ.

Από τότε, οι δυο καλοί πια φίλοι της Νισύρου έγιναν τακτικοί επισκέπτες του νησιού, για όσο καιρό υπηρέτησαν στην Κω. Όμως τώρα έρχονταν με καλοσύνη και με διαθέσεις φιλικές, χωρίς την κακία, τη φοβέρα και τις αρνητικές εντυπώσεις που προκάλεσε η πρώτη τους επίσκεψη.

Διαδόθηκε τότε, χωρίς να μπορέσει να επιβεβαιωθεί, πώς όταν παραδόθηκαν οι Γερμανοί κι έφυγαν από την Κω, στο επιτελείο της αγγλικής φρουράς που τους διαδέχθηκε, βρέθηκε η «ξανθή κυρία» της Νισύρου, που ήταν, λέει, Άγγλος κατάσκοπος και είχε εισχωρήσει στις τάξεις του γερμανικού στρατού. Να 'ταν άραγε αλήθεια;

Β΄

Η Λευτεριά σαν της αυγής το φεγγοβόλο αστέρι

31η Μαρτίου 1947

Ημέρα δικαίωσης και λυτρωμού

Εξήντα χρόνια πέρασαν από εκείνη την ημέρα. Κι όμως τη θυμάμαι σα να ήταν χθές. Η 31η Μαρτίου του 1947 αποτελεί μνήμη μεγάλου ιστορικού γεγονότος, είναι ορόσημο αναντικατάστατο στην ιστορία της Δωδεκανήσου, στην οποία έχει καταγραφεί ως η ημέρα της λευτεριάς τους. Είναι η ημέρα που «κόποι και μόχθοι κι αγώνες και διωγμοί» βρήκαν τη δικαίωσή τους κι ένα κομμάτι γνήσιο, πέρα για πέρα ελληνικό, ξανααενώθηκε στον εθνικό κορμό και ακολουθεί πια, «ευτυχί ή δύστυχο, το μεγάλο δρόμο του Ελληνισμού».

Πριν από πολλά χρόνια, πριν από εξήμισυ ολόκληρους αιώνες, είχε υποσταλεί στα Δωδεκάνησα η Σημαία του Ελληνισμού και οι Δωδεκανήσιοι εξήσαν από τότε κάτω από το πέλμα ποικιλώνυμων κατακτητών, με τελευταία τη φασιστική Ιταλία. Βασανίστηκαν, διώχτηκαν, φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν, τους απαγόρευσαν τη γλώσσα και τη θρησκεία τους, τους απέκοψαν εντελώς από τη Μητέρα Πατρίδα. Όμως εκείνοι δεν έσκυψαν το κεφάλι.

Στην ψυχή τους άναβε άσβεστη η φλόγα για τη λευτεριά και ακλόνητη η πίστη προς τη Μητέρα Πατρίδα και προς τη θρησκεία των πατέρων τους. Η Δωδεκανήσια Μάνα, ο Παπάς κι ο Δάσκαλος της Δωδεκανήσου, φρουροί ακοίμητοι των εθνικών μας παραδόσεων, φρόντιζαν να εμψυχώνουν τις καινούργιες γενιές, να καλλιεργούν στην ψυχή τους ελληνική συνείδηση και να τις προφυλάσσουν από τα απατηλά και δηλητηριώδη κηρύγματα του κατακτητή.

Το «Κρυφό Σχολείο» ξανάνοιξε και πάλι τις πύλες του και μέσα σ' αυτό, με χίλιες δυο προφυλάξεις ο Δωδεκανήσιος δάσκαλος δίδασκε στα σκλαβόπουλα πως «η Λευτεριά σαν της αυγής το φεγγοβόλο αστέρι, της νύχτας το ξημέρωμα θα φέρει». Ποιος άραγε θα μπορέσει να εκτιμήσει το μέγεθος

της προσφοράς αυτών των ανθρώπων! Ποιος θα μπορέσει να αρνηθεί ένα βαθύ σεβασμό, ένα θαυμασμό στο μεγάλο κατόρθωμα τους!

Έτσι φτάσαμε στο τέλος του πολέμου κι οι ελπίδες των Δωδεκανησίων είχαν στραφεί προς την κρίση και την απόφαση των μεγάλων Συμμάχων μας, προσδοκώντας τη δικαίωση των θυσιών στον αγώνα για τη λευτεριά τους, των θυσιών των μαχητών του Συντάγματος των εθελοντών Δωδεκανησίων, στα βουνά της Αλβανίας, της θυσίας του ηρωικού Ανθυπολοχαγού Αλέξανδρου Διάκου. Και η απόφαση πάρθηκε στη Διάσκεψη της Ειρήνης, που συνήλθε στο Παρίσι στις 26 Ιουνίου του 1946. Είχα την τύχη να ζήσω εκείνες τις στιγμές, έστω και σε μικρή ηλικία, και θυμούμαι τη συγκίνηση και τους ξέφρενους πανηγυρισμούς, με τους οποίους ο κόσμος πληροφορήθηκε αυτή την απόφαση και δέχτηκε, μ' ένα τρόπο πρωτόγνωρο, το πρώτο μήνυμα της Λευτεριάς του.

Ήταν, θυμάμαι, ένα ζεστό απομεσημέρο της 8ης Ιουλίου 1946, όταν την ησυχία του κόσμου ήρθε να ταράξει ένας δυνατός θόρυβος και την ίδια στιγμή, ένα στρατιωτικό αεροπλάνο, που πετούσε σε χαμηλό ύψος έριξε στη Νίσυρο δέματα με εφημερίδες, που με πηχυαίους τίτλους έγραφαν ότι «Η ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ ΚΑΤΕΣΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ» και ότι η διάσκεψη των Παρισίων αποφάσισε την Ένωσή της με την Ελλάδα. Την ίδια ώρα έπεφτε ένα ακόμα δέμα, που περιείχε μεγάλη Ελληνική Σημαία, δώρο του Δήμου Αθηναίων, με χαιρετιστήριο μήνυμα σε περγαμηνή, που έγραφε:

Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

ΤΗ ΝΗΣΩ ΝΙΣΥΡΩ

ΠΕΜΠΕΙ ΕΓΚΑΡΔΙΟΝ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΝ ΕΠΙ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΕΤΑΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑΝ ΥΠΟ ΤΗΝ ΖΕΙΔΩΡΟΝ ΠΝΟΗΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ

Ι. ΠΙΤΣΙΚΑΣ

Αθήνησι τη 7η Ιουλίου 1946

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Κ. ΝΙΚΗΤΕΑΣ

Το ίδιο αεροπλάνο, την ίδια μέρα πέρασε κι απ' όλα τα άλλα νησιά, μεταφέροντάς τους, με τον ίδιο τρόπο, το μήνυμα για τη λευτεριά τους. Ένα μήνυμα, που χαιρετίστηκε με παραλήρημα ενθουσιασμού και με εκδηλώσεις ανέκφραστης χαράς, γιατί από το σκοτεινό, ως τώρα, ορίζοντα ξεπρόβαλλε μια φωτεινή ακτίνα ελπίδας και αισιοδοξίας.

Από τότε τα γεγονότα, το ένα μετά το άλλο, οδηγούσαν στη δικαίωση και στην οριστική λύση του Δωδεκανησιακού προβλήματος, ώσπου φτάσαμε στην 31η Μαρτίου του 1947.

Τότε που ο Άγγλος ταξίαρχος Πάρκερ, μέχρι τότε Διοικητής των βρετανικών δυνάμεων κατοχής των νησιών μας, παρέδωσε τη διοίκηση των Δω-

δεκανήσων στον πρώτο Έλληνα Στρατιωτικό Διοικητή Αντιναύαρχο Περικλή Ιωαννίδη, προπομπό των Ελλήνων Βασιλέων, που ένα χρόνο μετά, την 7η Μαρτίου 1948, σφράγισαν με την παρουσία τους στη Ρόδο την επίσημη Ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα.

Η 31η Μαρτίου του 1947 ανέτειλε στα Δωδεκάνησα σαν ένα επουράνιο άγγελμα ανέκφραστης αγαλλίασης και χαράς. Ήρθε για να δικαιώσει τους πόθους και τις προσδοκίες ενός λαού, που με το αίμα του, με τις θυσίες του και με τη βαθεία του πίστη προς τη θρησκεία των προγόνων του και τα ιδανικά του Έθνους, ανακτούσε την ποθητή λευτεριά του. Ήρθε ακόμα για να κάμει πράξη το όραμα που ατενίζοντάς το, έκλεισαν για πάντα τα μάτια, αμέτρητες γενεές Δωδεκανησίων.

Ήταν η 12η μεσημβρινή αυτής της ημέρας, όταν υπεστάλη η αγγλική σημαία από τον ιστό του Διοικητηρίου της Ρόδου και αμέσως μετά διαβάστηκε το ιστορικό Διάταγμα του Έλληνα Στρατιωτικού Διοικητή:

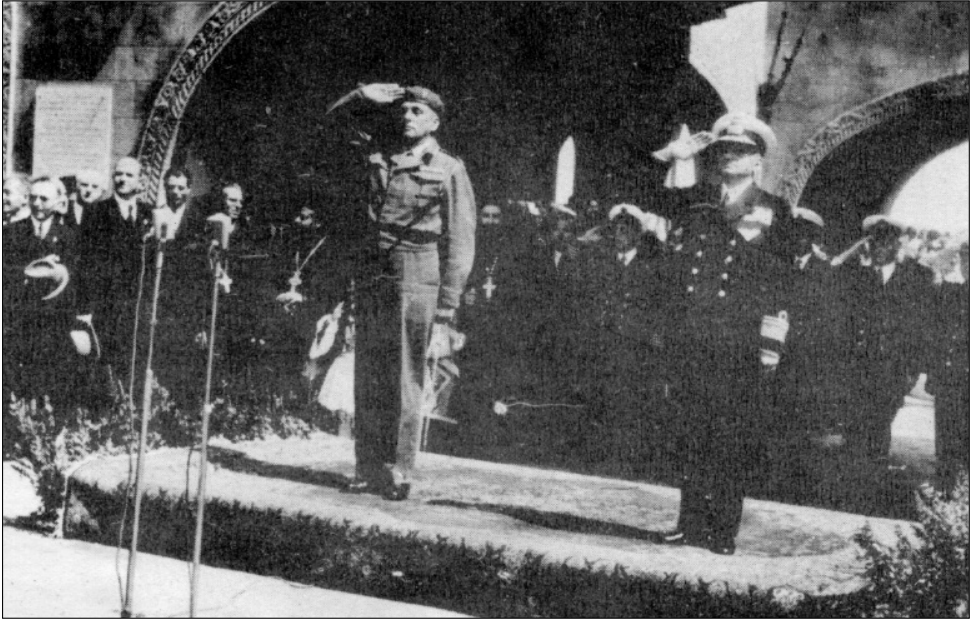
«Από τῆς 12ης μεσημβρινῆς τῆς σήμερον 31ης Μαρτίου 1947, ληγούσης τῆς βρετανικῆς Στρατιωτικῆς Κατοχῆς, ἐγώ ὁ Ἀντιναύαρχος Περικλῆς Ἰωαννίδης ἀναλαμβάνω, ὡς Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Δωδεκανήσου, ἀπάσας τὰς ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ κατεχομένου ἐδάφους τῆς Δωδεκανήσου».

Και ακολούθησε η πιο μεγάλη, η πιο ιερή στιγμή. Η στιγμή που με το όραμα και την προσδοκία της χιλιάδες Δωδεκανησίων έφυγαν από τη ζωή. Με τους ήχους της μπάντας του Λιμενικού Σώματος που ανέκρουσε τον Εθνικό Ύμνο, άρχισε να ξετυλίγεται και να ανεμίζει στον ελεύθερο πια ουρανό της Δωδεκανήσου η Γαλανόλευκη, αυτό το ιερό και αθάνατο σύμβολο της λευτεριάς. Ήταν μια εθνική μυσταγωγία, με την έκταση και τη συναρπαστική γοητεία ενός πραγματοποιημένου ονείρου.

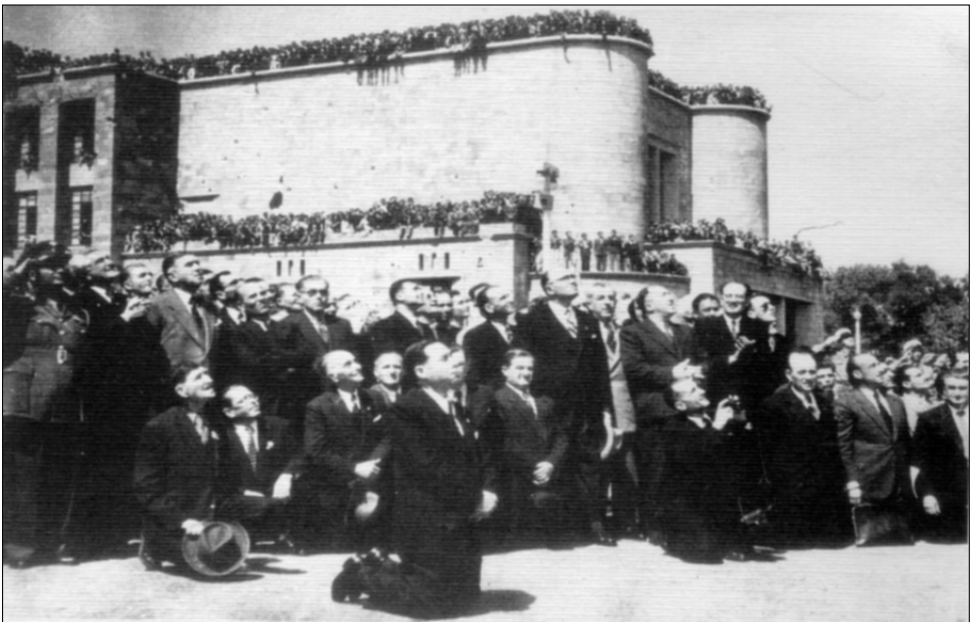
Αυθόρμητα ο λαός της Ρόδου, με επικεφαλής το Δήμαρχο Γαβριήλ Χαρίτο, στο όνομα και των άλλων Δωδεκανησίων αδελφών τους, με εκδηλώσεις που έκρουβαν την πιο άδολη, την πιο ιερή συγκίνηση, γονάτισαν σαν ένας άνθρωπος, σταυροκοπήθηκαν και αναλύθηκαν σε δάκρυα. Ήταν τα δάκρυα μιας απέραντης αγαλλίασης και χαράς. Γιατί ήταν πια γεγονός πως η Δωδεκάνησος, που επί αιώνες κράτησε άσβεστη τη δάδα της θρησκείας, της γλώσσας και των εθνικών παραδόσεων, ξαναγύριζε στην αγκαλιά της ποθητής Πατρίδας.

Την ίδια ώρα και στα κοντάρια των άλλων νησιών ανυψωνόταν η Γαλανόλευκη και ο κόσμος όλος, μέσα σε φρενίτιδα ενθουσιασμού, ζούσε το μεγάλο αυτό όνειρο και υποδεχόταν το χαρμόσυνο μήνυμα της λευτεριάς του.

Στη Νίσυρο οι εκδηλώσεις άρχισαν με χαρμόσυνες κωδωνοκρουσίες και με Δοξολογία στην Ποταμήτισσα. Γέμισε, θυμάμαι, η εκκλησία από κόσμο, αφού μικροί και μεγάλοι έσπευσαν να εκπληρώσουν το χρέος τους προς την Παναγιά και να γιορτάσουν το μεγάλο γεγονός της λευτεριάς τους.

Ρόδος, 31-3-1947: Η υποστολή της αγγλικής Σημαίας προ του βωμού της Πατρίδας, παρουσία του Ταξιάρχου Πάρκερ και του Αντιναύαρχου Περικλή Ιωαννίδη.

Οι αρχές και ο κόσμος της Ρόδου με επικεφαλής το Δήμαρχο Γαβριήλ Χαρίτο, γονατιστοί ατενίζουν την έπαρση της Ελληνικής Σημαίας.

Εκεί, μέσα σε ατμόσφαιρα ενθουσιασμού και πατριωτικής έξαρσης, εκφωνήθηκαν λόγοι γεμάτοι συγκίνηση και εθνικό παλμό για όσα ζούσαμε, αλλά και αγανάκτηση για όσα δεινά έζησε ο κόσμος στη διάρκεια της σκλαβιάς του.

Ιστορικός και μνημειώδης έμεινε ο πανηγυρικός που εκφώνησε τότε ο Διευθυντής του Γυμνασίου μας , ο αείμνηστος Μάκης Κατσιματίδης, ο οποίος με φωνή παλλόμενη από ασυγκράτητη συγκίνηση, εξεδήλωνε την ανεκκλήτη, όπως την χαρακτήρισε, χαρά του, γιατί τον αξίωσε η Μεγαλόχαρη να ζήσει αυτή την ημέρα που η λευτεριά ξαναγύρισε στα νησιά μας.

Δεκατετράχρονος μαθητής τότε, θυμάμαι ακόμα το τρέμουλο και το χαρούμενο χτυποκάρδι με το οποίο ανέβηκα κι εγώ στα σκαλοπάτια του Δεσποτικού για να απαγγείλω το ποίημα που έγραψε για την ημέρα αυτή η μητέρα μου, η αείμνηστη Άννα του Γιάνναρου.

Δυστυχώς, το μεγαλύτερο και το πιο ουσιώδες μέρος του το έχει σκεπάσει η λήθη και λίγα μόνο σκόρπια στιχάκια μπόρεσε να συγκρατήσει το παιδικό μου τότε μυαλό:

Ω καλημέρα του Χριστού και της Ορθοδοξίας

εσύ 'σαι που μας έφερες εις την ελευθερία.

Εσύ μας ελευθέρωσες από την τυραννία

χρόνια μάς τυραννούσανε Τουρκία κι Ιταλία.

Σήμερα χαίρεται η Γη, χαίρετ' ο κόσμος όλος,

σήμερα αναστήθηκεν ο προ αιώνων πόθος.

Εκείνο που ποθούσαμε σήμερα θα το δούμε

θα είμαστε δε ευτυχείς, όσο καιρό κι αν ζούμε.

Πολλά κακά μάς έφερε η δόλια Ιταλία

μας στέρησε τη γλώσσα μας κι έκλεισε τα σχολεία.

Με φόβο πάντα μπαίναμε μέσα στην εκκλησία

γιατί να κλείσει ήθελε κι αυτήν η Ιταλία.

Λίγο ήταν πάντα το ψωμί, λίγο και το σφραϊ

και ζάχαρη δεν είχαμε κάθε πρωί για τσάϊ.

Μεγάλη νιώθω τη χαρά, νιώθω την ευτυχία

γιατί στα Δωδεκάνησα ήρθ' η ελευθερία.

Όξω! φωνάζω στην Τουρκιά. Όξω! στην Ιταλία

φωνάζω Ζήτω η Ελλάς! Ζήτω η Ελευθερία!

Όλη η ημέρα πέρασε μέσα σ' ένα ξέφρενο πανηγύρι, καθώς ο κόσμος προσπαθούσε να συνειδητοποιήσει, αν αυτό που ζούσε ήταν όνειρο ή

πραγματικότητα. Και μέσα σ' αυτό το πανηγύρι, ποιος από μας τους μαθητές θα μπορούσε να συγκεντρωθεί και να προετοιμαστεί για τα μαθήματα της επόμενης;

Γι' αυτό οι καθηγητές, την άλλη μέρα μάς πήγαν εκδρομή στο Παλιόκαστρο.

Ο θάνατος του βασιλιά

Καθισμένοι στην οροφή του Πύργου, παρακολουθούσαμε ξενάγηση από το Διευθυντή μας τον Μάκη, όταν ξαφνικά ένα πολεμικό πλοίο ξεπρόβλε από τους Πάλους και προχωρούσε με κατεύθυνση την Τάβλα του Γιαλού⁽²⁸⁾. Το γεγονός αυτό μας προκάλεσε την περιέργεια. Με την κραυγή ΑΕΡΑ! του Διευθυντή μας όλοι οι μαθητές ξεχυθήκαμε και τρέχοντας κατηφορίσαμε προς τους Χοχλάκους και σε λίγα λεπτά βρισκόμασταν στο Τρουλλί, όπου άραξε μια βάρκα που είχε κατεβάσει το πολεμικό.

Στη βάρκα επέβαινε ο δημοσιογράφος Καλογερόπουλος, από τη Λέρο, ο οποίος είπε στο Μάκη τα καθέκαστα: Στο πολεμικό επέβαινε ο εκ Νίσυρου νεοχειροτονηθείς Μητροπολίτης Κώου Εμμανουήλ (Καρπάθιος), ο οποίος είχαν εκπροσωπήσει την Εκκλησία της Δωδεκανήσου στις εκδηλώσεις της προηγούμενης ημέρας στη Ρόδο. Και μεταβαίνοντας τώρα για ενθρόνιση στη Μητρόπολή του, εξέφρασε την επιθυμία να αποβιβαστεί προηγουμένως στη Νίσυρο και να προσκυνήσει την Παναγία τη Σπηλιανή.

Όμως πριν από λίγο έφτασε σήμα στο πλοίο, ότι πέθανε ξαφνικά στην Αθήνα ο βασιλιάς Γεώργιος ο Β' και έπρεπε το πλοίο να επιστρέψει άμεσα στον Πειραιά μαζί με το Δεσπότη, ο οποίος θα εκπροσωπούσε και πάλι τη Δωδεκανησιακή Εκκλησία στην κηδεία του εκλιπόντος, ματαιώνοντας και την επίσκεψή του στη Νίσυρο.

Η είδηση του θανάτου του βασιλιά έσκασε σαν βόμβα και επηρέασε τη χαρά και τον ενθουσιασμό της προηγούμενης ημέρας. Γιατί ήταν εποχές που ο θεσμός της Βασιλείας συγκέντρωνε την αγάπη και το σεβασμό του κόσμου. Ιδιαίτερα δε στα Δωδεκάνησα ο βασιλιάς είχε ταυτιστεί στη συνείδηση των κατοίκων με την ίδια την ποθητή Μητέρα Ελλάδα.

Ήταν Πρωταπριλιά η ημέρα εκείνη και πολλοί θεώρησαν την είδηση ως «πρωταπριλιάτικο» αστείο. Ενώ δεν ήταν λίγοι αυτοί που το εξέλαβαν ως επαλήθευση «κακού οιωνού» για τον οποίο προειδοποίησε κάποιο συμβάν της προηγούμενης. Όταν ανυψωνόταν η Γαλανόλευκη στον ιστό της Ρόδου, σε κάποια στιγμή μπλέχτηκαν τα σχοινιά και η Σημαία ακινητοποιήθηκε στο μέσο της διαδρομής. Και πολλοί θεώρησαν το γεγονός ως προμήνυμα ότι κάποιο κακό θα συμβεί. Και το κακό θεώρησαν πως ήρθε με το θάνατο του βασιλιά.

28. Το παλιό λιμάνι της Νίσυρου.

Έτσι τη ζήσαμε την Ενσωμάτωση

7 Μαρτίου 1948. Εδώ κι ένα χρόνο άρχισε να πνέει ο άνεμος της λευτεριάς στα νησιά μας, όταν την 31η Μαρτίου του 1947 υψώθηκε η Γαλανόλευκη στον ιστό της Δωδεκανήσου. Σε μια λαμπρή τότε τελετή, που αποτυπώθηκε με γράμματα ανεξίτηλα στις σελίδες της ιστορίας μας, οι Αγγλικές Αρχές κατοχής παρέδωσαν τα Δωδεκάνησα στον πρώτο Έλληνα Στρατιωτικό Διοικητή Αντιναύαρχο **Περιοκλή Ιωαννίδη**. Ήταν η μέρα την οποία γενεές γενεών ονειρεύτηκαν, για την οποία ποταμοί αίματος χύθηκαν, για την οποία υπέφεραν, έπαθαν, εξορίστηκαν, φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν οι

παππούδες μας, οι πατεράδες μας, οι μανάδες μας, τ' αδέρφια μας. Γι' αυτό και ο λαός της Ρόδου, γονατιστός την ημέρα αυτή, με δάκρυα στα μάτια και με δυνατό εθνικό παλμό στα στήθια, έβλεπε να υψώνεται η Γαλανόλευκη στον ουρανό της πόλης τους και ν' αγκαλιάζει τα ελεύθερα πια Δωδεκάνησα.

Σ' αυτή τη μεγάλη και χαρμόσυνη μέρα η Νίσυρος είχε μεγάλο μερίδιο τιμής, αφού τρία εκλεκτά παιδιά της έπαιξαν πρωτεύοντα και πρωταγωνιστικό ρόλο: Ο νεοεκλεγείς τότε Μητροπολίτης Κω **Εμμανουήλ Καρπαθίου**, που ευλόγησε τη Γαλανόλευκη ως επικεφαλής της Εκκλησίας της Δωδεκανήσου, ο Αντιπλοίαρχος τότε του Πολεμικού Ναυτικού **Κωνσταντίνος Νικητιάδης** ως ο πρώτος Ναυτικός Διοικητής Δωδεκανήσου και ο Μοίραρχος της Ελληνικής Βασιλικής Χωροφυλακής **Νικόλαος Κοντορίνης**, από τα πρώτα ηγετικά στελέχη της νεοσύστατης Αστυνομίας της Ρόδου.

Όμως ο κόσμος αγωνιούσε να ζήσει και την επίσημη Ένωση των νησιών

μας με τον εθνικό κορμό. Γι' αυτό και η είδηση πως η μεγάλη αυτή μέρα θα ήταν η 7η Μαρτίου, πλημμύρισε τις καρδιές από εθνική λαχτάρα και με ανείπωτη ανυπομονησία περίμεναν όλοι το ξημέρωμά της. Επίκεντρο των εκδηλώσεων, βέβαια, η Ρόδος, που με την παρουσία των Βασιλέων θα επικυρωνόταν η Ενσωμάτωση. Όμως το μήνυμα της λευτεριάς έπρεπε να φτάσει και στο πιο μικρό νησί. Από μέρες πριν είχαν αρχίσει οι προετοιμασίες και στη Νίσυρο. Οι γειτονιές συναγωνίζονταν ποια θα παρουσιαστεί πιο φρεσκοασβεστωμένη και πιο πολύ στολισμένη με λουλούδια και πρασινάδα. Οι μοδίστρες δούλευαν ασταμάτητα για να προλάβουν να ράψουν όσες σημαίες δεν είχαν ακόμα φτιαχτεί. Τα σχολεία με μια ασυνήθη κινητικότητα προετοιμάζονταν, αφού οι μαθητές θα έπαιζαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη μεγάλη μέρα που περιμέναμε. Σε κινητικότητα βρισκόταν κι ο Δήμαρχος **Πασχάλης Χριστοφόρου**, που φρόντιζε να συντονίσει και να ολοκληρώσει τις προετοιμασίες, για να αναχωρήσει για τη Ρόδο, ως εκπρόσωπος της Νισύρου στις εκδηλώσεις.

Όμως η μέρα του ταξιδιού ξημέρωσε καθόλου ευνοϊκή, αφού μια δυνατή σοροκάδα σάρωνε το νησί μας, προμηνύοντας ένα ταξίδι αν όχι επικίνδυνο, οπωσδήποτε όχι ευχάριστο. Γι' αυτό κι ο Δήμαρχος δίστασε να το επιχειρήσει. Αντίθετα, ο διευθυντής μας στο Γυμνάσιο **Μάκης Κατσιματίδης** – ο άνθρωπος που για να ζήσει τη μέρα αυτή πήρε μέρος ως εθελοντής στο Σύνταγμα των Δωδεκανησίων και πολέμησε στο Αλβανικό μέτωπο, γι' αυτή του δε την ενέργεια **καταδικάστηκε από τις ιταλικές αρχές κατοχής σε θάνατο για εσχάτη προδοσία** αφού ως Δωδεκανήσιος είχε την ιταλική υπηκοότητα – δεν ήταν δυνατό ν' απουσιάσει από το επίκεντρο των εκδηλώσεων, Αδιαφορώντας για την κατάσταση του καιρού, ναύλωσε το τρεχαντήρι ΚΕΖΙΡΑ του Άπλυτου²⁹), το μόνο μέσο που υπήρχε, κι έφυγε για τη Ρόδο. Όταν μάλιστα την τελευταία στιγμή άλλαξε γνώμη ο Δήμαρχος και ζήτησε να ταξιδέψει μαζί του, ο Μάκης αρνήθηκε κι έτσι μετέβη μόνος στη Ρόδο, όπου εκπροσώπησε και τη Νίσυρο.

Δυο μέρες μετά, ξημέρωσε η ιστορική μέρα της Κυριακής 7 Μαρτίου. Πριν ακόμη βγει ο ήλιος, οι Πρόσκοποι της Νισύρου, με επικεφαλής τον γράφοντα και το φίλο Σταύρο Κέντρη, σήμαναν το «εωθινό» στους δρόμους του Μανδρακιού, τραγουδώντας το «Δώδεκα αφίδες θριάμβου έχουν στηθεί στα δώδεκα λιμάνια». Στο πέρασμά τους άνοιγαν όλα τα σπίτια, που από την προηγούμενη έπλεαν στη γαλανόλευκη κι ο κόσμος με δάκρυα χαράς χειροκροτούσε και ζητωκραύγαζε. Σε λίγο άρχισαν κι οι κωδωνοκρουσίες.

Οι καμπάνες των εκκλησιών μας, όλες μαζί χτυπούσαν πιο χαρωπά, πιο δυνατά μα και πιο γλυκά από κάθε άλλη φορά, λες και συναγωνίζονταν τους χτύπους από τις καρδιές των ανθρώπων. Κι αμέσως μετά, στην Ποταμήτις-

29. Παρατσούκλι του καπετάν Γιάννη Φρατζή.

σα σημειωνόταν το αδιαχώρητο, καθώς όλος ο κόσμος, μικροί και μεγάλοι, έσπευδαν να χαρούν τη μεγάλη και ιερή στιγμή που θα την ευλογούσε ο ηγούμενος Κύριλλος Ρωμάνος.

Μέσα σε ατμόσφαιρα εθνικής μυσταγωγίας ο Δήμαρχος, με φωνή παλλόμενη από ασυγκράτητη συγκίνηση, διάβασε το χαιρετιστήριο βασιλικό διάγγελμα, που με παρατεταμένα χειροκροτήματα αλλά και με δάκρυα στα μάτια υποδέχτηκε ο κόσμος. Ακούοντας τα βασιλικά λόγια «*Ευχαριστώ τον θεόν διότι έλαχεν εις εμέ η τιμή να περιβάλω με την ενεργόν στοργήν μου την Δωδεκάνησον. Είμαι ευτυχής και συγκινημένος. Εν ονόματι της ικανοποίησης των ιερωτέρων ανθρωπίνων δικαίων, ενώπιον της ενδόξου Ελληνικής Ιστορίας, ενώπιον της αιωνίας Ελλάδος και ενώπιον του Παντοδυνάμου Θεού, κυρώνω την προσάρτησιν της Δωδεκανήσου εις την Μητέρα Πατρίδα*», όλοι μαζί μ' ένα στόμα άρχισαν να ψάλλουν τον Εθνικό Ύμνο μέσα σ' ένα παραλήρημα ενθουσιασμού. Γιατί ένιωσαν πως από εκείνη τη στιγμή θεωρούνταν και τυπικά ως γνήσιοι Έλληνες. Και πως η Νίσυρος, όπως και τα άλλα Δωδεκάνησα θα αποτελούσαν ένα γνήσιο κομμάτι της ελληνικής γης και θα ξανάβρισκαν την ιστορική τους πορεία, από την οποία τα απομάκρυναν οι κάθε λογής κατακτητές.

Όταν οι Βασιλείς επισκέφτηκαν τη Νίσυρο

Ήταν Οκτώβρης μήνας του 1948. Επτάμισυ μήνες πριν στις 7 Μαρτίου ενσωματώθηκαν επίσημα στον εθνικό κορμό τα Δωδεκάνησα μετά από έξη αιώνων σκλαβιά. Κι ενώ ζούσαμε ακόμα στον απόηχο των εορταστικών εκδηλώσεων έφτασε το μήνυμα:

Οι Βασιλείς της Ελλάδος Παύλος και Φρειδερίκη ξεκίνησαν περιοδεία σ' όλα τα Δωδεκάνησα, θέλοντας να γνωρίσουν από κοντά το καινούργιο αυτό κομμάτι του Ελληνισμού και να επικοινωνήσουν απ' ευθείας με τον πολυβασανισμένο λαό τους. Και στα πλαίσια αυτής της περιοδείας θα έφταναν στη Νίσυρο το πρωϊ της 20^{ης} Οκτωβρίου.

Με ενθουσιασμό ασυγκράτητο πληροφορήθηκε ο κόσμος την είδηση, η οποία όμως έβαλε σε μεγάλες σκέψεις τις τοπικές αρχές που επωμίζονταν την ευθύνη για την προετοιμασία της υποδοχής των υψηλών επισκεπτών, με τα πενιχρά μέσα που διέθετε τότε το νησί. Γιατί μια βασιλική επίσκεψη στο νησί μας δεν ήταν ούτε συνηθισμένη αλλ' ούτε και ασήμαντη υπόθεση. Αντίθετα αποτελούσε πρωτοφανές γεγονός και σημαντικό σταθμό στην ιστορία της Νισύρου. Και θα πρέπει να τονίσουμε πως όλα τα νεοαπελευθερωθέντα τότε Δωδεκάνησα οραματίζονταν την Ελλάδα σαν μια Ιδέα, ε-

Η μαθήτριά **Φρόνη - Πόπη Μαυρουδή** καλωσορίζει τους βασιλείς

νιαία και αδιαίρετη, της οποίας σύμβολο ήταν ο Βασιλιάς της.

Ο Δήμαρχος Πασχάλης Χριστοφόρου κάλεσε αμέσως όλους όσους μπορούσαν να προσφέρουν τις ιδέες τους, την πείρα τους και την οποιαδήποτε συνδρομή τους στην προσπάθεια που ανελάμβανε. Και χρειάστηκαν επανειλημμένες και πολύωρες συσκέψεις, ωστόσο η υπόθεση πήρε το δρόμο της.

Μια μεγάλη ξύλινη εξέδρα στήθηκε στη θέση που βρίσκεται σήμερα το Ηρώο των πεσόντων, στολισμένη με δάφνες και μυρτιές και στρωμένη με βαρύτιμα χαλιά, που διέθεσαν αρχοντόσπιτα του νησιού, ενώ πορφυρός διάδρομος κάλυπτε τα σκαλοπάτια της, τα οποία επισκίαζε αψίδα από «βαγιές» και στις τέσσερις γωνίες ανέμιζε η Γαλανόλευκη.

Την ίδια ώρα ένας πυρετός προετοιμασίας παρατηρείτο σ' όλο το Μανδράκι και ιδιαίτερα σε κάθε χώρο, που θα είχε οποιαδήποτε σχέση με την υποδοχή του Βασιλικού ζεύγους. Και σαν έφτασε η «Μεγάλη Μέρα» όλα ήταν έτοιμα για την Υψηλή επίσκεψη κι ο κόσμος όλος από το πρωί είχε πάρει το δρόμο για το λιμάνι. Εκεί, στην προβλήτα αποβίβασης είχαν παραταχθεί οι μαθητές των σχολείων και το νεοσύστατο σύστημα Ναυτοπροσκόπων, με επικεφαλής τον Αρχηγό και δάσκαλό μας Γεώργιο Καμπανή (τον μετέπειτα ιερέα) και τους δυο Υπαρχηγούς, τον γράφοντα τις γραμμές αυτές και το φίλο Σταύρο Κέντρη.

Κι ενώ η αγωνία εκορυφώνετο και ένα έντονο χτυποκάρδι δονούσε τα

στήθη του κόσμου, σε κάποια στιγμή η Βασιλική νηπομπή εμφανίστηκε στο ακρωτήριο των Πάλων και έπλεε προς το λιμάνι, στο οποίο σε λίγη ώρα αγκυροβολούσαν το αντιτορπιλικό συνοδείας «Άστιγξ», η κορβέτα «Πυροπολητής» στην οποία επέβαινε το βασιλικό ζεύγος και μια τορπιλλάκατος για τις ανάγκες αποβίβασης, όπου οι συνθήκες των λιμανιών το επέβαλλαν. Αμέσως άρχισεν η αποβίβαση των μελών της βασιλικής ακολουθίας, που την αποτελούσαν μέλη της Κυβέρνησης, ανώτατοι κρατικοί λειτουργοί και αντιπροσωπεία των Ενόπλων Δυνάμεων, η οποία «γέμισε» την προβλήτα από **κλάρες, αστέρια, γαλόνια, μεγαλόσταυρους** και πολλά άλλα παράσημα, που κοσμούσαν τα στήθια τους.

Τελευταίο αποβιβάστηκε το βασιλικό ζεύγος επιβαίνοντας στην τορπιλλάκατο, η οποία ιδιαίτερα εξέπληξε το πλήθος, το οποίο, καθώς το πλοίο πλησίαζε να παραβάλει, είδε να φέρει το όνομα ΝΙΣΥΡΟΣ.

Τους Βασιλείς υποδέχτηκαν ο Γεν. Διοικητής Δωδεκανήσου Νικ. Μαυροής και ο Δήμαρχος Πασχ. Χριστοφόρου, ο οποίος μετά από μια σύντομη αλλά περιεκτική προσφώνηση, πρόσφερε στον Βασιλέα το χρυσό κλειδί του νησιού, κάτω από θερμές εκδηλώσεις του πλήθους.

Ακολούθησε προσφώνηση, εκ μέρους των μαθητών των σχολείων από την μαθήτρια Πόπη-Φρύνη Αντ. Μαυρουδή — την αξέχαστη Πόπη, που τόσο νωρίς την άρπαξε από κοντά μας αποτρόπαιο το χέρι του Χάροντα — με ένα ποίημα, που κατασυγκίνησε τους παρισταμένους. Για το ποίημα αυτό, θα γράψει την άλλη ημέρα στην ανταπόκριση προς την εφημερίδα του ο δημοσιογράφος Γ.Ι. Καραμάνος *«Η απαγγελία εγένετο κατά τρόπον τόσον αριστοτεχνικόν, ώστε προκάλεσε ρήγη συγκινήσεως μεταξύ των παρισταμένων. Εις μίαν μάλιστα λίαν συγκινητικήν στροφήν του ποιήματος αφίνουσα να κυλήση επί του προσώπου της ένα δάκρυ, παρέσυρε και το πλήθος, όπερ κατέστη αδύνατον να συγκρατήση την συγκίνησίν του»*.

Από το λιμάνι οι βασιλείς μετέβησαν στον κατάμεστο από κόσμο Ναό της Ποταμήτισσας διασχίζοντας μια διαδρομή που όλα τα σπίτια έπλεαν στη Γαλανόλευκη, με τα μπαλκόνια στολισμένα με υφαντά και κεντήματα Νισυρικής τέχνης, με τους τοίχους γεμάτους από επιγραφές «Καλώς ήλθατε» και «Ζήτωσαν οι Βασιλείς» και με τις Νισυριές στις πόρτες, να ραίνουν με ροδοπέταλα και να επευφημούν τους Υψηλούς επισκέπτες του νησιού. Στην Ποταμήτισσα εψάλη Δοξολογία στην οποία χοροστάτησε ο από Αυστραλίας Μητροπολίτης Ρόδου Τιμόθεος και στο τέλος ο Διευθυντής του Ημιγυμνασίου Μάκης Κατσιματίδης, προσφωνώντας τους Βασιλείς και διερωτηνώντας τα συναισθήματα του λαού της Νισύρου, είτε μεταξύ άλλων:

«Ανέκφραστος χαρά και αγαλλίασις, ενθουσιασμός και βαθύς σεβασμός πληρούν σήμερον τας καρδίας μας... Ημέρα Αγία, ημέρα δόξης, ημέρα αίγλης και ακτινοβολίας, ημέρα ευλογημένη καθ' ην οι Βασιλείς ημών πατούσι τα ιερά και καθηγιασμένα χώματα της ελευθέρας Νισύρου. Γενεαί γενε-

ών απέθανον με την πίκραν της σκλαβιάς και τον πόθον να ιδούν ελεύθερα τα Δωδεκάνησα. Και σήμερα ο θρύλος εξεπληρώθη. Η Ελλάς η μάνα μας, η αριστοτόκος μήτηρ των μεγάλων και ευκλεών ανδρών της ανθρωπότητας, η αιωνία, η αήττητος και ακαταμάχητος Ελλάς απλώνει σήμερα, δια της παρουσίας σου Βασιλεύ, τον γαλανόλευκον και χρυσοποίκιλτον πέπλον της από τον Παρθενώνα, από το αιώνιον αυτό λίκνον του πολιτισμού και το σύμβολον του Ελληνικού μεγαλείου, απλώνει και σκεπάζει τα επί τόσα χρόνια ορφανεμένα παιδιά της, τα ελεύθερα πλέον Δωδεκάνησα...».

Το επίκεντρο όμως των εκδηλώσεων ήταν η πλατεία Ηρώου στην οποία μετέβησαν ακολούθως οι Βασιλείς, μετά από σύντομη επίσκεψη στο Δημαρχείον, όπου εδέχθησαν τις ευχές των Αρχών του νησιού. Από την εξέδρα που προαναφέραμε, παρακολούθησαν παρέλαση των μαθητών και των προσκόπων καθώς και παραδοσιακούς χορούς από νέους και νέες με τοπικές ενδυμασίες κάτω από θερμότες λαϊκές εκδηλώσεις.

Στις 12 ακριβώς οι Βασιλείς και η ακολουθία τους, προπεμπόμενοι από πλήθος κόσμου ανεχώρησαν για την Κω συνεχίζοντας την περιοδεία τους στα νησιά του Βορείου συγκροτήματος των Δωδεκανήσων.

Η καμπάνα δεν κτύπησε για το σχολείο

Αρχή και πάλι της νέας σχολικής χρονιάς. Και καθώς προχωρεί ο Σεπτεμβριος κάποιες γνώριμες εικόνες συναντούμε στους δρόμους, με μαθητικά μπουλουκία, να μπαινοβγαίνουν στο σχολείο, με πηγαδάκια, στα οποία σχολιάζεται και κριτικάρεται ο νέος δάσκαλος, με την εύθυμη και γλυκειά αρμονία των παιδικών φωνών να αναδύεται μέσα από το σχολικό προαύλιο. Εικόνες που παρασύρουν τη μνήμη μας πίσω στα παλιά και φέρνουν στη σκέψη μας και στην καρδιά μας τη χαρά και την ομορφιά των μαθητικών μας χρόνων.

Διαφορετικά, βέβαια, τα πράγματα σήμερα και οι συνθήκες ανάμεσα στις δύο εποχές πουθενά δεν συναντιούνται. Αντί – για παράδειγμα – για το δικό μας πάνινο, μπαλωμένο πολλές φορές, μαθητικό «φύλακα»⁽³⁰⁾ σήμερα στην πλάτη του μαθητή κρέμεται ταγάρι επώνυμης μάρκας και φανταχτερό. Στη τσέπη του δε θα βρεις σύκα κι αμύγδαλα για κολατσιό στο διάλειμμα, αλλά χαρτζιλίκι μπόλικο, για ν' αντιμετωπίσει τον πειρασμό που του προκαλούν οι κάθε είδους και κάθε, αμφίβολης πολλές φορές, ποιότητας λιχουδιές, που φιγουράρουν στη σχολική καντίνα. Το χαστούκι, τη βέργα και τον τότε δάσκαλο-φόβητρο αντικατέστησε σήμερα η ανοχή, η επι-

30. Η μαθητική σάκκα.

είκεια και η φιλική σχέση, ενώ την έννοια της αυστηρής σχολικής πειθαρχίας και του μαθητή-ρομπότ δεν είναι δυνατό να τη συλλάβει ο νους του σημερινού μαθητή. Αυτού του μαθητή που, απαλλαγμένος από την πολύωρη προσπάθεια και την αγωνιώδη αυτενέργεια τού τότε, έχει εναποθέσει σήμερα στο φροντιστήριο τη φροντίδα και την ευθύνη για τη δική του μάθηση και κατάρτιση.

Όμως, όποιες και αν είναι οι διαφορές, η ομορφιά της μαθητικής ζωής αποτυπώνεται ανεξίτηλη στις καρδιές των μαθητών της κάθε εποχής, όποιες κι αν είναι οι συνθήκες εκπαίδευσής του. Ακόμα κι αν ζουν στη σκλαβιά κάτω από συνθήκες πιεστικές και ανελεύθερες, μέσα σε έντονη ανθελληνική προπαγάνδα και με την εφαρμογή μέτρων που στόχευαν αποκλειστικά στον αφελληνισμό και στην αλλαξοπιστία των μαθητών, όπως συνέβαινε στην περίπτωση όσων είχαμε την ατυχία να ζήσουμε τα όμορφα εκείνα χρόνια κάτω από την ιταλική σκλαβιά.

Έντονες και ανεξίτηλες διατηρούνται οι μνήμες από τα δύσκολα εκείνα μαθητικά χρόνια, αλλά και από τα γεγονότα που σημάδεψαν την απελευθέρωση της εκπαίδευσής μας από τα δεσμά του Ιταλού κατακτητή.

Ήταν και τότε Σεπτέμβρης μήνας του '43, όταν μας ήρθε η είδηση της συνθηκολόγησης της Ιταλίας κι ο κόσμος όλος με φρενίτιδα ενθουσιασμού πανηγύριζε τη λευτεριά του και την αποτίναξη του ξένου ζυγού. Οι Ιταλοί καραμπινιέρηδες, που είχαν εγκαταλειφθεί στο νησί μας απογυμνωμένοι από κάθε εξουσία, απολάμβαναν την περιφρόνηση του κόσμου και ζούσαν με την αγωνία και το φόβο για την άγνωστη περαιτέρω τύχη τους. Δεν τους έφτανε όμως αυτό, αλλά επιχείρησαν, πάνω στο ξεψύχισμά τους, να σηκώσουν ανάστημα και να ανακτήσουν τη χαμένη εξουσία τους. Κάλεσαν λοιπόν τους παραμένοντες ακόμα στη Νίσυρο Ιταλούς δασκάλους και τους έδωσαν εντολή να λειτουργήσουν και πάλι, στη χρονιά που άρχιζε, τα ιταλικά σχολεία. Η απόπειρα όμως αυτή προκάλεσε τη σθεναρή αντίδραση του κόσμου, ο οποίος δήλωσε αποφασισμένος να ματαιώσει τα σχέδια της ανύπαρκτης, στην ουσία, ιταλικής αστυνομικής αρχής, του νησιού, εναντίον της οποίας πολλοί θερμοαίμοι πατριώτες κινήθηκαν με απειλητικές διαθέσεις.

Για ν' αντιμετωπισθεί η κατάσταση και να ληφθούν ανάλογες αποφάσεις συγκλήθηκε, με πρωτοβουλία του ηγούμενου της Σπηλιανής Αρχιμ. Κυρούλου Ρωμάνου, συνέλευση των κατοίκων στη σάλα της Μονής, όπου και αποφασίστηκε να εμποδιστεί με κάθε τρόπο η επαναλειτουργία του ιταλικού σχολείου, αλλά και να ζητηθεί από τους Ιταλούς να παραδώσουν τα κλειδιά, προκειμένου να οργανωθεί η λειτουργία σχολείου ελληνικού. Οι Ιταλοί όμως αρνήθηκαν να παραδώσουν τα κλειδιά, γεγονός που ανάγκασε ομάδα νεαρών Νισυριών να παραβιάσουν την πόρτα του σχολείου και να καταλάβουν το κτήριο, παραδίδοντας τα κλειδιά στον ηγούμενο της Μονής.

Αρχή λοιπόν της σχολικής χρονιάς και τότε. Όμως στη Νίσυρο δεν χτυπούσε η καμπάνα (τότε δεν υπήρχαν ρολόγια) για το σχολείο, το οποίο πα-

ρέμενε κλειστό και οι μαθητές – άλλο που δεν θέλαμε – πανηγυρίζαμε και απολαμβάναμε την παράταση των θερινών διακοπών. Κι ενώ οι γονείς αλλά και οι παράγοντες του νησιού ζούσαν με την αγωνία για το τι μέλλει γενέσθαι, προέκυψαν δυο γεγονότα που έδωσαν λύση στο πρόβλημα.

Άγγλοι κομάντος, που μια νύχτα του Οκτώβρη αποβιβάστηκαν στο Λευκαντιό, συνέλαβαν και πήραν μαζί τους τους Ιταλούς και παρέδωσαν το κτήριο του Διοικητηρίου (την Καζάρμα) στον κόσμο, ο οποίος όρμησε με μανία και το λεηλάτησε.

Την ίδια σχεδόν εποχή εγκαταστάθηκε γερμανική στρατιωτική διοίκηση στην Κω, θέτοντας υπό την ευθύνη της και τις τύχες της Νίσυρου. Η είδηση όμως αυτή δεν προκάλεσε τα καλύτερα συναισθήματα στον κόσμο, ο οποίος ήταν επηρεασμένος από την απάνθρωπη και βάρβαρη συμπεριφορά των γερμανικών στρατευμάτων, απ' όπου κι αν είχαν περάσει ως τότε. Όμως από την πρώτη κιόλας εντύπωση, κάθε φόβος και κάθε ενδοιασμός αποδείχτηκε αδικαιολόγητος. Κατά την πρώτη επίσκεψή του στη Νίσυρο ο Γερμανός διοικητής δέχτηκε θετικά το αίτημα για επαναλειτουργία του ελληνικού σχολείου και ανέθεσε μάλιστα την εποπτεία για την οργάνωσή του στον τότε προϊστάμενο του Ταχυδρομείου-Τηλεγραφείου Ζαχ. Παπαντωνίου, τον οποίο διόρισε και Δήμαρχο του νησιού

Με την απόφαση αυτή είχε μπει πια το νερό στο αυλάκι, άρχισαν να τακτοποιούνται τα αναγκαία οργανωτικά θέματα και το Γενάρη του 1944, με την αρχή του νέου χρόνου κι αμέσως μετά τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Νέου έτους ξαναλειτούργησαν τα ελληνικά σχολεία με αθρόα προσέλευση μαθητών κάθε ηλικίας.

Στο σχολείο του Μανδρακίου – δεν έχουμε δυστυχώς στοιχεία για τα υπόλοιπα χωριά – γραφτήκαμε και κατανεμηθήκαμε στις 6 τάξεις 168 μαθητές. Η κατανομή αρχικά έγινε με βάση την ηλικία και την αντίστοιχη τάξη του ιταλικού σχολείου. Όμως στην πορεία προέκυψαν δυσκολίες λόγω ανομοιομορφίας στο γνωστικό επίπεδο, αφού υπήρχαν μαθητές με προχωρημένες γραμματικές γνώσεις λόγω φοίτησης στο «Κρυφό σχολείο», ενώ άλλοι δεν διέθεταν ούτε στοιχειώδεις γνώσεις γραφής και ανάγνωσης. Η εικόνα αυτή οδήγησε στη διενέργεια κατατακτηρίων εξετάσεων και ανακατανομή των μαθητών κι έτσι μέχρι το τέλος της σχολικής χρονιάς είχαν επέλθει ομαλοποίηση και είχαν επιτευχθεί σχετική έστω ομοιομορφία ως προς το γνωστικό επίπεδο των μαθητών κάθε τάξης.

Για την ιστορία αναφέρουμε ότι το πρώτο ελληνικό δημοτικό σχολείο στο Μανδράκι λειτούργησε κατά το Β' εξάμηνο του σχολικού έτους 1943-44, με διευθυντή τον ηγούμενο της Μονής της Σπηλιανής Αρχιμ. Κύριλλο Ρωμάνο, ο οποίος προσέφερε αμισθί τις υπηρεσίες του και με δασκάλους τους Απόστ. Μαστρογιάννη, Γεώργιο Καμπανή, Νικ. Λυβίτση, Ξενοφ. Μαυρουδή και Ειρήνη Γεωργιάδου (του Μυλωνά), οι οποίοι αμείβονταν από το ταμείο της Σπηλιανής και αργότερα της Δημαρχίας.

Γ'

Χτυποκάρδια στο θρανίο

Εκείνοι που δεν πρέπει να ξεχνιούνται

Χρέος τιμής και μνήμης επιβάλλει να αναφερθούμε στους Νισύριους δασκάλους, στα χρόνια της ιταλικής σκλαβιάς. Τους ανθρώπους αυτούς, οι οποίοι, τότε που η φασιστική Ιταλία είχε αποφασίσει να σβύσει από τις ψυχές των παιδιών της Δωδεκανήσου, κάθε τι που θύμιζε Ελλάδα και Ορθοδοξία, τότε που «όλα τάσκιαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά», στάθηκαν δίπλα μας δίνοντάς μας τα όπλα, για να παλέψουμε ενάντια στα σχέδια του κατακτητή, ανεπηρέαστοι από τις απειλές και απτόητοι από τις διώξεις που τους ανέμεναν.

Τον Απόστολο Μαστρογιάννη, τον Γεώργιο Καμπανή, το Νικ. Λυβίτση, τον Φραντζή Κώνστα, τον Ξενοφώντα Μαυρουδή, τον Γεώργιο Χαρτοφύλη στο Μανδράκι, τον Ιωάννη Γιαννάκη και τον Δημήτριον Ασφενδιανόν στα Νικιά, τον Αριστοτέλη Πατούρη στον Εμπορειό, τον Νικόλαο Μαύρο στους Πάλους αλλά και

Απόστολος Μαστρογιάννης

αυτούς που, αντιδρώντας δυναμικά στα σχέδια του κατακτητή, οδηγήθηκαν στην εξορία, όπως ο Σταμάτης Κουρζής, ή καταδικάστηκαν σε υποχρεωτική αργία, όπως ο Νίκος Γενάς. Κι αν κάποιος μας διέφυγε ας μας συγχωρεθεί η παραλήψη.

Γεώργιος Καμπανής

Μπορεί ο Μέγας Αλέξανδρος να είχε πρῶτος πως οφείλει στον δάσκαλό του το «ευ ζειν». Όμως απλά πρόφτασε να το πει πριν από εμάς. Γιατί, για μας αυτή η αλήθεια αποτελεί

Νικόλαος Λυβίτης

μα πηγαία εσωτερική παραδοχή, μια ιερή ομολογία.

Είχαμε την ατυχία να γεννηθούμε στη σκλαβιά και να ανδρωθούμε σε πόλεμο. Όμως είχαμε και τη μεγάλη τύχη να πέσουμε σε χέρια φωτισμένων λειτουργών της παιδείας, στα χέρια δασκάλων αποφασισμένων να ματαιώσουν τα σχέδια του κατακτητή, που όλα συνέκλιναν στο να κλονίσουν και να σβύσουν την πίστη μας και να αποτρέψουν κάθε προσπάθεια για την Εθνική μας αγωγή και παιδεία.

Λένε πως μόνον ο πόλεμος αναδεικνύει τους ήρωες. Οι δικοί μας δάσκαλοι δεν πήγαν σε πόλεμο. Κι όμως έγραψαν με τη δράση τους και

με την πνευματική τους αγωνιστικότητα σελίδες γεμάτες από ηρωικό μεγαλείο.

Η ηλικία μας και η απειρία μας δεν μας επέτρεπαν τότε να εξηγήσουμε και μέναμε με την απορία, γιατί οι δάσκαλοί μας μπαίνοντας στην τάξη, έφραζαν πολλές φορές με χαρτί την κλειδαρότρουπα.

Μας ήταν δύσκολο να φανταστούμε τον κίνδυνο που διέτρεχαν κάθε φορά που ενώ το πρόγραμμα προέβλεπε Religione ή Lettura Italiana, εκείνοι μας δίδασκαν το ελληνικό αλφάβητο, μας μιλούσαν για τη ζωή και τα θαύματα του Χριστού και για τα κατορθώματα των αγωνιστών της

Ιστορίας μας. Κι όλα αυτά, με κίνδυνο να προδοθεί το τόλμημά τους αυτό και να βρεθούν μπλεγμένοι με σοβαρές ταλαιπωρίες.

Στόχος των Ιταλών ήταν να μας αποκόψουν από τις ρίζες μας, αναβιώνοντας στα Δωδεκάνησα τα τάγματα των Γεννιτσάρων.

Δεν ήταν λίγες οι φορές που μας κουβαλούσαν στην τάξη κιβώτια με τις στολές των Balilla, στων οποίων και μόνο τη θέα οι τάξεις άδειάζαν, καθώς οι μαθητές πηδούσαν από τα παράθυρα, παίρνοντας το δρόμο για τα χωράφια αρνούμενοι κατηγορηματικά να φορέσουν το «μαύρο πουκάμισο», την περιβόητη camincia

Ξενοφών Μαυρουδής

Γεώργιος Χαροφύλης

Γιάννης Γιαννάκης

περα. Πώς μπορούμε να ξεχάσουμε τα μέτρα που έπαιρναν και τους τρόπους που χρησιμοποιούσαν για να μας υποχρεώσουν να μη μιλάμε τη μητρική μας γλώσσα. Πώς μπορούμε να ξεχάσουμε τις γιορτές με τα πλούσια δώρα και τα γλυκίσματα, που οργάνωναν για τα παιδιά του Ιταλικού Ορφανοτροφείου των Λουτρών, υποχρεώνοντάς μας, σε εποχές πείνας και στερήσεων, να τις παρακολουθούμε ως απλοί θεατές, με σκοπό να μας δελεάσουν και να μας προσελκύσουν. Και στις δύσκολες αυτές ώρες είχαμε δίπλα μας πάντα τους δασκάλους μας, για να μας εμπνυχώνουν και να μας δίνουν κουράγιο στις αντιδράσεις μας.

Όμως δεν άργησε να έρθει η ημέρα που πλήρωσαν, γι' αυτή τους την περιφρόνηση προς τις επιταγές του De Vecchi, αυτού του θηριώδη εκπροσώπου του φασισμού στα Δωδεκάνησα. Κι άρχισαν τότε οι διώξεις, ο διασυρμός και η ανεργία, με όλα τα κοινωνικά και οικονομικά επακόλουθα.

Περιφρονημένοι από τις αρχές και κατατρεγμένοι, οι δάσκαλοί μας δεν είχαν το δικαίωμα ούτε στη Λέσχη, το αλήστου μνήμης Dorolano, να μπουν, επειδή ετάχθησαν ενάντια στα ανθελληνικά σχέδια του κατακτητή. Όμως οι διώξεις αυτές αντί να κάμψουν, δυνάμωσαν την αγωνιστικότητά τους και τη φλόγα που έ-

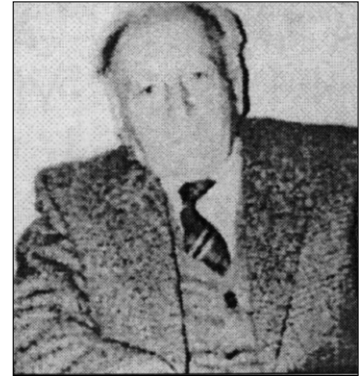

Νικόλαος Μαύρος

νιωθαν για να δώσουν στα Νισυρόπουλα τα αναγκαία εφόδια και να εδρεώσουν μέσα τους την πίστη των πατέρων τους και να τα κρατήσουν δεμένα με την ιστορία και τις παραδόσεις της φυλής μας.

Και δεν μπορεί κανένας να μείνει ασυγκίνητος εμπρός στην αυτοθυσία αυτών των ανθρώπων, που στις ανηλεείς διώξεις και στους απηνείς διωγμούς των Ιταλών εκείνοι απάντησαν με την αναβίωση, ακόμα, και του Κρυφού Σχολείου.

Κάθε βράδυ τα Νισυρόπουλα, με τα βιβλία χωμένα στον κόρφο και με χίλιες δυό προφυλάξεις μαζεύονταν σε μικρές ομάδες σε σπίτια

Δημ. Ασφενδιανός

απόμερα, που τα περίμενε ο δάσκαλος για να επιτελέσει την Εθνική αποστολή του. Κι ήταν κι εκεί τότε «απ' έξω μαυροφόρα απελπισιά, πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι». Και μέσα εκεί «το φοβισμένο φως του καντηλιού τρεμάμενο τα ονείρατα αναδεύει και γύρω τα σκλαβόπουλα μαζεύει».

Με το συναίσθημα μιας ειλικρινούς ικανοποίησης και με την πεποίθηση πως διερμηνεύουμε τα συναισθήματα και των λοιπών μαθητών των χρόνων εκείνων, στρέφουμε το βλέμμα προς τα επάνω, σε μια πνευματική συνάντηση μαζί τους, για να τους εκφράσουμε ευγνωμοσύνη για την ανεκτίμητη προσφορά τους και για όλα όσα μας έδωσαν σε χρόνους δύσκολους και με συνθήκες αντίξοες, για ένα νικηφόρο αγώνα στη ζωή.

Να τους πούμε ακόμα πως πρέπει να αισθάνονται, όπου κι αν βρίσκονται αναπαυμένη τη συνειδήσή τους, γιατί ο σπόρος που έσπειραν έπεσε σε γη αγαθή. Και εβλάστησε και ευδοκίμησε και εκαρποφόρησε. Κι ένα μεγάλο μέρος της σοδειάς ανήκει και σ' εκείνους. Και να τους διαβεβαιώσουμε πως όλοι οι μαθητές τους υποκλινόμενοι με βαθύ σεβασμό στην μνήμη τους και την όλη εθνική και πνευματική προσφορά τους *«ομολογούμεν την χάριν, κηρύττομεν τον έλεον, ου κρύπτομεν την ευεργεσίαν»*.

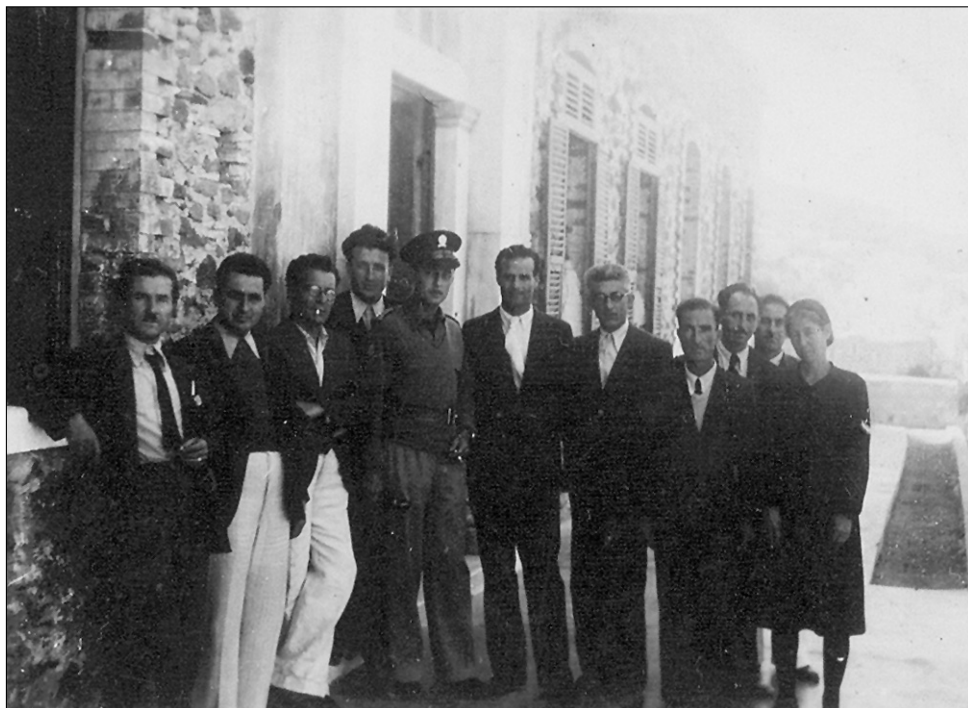

Ξανάνοιξαν οι πόρτες του Γυμνασίου

Ξνα χρόνο πριν είχαν ανοίξει τα Δημοτικά σχολεία στη Νίσυρο και η λειτουργία τους, παρά τα υπάρχοντα σοβαρά προβλήματα, προσπαθούσε να βρει τον κανονικό της ρυθμό. Όμως οι πόρτες του Ημιγυμνασίου παρέμεναν κλειστές, αφού ούτε προσωπικό υπήρχε, αλλά και η αναγκαία κτηριακή υποδομή, όπως και τα απαραίτητα μέσα διδασκαλίας ήταν ανύπαρκτα. Και τότε έφτασε στη Νίσυρο ο φιλόλογος καθηγητής Μάκης Κατσιματίδης, Νισύριος την καταγωγή. Ένας εμπνευσμένος παιδαγωγός, με άρτια επιστημονική κατάρτιση και με πολύ μεράκι για τη δουλειά του, γι' αυτό και από την πρώτη στιγμή έσκυψε πάνω στο πρόβλημα και διέθεσε τον εαυτό του

Ο καθηγητής Μάκης Κατσιματίδης

Το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου με το Δήμαρχο **Εμμ. Σακλαρίδη**, τρίτο από αριστερά και τον Αστυνόμο, υποδέχονται το νέο Διευθυντή **Μάχη Κατσιματίδη**.

προκειμένου να επιτύχει την αποδοτική λειτουργία του σχολείου και την πλήρη και ολοκληρωμένη μόρφωση των μαθητών. Αυτών των παιδιών που, όπως ο ίδιος δήλωνε, αισθάνθηκε την ανάγκη να εγκαταλείψει την Αθήνα και να τρέξει κοντά τους, σε μια εποχή που, απαλλαγμένα πια από τον ξένο ζυγό, διψούσαν για μόρφωση.

Ο Μάχης ο Κατσιματίδης έφτασε στη Νίσυρο την Άνοιξη του 1945. Στο νησί, εδώ κι ένα χρόνο, λειτουργούσαν όλα τα Δημοτικά σχολεία, όμως με ελλιπές προσωπικό, χωρίς το στοιχειώδη εξοπλισμό, χωρίς βιβλία και γραφική ύλη, με χίλιες δυο ελλείψεις και με συνθήκες καθόλου ευνοϊκές για την ομαλή φοίτηση των μαθητών. Γι' αυτό, τόσο οι γονείς όσο και ο Δήμαρχος, ο γιατρός Εμμαν. Σακλαρίδης, υποδέχτηκαν το Μάχη με ανακούφιση, θεωρώντας τον ως τον πιο κατάλληλο για να αντιμετωπίσει την κατάσταση και να οργανώσει αποτελεσματικά τη λειτουργία των σχολείων.

Αμέσως, με πρωτοβουλία του Δημάρχου, συγκλήθηκε γενική συνέλευση, στην οποία πήραν μέρος οι αρμόδιοι τοπικοί παράγοντες, οι γονείς των μαθητών και φυσικά ο ίδιος ο Μάχης Κατσιματίδης. Συζητήθηκαν όλα τα προβλήματα, που απασχολούσαν την ομαλή λειτουργία των σχολείων, έγινε ανταλλαγή απόψεων, ακούστηκαν οι απόψεις και οι προτάσεις των δασκάλων των σχολείων και ελήφθη ομόφωνη απόφαση, όπως ανατεθεί στο Μά-

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1945-46. Το Γυμνάσιο και το Δημοτικό Σχολείο Μανδρακίου με το διδακτικό προσωπικό και το Διευθυντή Μάκη Κατσιματίδη στο μέσον.

κη Κατσιματίδη η Διεύθυνση όλων των σχολείων του νησιού, καθώς και η ευθύνη για την ανάληψη ενεργειών, ώστε σε εύλογο χρόνο να καταστεί δυνατή η λειτουργία και του Ημιγυνασίου, δηλαδή των τριών πρώτων τάξεων εξαταξίου Γυμνασίου, όπως λειτουργούσε και παλαιότερα.

Ο νέος Διευθυντής, επιφορτισμένος με την ευθύνη που του ανέθεσεν ο λαός της Νισύρου και με επίγνωση της σοβαρότητας της αποστολής του, επιδόθηκε με ζήλο και απaráμιλλη δραστηριότητα σε μια υπεράνθρωπη δραστηριότητα, με πρώτο στόχο την επίλυση των υπαρχόντων οργανωτικών προβλημάτων, ενώ παράλληλα άρχισε και τις αναγκαίες διαδικασίες, που θα οδηγούσαν στην επαναλειτουργία του Ημιγυμνασίου.

Από τα σοβαρότερα προβλήματα, που από την αρχή κλήθηκε να αντιμετωπίσει, ήταν η έλλειψη καθηγητικού προσωπικού και το χαμηλό γνωστικό επίπεδο των προοριζομένων για το Ημιγυμνάσιο μαθητών. Και το μεν πρώτο αντιμετωπίστηκε προσωρινά, με την «εκούσια επιστράτευση» των δασκάλων του Δημοτικού σχολείου, ενώ το δεύτερο με την οργάνωση εντατικών φροντιστηριακών μαθημάτων. Ο αριθμός των μαθητών ήταν ικανοποιητικός, όμως οι περισσότεροι απ' αυτούς έρχονταν για πρώτη φορά σε επαφή με τα ελληνικά γράμματα, ενώ μικρό ποσοστό διέθετε περιορισμένες γνώσεις από προηγούμενη φοίτηση στο «Κρυφό Σχολείο». Έτσι, με τη βοήθεια και του φροντιστηρίου, και με κατατακτήριες εξετάσεις, έγινε η επιλογή των καταλληλότερων, με πυρήνα δε αυτούς και με την εγγραφή παλαιών μαθητών, που είχαν διακόψει τη φοίτηση, άρχισε η λειτουργία και του Ημιγυμνασίου, κατά το σχολικό έτος 1945-46, με 31 συνολικά μαθητές.

Το Ημιγυμνάσιο, τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του, συστεγάστηκε με το Δημοτικό σχολείο, υπό την κοινή διεύθυνση του Μάκη Κατσιματίδη και με κοινό διδακτικό προσωπικό, το οποίο στη διάρκεια του χρόνου ενισχύθηκε με την πρόσληψη τριών καθηγητών, του Κώστα Πληθίδη (μαθηματικού) και των θεολόγων Ανδρέα Ξανθού και Γεωργίου Χαλκιά, καθώς και του ιδιώτη γαλλομαθούς Εμμ. Κρούσκου, για τη διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας.

Με τον τρόπο αυτό καλύφθηκαν οι ανάγκες του πρώτου χρόνου. Για τον επόμενο χρόνο όμως οι απαιτήσεις προβλέπονταν μεγαλύτερες, αφού και το γνωστικό επίπεδο των μαθητών είχε ανέλθει, αλλά και ο αριθμός τους θα ήταν μεγαλύτερος, λόγω των νέων εγγραφών. Για το λόγο αυτό, από πλευράς Γυμνασίου ανελήφθησαν ενέργειες εντονότερες και πιεστικότερες. Και εδώ θα πρέπει ιδιαίτερα να εξαρθεί το ενδιαφέρον που επέδειξε ένας άλλος μεγάλος Νισύριος, ο Κώστας Μούρας, Διευθυντής τότε του Υπουργείου Παιδείας. Με τις δικές του ενέργειες, τον επόμενο χρόνο τοποθετήθηκε στο Γυμνάσιο πλήρες προσωπικό, του οποίου τη μισθοδοσία ανέλαβε το Δημόσιο (ως τότε το εκπαιδευτικό προσωπικό πληρωνόταν από το Δήμο) και έτσι η λειτουργία του δρομολογήθηκε σε κανονική βάση. Και επειδή η συστέγαση με το Δημοτικό σχολείο ήταν πια προβληματική, λόγω του μεγάλου αριθμού μαθητών, από το χρόνο εκείνο το Ημιγυμνάσιο στεγαζόταν σε οικήματα, που διέθεταν έστω και υποτυπώδη άνεση χώρου, όπως το σπίτι του Μπαγιατίη κι αργότερα της Καλλιόπης Τραμπούλη, το γένος Παρθενιάδη.

Με την επαναλειτουργία του Ημιγυμνασίου αλλά και των Δημοτικών σχολείων στη Νίσυρο, αναβίωσαν όλα τα παλαιά έθιμα που είχαν σχέση με το σχολείο, ξανακούστηκαν στους δρόμους η Βηθανία και η Καλαντήρα, οργανώθηκε και πάλι η γιορτή των Τριών Ιεραρχών, ενώ με την πρόψουσα λαμπρότητα τελούνταν όλες οι σχολικές και εθνικές εορτές. Παρών σ' όλες αυτές τις εκδηλώσεις ο Μάκης Κατσιματίδης, ως Διευθυντής των σχολείων, επεδίωκε με εμπνευσμένους πανηγυρικούς λόγους να αναπτρώνει το ηθικό του κόσμου και να αναζωπυρώνει τις ελπίδες του, ώστε με πίστη και σιγουριά να προσμένουν την ημέρα της λευτεριάς και την Ένωση με την Ελλάδα.

Ο Μάκης ο Κατσιματίδης συνέδεσε στενά το όνομά του με τη λειτουργία του Ημιγυμνασίου, στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, πρόσφερε πολλά τόσο στα γράμματα όσο και στην κοινωνική ζωή της Νισύρου και σάθηκε ο ακούραστος δάσκαλος των περισσότερων Νισυρίων της μεταπελευθερωτικής γενιάς, τους οποίους αγάπησε και από τους οποίους αγαπήθηκε. Και για όλους εμάς, που είχαμε την τύχη να μαθητεύσουμε κοντά του, θα μένει για πάντα στη μνήμη μας «ο Μάκης», με την πηγαία πλημμυρίδα των αισθημάτων του, τη γνησιότητα της ανθρωπιάς του και την επιβλητική του λεβεντιά.

Τό «Ομήρειον», παράρτημα του «Ιπποκρατείου»

Ήταν Ιούνιος του 1948. Μόλις είχε τελειώσει η σχολική χρονιά και μαζί μ' αυτή τελείωσε και η φοίτηση μας στο τριτάξιο **Ομήρειον Ημιγυμνάσιον Νισύρου**, που επαναλειτούργησε από το 1945. Με το πέρας της σχολικής χρονιάς, κορυφώθηκε η αγωνία που όλο το χρόνο μας έτρωγε, γιατί βλέπαμε να σβήνουν τα όνειρα και οι προσδοκίες μας για μόρφωση, αφού η υποχρέωση μας να συνεχίσουμε τη φοίτηση σε Γυμνάσια εκτός Νισύρου, παρουσίαζε σοβαρές δυσκολίες και προβλήματα δυσεπίλυτα. Δύσκολοι τότε οι καιροί. Οικονομική δυσπραγία μάστιζε το νησί και το χρήμα στα σπίτια, πολλών τουλάχιστον από εμάς, ήταν από περιορισμένο έως εντελώς ανύπαρκτο, γεγονός που αποθάρρυνε τη θέληση και την επιθυμία μας να συνεχίσουμε και να «βγάλουμε» το Γυμνάσιο.

Τον προβληματισμό και την αγωνία μας τα είχαμε μεταφέρει και στον τότε Δήμαρχο, τον αείμνηστο Πασχάλη Χριστοφόρου, ο οποίος με πολύ ενδιαφέρον παρακολουθούσε την κατάσταση κι έκανε ό,τι μπορούμε για να βρεθεί κάποια λύση. Γι' αυτό κι ένα από τα πρώτα θέματα, που έθεσε κατά την καθιερωμένη τότε, κάθε καλοκαίρι, συγκέντρωση-ενημέρωση των απόδημων Νισυρίων, με την ευκαιρία του παραθερισμού τους στην πατρίδα, ήταν η τύχη των μαθητών που αποφοίτησαν από το Ημιγυμνάσιο. Για το ίδιο θέμα μίλησε και ο Διευθυντής τότε του Ημιγυμνασίου, ο αείμνηστος Μάκης Κατσιματίδης, ο οποίος επισήμανε τις δυσμενείς επιπτώσεις του στη μόρφωση των παιδιών της Νισύρου και έκανε δραματική έκκληση στους παρισταμένους να συμβάλουν στην εξεύρεση λύσης.

Τα βλέμματα όλων ήταν τότε στραμμένα στον αείμνηστο Κώστα Μούρα, ο οποίος λόγω της θέσεως του ως Διευθυντής του Υπουργείου Παιδείας, γνώριζε το θέμα και είχε ήδη ασκήσει πίεση στους αρμόδιους συναδέλφους του, ζητώντας τις καλές τους υπηρεσίες, για να αντιμετωπιστεί με επιτυχία το πρόβλημα. Έτσι, μετά από την ενημέρωση ο Μούρας επικοινωνήσε με τον τότε Γεν. Διοικητή Δωδεκανήσου. Νικ. Μαυρή και σε συνεννόηση με το Υπουργείο Παιδείας βρέθηκε η λύση.

Απόφαση που εκδόθηκε τότε από το Γεν. Διοικητή Δωδεκανήσου Νικ. Μαυρή, προέβλεπε ότι:⁽³¹⁾ «**Από του σχολικού έτους 1948-49 το Ημιγυμνάσιον Νισύρου δύναται να λειτουργεί προσωρινώς ως παράρτημα του Ιπποκρατείου Γυμνασίου Κω**» ως τετρατάξιο κατά το έτος αυτό και πεντάτάξιο κατά το επόμενο 1949- 1950.

Η εξέλιξη αυτή, όπως ήταν φυσικό, έγινε δεκτή με ενθουσιασμό τόσο από τους μαθητές, όσο και από τους γονείς μας, αλλά και το νησί ολόκληρο ένιωσε ικανοποίηση, αφού από τη λύση αυτή μόνο καλό μπορούσε να περι-

31. Απόφαση υπ' αριθ. 8870/28-7-1948 στο υπ' αριθ. 7/24-8-48 Φ.Ε. ΓΔΔ.

Οι μαθητές του Ημιγυμνασίου το 1947-48.

μένει η Νίσυρος. Έτσι, για άλλη μια φορά εκδηλώθηκε άδοξη και απλόχερη η ευγνωμοσύνη προς τον Κώστα Μούρα, ο οποίος τόσα καλά είχε προσφέρει στο νησί, εκδηλώνοντας με κάθε τρόπο την αγάπη του προς την γενέτειρα του Νίσυρο.

Με την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς, τοποθετήθηκαν στο Γυμνάσιο καθηγητές όλων των ειδικοτήτων υπό τη διεύθυνση του Μάκη Κατσιματίδη και τον επόμενο χρόνο του Μιχ. Σωτηρίου από την Κάλυμνο. Όλοι μαζί, με τη φιλότιμη προσφορά τους, με το ενδιαφέρον τους και με το πάθος που ένιωθαν για την αποστολή τους, ανέβασαν το επίπεδο του «Γυμνασιακού Παραρτήματος» και έδωσαν ώθηση στην εκπαίδευσή μας, που διεξήγετο τότε κάτω από τις πιο ευνοϊκές συνθήκες, αφού ο περιορισμένος αριθμός των μαθητών έδινε στην κάθε τάξη τη μορφή ολιγομελούς εντατικού φροντιστηρίου.

Η αναβάθμιση του Γυμνασίου έδωσε νέα πνοή στο νησί ολόκληρο, τόνωσε το ηθικό των κατοίκων και συνέβαλε στο να βελτιωθεί αισθητά η ποιότητα της ζωής τους. Πλούσια καλλιτεχνικά προγράμματα με εκδηλώσεις των μαθητών σε κάθε εθνική ή σχολική γιορτή, συχνές θεατρικές παραστάσεις, οι συναντήσεις και οι αγώνες των αθλητικών ομάδων στίβου και αθλοπαιδιών που οργάνωσε ο γυμναστής μας Ξενοφ. Καλογερόπουλος, οι δραστηριότητες της τοπικής ομάδας Ναυτοπροσκόπων που αναδιοργανώθηκε τότε σε σωστότερες βάσεις, οι γυμναστικές επιδείξεις κ.λπ., κάλυπταν την έλλειψη άλλων μέσων ψυχαγωγίας.

Με πρωτοβουλία των μαθητών έγινε τότε δενδροφύτευση του δρόμου α-

πό το λιμάνι ως τα Λουτρά, ενώ νέος άνεμος έπνεε στα χωριά κάθε φορά που πραγματοποιούσε εκεί εκδρομή το Γυμνάσιο. Με την οικειοθελή προσφορά των καθηγητών μας διδάσκονταν προαιρετικά σε απογευματινές ώρες μαθήματα Αγγλικών και Βυζαντινής Μουσικής, λειτουργούσε ανώτερο κατηχητικό σχολείο, με επιλεγμένα και ενδιαφέροντα για την ηλικία μας θέματα, ενώ τα τραγούδια του δονούσαν κάθε Κυριακή πρωί την ατμόσφαιρα κατά τη μετάβαση και επιστροφή των μαθητών από τον καθιερωμένο εκκλησιασμό. Η λειτουργία Τετάρτης και Πέμπτης τάξης διατηρήθηκε μόνο στα σχολικά έτη 1948-49 και 1949-50. Κι ήταν η δική μας τάξη η τυχερή, που φοίτησε στα δυο αυτά χρόνια στη Νίσυρο.

Εννέα άτομα ήμασταν όλοι κι όλοι στην τάξη και για την ιστορία οι ακόλουθοι, κατ' αλφαβητική σειρά: Γιαννάκης Ιωάννης (έτσι λεγόμουν τότε, γιατί κάποιο παρατσούκλι πήγε να αντικαταστήσει το πραγματικό επίθετο), Κατσιματίδου Μαρία, Κέντρης Σταύρος, Λαμπάδης Γεώργιος, Μαστρογιάννης Νικήτας, Μούρας Κ. Ιωάννης, Σακελλαρίδης Εμμανουήλ, Τριανταφύλλου Ηλίας, Χαρίτος Βασίλειος.

Ο ένας ακόμα χρόνος που έμενε ήταν εύκολο να καλυφθεί. Κι έτσι όλοι οι συμμαθητές μπορέσαμε να αποφοιτήσουμε και στη συνέχεια ο καθένας, κατά τη δύναμη του, όλοι κάπου τακτοποιηθήκαμε.

Μαθητές στο Ιπποκράτειο

Ήταν Οκτώβριος του 1950. Είχαμε τελειώσει την τελευταία τάξη του πεντατάξιου Γυμνασίου Νισύρου που, όπως προαναφέρθηκε, λειτουργούσε τότε ως παράρτημα του Ιπποκρατείου Γυμνασίου Κω και η αρχή της νέας σχολικής χρονιάς βρήκε όλους τους συμμαθητές να φοιτούν στην τελευταία τάξη, σε γυμνάσια των γύρω νησιών. Ο Σταύρος Κέντρης, ο Νικήτας ο Μαστρογιάννης και εγώ (Γιαννάκης λεγόμουνα τότε) προτιμήσαμε το Ιπποκράτειο, όπου σε λίγες μέρες ήρθαν κι άλλα 6 Νισυράκια: οι Μιχ. Κέντρης, Κώστας Γιαννάς και Παρασ. Παρασκευάς της 5ης και Μάνος Μικρόπουλος, Αντώνης Κατσιματίδης και Χρήστος Μαρίνος της 4ης τάξης, που τη χρονιά εκείνη δεν λειτούργησαν στη Νίσυρο.

Βρεθήκαμε τότε όλοι, για πρώτη φορά, μακριά από τα σπίτια μας, σ' ένα καινούργιο περιβάλλον, πολιτισμένο, εξελιγμένο και με ασύγκριτα πιο ανεβασμένο επίπεδο ζωής. Όμως, η νοσταλγία για τη Νίσυρο και η αναζήτηση της οικογενειακής θαλπωρής δεν μας άφηναν να τα απολαύσουμε. Στο σχολείο οι συμμαθητές μας μας υποδέχτηκαν ως παρείσακτους μαθητές δεύτερης κατηγορίας, ενώ ορισμένοι καθηγητές, παρά την αρκετά καλή κατάρτιση μας και το υψηλό επίπεδο ήθους και απόδοσης, δεν εννοούσαν να μας ε-

Οι Νισύριοι μαθητές του Ιπποκρατείου στο Ασκληπιείο.

ντάξουν ούτε στο μεσαίο επίπεδο της τάξης. Πώς ήταν δυνατό, έλεγαν, να ξέρομε Φυσική αφού δεν μας είχε διδάξει ο Βολωνάκης, ή Λατινικά αφού δεν μας δίδαξε ο Χατζηβασιλείου!

Όμως, το κλίμα αυτό δεν κράτησε για πολύ, αφού σύντομα τους «βάλαμε τα γυαλιά», δείχνοντάς τους τι αξίζαμε. Εκείνο που δεν μπορούσε ν' αλλάξει ούτε καν να μετριαστεί ήταν η νοσταλγία για τη Νίσυρο, που κάθε μέρα και πιο πολύ ταλαιπωρούσε όλους μας. Μια κατάσταση που την επιδεινώνει το γεγονός ότι η Κως τότε ήταν πολύ... απόμακρη από τη Νίσυρο, με ανύπαρκτη συγκοινωνία, με καθόλου στενές σχέσεις, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σήμερα και με Νισύριους μόνιμους κατοίκους μετρημένους στα δάχτυλα. Γι' αυτό, στόχος και επίκεντρο των σκέψεων, των κινήσεων και των ενεργειών μας ήταν η ημέρα των διακοπών των Χριστουγέννων. Προσβλέπαμε σ' αυτή σαν λύτρωση, έστω και προσωρινή, από τα... δεσμά της ξενιτειάς.

Ήταν, θυμάμαι, δυο ή τρεις μέρες πριν τις διακοπές, όταν μάθαμε πως βρισκότανε στην Καρδάμενα ο Απλutos με το καΐκι του – ΚΕΖΙΡΑ το έλεγε – και θα έφευγε το απόγευμα για Νίσυρο. Κι όλοι μαζί τότε τρέξαμε στο Γυμνασιόρχη. Κι ο απροσπέλαστος, ο αυστηρός Παπαθεοφάνους, βλέποντας τη λαχτάρα και την αγωνία μας, λύγισε. Μας επέτρεψε να φύγουμε με την προτροπή να διαβάζουμε στις διακοπές και να φροντίσουμε να επιστρέψουμε έγκαιρα.

Οι τρεις «εκ Νίσυρου» τελειόφοιτοι του Ιπποκρατείου.

Από αριστερά: Γιάννης Χαροφύλης, Σταύρος Κέντρης, Νικήτας Μαστρογιάννης (Γεννάρης 1951).

Φτάσαμε λοιπόν στη Νίσυρο, έφτασαν κι οι άλλοι συμμαθητές από τα άλλα νησιά κι άρχισαν συζητήσεις ατέρμονες γύρω από τις εντυπώσεις του καθενός από το καινούργιο περιβάλλον που όλοι μας ζούσαμε. Οι μέρες περνούσαν όμορφα, ξένοιαστα, γιορταστικά και προπαντός με τη ζεστασιά και τη φροντίδα του οικογενειακού περιβάλλοντος. Γι' αυτό όταν πέρασε και η Πρωτοχρονιά, άρχισαν να μας ζώνουν μαύρα νέφη, καθώς πλησίαζε το τέλος των διακοπών. Κι υποδεχτήκαμε τότε, με ανακούφιση και με προσευχές να κρατήσει για πολύ, μια δυνατή Προβέζα που ξέσπασε τις μέρες εκείνες και που όλα έδειχναν πως θα κρατούσε για πολύ καιρό αποκλεισμένο το νησί. Όμως, το πρωί τ' Αη-Γιάννη έφτασε το δυσάρεστο μαντάτο.

Ο καιρός έκοψε λίγο και το καΐκι θα έφευγε σε μια ώρα για την Καρδάμενα. Φύγαμε λοιπόν και μετά από δραματικό ταξίδι «αυτοκτονίας» φτάσαμε στον προορισμό μας και το πρωί της επομένης βρεθήκαμε κανονικά

στο σχολείο. Όμως, μάταια προσπαθήσαμε να συγκεντρωθούμε στο μάθημα, αφού η σκέψη μας πετούσε πάντα στη Νίσυρο. Όλα γύρω μας ήταν μαύρα. Όλα μας έφταιγαν.

Η ίδια κατάσταση την επομένη, χειρότερη την μεθεπομένη. Ήταν αδύνατο να ξαναπροσαρμοστούμε. Θρήνος, κλαυθμός και οδυρμός κάθε βραδάκι. όταν συναντιόμασταν όλα τα... πατριωτάκια, πολλά από τα οποία ένωσαν τότε και τα πρώτα ερωτικά φτερουγίσματα. Και σε μια τέτοια συνάντηση έριξε κάποιος την ιδέα, που δεν άργησε να υιοθετηθεί σχεδόν απ' όλους: Να διακόψουμε το σχολείο και να γυρίσουμε στη Νίσυρο. Από δικαιολογίες άλλο τίποτε. Άλλος προέβαλλε οικονομικούς λόγους, άλλος θα πήγαινε σε τέχνη και δεν του χρειάζονταν τα γράμματα, άλλος θα ακολουθούσε τη δουλειά του πατέρα του κι άλλος απαριθμούσε ονόματα επιτυχημένων Νισύριων. που είχαν βγάλει μόνο το Δημοτικό σχολείο.

Αμετάκλητη λοιπόν η απόφαση μας κι η είδηση σαν έφτασε στη Νίσυρο έσκασε σαν βόμβα. Ξεσηκώθηκαν όλοι οι δικοί μας, αναστατώθηκαν τα σπίτια μας κι οι γονείς μας έτρεχαν με αγωνία ο ένας στον άλλο για να βρουν τρόπο να αντιδράσουν. Μόνος τρόπος επικοινωνίας ήταν το γράμμα και το τηλεγράφημα. Κι ένα τηλεγράφημα που ήρθε τότε στο Νικήτα Μαστρογιάννη από τον πατέρα του και δάσκαλό μας, συνιστούσε σ' όλους μας ψυχραιμία ωστόσο βρεθεί μέσον για να έρθει να τα κουβεντιάσουμε.

Ένα άλλο τηλεγράφημα στον εγκατεστημένο από τότε στη Κω δικηγόρο Αντώνη Πληθίδη από τους γονείς μας, παρακαλούσε να μας συμβουλέψει να αλλάξουμε γνώμη. Όμως, σ' όλα αυτά εμείς είχαμε τα αυτιά μας κλειστά. Ώσπου ήρθε η φωνή του Γυμνασιάρχη μας, του αείμνηστου Γαβριήλ Παπαθεοφάνους. Είχε μεταβεί στη Νίσυρο τις ημέρες εκείνες για υπηρεσιακούς λόγους κι εκεί έμαθε τα συμβαίνοντα. Και επιστρέφοντας, μόλις μπήκε στην τάξη μας... άρχισε όλος ειρωνεία: **«Να ξέρετε, είπε στην τάξη, πως ανάμεσά σας βρίσκονται τρία μωρά που δεν μπορούν να ζήσουν μακριά από τη μαμά τους. Το ίδιο και στις άλλες τάξεις. Γι' αυτό κι αποφάσισαν να διακόψουν όλοι το σχολείο και να επιστρέψουν στη Νίσυρο»**. Και υπό τους καγχασμούς και την ειρωνεία της τάξης συνέχισε να μας τα «ψάλλει», ώσπου στο τέλος, σαν πραγματικός πατέρας (θα τον θυμάμαι πάντα με πολύ σεβασμό) άρχισε τις συμβουλές και τις νουθεσίες, προσπαθώντας να μας μεταπεισεί.

Αυτό ήταν. Βγήκαμε στο διάλειμμα αποφασισμένοι να παρατήσουμε τις ανόητες σκέψεις και να στρωθούμε στα μαθήματα. Σιγά-σιγά όλοι άλλαξαν γνώμη εκτός από ένα, τον αξέχαστο φίλο Μιχάλη Κέντρη (του Μπαρβαγιώργη). Εμμένοντας στην απόφασή του, διέκοψε την 5η τάξη και γύρισε στη Νίσυρο. Ασχολήθηκε με το εμπόριο και τις αντιπροσωπείες και τα πήγε πολύ καλά. Όμως η μοίρα του επιφύλαξε τέλος τραγικό, ένα τέλος που πίκρανε όλους μας.

Τα πρώτα μεταπολεμικά κάλαντα

Χριστούγεννα 1945. Τα ελληνικά σχολεία, πριν από λίγο καιρό είχαν ξαναανοίξει τις πύλες τους και λειτουργούσαν και πάλι χωρίς τη φοβέρα του κατακτητή, ενώ η ελληνική γλώσσα, μετά από μακροχρόνια αυστηρή απαγόρευση, ακουγόταν και πάλι ελεύθερα. Μεγάλη η επιθυμία και έντονος ο ζήλος των μαθητών για να αποκτήσουν ελληνική μόρφωση, για να διδαχθούν τη μητρική τους γλώσσα, για να μάθουν την ιστορία και τη θρησκεία των προγόνων τους, για να εδραιώσουν μέσα τους την ελληνική τους συνείδηση, αυτήν που με κάθε τρόπο προσπάθησε να ξεριζώσει η ανθελληνική προπαγάνδα της φασιστικής Ιταλίας.

Όμως πολλές και ανυπέροβλετες και οι δυσκολίες. Παντού ελλείψεις, παντού αδυναμίες, παντού κενά. Σοβαρές ήταν και οι στεγαστικές δυσκολίες, που αντιμετώπιζε ιδιαίτερα το Ημιγυμνάσιο, το οποίο ήταν υποχρεωμένο σε συνεχείς μεταστεγάσεις και μάλιστα σε χώρους, που δεν διέθεταν ούτε τις στοιχειώδεις προϋποθέσεις. Εμπρός σ' αυτή την κατάσταση, ήταν συνεχής η προσπάθεια των σχολείων, σε στενή συνεργασία με το Δήμο, προκειμένου να δοθούν λύσεις στα προβλήματα. Όμως η κάθε προσπάθεια προσέκρουε πάντα στο «δει δη χρημάτων».

Γι' αυτό και σε πολλές περιπτώσεις επιδιώχθηκε λύση εκ των ενόντων, με εκμετάλλευση κάθε πηγής, που θα μπορούσε να βοηθήσει την κατάσταση. Κι απ' αυτή την επιδίωξη δεν ήταν δυνατό να μείνουν έξω τα Κάλαντα.

Με πρωτοβουλία του Διευθυντή των σχολείων Μάκη Κατσιματίδη έγινε σχετική προετοιμασία και το βραδάκι της παραμονής των Χριστουγέννων εκκίνησε της χρονιάς, όλοι οι μαθητές, μικροί και μεγάλοι, συγκεντρωθήκαμε στην Πλατεία της «Ηλικιωμένης» και από εκεί, με συνοδεία από κιθάρες και μαντολίνα, ξεκίνησε μεγάλη μαθητική πομπή και διασχίζοντας τους κεντρικούς δρόμους τραγουδούσε επίκαιρα Κάλαντα, που συνέταξε η Νισύρινη λαϊκή μούσα:

*Χρόνια πολλά, ω άρχοντες, ευχόμεθα να ζείτε
και στις ανάγκες των σχολειών πάντα να βοηθείτε,
Δώστε όλοι τον οβολό σας κι είναι μέγας ο σκοπός
Ιερότατος, εν γένει, κι εκπαιδευτικός.
Εφύγανε οι βάρβαροι κι άνοιξαν τα σχολεία
μα το Ημιγυμνάσιο χρειάζεται βιβλία.
Βοηθήστε, βοηθήστε το Ημιγυμνάσιο
να φανεί εις τα νησιά μας από όλα άξιο.
Εφύγανε οι βάρβαροι, πήγαν στην Ιταλία*

*μα φεύγοντας μας άφησαν λείψανα τα σχολεία.
Να χτιστεί του χρόνου πρέπει το Ημιγυμνάσιο
να φοιτούνε τα παιδιά μας, η ελπίς της αύριο.
Γι' αυτό λοιπόν, ω άρχοντες, πρόθυμοι να βρεθείτε
και το Ημιγυμνάσιο πάντα να βοηθείτε.*

Το άκουσμα του τραγουδιού σκόρπιζε συγκίνηση και το πέραςμα των μαθητών από τους δρόμους, ξεσήκωνε θύελλα ενθουσιασμού. Οι άνδρες έβγαιναν από τα καφενεία για να χειροκροτήσουν, οι γυναίκες από τις σκάλες και τα μπαλκόνια έρραιναν την πομπή με λουλούδια κι άλλες έβγαιναν στις πόρτες με γλυκά, για να τρατάρουν την πομπή.

Οι καφετζήδες δάνειζαν τα Lux των καφενείων τους, για να φωτίζονται οι δρόμοι, από τους οποίους περνούσε η πομπή. Κι όλοι μαζί πρόσφεραν στο δίσκο το κατά δύναμη, νιώθοντας την ανάγκη να συμβάλουν, όπως ο καθένας μπορούσε, στην ομαλή λειτουργία των σχολείων.

Ήταν μια βραδιά ασυνήθιστη, μια βραδιά που έδινε ιδιαίτερη νότα στην πανηγυρική Χριστουγεννιάτικη ατμόσφαιρα, με στόχο της την ικανοποίηση σκοπού σοβαρού και ιερού, όπως έλεγε και το τραγούδι. Οι εισπράξεις της βραδιάς εκείνης έφτασαν σε αρκετά μεγάλο ποσό, με το οποίο καλύφτηκαν οι πρώτες και πιο σοβαρές ελλείψεις των σχολείων, τα οποία σιγά-σιγά άρχισαν να εξοπλίζονται και να αποκτούν τον κανονικό τους ρυθμό.

Η Γιορτή των Τριών Ιεραρχών

Με ιδιαίτερη λαμπρότητα και με τις επιβαλλόμενες εκδηλώσεις τιμής, γιορτάζαν... τότε τα σχολεία μας τη μνήμη των τριών Μεγάλων Διδασκάλων και Ιεραρχών, τη γιορτή των Γραμμάτων και της Παιδείας, τη δική τους γιορτή.

Από μέρες πριν, λίγο μετά τις διακοπές των Χριστουγεννων, άρχιζαν οι προετοιμασίες και οι πρόβες για τα ποιήματα, τους διαλόγους, τα τραγούδια, που θα πλαισιώναν το πρόγραμμα της τελετής. Κι όσο πλησίαζαν οι μέρες, τόσο ανέβαινε η αγωνία των παιδιών, ενώ ένας οργασμός παρητηρείτο στο σχολείο, καθώς οι προετοιμασίες συνεχίζονταν με εντατικό ρυθμό.

Έπρεπε να καθαριστεί ο χώρος, μέσα κι έξω από το σχολείο, να μεταφερθούν τα θρανία, να στολιστεί η μεγάλη αίθουσα τελετών, η **παλαίστρα**, να βρεθούν λουλούδια για το στεφάνι, να παραγγελθούν οι **άρτοι**

και το **αντίεο**.⁽³²⁾

Τ' απόγευμα της παραμονής όλα τα παιδιά, κουρεμένα, καλοντυμένα, μορφοδιαρτωμένα, μαζεύονταν στο σχολειό, φέροντας κι από μια καρέκλα ο καθένας, για να καθίσουν οι καλεσμένοι στη γιορτή της άλλης μέρας. Και σαν έφτανε η ώρα του Εσπερινού, όλοι στη γραμμή, με πρωτοπόρο την εικόνα των Τριών Ιεραρχών, που κοσμεί μέχρι σήμερα το Γραφείο του σχολείου, στολισμένη με πολύχρωμο ανθοστέφανο, ξεκινούσαν για την **ε κ κ λ η σ ί α**. **Ενελαΐζετον**⁽³³⁾ ο τόπος από τις φωνές τους, που **ντιωνούσαν**⁽³⁴⁾ εδώ κι εκεί, καθώς προχωρώντας έψαλλαν: «Τους τρεις Μεγίστους Φωστήρας...».

Στην Ποταμήτισσα υποδεχόταν την εικόνα ο παπάς με τους επιτρόπους και την τοποθετούσε στο προσκυνητάρι, ενώ οι μαθητές με τους δασκάλους τους παρακολουθούσαν τον πανηγυρικό Εσπερινό και μετά έφευγαν στα σπίτια τους για τις τελευταίες προετοιμασίες.

Το πρωί της επομένης, οι μαθητές στη γραμμή έφταναν πάλι στην εκκλησία, συνοδευόμενοι από τους δασκάλους τους και με τάξη και ησυχία έπιαναν τις καθορισμένες θέσεις τους κάτω από τα αναλόγια, δεξιά τ' αγόρια κι αριστερά τα κορίτσια. Γέμιζε η εκκλησία από μαθητόκοσμο και πιο πίσω οι γονείς καμάρωναν τα παιδιά τους κι ένοιωθαν χαρά και ικανοποίηση βλέποντάς τα να εκκλησιάζονται ακολουθώντας το δικό τους παράδειγμα, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σήμερα.

32. Το πρόσφορο.

33. Ξεσηκωνόταν.

34. Αντηχούσαν.

Με την καθοδήγηση του αείμνηστου δασκάλου τους Καμπανή, που ήταν και ο «αριστερός» ψάλτης της Ποταμήτισσας, έψαλλαν αργότερα τη Δοξολογία, τους Τρεις Μεγίστους Φωστήρας, το Άγιος ο Θεός. Μετά την απόλυση, συνοδεύοντας πάλι την εικόνα και ψάλλοντας, οι μαθητές με τους δασκάλους τους, τις Αρχές και πολύ κόσμο, έφταναν στο σχολείο κι εκεί συγκεντρωμένοι στην αίθουσα τελετών παρακολουθούσαν τη μεγάλη αυτή γιορτή της παιδείας.

Η τελετή άρχιζε πάντα με την προσευχή και την καθιερωμένη ομιλία του Διευθυντή του σχολείου και ακολουθούσε το πρόγραμμα με τα τραγούδια, τα ποιήματα και τους διαλόγους. Όλα τα παιδιά προσπαθούσαν να παίξουν όσο γίνεται πιο καλά το ρόλο τους και να συμβάλουν στην επιτυχία της γιορτής τους, δικαιώνοντας την περηφάνεια που ένοιωθαν γι' αυτά οι γονείς τους.

Σ' όλη τη διάρκεια της τελετής η εικόνα των Τριών Ιεραρχών, που ήταν οι τιμώμενοι της ημέρας, βρισκόταν σε ειδική τιμητική θέση, για να μεταφερθεί, με τη λήξη της τελετής, στην καθιερωμένη μόνιμη θέση της, μέσα στο γραφείο του διευθυντή.

Οι κουραμπιέδες που δεν προσφέρθηκαν

Έτσι έγινε και στα 1949 όταν ήμασταν στην Τετάρτη τάξη του Γυμνασίου. Μόνο που οι καινούργιοι καθηγητές και οι καθηγήτριες που μας είχαν έρθει το χρόνο εκείνο, θέλησαν να πλουτίσουν το πρόγραμμα της γιορτής και να περιποιηθούν τους καλεσμένους προσφέροντάς τους ένα γλυκό, μετά την εκδήλωση. Όμως τα οικονομικά του σχολείου δεν επέτρεπαν τέτοιες πολυτέλειες. Γι' αυτό αποφασίστηκε, τα γλυκά να τα φτιάξει το σχολείο με τη συνδρομή των μαθητών κι ο κλήρος έπεσε στη δική μας τάξη, που ήμασταν και οι τελειόφοιτοι, αφού δεν λειτουργούσε τότε εκεί μεγαλύτερη τάξη. Έτσι κάποιο απόγευμα σε μια τάξη του σχολείου, μια ομάδα μαθητών, ανασκουμπωμένοι **κτυπούσαμε παρθενική μίλλα**⁽³⁵⁾, σε μια λεκάνη, για ν' ασπρίσει αφού βούτυρο δεν υπήρχε ούτε για δείγμα στο νησί.

Και στη συνέχεια με την καθοδήγηση των καθηγητριών μας της Ρένας Τσαγγαρινού και της Μαρίας Τσαγγάρη, ρίξαμε το αλεύρι, τα αμύγδαλα, τη ζάχαρι και όλα τα άλλα αναγκαία υλικά, και όταν πια η ζύμη ήταν έτοιμη, την παραδώσαμε στις συμμαθήτριές μας, που με μια σειρά από ειδικά φορμάκια, έφτιαξαν **κουραμπιέδες** σε σχήματα μισοφέγγαρου, καρδούλας, ρόμβου, αστεριών κ.λπ.

Σε λίγη ώρα μοσχομύριζαν οι φούρνοι του Αλέξη και του Δημήτρη του

35. Το λίπος που έβγαινε από την κοιλιακή χώρα του χοίρου.

Κάσδαγλη που προσφέρθηκαν να τους ψήσουν, ενώ εμείς που τους μεταφέραμε ξανά στο σχολείο νιώθαμε **φουσκωμένοι** από ευχαρίστηση. Και δεν βλέπαμε την ώρα να ξημερώσει η γιορτή, για να εντυπωσιάσουμε τους γονείς και τους καλεσμένους μας, μ' αυτή μας τη **δημιουργία**.

Όμως η απογοήτευση που μας επιφύλασσε η μέρα αυτή ήταν μεγάλη και απρόσμενη, γι' αυτό και η αντίδρασή μας ήταν ασυνήθιστη για τα δεδομένα της εποχής. Λίγο πριν αρχίσει η γιορτή στο σχολείο κι ενώ η αίθουσα ήταν και τότε ασφυκτικά γεμάτη, μας ανακοινώθηκε ότι, επειδή ο κόσμος που προσήλθε ήταν πολύς και οι κουραμπιέδες δεν θα έφταναν για όλους, προκειμένου να αποφευχθούν παρεξηγήσεις αποφάσισαν οι καθηγητές να δεξιωθούν **μόνο τις Αρχές και τους επισήμους** στο γραφείο του Διευθυντή μετά την εκδήλωση. Αμέσως με μια αστραπιαία αντίδραση μια επιτροπή μαθητών μεταφέραμε στο Διευθυντή μας, τον αείμνηστο Μιχάλη Σωτηρίου, το εκβιαστικό τελεσίγραφο εκμεταλλευόμενοι, το ήπιο του χαρακτήρα του. **«Αν δεν προσφερθούν κουραμπιέδες στους γονείς μας, εμείς θα φύγουμε όλοι και δεν θα πάρομε μέρος στη γιορτή».**

Μάταια εκείνος προσπαθούσε να μας εξηγήσει και να μας μεταπείσει, αφού η απόφαση ήταν ομόφωνη και αμετάκλητη. Στο μεταξύ η ώρα είχε περάσει και ο κόσμος περίμενε να αρχίσει η γιορτή. Οπότε βρέθηκε η Σολομώντια λύση: **«Οι κουραμπιέδες δεν θα προσφερθούν ούτε στον κόσμο, ούτε στους επισήμους, αλλά θα μοιραστούν στους μαθητές».** Και μ' αυτή την εξέλιξη συνεχίστηκε η γιορτή με εξαιρετική κατά τ' άλλα επιτυχία. Και έκλεισε όπως πάντα με τον Ύμνο, προς τους Τρεις Ιεράρχες, που όλοι μαζί, μαθητές και καλεσμένοι, έψαλλαν **στεντορεία τη φωνή:**

*Την φαιδράν εορτήν των Τριών της μεγάλης Τριάδος ποιμένων
εκτελούντες φαιδρώς, προς Θεόν αναπέμπομεν Δόξαν και Αίνον.*

*Μαθηταί της αυτών διδαχής ώσπερ ούτοι κι ημείς την παιδείαν
εξητήσαμεν νύμφην ψυχής νύμφην άσπιλον, νύμφην πλουσίαν.*

*Ω φωστήρες του κόσμου τριτοί Θείοι πόλοι της άνω λατρείας
πρυτανεύσατ' εκείθεν αυτής εις ημάς τους πυρσούς της παιδείας.*

25η Μαρτίου 1946

Ανίδεοι ήμασταν στη διάρκεια της Ιταλικής σκλαβιάς, για τα ηρωικά κατορθώματα των Ελλήνων στο '21 και για τον απελευθερωτικό αγώνα τους ενάντια στον Τούρκο κατακτητή. Μοναδικές γνώσεις μας οι σκιαγραφίες κάποιων αγωνιστών, όπως αυτές έβγαιναν μέσα από τα παραμύθια της γιαγιάς και κάποιες μάχες, από φωτογραφίες που βλέπαμε σε κάδρα, τα οποία στόλιζαν τοίχους σπιτιών και καφενείων, ανάμεσα στη «Γενοβέφα» και τον «Τάσο με τη Γκόλφω».

Αυτό όμως, πριν ακόμα τα κάδρα αυτά θεωρηθούν από τους Ιταλούς κατακτητές, ότι καλλιεργούν το εθνικό μας φρόνημα και δημιουργούν εμπόδια στην προσπάθειά τους για τον αφελληνισμό μας. Γιατί αμέσως μετάδόθηκε αυστηρή εντολή να παραδοθούν και να καταστραφούν.

Μ' αυτές λοιπόν τις γνώσεις — για να ξαναγυρίσουμε στο θέμα μας — μας βρήκε το άνοιγμα των Ελληνικών σχολείων κατά το σχολικό έτος 1945–46 και μ' αυτές κάπως πιο εμπλουτισμένες από το μάθημα της ιστορίας ετοιμαζόμασταν τώρα να γιορτάσουμε **για πρώτη φορά** την επέτειο της μεγάλης αυτής Εθνικής γιορτής. Της μοναδικής τότε, αφού η 28η Οκτωβρίου δεν είχε ακόμα καθιερωθεί, ενώ η Ενσωμάτωση δεν είχε ακόμα συντελεστεί και επομένως η 7η Μαρτίου δεν... υπήρχε.

Και θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι η διοίκηση της Δωδεκανήσου είχε περιέλθει τότε, μετά την παράδοση των Γερμανών στη Σύμη, στα χέρια

των Άγγλων, οι οποίοι επέτρεψαν τον εορτασμό των Εθνικών επετείων.

Για τον εορτασμό λοιπόν της 25ης Μαρτίου είχαν αρχίσει από μέρες πριν, οι σχετικές προετοιμασίες. Στη Δημαρχία συντάχθηκε το πρόγραμμα κι αμέσως μετά άρχισεν η προετοιμασία και η διακόσμηση του χώρου τελετής, στη «τσαρδάκα»⁽³⁶⁾ του «Γνωμαγόρα», στην «Ηλικιωμένη»⁽³⁷⁾. Οι γυναίκες στις γειτονιές καθάριζαν τις αυλές τους και άσπριζαν τα κατώφλια τους. Στα σχολεία γίνονταν πρόβες για την παράταξη και για τα ποιήματα και τα τραγούδια της «γιορτής».

Έτσι φτάσαμε στην παραμονή κι όλα ήταν έτοιμα για τον μεγάλο εορτασμό, του οποίου το επίκεντρο όπως προαναφέρθηκε ήταν η πλατεία της «Ηλικιωμένης», που έπλεε στα εθνικά χρώματα. Γιρλάντες από μωριές και φοινικές στόλιζαν τον γύρω χώρο, κι ανάμεσά τους δέσποζαν οι μορφές των αγωνιστών του '21, ενώ κάτω το έδαφος ήταν στρωμένο από φύλλα δάφνης και μέρσινα. Στο βάθος της «τσαρδάκας» στο υπερυψωμένο προαύλιο της λέσχης του «Γνωμαγόρα» είχε στηθεί το μνημείο των πεσόντων, ξύλινο καλυμμένο με λευκό ύφασμα, που στην πρόσοψη έφερε ζωγραφισμένη εικόνα νεκρού στρατιώτη, έργο του Μανώλη του Κρούσκου.

Φαντασμαγορική η εικόνα κι η σκέψη πως, επιτέλους τα Δωδεκάνησα μπόρεσαν να γιορτάσουν με την Μητέρα Ελλάδα την επέτειο της Εθνικής παλιγγενεσίας, συνέπαιρνε τον κόσμο και του προκαλούσε αισιόδοξες σκέψεις και για τη δική του παραπέρα τύχη.

Είχεν αρχίσει να σουρουπώνει κι όλοι οι μαθητές σύμφωνα με τις οδηγίες που είχαμε πάρει, συγκεντρωθήκαμε στην πλατεία της «Ηλικιωμένης». Κι εκεί παραλαμβάνοντας ο καθένας το δαυλό του, σχηματίσαμε μεγάλη πομπή από μαθητές και άλλο κόσμο, μαζί και τους δασκάλους και καθηγητές μας και με επικεφαλής τον Διευθυντή του Ημιγυμνασίου Μάκη Κατσιματίδη, ξεκινήσαμε για τη λαμπαδηφορία, μια κίνηση πρωτοφανή στα χρονικά του νησιού. Με τα τραγούδια «Όλη δόξα, όλη χάρη, Άγια μέρα ξημερώνει...», «Μαύρ' είν' η νύχτα στα βουνά...» κ.ά. να δονούν την ατμόσφαιρα, διασχίσαμε όλους τους κεντρικούς δρόμους του Μανδρακιού, περάσαμε από όλες τις γειτονιές, που έπλεαν στη Γαλανόλευκη, με αυλές κάτασπρες και φρεσκοασβεστωμένες, μ' έναν κόσμο να βγαίνει στις πόρτες και στα παράθυρα με δάκρυα στα μάτια και με κεριά αναμμένα στο χέρι, να χειροκροτεί, να ζητωκραυγάζει και να ραίνει την πομπή μ' ανθόνερο και ροδοπέταλα.

Ήταν σκηνές γεμάτες συγκίνηση και εθνικό παλμό, σκηνές που απηχούσαν τη λαχάρα και τον προαιώνιο πόθο ενός σκλαβωμένου λαού, ο οποίος επί πολλούς αιώνες ζούσε με το όνειρο τέτοιων στιγμών.

Έκπληξη, αλλά και συγκίνηση ιερή, μας κατέλαβε όταν, επιστρέφοντας

36. Πρόχειρο υπόστεγο σκεπασμένο με κλαριά δέντρων ή σπάρτους.

37. Ονομασία της κεντρικής πλατείας του νησιού.

στο χώρο της εκκίνησης, αντικρύσαμε το Μνημείο των πεσόντων, να φρουρείται τιμητικά από δύο ένστολους σε στάση προσοχής εθελοντές στρατιώτες, απ' αυτούς που είχαν απολυθεί και είχαν λίγες μέρες πριν επιστρέψει στο νησί. Κι ένα καντήλι να καίει μπροστά του, που παρέμενε άσβεστο όλη τη νύχτα, κρατώντας συντροφιά και στους φρουρούς, που εναλλάσσονταν ανά δίωρο.

Την άλλη μέρα, πρωί-πρωί, **νελαϊόστηκε** ο κόσμος από τις χαριμόσυνες κωδωνοκρουσίες που υποδέχτηκαν την ανατολή του ηλίου. Και σε λίγη ώρα βγήκαν όλοι στους δρόμους με τα γιορτινά τους, για να τιμήσουν τη μεγάλη μέρα που ξημέρωσε. Γενική αργία, κανένας δεν σκέφτηκε το μεροκάματο, κανένας δεν ήθελε ν' απουσιάσει από το ιερό αυτό προσκλητήριο. Στην Ποταμήτισσα, που είχε κατακλυστεί από κόσμο, τελέστηκε πανηγυρική Δοξολογία, που αποτελούσε ευχαριστήρια δέηση για τη νίκη των Ελλήνων και την απελευθέρωσή τους από τον τουρκικό ζυγό, αλλά και παράκληση προς τον Ύψιστο να χαρίσει σύντομα και στα Δωδεκάνησα την ποθητή λευτεριά τους.

Με το πνεύμα αυτό μίλησε για το νόημα της ημέρας ο Δήμαρχος Πασχ. Χριστοφόρου και αμέσως μετά η πομπή, με επικεφαλής τη Σημαία που την έφεραν νέοι και νέες με εθνικές ενδυμασίες, μετέβη στο χώρο του εορτασμού, εκεί όπου η ατμόσφαιρα ήταν γεμάτη από ενθουσιασμό και αγαλλίαση και τα πάντα γύρω μύριζαν Ελλάδα.

Τον πανηγυρικό της ημέρας εξεφώνησε ο Διευθυντής των Σχολείων καθηγητής Μάκης Κατσιματίδης. Ήταν ένας λόγος γεμάτος από εθνικό παλμό, που προκάλεσε συγκίνηση και ασυγκράτητο ενθουσιασμό στον κόσμο, αλλά και τον ενέβαλε σε αγωνιώδεις σκέψεις, όταν ο ομιλητής έκαμε έκκληση στους ισχυρούς της Γης και επικαλέστηκε τη δίκαιη κρίση και απόφασή τους για την πραγματοποίηση των πόθων και των προσδοκιών του λαού της Δωδεκανήσου και την ένωσή του με τη μητέρα Πατρίδα. Ο ομιλητής έκλεισε την ομιλία του συγχαίροντας τους Νισυρίους εθελοντές στρατιώτες, που μόλις είχαν απολυθεί και εξήρε την γενναία απόφασή τους να σπεύσουν σε βοήθεια της αγωνιζομένης Πατρίδας.

Ακολούθησαν οι απαγγελίες ποιημάτων που άλλα διεκτραγωδούσαν τα δεινοπαθήματα του σκλαβωμένου Ελληνισμού κι άλλα ήταν γεμάτα από το βαθύ νόημα της γιορταζόμενης επετείου: «Με μιας ανοίγει ο Ουρανός, τα σύννεφα μεριάζουν...», «Μέριασε βράχε να διαβώ...», «Πώς μας θωρείς ακοίμητος; Πού τρέχει ο λογισμός σου;» κι άλλα πολλά παρόμοια ως το τέλος, που από κοινού ομάδα μαθητών απάγγειλε, μέσα σε νεκρική σιγή «Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη, περπατώντας η Δόξα μονάχη...».

Ήταν πραγματικά μια μυσταγωγία κάτω από τα περφηάνα βλέμματα των γονιών μας και ανάμεσα σε εκδηλώσεις ενθουσιασμού του κόσμου. Η εκδήλωση τελείωσε με τον Εθνικό Ύμνο, που τον έψαλλε όλος ο κόσμος, χωρίς πια τον φόβο του κατακτητή και χωρίς τον κίνδυνο να ξαναμπεί στις γνωστές, σε παρόμοιες εκδηλώσεις, περιπέτειες, που επί τόσα χρόνια δοκίμασε.

«Καλαντήρα πέρασε...»

Ύδιαίτερη θέση, ανάμεσα στις άλλες γιορτές του χρόνου κατείχε ανέκαθεν στη Νίσυρο, το Σάββατο του Λαζάρου. Ήταν μια απ' τις πιο μεγάλες σχολικές γιορτές, που την περιέμεναν με λαχτάρα οι μαθητές, για να γιορτάσουν με το δικό τους παραδοσιακό τρόπο την είσοδο του Ιησού στα Ιεροσόλυμα και την ανάσταση του Λαζάρου. Ο αείμνηστος Γεώργιος Π' Μιχ. Σακελλαρίδης, από τα Νικιά, έγραφε κάποτε³⁸): «Για μας τότε τα παιδιά, η πιο μεγάλη, η γιορτή, που νιώθαμε πιο έντονα ήταν του Λαζάρου. Ήταν η γιορτή μας. Τη μέρα εκείνη εγκαινιάζαμε το καινούργιο μας φόρεμα, όχι τη Λαμπρή...».

Η Καλαντήρα

Σ' όλο το νησί γιορταζόταν η μέρα αυτή, μπορεί με μικροπαραλλαγές από χωριό σε χωριό, όμως με στόχο κοινό: Να τιμηθεί και να ενισχυθεί η προσφορά του δασκάλου μας, σε εποχές που εμισθοδοτείτο από τις Δημορχίες, τα μοναστήρια ή τις εκκλησίες της Νισύρου. Η γιορτή άρχιζε με τον εκκλησιασμό των μαθητών και συνέχεια συγκέντρωση στο σχολείο για να αρχίσει η εκδήλωση.

Στο σχολείο του Μανδρακίου συγκεντρώνονταν οι μαθητές με τα καλά τους τα ρούχα, και με **βανιές** (κλάρες αγριοφοίνικα) στα χέρια διακοσμημένες με διάφορα είδη πλέξης από τα ίδια τα φύλλα τους, όπως καλαθάκια, φαναράκια, σταυρούς, κοτσίδες κ.ά. Και από εκεί ξεκινούσε η πομπή των μαθητών με την συνοδεία των δασκάλων που διέσχιζαν τους κεντρικούς δρόμους ψάλλοντας το τραγούδι «Η Βηθανία σήμερα θαύμα τι προκηρύττει» που συνέθεσε ο αείμνηστος δάσκαλος Ιωάννης Λογοθέτης και αναφέρεται στην Ανάσταση του Λαζάρου. Την ίδια ώρα οι μαθητές της τελευταίας τάξης κρατώντας στα χέρια το δίσκο και το θυματό από την εκκλησία, καλάθια και απαραίτητα την **Καλαντήρα**, ψάλλοντας το απολυτίκιο του Λαζάρου «Την κοινήν Ανάστασιν» γύριζαν τις γειτονιές πόρτα – πόρτα, όπου τους υποδέχονταν με προθυμία και καλωσύνη οι νοικοκυρές ρίχνοντας στο δίσκο τον **οβολό** τους και στα καλάθια αυγά και **ψιλοκούλουρα**.

Ήταν δε η **Καλαντήρα**, για τους μη γνωρίζοντες τα καθ' ημάς, ξύλινο σταυρωειδές ομοίωμα του τάφου του Λαζάρου, στολισμένο με πολύχρωμα

38. «Νισυριακά», τ. 6.

λουλούδια. Στην πρόσοψη έφερε ξυλόγλυπτο ομοίωμα του Λαζάρου, σαβανωμένου και στην κορυφή επίσης ξύλινο μικρό πουλί, με κουδουνάκια στα φτερά και τη μύτη, που κτυπούσαν καθώς εκείνο περιστρεφόταν στερεωμένο σε ξύλινο άξονα.

Όπως ήταν επόμενο, σε κάποια σημεία της διαδρομής η ομάδα της Καλαντήρας συναντιώταν με τον κύριο όγκο των μαθητών, οι οποίοι σταματούσαν αμέσως το τραγούδι της Βηθανίας και όλοι μαζί φώναζαν:

Καλαντήρα πέρασε κι έκατσεγ – κι ελάλησε

και πύργον εκονόμησε

Κι όποιος δεν μας δίνει αυγό μέσα ψύλλος και κοριός

κι ως την άλλη Κεργιακή, τρώμε κόκχινον αυγό.

Κι όταν η Καλαντήρα χανόταν μέσα στα στενά, οι μαθητές συνέχιζαν το τραγούδι και την πορεία τους, ξαναγυρίζοντας αργά το μεσημέρι στο σχολείο. Εκεί γινόταν η καταμέτρηση των χρημάτων, που προσφέρονταν παλιότερα στο μοναστήρι της Σπηλιανής, που πλήρωνε τότε τους δασκάλους κι αργότερα στο ταμείο του σχολείου, για να καλυφθούν διάφορες ανάγκες.

Ενώ τα αυγά και τα κουλούρια μοιράζονταν στους δασκάλους και οι μαθητές, παίρνοντας το καθιερωμένο λουκουμάκι, έφευγαν για τα σπίτια τους, για να απολαύσουν τις διακοπές του Πάσχα, που άρχιζαν απ' αυτή την ημέρα.

Στα άλλα χωριά, τα Νικιά και τον Εμπορειό, το έθιμο παρουσίαζε ελαφρές παραλλαγές. Εκεί οι μαθητές χωριζόνταν σε ομάδες των 8–10 ατόμων και σε κάθε ομάδα υπήρχαν 2-3 **Καλαντίνες**, όπως τις έλεγαν, στολι-

σμένες με πολύχρωμα χαρτιά, ένα μεγάλο καλάθι για αυγά και μικρότερα καλάθια για σύκα και αμύγδαλα, που τους πρόσφεραν οι νοικοκυρές του χωριού. Εδώ δεν μάζευαν χρήματα κι αντί το τραγούδι της Βηθανίας, τραγουδούσαν το

*«Σήμερον έρχετ' ο Χριστός ο επουράνιος Θεός
εις την πόλιν Βηθανία, με κλάδους και βαΐα...»*

Οι ομάδες το μεσημέρι κατέληγαν στο σπίτι του δασκάλου, όπου παρέδιδαν τα προϊόντα του γύρου, ενώ εκείνος εις ανταπόδοση τους παρέθετε ένα νησιτίσιμο όμως πλούσιο γεύμα. Ήταν η ώρα της προσφοράς και της ανταπόδοσης μεταξύ μαθητών και δασκάλου «Ήταν μια εγκάρδια επικοινωνία έξω από κάθε τύπο. Τη μέρα εκείνη ο δάσκαλος γινόταν ο φίλος» γράφει ο αείμνηστος Γεωργ. Σακελλαριδης.

Όμως η γιορτή δεν τελείωνε εδώ. Μετά το φαγητό οι μαθητές των μικρών τάξεων και των δύο χωριών μετέβαιναν για απογευματινή εκδρομή στο μοναστήρι της Κυράς, ενώ οι μεγάλες τάξεις αντάλλασσαν την ίδια ώρα επισκέψεις στον Εμπορείο και στα Νικιά, όπου τους υποδέχονταν ένας δάσκαλος, ο Πρόεδρος, ο παπάς και όλοι μαζί γύριζαν τα σπίτια του χωριού με την **Καλαντίνα**. Κι αφού τελείωνε κι εδώ ο γύρος του χωριού, όλοι οι μαθητές συγκεντρώνονταν στην Κυρά, όπου αντάλλασαν, δάσκαλοι και μαθητές, ευχές για το Πάσχα, και επέστρεφαν αργά το απόγευμα στα χωριά τους.

Δυστυχώς και αυτό το έθιμο, ένα ακόμα κοντά στα τόσα άλλα, έσβυσε και χάθηκε στα χωριά μας, ακολουθώντας τη μοίρα των σχολείων, που έκλεισαν λόγω έλλειψης μαθητών. Από το σχολείο του Μανδρακίου καταβάλλεται προσπάθεια να διασωθεί και να διατηρηθεί. Άραγε, θα μπορέσει να αντέξει στις επιρροές της... εξέλιξης και της προόδου;

Το γήπεδο στη Φάμπρικα

Σε συνεχείς μετεγκαταστάσεις ήταν υποχρεωμένο το Ημιγυμνάσιο της Νι-
σύρου, στα πρώτα χρόνια της μεταπολεμικής λειτουργίας του, αφού δεν υπήρχε κατάλληλος χώρος για τη μόνιμη στέγασή του. Και τα διατιθέμενα, κάθε φορά, οικήματα (του Μπαγιάτη, της Καλλιόπης του Παρθένη) με δυσκολία εξασφάλιζαν τις προϋποθέσεις για τη διδασκαλία των θεωρητικών μαθημάτων. Όμως, βασική θέση στο πρόγραμμα του σχολείου κατείχε και το μάθημα της Γυμναστικής, γι' αυτό και συχνά έφταναν από το Υπουργείο δέματα με υλικά και όργανα αθλοπαιδιών, για την καλλιέργεια στους μαθητές αθλητικού πνεύματος.

Η έλλειψη όμως κατάλληλου χώρου καθιστούσε προβληματική, αν όχι αδύνατη τη διδασκαλία του μαθήματος και κρατούσε τα υλικά ερμητικά κλει-

σμένα στα ντουλάπια. Αλλά και εκτός σχολείου, η έλλειψη ενός, υποτυπώδους έστω, γηπέδου, για χρήση από τη νεολαία του νησιού, ήταν αισθητή, σε εποχή μάλιστα που το ποδόσφαιρο είχε μπει για τα καλά στη ζωή μας. Και τότε ήρθε ως δώρο εξ ουρανού το κλείσιμο του Καρνάγιου, που είχε στήσει στην πλατεία της Φάμπρικας, στη σημερινή πλατεία Ηρώου, ο μαστρο-Γιάννης ο Χαλίκος, από την Κάλυμνο. Εκεί «έχτιζε» σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου το καΐκι του Χιώτη κι όταν το καΐκι έπεσε στη θάλασσα, ρίχτηκε η ιδέα να μεταβληθεί ο χώρος σε γήπεδο. Βέβαια, η έκταση της πλατείας ήταν περιορισμένη, αφού μεγάλο μέρος προς την ανατολική πλευρά ήταν επικλινές προς τη θάλασσα, γεμάτο από βράχια και «ρουτσουνα»⁽³⁹⁾, που τα έλουζε το κύμα και δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση η ισοπέδωσή του. Επειδή όμως η ιδέα προήλθε από τους μαθητές, όταν ελήφθησαν οι οριστικές αποφάσεις, όλοι μας θεωρήσαμε τον εαυτό μας επιστρατευμένο, γι' αυτό και ριχτήκαμε με τα μούτρα στη δουλειά.

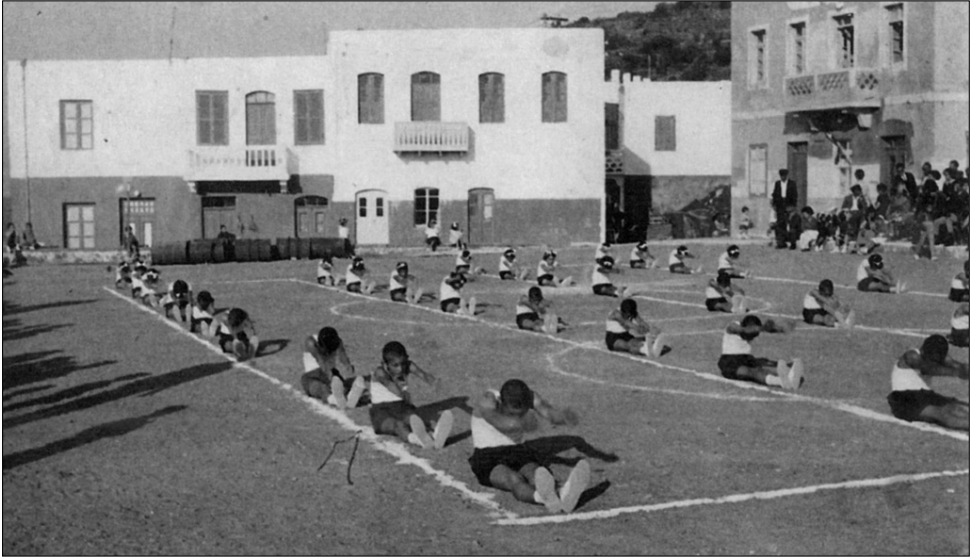
Δύσκολα τα πράγματα, αλλά και μεγάλη η επιθυμία μας να αξιοποιηθεί ο χώρος, που εκτός από τις ανάγκες του σχολείου θα εξυπηρετούσε και τις ανάγκες του νησιού. Έτσι λοιπόν, ο καθένας με κασμάδες, φτυάρια, τσουγκράνες, καρότσια και ό,τι άλλο χρειαζόταν, βαλθήκαμε να επιχωματώσουμε και να ισοπεδώσουμε το χώρο. Τα απογευματινά παιχνίδια στο «Πλάι» σταμάτησαν και όλες τις ελεύθερες ώρες τις περνούσαμε δουλεύοντας με κέφι, με μεράκι και με την ικανοποίηση, ότι το έργο μέρα με την ημέρα προχωρούσε προς την ολοκλήρωσή του.

Την πρωτοβουλία μας αυτή και την όρεξη, με την οποία είχαμε ριχτεί στη δουλειά, την παρακολουθούσε με ενδιαφέρον αλλά και με συγκίνηση ο κόσμος, γι' αυτό και από την αρχή βρέθηκαν κοντά μας οι δυο εργολάβοι του νησιού, ο Βερδελλής και ο Εμμανουηλίδης, παρέχοντάς μας την τεχνική συμβουλή τους και διαθέτοντας μας τα χρειαζούμενα υλικά πολλοί τεχνίτες πρόσφεραν αφιλοκερδώς τις εργασίες τους, ο δε Κωσταντής ο Τσουλάτος, ο γνωστός Σούβλος, ειδικός στη βαριά και στο φουρνέλο, προσφέρθηκε να σπάσει όλα τα βράχια. Αποτέλεσμα αυτής της εντατικής και εργώδους προσπάθειας ήταν μέσα σε σύντομο χρόνο να επιστρωθεί και να ισοπεδωθεί ο χώρος και να μεταβληθεί σ' ένα, υποτυπώδες έστω, γήπεδο, το μοναδικό που διέθετε το νησί.

Τα εγκαίνια του γηπέδου έγιναν την 21η Μαΐου του 1947, ανήμερα του Αγίου Κωνσταντίνου, την ημέρα που, κατά τη συνήθεια της εποχής, τελούνταν οι γυμναστικές επιδείξεις των σχολείων.

Όλοι οι μαθητές πήραμε τότε μέρος στις επιδείξεις με καμάρι και περηφάνεια, γιατί απολαμβάναμε ένα χώρο που ήταν έργο «των χειρών μας». Όταν τον επόμενο χρόνο τοποθετήθηκε στο Ημιγυμνάσιο ο γυμναστής Ξε-

39. Μεγάλες πέτρες, βράχοι.

Γυμναστικές επιδείξεις.

νοφών Καλογερόπουλος, με δική του φροντίδα εξοπλίστηκε το γήπεδο με τα απαραίτητα όργανα για αγώνες στίβου και αθλοπαιδιών κι έτσι απέκτησε την κανονική του μορφή, την οποία διατήρησε μέχρις ότου δημιουργήθηκε το δημοτικό στάδιο, που σήμερα φιλοξενεί όλες τις αθλητικές δραστηριότητες του νησιού. Το παλιό γήπεδο έχει διαμορφωθεί σήμερα σε μια όμορφη πλατεία, την πλατεία Ηρώου, η οποία φιλοξενεί το Ηρώο των Πεσόντων και χρησιμοποιείται για την τέλεση εθνικών, πολιτιστικών, ψυχαγωγικών και λοιπών εκδηλώσεων.

Στην κατασκήνωση της Κυράς

Ήταν στα τέλη του 1948. Είχε πια τελειώσει ο πόλεμος, όμως σε πολλά μέρη της χώρας αναδύονταν ακόμα οι... καπνοί από τα συντρίμια και τα ερείπια, που άφησε πίσω του. Τα νησιά μας, ζώντας στον απόηχο των πανηγυρισμών για την ενσωμάτωσή τους στην Ελλάδα, που λίγους μήνες πριν είχε συντελεσθεί, προσπαθούσαν να συμμαζευτούν και να προσαρμοστούν στην καινούργια κατάσταση.

Στην Αθήνα, οι συμπατριώτες μας μέλη του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ, με συνεχείς και πολλές φορές ολονύκτιες συνεδριάσεις προσπαθούσαν να βρουν τρόπο για να βοηθήσουν το νησί μας να συνέλθει από τα δεινά της σκλαβιάς και του πολέμου και να χαράξει μια καινούργια πορεία για το μέλλον του. Και

Η ώρα του συσσιτίου στο προαύλιο του παλιού σχολείου
(σήμερα Ζωσιμοπούλειου)

σε μια απ' αυτές τις συνεδριάσεις έγινε η πρόταση που δεν άργησε να γίνει πραγματικότητα. Κλιμάκιο γιατρών από την Αθήνα με επικεφαλής τον συμπατριώτη μας καθηγητή του Πανεπιστημίου Περικλή Καλογήρου έφτασε στη Νίσυρο και εξέτασε όλα τα παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας για έλεγχο της κατάστασης της υγείας τους. Κι όπως ανέφεραν στο πόρισμά τους, μεγάλος αριθμός απ' αυτά τα παιδιά έπασχε από υποσιτισμό και αδεννοπάθεια. Το πόρισμα αυτό σήμανε συναγερομό στους Νισύριους της Αθήνας, σε μια προσπάθεια να περιφρουρηθεί η υγεία των παιδιών της Νισύρου.

Για τα ανησυχητικά μαντάτα ενημερώθηκε και ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ Αμερικής, από τον οποίο ζητήθηκε να εκδηλώσει και σ' αυτή την περίπτωση το ενδιαφέρον του και να συνδράμει την προσπάθεια αντιμετώπισης και του νέου αυτού προβλήματος. Και τα αποτελέσματα από τη συντονισμένη αυτή προσπάθεια δεν άργησαν να φανούν. Αμέσως άρχισαν ενέργειες για να οργανωθεί μαθητικό συσσίτιο για όλα τα παιδιά της Νισύρου, τη δαπάνη του οποίου κατά το μεγαλύτερο μέρος είχε αναλάβει να καλύψει ο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ Αμερικής. Έτσι, από τις 15 Φεβρουαρίου του 1949 όλα τα παιδιά μαζεύονταν κάθε Κυριακή μεσημέρι στο παλιό σχολείο – δεν είχε γίνει ακόμα το Ζωσιμοπούλειο – για ν' απολαύσουν μια ενισχυμένη μερίδα πατάτες με κρέας και άλλα κατάλληλα συμπληρώματα. Την παρασκευή και τη

Τα στελέχη της κατασκήνωσης: Γιάν. Χαροφύλης,
Στ. Κέντης, Γιώργ. Λαμπάδης
και στη μέση ο καθηγητής Μιχ. Σωτηρίου.

διανομή του συσσιτίου επέπτενε προσωπικά ο Δήμαρχος Πασχ. Χριστοφόρου με τη συνδρομή όλων των δασκάλων και των καθηγητών. Το συσσίτιο κράτησε για μερικά χρόνια κι ήταν πραγματικά μια «τονωτική ένεση» στις δύσκολες τότε εποχές.

Όμως το ενδιαφέρον των Συλλόγων μας δεν σταμάτησε εδώ. Με πρωτοπόρο και συντονιστή τον αείμνηστο Κώστα Μούρα και με ενέργειες προς τον Γεν. Διοικητή Δωδεκανήσου Νικ. Μαυρή διατέθηκαν σκηνές, διάφορα άλλα υλικά, τρόφιμα κλπ. και με το πέρας των μαθημάτων τον Ιούνιο ήταν έτοιμη να λειτουργήσει μαθητική κατασκήνωση στο χώρο του Μοναστηριού της Κυράς, ο οποίος επελέγη λόγω της παρακαείμενης πηγής που θα κάλυπτε τις ανάγκες ύδρευσης. Μαθητές τότε εμείς της Δ' τάξης, της τελευ-

ταίας του Γυμνασίου Νισύρου, επελέγημεν ως ομαδάρχες της κατασκήνωσης με αρχηγό τον Διευθυντή του Γυμνασίου Μιχ. Σωτηρίου, φιλόλογο από την Κάλυμνο, και κοινοτάρχες τους δασκάλους των σχολείων του νησιού.

Η πρώτη περίοδος άρχισε με 100, αν θυμάμαι καλά, αγόρια απ' όλο το νησί (τα κορίτσια θα πήγαιναν στη δεύτερη περίοδο) μέσα σε μια ατμόσφαιρα χαράς και ενθουσιασμού. Μια σωστή πολιτεία στήθηκε στην περιοχή κι ένα... μελίτσι από παιδιά στριφογύριζε γύρω από το Μοναστήρι. Όλα τους απολάμβαναν τις χαρές της εξοχής, μέσα σ' ένα φροντισμένο και από κάθε άποψη κατάλληλο περιβάλλον. Κι ήταν μια ευκαιρία να γνωριστούν μεταξύ τους τα παιδιά απ' όλα τα χωριά, να συνάψουν φιλίες και να συνδεθούν με στενότερες σχέσεις.

Ως ομαδάρχες εμείς ασκούσαμε όσο γινόταν καλύτερα τα καθήκοντά μας με έντονη άμιλλα για την τελειότερη οργάνωση των σκηνών μας, τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών της ομάδας μας κλπ. Μπορεί να είναι όλη η Νίσυρος μια εξοχή, όμως οι κατευθυνόμενες κινήσεις, η τακτική ζωή, η ομαδική διαβίωση, τα πλούσια προγράμματα εκδηλώσεων, έδιναν στην κατασκήνω-

ση ξεχωριστή ομορφιά την οποία συμπλήρωνε το καταπράσινο της περιοχής, ο ολόδροσος και κατακάθαρος αέρας και η μαγευτική ομορφιά του τοπίου.

Με ασυγκράτητη ζωτικότητα, αλλά και με υποδειγματική πειθαρχία τα παιδιά απολάμβαναν τις χαρές της κατασκήνωσης.

Και σαν έφτασε το τέλος της περιόδου η συγκίνηση ήταν ολοφάνερη όταν αποχωρίζονταν το ένα τ' άλλο. Κι από τότε δεσμοί φιλίας και αγάπης συνέδεσαν πολλά παιδιά απ' όλα τα χωριά του νησιού. Οι βάσεις και τα προγράμματα της πρώτης αυτής κατασκηνωτικής περιόδου ακολουθήθηκαν με επιτυχία και στα μετέπειτα λίγα χρόνια λειτουργίας της.

Με τους Προσκόπους στα Νικιά

Ήταν 28 Σεπτεμβρίου 1948. Η Ομάδα των Προσκόπων Νισύρου, που πριν λίγο καιρό είχε ιδρυθεί, αποφάσισε να πραγματοποιήσει την πρώτη εκδρομή της στα Νικιά. Σάββατο ήταν και πρωί-πρωί, φορτωμένοι στην πλάτη όλα τα χρειαζόμενα, ξεκινήσαμε με ποδαρόδρομο για τον προορισμό μας. Ο αρχηγός μας δεν είχε έρθει μαζί, γιατί την επομένη έπρεπε να ψάλλει στην Ποταμήτισσα κι έτσι όλη η ευθύνη έπεσε στους ώμους των δύο υπαρχηγών. Μαζί μας είχε έρθει και ο φίλος Γιάννης Ρ. Ρουσσέτος, παλιός πρόσκοπος στην Αθήνα, που πριν λίγο καιρό είχε επιστρέψει στη γενέτειρα για να συνεχίσει εκεί το Γυμνάσιο.

Μακρύς ο δρόμος και κουραστική η πορεία, όταν μάλιστα από τον Εμπορειό αφήσαμε τον αμαξιτό χωματόδρομο και πήραμε το ξεροστράχαλο μονοπάτι από τη «Βιτσιλιά». Όμως με τις ιστορίες και τα ανέκδοτα της παρέας και με την ηλικία, που τότε δεν ένιωθε την κούραση, η διαδρομή μάς φάνηκε ευχάριστη και ξεκούραστη.

Στο Σαρδαλώνι μάς υποδέχτηκε η πέτρινη σιλουέττα της «Καλάννας» κι εκεί σταματήσαμε για ν' ανασυνταχθούμε. Και μετά, παρελαύνοντας με τη συνοδεία τυμπάνου από το Γιώργο Χατζηνικολάου και σάλπιγγας από το Σταύρο Κέντρο και τραγουδώντας προσκοπικά εμβατήρια, προχωρήσαμε προς το χωριό.

Ξαφνιασμένες απ' αυτή την απροσδόκητη επίσκεψη οι νοικοκυρές, έβγαιναν στις πόρτες για να μας καλωσορίσουν, ενώ ώσπου να φτάσουμε στην «Πόρτα» μαζεύτηκαν γύρω μας και μας ακολουθούσαν όλα τα παιδιά του χωριού. Στην «Πόρτα» τα καφενεία ήταν γεμάτα από κόσμο, που στην εμφάνισή μας όλοι βγήκαν για να μας υποδεχτούν και να μας χειροκροτήσουν, καθώς παρατεταγμένοι στο μέσο της πλατείας φωνάζαμε την «κρουγή» μας:

*Κράου, κράου, κράου, κρι, γλάροι είμαστε λευκοί,
με καρδιά ελληνική πάντα χαρωποί.*

Γλάροι ήταν η ονομασία της Ομάδας μας.

Μετά τις χαιρετούρες και τα καλωσορίσματα, ζητήσαμε κάποιο χώρο για να κατασκηνώσουμε. Κι επειδή είχαν αρχίσει η λειτουργία του σχολείου, προθυμότερα ο παπα-Μιχάλης μάς παραχώρησε το προαύλιο της εκκλησίας στέλλοντας τον «**δηπότατο**»⁽⁴⁰⁾ τον Στρατή να τακτοποιήσει και να μας παραδώσει το χώρο, όπου και εγκατασταθήκαμε. Εκεί στον ίδιο χώρο φάγαμε το μεσημέρι με τα συνηθισμένα για τις εκδρομές φαγητά, που είχαμε πάρει μαζί μας φεύγοντας από τα σπίτια μας. Για το βράδυ όμως το πρόγραμμα προέβλεπε κοινό φαγητό δικής μας παρασκευής. Γι' αυτό και σε μια γωνιά στο στενό δρομάκι, πίσω από την εκκλησία, στήσαμε το μαγειριό μας. Μέσα σε λίγη ώρα, άλλοι έστηναν την «παρασιά», άλλοι καθάριζαν κρεμμύδια, άλλοι κουβαλούσαν τα ξύλα, άλλοι «νέσυρναν» νερό από τη βιστέρνα κι όταν ήρθε η ώρα για να μαγειρευτεί η φασολάδα τα πάντα ήταν έτοιμα στη θέση τους, με αρχιμάγειρα το Γιώργο Λαμπάδη. Τον αξέχαστο γιατρό και φίλο, που ο τόσο πρόωρος και απρόσμενος θάνατός του πίκρανε όλους μας κι άφησε παντοτινό κενό στη συντροφιά μας.

Μετά τον Εσπερινό του Σαββατόβραδου, όλο το χωριό που ήταν προσκαλεσμένο στη γιορτή μας, με την καθιερωμένη προσκοπική «φωτιά», με το χτύπημα της καμπάνας συγκεντρώθηκαν «πα' στημ-Πόρτα». Στην πρώτη θέση κάθονταν οι επίσημοι: ο Πρόεδρος ο Νικήτας του Μιλτιάδη, ο παπα-Μιχάλης και οι δάσκαλοι ο Γιαννάκης, ο Σπύρος ο Σακέλλης και ο Γαβριήλ. Ανάμεσά τους και ο Παπαλέξανδρος, που βρισκόταν τότε στη Νίσυρο κι ανέβηκε για να λειτουργήσει στα Νικιά. Και γύρω-γύρω κόσμος – κι είχαν πολύ κόσμο τότε τα Νικιά – είχε κατακλύσει τις πεζούλες, τις σκάλες κι όλο το χώρο γύρω από την πλατεία. Η γιορτή άρχισε με χαιρετισμό και ευχαριστίες προς τον Πρόεδρο, που από την πρώτη στιγμή έθεσε στη διάθεσή μας το προσωπικό και τα μέσα της Κοινότητας, και προς τους κατοίκους για την εγκάρδια υποδοχή που μας επιφύλαξαν. Ακολούθησαν διάφορα σκετς, παιχνίδια, τραγούδια και η βραδιά έκλεισε με τα ενθουσιώδη χειροκροτήματα του κόσμου, που τότε σπάνια είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει τέτοιου είδους ψυχαγωγικές εκδηλώσεις.

Μετά τη γιορτή ακολούθησαν τα κεράσματα: Λουκούμια από του Αριστοτέλη, βανίλια απ' το Καζίνο και μπουρέκια απ' το καφενείο του Μίχαλου, που την ίδια μέρα τα 'χε φέρει ο Γιώργος απ' το Μανδράκι. Όμως, ήρθε πια η ώρα για ύπνο, αφού έπρεπε το πρωί να ελευθερώσουμε το χώρο νωρίς, πριν αρχίσει η εκκλησία. Γελάστηκε όμως όποιος πίστευε πως θα μπορούσε να κοιμηθεί εκείνο το βράδυ. Όλη τη νύχτα έδιναν κι έπαιρναν

40. Το νεωκόρο.

Ο Παπαλέξανδρος και ο Κοινοτάχης Νικήτας Νικητιάδης ανάμεσα στους Προσκόπους.

τα πειράγματα και τα μαξελαρώματα. Όσοι με το πρώτο φως, σήμανε μεν εγερτήριο, αλλά για άτομα που καθόλου δεν είχαν κοιμηθεί. Στα γρήγορα αδειάσαμε και τακτοποιήσαμε το χώρο κι όταν σε λίγο άρχισε η προσέλευση του κόσμου στην εκκλησία, όλα ήταν έτοιμα στη θέση τους. Μετά από λίγο ήμασταν κι εμείς παρατεταγμένοι στο μέσο της εκκλησίας των Εισοδίων, στολισμένης με τις καλλιμάραρες προσφορές των ξενιτεμένων παιδιών του χωριού.

Όλο το εκκλησίασμα είχε στραμμένο επάνω μας το βλέμμα του. Κι εμείς προσπαθήσαμε, με την όλη στάση μας, να παρουσιάσουμε εικόνα αντάξια του Σώματος που εκπροσωπούσαμε. Κατά τη μεγάλη είσοδο ο ευσεβής και σεβάσμιος λευίτης, ο παπα-Μιχάλης, εδεήθη υπέρ της υγείας και αποκαταστάσεως όλων μας και στην απόλυση μας απηύθυνε ευχαριστίες, για τις ευχάριστες ώρες που προσφέραμε στο χωριό με την παρουσία μας.

Ο χρόνος, μετά την εκκλησία, ήταν ελεύθερος για τα μέλη της Ομάδας για να περιέλθουν τους δρόμους και να γνωρίσουν τις γειτονιές του χωριού. Και το μεσημέρι μας περίμενε ένα πλούσιο τραπέζι από τον Πρόεδρο και τον παπά, με νοστιμότητα φαγητά από την Άννα του Βαρκανλή.

Το θέλαμε πολύ να παραμείνουμε κι άλλο στα Νικιά. Όμως η ώρα περνούσε κι ο δρόμος της επιστροφής ήταν μακρύς. Γι' αυτό, ευχαριστώντας και πάλι τις αρχές και τους κατοίκους, πήραμε το δρόμο του γυρισμού στο Μανδράκι.

Δ'

Γιορτές και πανηγύρια

Χριστουγεννιάτικες αναμνήσεις

Παγωμένη και βροχερή ήταν εκείνη η νύχτα. Και μιά δυνατή μαϊστροδραμουντάνα σφύριζε δυνατά, λες και θα 'σπαζε τα τζάμια, και θα ορμούσε μέσα στα σπίτια. Έξω παχύ σκοτάδι σκέπαζε το Λαγκάδι, το Τρίστατο, όλο το χωριό κι οι αραιές λάμπες γαζιού στις γωνιές των δρόμων και τα σταυροδρόμια, είχαν σβήσει από πολύ νωρίς, μη μπορώντας ν' αντισταθούν στο μανιασμένο φύσημα, του αέρα.

Θα 'ταν τρεις η ώρα μετά τα μεσάνυχτα κι ο κόσμος όλος, κουκουλωμένοι με μπατανίες και παπλώματα, απολάμβαναν τη ζεστασιά της «μονής». Και ξαφνικά ακούστηκε, δυνατή και παρασυρμένη από τον αέρα, η φωνή του δηπότητου «Καιρόςος. ..»⁽⁴¹⁾ κι αμέσως ένα βροντερό χτύπημα στην πόρτα. Κουκουλωμένος μ' ένα χοντρό σουρτούκο ο Μανώλης ο καντηλανάφτης, μ' ένα λυχοφάναρο στο χέρι και με δύο-τρία παιδιά του Ιερού συντροφιά, ξυπνούσαν τον κόσμο για την εκκλησία.

Ξημέρωναν Χριστούγεννα κι όλοι έπρεπε να πάνε στη λουτρογιά. Όλοι, κι απ' την αρχή, για ν' ακούσουν το «**Δεϋτε ἴδωμεν πιστοί ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός**». Σε λίγη ώρα, σ' όλα τα γύρω σπίτια τρεμόφεγγε, στο ένα μετά το άλλο, το φως της λάμπας, σαν μια παρηγοριά μέσα στην κατάμαυρη εκείνη νύχτα.

Δεν πέρασε πολλή ώρα και να κι ο χτύπος της καμπάνας. Ακούραστος ο Νικόλας του Βουτσά, ο Κόλας, άρχισε να σημαίνει για πολλή ώρα «τον Αδάμ, Αδάμ, Αδάμ, τον Αδάμ...»⁽⁴²⁾ για ν' ακουστεί η καμπάνα ως πίσω στον Αη-Σάββα κι ως πάνω στο Κομμάτι, σαν ένα μήνυμα χαράς μέσα στην άγρια και κατασκότεινη εκείνη νύχτα. Μιας χαράς που φέρνει η σκέψη, πως τη νύχτα αυτή γεννήθηκε ο Σωτήρας του κόσμου, ο Χριστός.

Χτυπούσε, ακόμα η καμπάνα όταν κάτω στο δρόμο ακούστηκαν τα πρώ-

41. Κατά την τοπική παράδοση, λίγο πριν χτυπήσει η καμπάνα των Χριστουγέννων ο νεωκόρος γύριζε όλο το χωριό και ξυπνούσε τον κόσμο, φωνάζοντας «Καιρός» (για την εκκλησία).

42. Ο ρυθμός της καμπάνας.

τα βιαστικά «ζάλα»⁽⁴³⁾ ανακατεμένα με «φαραωνιάσματα»⁽⁴⁴⁾ και γκρίνιες από τ' αγουροξυπνημένα παιδιά που, θέλοντας και μη, ξύπνησαν μεσ' στ' άγρια μεσάνυχτα για να πάνε στην εκκλησία.

Η Ποταμήτισσα, με αναμιμένα όλα τα λυχνάρια και τα σπαρμασέτα των πολυελαίων κι όλα τα καντήλια του τέμπλου και του Αντά⁽⁴⁵⁾, στρωμένη με μέρινα, ήταν έτοιμη να δεχτεί τους πιστούς, που σιγά-σιγά άρχισαν να καταφτάνουν οικογενειακώς. Μπαίνοντας στην εκκλησία, η κάθε νοικοκυρά προχωρούσε προς το Δεσποτικό για ν' αποθέσει στα σκαλοπάτια του το φανάρι και το «πανιέρι» με τα ευκολοημένα, λογής-λογής, φαγώσιμα, κουλουράκια, φρούτα κι απαραίτητα τα αυγά «σφογγάτα»⁽⁴⁶⁾, προσφορά, αντί για κόλλυβα, στή μνήμη των νεκρών. Παρόμοια πανιέρια, όσοι είχαν ακόμα θαμμένους τους νεκρούς τους, τα 'φερναν κατευθείαν στον τάφο τους στο νεκροταφείο, για να περάσει εκεί ο παπάς τρισάγιο. Μετά το «Ευλογητός...» άρχισε ν' απαγγέλλει τον Εξάψαλμο ο μπάριμπα Θωδωρής, που από τις πολλές φορές που τον είχε διαβάσει, τον έμαθε «αξεστήθου».

Στο μεταξύ, όλο και γέμιζε η εκκλησία, ενώ στα αναλόγια στριμώχνονταν οι κανονάροι, όλα δασκαλόπουλα⁽⁴⁷⁾, που 'τρεχαν πρόθυμα να κρατήσουν το «ίσον» και να βοηθήσουν τους δυο ψαλτάδες. Ψάλλοντας μετά τα «Ειρηνικά» ο παπα-Μανώλης έριχνε ματιές στην πόρτα για να βεβαιωθεί αν ήρθε ο κόσμος κι ανάλογα κανόνιζε το χρόνο του, ώστε να προλάβουν όλοι ν' ακούσουν τα «Καθίσματα» της εορτής, που τόσο πετυχημένα μας δίνουν το βαθύ νόημα της «ενανθρωπήσεως του Υιού του Θεού».

Σε λίγο, στο άκουσμα του «Χριστός γεννάται δοξάσατε...», ο δηπότητος μ' ένα κοντάρι έσπρωγγε σε μια παλμική κίνηση τους κρεμαστούς πολυελαίους θέλοντας μ' αυτό τον τρόπο να τονίσει πιο πολύ το χαρμόσυνο γεγονός της ημέρας αυτής. Κόσμος πολύς στην εκκλησία, καθώς προχωρούσε η λουτρογιά. Κι οι επίτροποι – ο Φίλιππος του Γιάννη, ο Πασχαλάκης, ο Μαντουδάκης – μπαινόβγαιναν οδηγώντας το εκκλησίασμα προς τα μέσα για να χωρέσουν κι οι υπόλοιποι, που ήταν στοιβαγμένοι στο προαύλιο.

Οι ψαλτάδες μας, δεξιά ο Σταλουδάκης και αριστερά ο Καμπανής, «έβαζαν τα καλά τους» για να «τα πουν» όσο μπορούσαν πιο καλά, όπως το επέβαλλε η μεγάλη αυτή μέρα. Προχώρησε η λειτουργία, είπαν τον Απόστολο, το Ευαγγέλιο και όταν βγήκαν τ' Άγια, ο παπα-Μανώλης, σηκώνοντας με πολλή ευλάβεια και με φόβο Θεού τα «Άγια Μυστήρια» σταμάτησε στη μέση της εκκλησίας κι ανάπεμψε δέηση για όλο το εκκλησίασμα και «υπέρ

43. Βήματα.

44. Ομιλίες θορυβώδεις.

45. Ο γυναικωνίτης.

46. Ομελέτα.

47. Μαθητές.

των εν Αμερική και Ελλάδι ευρισκομένων αδελφών ημών». Κι όλος ο κόσμος σταυροκοπιόταν κάμνοντας μια ενδόμυχη ευχή για τους ξενιτεμένους τους. Κι ήρθε η ώρα του δίσκου. Ο Γιώργος του Παπά κι ο Ζαχαρίας του Θεωρή μοίρασαν την εκκλησιά στα δύο κι ο καθένας προχωρώντας στο δικό του τομέα έρραινε τον κόσμο με ανθόνερο και προτείνοντας το δίσκο «για τον αγώνα του ιερέως»⁽⁴⁸⁾, εύχονταν σ' όλους «και του χρόνου».

Έτσι φτάσαμε, στην απόλυση. Ο παπάς, μοιράζοντας τ' «αντίερο», ευχόταν στους πιστούς με λόγια απλά, ζεστά, στοργικά, για τη μεγάλη αυτή μέρα κι εκείνοι ανταποδίδοντας τις ευχές του, έφευγαν κουκουλωμένοι στα παλτά τους για τα σπίτια τους. Πολλοί από τους άνδρες μπαίνουν να χαιρετίσουν τον Παραμπούττη⁽⁴⁹⁾, που όρθιος στο κισγιάσιν⁽⁵⁰⁾ του καφενέ με το μπουκάλι τη μαστίχα στο χέρι, κερνούσε την πελατεία του «για το καλό της ημέρας».

Στο μεταξύ το κρύο συνέχιζε να «τσούζει», όμως η βροχή είχε σταματήσει. Γι' αυτό με τον αξέχαστο φίλο Γιώργο Λαμπάδη πήγαμε βόλτα στο λιμάνι. Πλησιάζοντας προς την Καζάρμα, μας φώναξε ένας καραμπινιέρος να παρουσιαστούμε στον Μαρισιάλλο⁽⁵¹⁾, γιατί μας ήθελε. Όπως ήταν φυσικό, το μήνυμα αυτό καθόλου δεν μας ενθουσίασε, γιατί την εποχη εκείνη κάτι τέτοια μηνύματα δεν σου έβγαιναν σε καλό. Γι' αυτό, πανικοβλημένοι και με πόδια που έτρεμαν, μπήκαμε στο κτήριο και προχωρήσαμε προς τον Μαρισιάλλο, που ήταν καθισμένος στο γραφείο του και μόλις έριξε το βλοσυρό βλέμμα του επάνω μας, κλαρίνο εμείς, του απευθύναμε ένα «Buon Natale Signore Maresciallo»⁽⁵²⁾, μήπως και τον καλοπιιάσουμε. Εκείνος μάς χαμογέλασε, κούνησε το κεφάλι του, όμως δεν κατάφερε να καλμάρει την αγωνία μας.

Αμέσως μας πρότεινε, α ν θ έ λ α μ ε, να πηγαίναμε στους Πάλους για να παραδώσουμε ένα τηλεγράφημα στον καπετάνιο ενός ιταλικού πολεμικού, που ήταν αραγμένο εκεί. Το «αν θέλαμε» ήταν τρόπος του λέγειν, αφού τότε κάθε επιθυμία των Ιταλών ήταν για όλους, μα πιο πολύ για μας τους πιτσιρικάδες, νόμος απαραβάτος. Γι' αυτό και προθυμοποιηθήκαμε να εκτελέσουμε την.. . παράκληση και παίρνοντας το τηλεγράφημα, κλεισμένο σε φακελλο, ξεκινήσαμε για τους Πάλους. Δεν προλάβαμε όμως να στρίψουμε τη γωνία του δρόμου κι αφού βεβαιωθήκαμε πως κανένας δεν μας άκουε, αφήσαμε να ξεχειλίσει η αγανάκτησή μας και περάσαμε τον Μαρισιάλλο από γενεές δεκατέσσαρες. Βρίζοντας, συζητώντας, τραγουδώντας φτάσαμε στα Λουτρά και για να συντομείψει η διαδρομή, προχωρήσαμε παραλιακά,

48. Το προϊόν του δίσκου αποτελούσε τον μισθό του ιερέα.

49. Παλαιός καφετζής.

50. Ο μπουφές του καφενείου.

51. Ο αστυνομικός διοικητής.

52. Καλά Χριστούγεννα.

απ' τον παλιό δρόμο.

Στο Γυαλισκάρι κάναμε μια διακοπή για να μαζέψουμε πατελίδες και τρώγοντας μετά συνεχίσαμε την πορεία μας. Κάποτε φτάσαμε στους Πάλους, πήγαμε στο καράβι κι είπαμε στο σκοπό πως θέλουμε να δούμε τον καπετάνιο για να του δώσουμε το τηλεγραφήμα. Εκείνος κάποιον ειδοποίησε και σε λίγο βρισκόμασταν εμπρός στον καπετάνιο, που καθισμένος στο γραφείο του άστραφτε μέσα στα χρυσά γαλόνια της στολής του. Κι εδώ το «Buon Natale» έδωσε και πήρε. Του δώσαμε το τηλεγράφημα, το διάβασε κι αμέσως η χαρά πλημμύρισε το πρόσωπό του. Ήταν – απ' ό,τι είπε στους άλλους παριστάμενους – ευχές από τους δικούς του για τα Χριστούγεννα. Μας ευχαρίστησε κι εμείς χαιρετίσαμε και φύγαμε...

Δεν είχαμε όμως απομακρυνθεί απο το καράβι και ο σκοπός μάς κάλεσε να γυρίσουμε πίσω. Με απορία πάλι πλησιάσαμε. οπότε ένας ναύτης μάς πρόσφερε από μια φέτα ψωμί κι ένα κομμάτι κρέας κοκκινιστό. Στο αντίκρουμά τους, το στομάχι μας κήρυξε επανάσταση. Η πείνα που είχαμε μας έσπρωχνε να τ' αρπάξουμε. Όμως, λες κι ήμασταν συνεννοημένοι κι οι δυο, ευχαριστήσαμε, πλην όμως αρνηθήκαμε να τα πάρουμε. Τότε ο ναύτης ειδοποίησε τον καπετάνιο, ο οποίος ήλθε στη σκάλα και μας έπεισε να τα πάρουμε, λέγοντάς μας πως ήταν αργά κι ωστόσο φτάσουμε στα σπίτια μας θα πεινούσαμε πολύ. Με το ψωμί και το κρέας στο χέρι φύγαμε από το καράβι και καθώς απομακρυνόμασταν, μου λέει ο Λαμπάδης: «Βρέ α το φάμε; Μπα μας εψακώσου»;⁵³ Η υποψία του αυτή μ' έβαλε σε πολλή σκέψη. Τον κοίταξα, τα βλέμματά μας διασταυρώθηκαν γεμάτα καχυποψία. Κι αμέσως στο μυαλά του καθενας καταστάλαξε η απόφαση. Μόλις στρίψαμε κι ένα καϊκι δεμένο μπήκε ανάμεσα σε μας και στο καράβι το ιταλικό, με μια κίνηση πετάξαμε και το ψωμί και το κρέας στη θάλασσα. Κι έτσι, ήσυχοι και με την ικανοποίηση πως τους την. .. σκάσαμε των Ιταλών, πήραμε το δρόμο για το Μανδράκι.

Εικόνες των Χριστουγέννων

Πάντα η σκέψη μας βρίσκει το χρόνο να ξεφεύγει από την καθημερινότητα και να τρέχει πίσω στα περασμένα. Και πάντα αυτό το πισωγύρισμα, μας φέρνει μια γλυκεία νοσταλγία, καθώς προχωρεί το ονειροπόλημα σε μια όμορφη και ξέγνοιαστη ζωή.

Όμως το ταξίδι στα περασμένα, αυτές τις Άγιες μέρες των Χριστουγέννων, έχει μια ιδιαιτερότητα, μια ξεχωριστή ομορφιά, αφού μας γυρίζει πίσω σε εποχές ολότελα, τότε, δικές μας, σε μέρες που ακόμα και σήμερα ανή-

53. Δηλητηριάσουν.

κουν πιο πολύ στα παιδιά. Όλα λειψά και στερημένα ήταν τότε στο νησί μας καθώς τα νέφη του πολέμου μόλις είχαν αρχίσει να διαλύονται. Όμως κι όλα για μας τα παιδιά ήταν όμορφα κι οι μέρες κυλούσαν ήρεμα, ξένοιαστα, με μόνη σκέψη το παιχνίδι και μόνη φροντίδα το σχολείο, στο οποίο, είν' αλήθεια, πως είχαμε δοθεί με πάθος. Αυτό όμως δεν στεκόταν εμπόδιο στη χαρά και στον ενθουσιασμό, με τον οποίο υποδεχόμεσταν τις διακοπές των Χριστουγέννων. Για δεκαπέντε μέρες ο «**φύλακας**» έμενε κρεμασμένος και τα βιβλία ανέγγιχτα κι ας μας συνιστούσαν οι δάσκαλοι να κάμνουμε επαναλήψεις.

Απ' την πρώτη κιόλας μέρα, γέμιζαν από παιδομάνι τα πλάγια⁽⁵⁴⁾ στο Τρίστατο, στον Έλυτθα, στο Λαπαρδά, όπου επιστρατεύονταν όλα τα είδη παιχνιδιών, **σαμάδες με πφουλια⁽⁵⁵⁾, μπίλιες με αμύγδαλα, μπιρί, σβούρες**. Η μπάλλα τότε δεν ήταν της μόδας. Κι όταν το ξεροβόρι πάγωνε τη νησί, είχαμε για καταφύγιο το δρόμο της Καμαρινούενας, τον Αη-Νικόλα, τη Μαντινάδα, όπου έτρεχαν μικροί και μεγάλοι για να λιαστούν, αλλά και της Παναγιάς τ' Αλώνι, όπου στήναμε και **φάκχες για σισοράδες και κοκκινόκωλους**. Μόνιμο στέκι μας στις βροχερές μέρες ήταν ο τσίγκος⁽⁵⁶⁾ στον Ποταμό, αφού το να μπορούμε σε καφενείο, έστω και για να σταλιξομε⁽⁵⁷⁾, οι δάσκαλοί μας το θεωρούσαν παράπτωμα ασυγχώρητο. Σαν έφτανε όμως το βράδυ της παραμονής, κανένας καιρός δεν στεκόταν εμπόδιο στο να ξεχυθούν τα παιδιά στις γειτονιές για τα Κάλαντα, με το σακκούλι κρεμασμένο στο λαιμό και με το γνωστό ρεφραίν:

Γάλατα Γάλατα επρίστην η κοιλιά μου,

δώκε μου το γροσάκι μου να πάω στη δουλειά μου».

Λίγο-λίγο το σακκούλι γέμιζε, όμως η μεγάλη μπάζα, η **μπουλουστρίνα⁽⁵⁸⁾**, ερχόταν από τον παππού, το θείο ή το **νούννο**. Κι όλο το περιεχόμενο του σακκουλιού άδειαζε μετά στον Άμαλλον για μίγλο με την καραμέλλα, στον μπαρβα-Θοδωρή για τρίγωνο ή μπουρέκι και στον Φίλιππον για τσαμπούνες. Κι αλοίμονο σ' όποιον τολμούσε να σφυριξεί μπροστά του. Ήταν πάντα έτοιμος να πεταχτεί με τη **βέτσα** ή το **μαστραπά με νερό και όπου φύγει φύγει**. Απαραίτητη κάθε παραμονή και η παρουσία του Μανωλιού που τίποτε δεν τον εμπόδιζε, κάθε χρόνο το βράδυ αυτό να κατεβεί από την Εμπορειό, για να πει τα Κάλαντα. Μαρτυρική γινόταν κάθε φορά η ζωή του από τα πειράγματα, τα σπρωξίματα απ' το ένα τραπέζι στο άλλο, ακόμα και φωτιές του άναβαν στα πατζάκια του. Όμως εκείνος ατάραχος συνέχιζε

54. Παιδότοπος σε γειτονιές του νησιού.

55. Γραμματόσημα.

56. Υπόστεγο με λαμαρίνα (τσίγκο) όπου έβρισκαν καταφύγιο οι μαθητές.

57. Να προφυλαχτούμε από τη βροχή.

58. Το Χριστουγεννιάτικο δώρο.

την... αποστολή του.

Ασυνήθιστα μεγάλη ήταν η εμπορική κίνηση, όλες αυτές τις ημέρες και κόσμος πολύς μπαινόβγαινε από τα μαγαζιά του Φίλιππου του Σακελλαρίδη, του Μπογιαζή, της Θάλειας, αφού εκτός από τους ντόπιους κατέβαιναν κι απ' τα χωριά οι έμποροι, ο Φούγιαξης από τα Νικιά, η Ερήνη της Ζωής (Πατρίκενα) από τον Εμποριό, ο Καλύμνιος από τους Πάλους, για να ψωνίσουν από την αγορά του Μαντρακιού. Κι είχε τότε άνω από 2.500 κατοίκους η Νίσυρος.

Ο ζόγος, είχε την τιμητική του αυτές τις ημέρες, αφού ο **λασκινές**⁽⁵⁹⁾ φούντωνε από ενωρίς στα καφενεία του Ποταμού, του Αη Σάββα, στο Καζίνο, στην Ηλικιωμένη, κάτω από το φως του λουξ ή της γκαζόλαμπας. Γεμάτα ήταν τα τραπέζια από παίκτες, άλλους για το καλό των ημερών κι άλλους με πολύ πάθος στο είδος, που οδηγούσε πάντα στο άδειασμα της τσέπης, της δικής τους ή του αντιπάλου.

Το πιο κοσμικό όμως γεγονός των ημερών ήταν η χοροεσπερίδα του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ. Ήταν η εκδήλωση, για την οποία έδινε εξετάσεις το κάθε Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου, γι' αυτό κι ήταν κάθε χρόνο και πιο καλά οργανωμένη. Με το δέντρο στολισμένο στη γωνιά της αίθουσας, με δώρα, όσο επέτρεπαν οι στερήσεις της εποχής, για τα μέλη του Συλλόγου και με μια ατμόσφαιρα όσο μπορούσε να γίνει πιο πολιτισμένη και ξεχωριστή από κάθε άλλη εκδήλωση. Μπορεί, βέβαια, να τελείωνε κάθε χρόνο με φασαρία και καβγάδες, ως εκείνο το σημείο όμως το γλέντι, ο χορός και το κέφι δικαίωναν, κάθε φορά, την παράδοση της εκδήλωσης.

Ιδιαίτερη νότα, στη γιορταστική ατμόσφαιρα των ημερών, προσέδιδε και το νυχτέρι, ως αργά τη νύχτα, στα ραφεία του Φωκίου, του Ηλιάκη, του Μάνου του Καρπάθιου, στα τσαγκαράδικα του Χριστοφή, του Ιντζέ, του Μισσού, του Καζάντη, του Καρπάθιου, στα κουρεία του Τάκη, του Μιλά, του Βουού, του Στέλιου. Όλοι τους δούλευαν εντατικά για να εξυπηρετήσουν την πελατεία τους, που ήταν πια καθιερωμένο να φοράει κάτι καινούργιο τα Χριστούγεννα.

Όμως κι η Ποταμήτισσα γέμιζε από κόσμο όλες αυτές τις ημέρες και ιδιαίτερα τα Χριστούγεννα, που κατά την παράδοση η καμπάνα κτυπούσε μέσα στ' άγρια χαράματα. Και σε λίγο όλες οι οικογένειες βρίσκονταν στο δρόμο για την εκκλησία, φέρνοντας μαζί, όσοι είχαν νεκρούς, απαραίτητα το δίσκο με τα **ευχολογημένα**, για το Χριστουγεννιάτικο τραπέζι των νεκρών.

Τί να θυμηθεί κανένας πρώτο και τι δεύτερο από εκείνες τις όμορφες μέρες, που κρατούν προσκολλημένη πάντα τη σκέψη μας κοντά τους. Πώς μπορεί να ξεχάσει κανένας τον αείμνηστο και πολυσέβαστο παπα-Μανώλη, που αψηφώντας, την ημέρα των Φώτων, το κρύο, τον αέρα, τη θαλασσοτα-

59. Παιχνίδι τράπουλας.

ραχή, σήκωνε τ' άμφια και προχωρούσε ως έξω στο Τρουλλί, για να παίξει με την αγωνία των κολυμβητών, που ξεπάγιαζαν στα παγωμένα νερά της Τάβλας του Γιαλού, προσπαθώντας να μαντέψουν πού θα ρίξει τον Σταυρό για να τρέξουν να τον πιάσουν.

Όμορφες εποχές τότε για μας τα παιδιά κι αυτές τις ημέρες τις ζούσαμε με κέφι, με ενθουσιασμό, με ξενοιασιά, παρά τις δυσκολίες, τις στερήσεις, την ανέχεια και τη φτώχεια της αγοράς, που αντιμετώπιζαν οι μεγάλοι. Θυμάμαι, με πολλή συγκίνηση πάντα, το δώρο που μας πρόσφερε μια από εκείνες τις Πρωτοχρονιές, η αγαπημένη και πολυσεβαστή μου γιαγιά, η Ασπασία. Ήταν ένα χειρομαντηλό.

Μας το πρόσφερε δακρυσμένη και με πολλή πίκρα, γιατί δεν βρήκε τίποτε άλλο στα μαγαζιά, για να δωρίσει στα εγγόνια της, πρωτοχρονιάτικα. Κι όμως το δώρο εκείνο ήταν για μένα το πιο όμορφο, το πιο πολύτιμο, το πιο ακριβό απ' όσα έχω δεχτεί μέχρι σήμερα. Ας είναι αιωνία η μνήμη της. Διαφορετικές οι συνθήκες σήμερα και ασφαλώς ασύγκριτα πιο καλές από τότε. Όμως, ό,τι έχει ζήσει ο καθένας αυτά θυμάται. Κι αυτά που έζησε τότε η δική μας η γενιά, αυτά σημάδεψαν τη σκέψη μας και μας έρχονται πάντα στο νου κάθε χρόνο, τέτοιες μέρες.

Στα χρόνια εκείνα τα παλιά

Καινούργιος χρόνος έρχεται
με κρύο και με χιόνια
κι ο νους μας πίσω στρέφεται
στα παιδικά τα χρόνια.

Στα χρόνια εκείνα τα παλιά
με φτώχεια και στερήσεις
που όμως στο νου μας άφησαν
όμορφες αναμνήσεις.

Κανείς για μας δεν φρόντιζε
τη νεολαία τότες
και τις γιορτές περνούσαμε
εδώ κι εκεί με βόλτες,

Ως του Γεννάρη τις επτά
που οι διακοπές περνούσαν

κι οι μαθητές όπως και πριν
εις το σχολειό γυρνούσαν.

Δώρα πολλά δεν είχαμε
ούτε και χαρτζιλίκι
κι ο πόλεμος μας έκλεινε
νωρίς-νωρίς στο σπίτι

Τα σπίτια μας φωτιζονταν
τότε με τα λυχνάρια
ενώ τους δρόμους φώτιζαν
του Δήμου τα φανάρια.

Μα όταν ήρθ' ο πόλεμος
όλα τα φώτα σβήγαν
και τα πατζούρια των σπιτιών
από νωρίς τα κλείναν,

για να μη φαίνεται το φως
απέξω απ' το δρόμο
γιατ' έτσι παραβαίναμε
τον αυστηρό το νόμο.
Όμως στις μέρες των γιορτών
τα μέτρα χαλαρώναν
κι ο κόσμος απ' τα μαγαζιά
μπαινόβγαινε για ψώνια.
Στου Φίλιππου, στου Λαδερού
και στου Σακελλαρίδη,
στου Πασχάλακη, στου Έψιμου
και στου Φασουλαρίδη,
ολημερίς μπαινόβγαιναν
για ψώνια οι πελάτες
για δώρα, παιχνίδια, φαγητά
κι άλλων ειδών προμάτιας.
Κατέβαιναν κι απ' τα χωριά
με το γαϊδουράκι
τα ψώνια τους να κάμουνε
κι εκείνοι απ' το Μανδράκι.
Εμπορικά, χασάπικα,
τσαγκάρικα, ραφεία
όλα νυχτέρι δούλευαν
όπως και τα κουρεία,
γιατ' έπεφτε πολλή δουλειά
κι έπρεπε ν' αναγιάσουν
τον κόσμο που περίμενε
να εξυπηρετήσουν.
Στα καφενεία από νωρίς
ο τζόγος αρχινούσε
και ως τα ξημερώματα
τα χρήματα.. ρουφούσε.
«Χαρή» πολύ παιζότανε
μέσα στα καφενεία

ενώ στου μπάρβα-Θοδωρή
παιζανε λοτταρία.
Το βράδυ απ' τον Εμπορειό
κρατώντας το φανάρι
ο Μανωλιός κατέβαινε
τα Κάλαντα να ψάλλει.
Μαρτύριο ο άνθρωπος
το βράδυ αυτό περνούσε
όμως αυτός ατάραχος
τα Κάλαντα λαλούσε.
Το βράδυ της παραμονής
οι μαθητές στους δρόμους
εψάλλανε τα Κάλαντα
για το καλό του χρόνου.
**«Αης Βασίλης έρχεται
κι απόθε κατεβαίνει,
από το σπίτιν τούρκεται
και στο σχολειόμ - πηγαίνει.
Και λέει του ο δάσκαλος
να πει την αρφαβήτα
κι εξέφυέν του το χαρτί
κι εχύθην το μελλάνι
και μάλαξεν τα ρούχα του
τα μισκομυρισμένα
που του τα μισκομύρισαν
οι τρεις βασιλοπούλες...».**
Φρόγκα πολλά μαζεύανε
και τα χιλιομετρούσαν
και στο σακκούλι τάριχναν
που στο λαιμό κρεμούσαν.
Με το σακκούλι στο λαιμό
τρέχανε μεσ' στο κρύο
για μπουλουστρίνα στον παππού
στο νούννο ή στο θείο.

Μετά τρέχαν στου Αμαλλου
για ν' αγοράσουν μέντες
ζύμη, καταΐφι, μπακλαβά,
παστέλλι ή καραμέλλες.
Πήγαιναν και στου Φίλιππου
για ν' αγοράσουν σβούρες,
μπίλιες ή πάπφα ή γιογιό
ή φούσκες με τσαμπούνες.
Ομως κανείς δεν τόλμαγε
τσαμπούνα να σφυρίζει
γιατί έβγαινε ο Φίλιππος
τ' αντί να του τραβήξει.
Δέντρο μεγάλο στόλιζαν
μέσα στο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ
με χιόνι, μπάλλες και κεριά,
με φάτνη και με δώρα.
Και με χορό ανήμερα
για το καλό του χρόνου

όλα τα μέλη μάζευαν
στη λέσχη του Συλλόγου.
Το Χρόνο εκεί υποδέχονταν
καταμεσής της νύχτας
με φάτα π' αναβόσβηναν
και κόψιμο της «πίττας». **Κ**αι οι καμπάνες του χωριού
χαρούμενα χτυπούσαν
το νέο χρόνο που έφτανε
σε όλους διαλαλούσαν.
Τα χρόνια εκείνα πέρασαν
και δεν ξαναγυρίζουν
μα οι αναμνήσεις έμειναν
για να μας τα θυμίζουν.
Αης Βασίλης έφτασε
με δώρα φορτωμένος
κι ο Νέος Χρόνος εύχομαι
να είν' ευτυχισμένος.

Γ.Χ.

Χριστουγεννιάτικες διακοπές στη Νίσυρο

Προπαραμονές Χριστουγέννων 1954. Σπουδαστές τότε της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου, πήραμε το «Επτάνησος» του Κακά μια παρέα Νισυράκια και φίλοι – συσπουδαστές μας από τη Ρόδο, για να περάσουμε τις γιορτές στη Νίσυρο. Καλός ο καιρός, μπονάτσα η θάλασσα και το ταξίδι μας πολύ ευχάριστο, αφού με την κιθάρα του αξέχαστου φίλου Ιωσήφ και το τραγούδι μας, μαζέψαμε γύρω μας σε μια μεγάλη παρέα όλους τους επιβάτες του πλοίου. Θυμάμαι πως, φεύγοντας από την Τήλο, μια ομάδα από Καλύμνιους προσπαθούσαν να μας πείσουν, για να μη χαλάσει η παρέα, να μη βγούμε στη Νίσυρο αλλά να πάμε ως την Κάλυμνο και να περάσουμε εκεί τις γιορτές φιλοξενούμενοί τους. Κι' όλα αυτά ως την ώρα που πλησιάσαμε τη Νίσυρο. Τότε σάπασαν όλα, θέλοντας να απολαύσουμε με όλες μας τις αισθήσεις τη μαγεία και τη γοητεία που εξέπεμπε το νησί μας, το οποίο μόλις λίγους μήνες είχαμε αποχωριστεί, αλλά εμάς μας φαίνονταν

χρόνια. Με μια οπτική ξενάγηση προς τους φίλους μας περάσαμε τα Κορακίσια, την Παχειά Άμμο, τις Λιές, το Κατσούνι. Με αγωνία και χτυποκάρδι προσπαθούσαμε να «σπρώξουμε» το πλοίο καθώς περνούσε έξω από τους Πάλους. Θέλαμε να προχωρήσει πιο γρήγορα, να καβατζάρει το Μύλο και να φανεί το λιμάνι. Εκεί μας περίμενε κόσμος πολύς, αφού βρισκόμασταν στην εποχή που ο ερχομός του «βαποριού» ήταν ένα μέσο ψυχαγωγίας για τους κατοίκους. Ήταν ένας τρόπος επικοινωνίας με τον έξω κόσμο.

Στην παρέα μας ήταν και ο Γρηγόρης, Νισυρόπουλο της Αιγύπτου, από την οικογένεια των Κουβήδων, που ερχόταν μαζί μας για να γνωρίσει τους συγγενείς του. Στο λιμάνι τον περίμεναν οι θείοι του ο Μήτσος (ο Ντραμίνιας) κι η Μαρία (του Κουβή), η οποία δεν τον γνώριζε. Και βλέποντας το Νίκο, άλλο φίλο από τη Ρόδο που έβγαινε μαζί μου από το πλοίο, όρμησε επάνω του, τον αγκάλιασε, τον φιλούσε με δάκρυα χαράς και πλάι ο Μήτσος περίμενε σειρά για ν' αρχίσει κι εκείνος τα ίδια. Της φώναξα και προσπαθούσα να την πείσω πως δεν είναι αυτός ο Γρηγόρης, όμως εκείνη χαμπάρι δεν έπαιρνε. Όσπου κάποια στιγμή βγαίνει και ο Γρηγόρης από το πλοίο και τότε καταφέραμε να αποσπάσουμε το Νίκο από την αγκαλιά της Μαρίας, για να πάρει εκείνος τη θέση του.

Πρώτη μας βραδιά στη Νίσυρο κι όπως ήταν φυσικό ξεναγήσαμε τους φίλους μας στο κέντρο του χωριού. Στους δρόμους η κίνηση, λόγω των ημερών ήταν ζωηρή και ασυνήθιστη. Τα εμπορικά, φωταγωγημένα με το lux ή τη γκαζόλαμπα, εξυπηρετούσαν τον κόσμο που μπαινόβγαινε για τα χριστουγεννιάτικα ψώνια. Η πλατεία της Δημαρχίας, καγκελόφραχτη τότε και με καταπράσινους κήπους δεξιά κι αριστερά, ήταν γεμάτη από παιδόκοσμο που κρατούσε κούκλες και τόπια, γιογιό, τσαμπούνες, σβούρες, φούσκες και ό,τι άλλο είχε να προσφέρει η «Ελληνική Αγορά» του Φίλιππου⁶⁰. Και σε λίγο, πιο πέρα, έβγαζαν το άχτι τους, αφού ήταν παρακινδυνευμένο να ακουστεί σφύριγμα σε απόσταση ακουστικής επαφής με το Φίλιππο. Φωταγωγημένα ήταν και τα ραφτάδικα, τα τσαγκαράδικα, τα κουρεία, αφού όλα δούλευαν νυχτέρι, για να «**νετθάρουν**» τις παραγγελίες και να παραδώσουν στους πελάτες **τα καλά τους** που θα φορούσαν τα Χριστούγεννα. Στα καφενεία η ατμόσφαιρα ήταν αποπνικτική. Ντουμάνι ο καπνός απ' τα τσιγάρα κι ο τζόγος έδινε κι έπαιρνε. Γεμάτα τα τραπέζια απ' τη μια ως την άλλη άκρη κι όρθιοι από πάνω τους οι παρατηρητές. Σιγή απόλυτη και περιόσκεψη, για να βρεθεί ο τρόπος που θα αδειάσει ο ένας το πορτοφόλι του άλλου, πάντοτε όμως «για το καλό του χρόνου».

Στη Λέσχη του «Γνωμαγόρα» το κλίμα ήταν διαφορετικό. Με γιορτα-

60. Ο Φίλιππος, μεγαλέμπορος, αλλά πολύ ιδιότροπος και ευαίσθητος στους θορύβους και ιδιαίτερα στο σφύριγμα, πουλούσε παιχνίδια στο μαγαζί του, αλλά δεν επέτρεπε να τα χρησιμοποιήσουν εκεί μπροστά του.

στικό διάκοσμο η μεγάλη αίθουσα και με στολισμένο το δένδρο στη γωνιά, ήταν έτοιμη για τη χοροεσπερίδα της επόμενης βραδιάς, ενώ στην ισόγεια αίθουσα το χαρτί επιτρεπόταν μόνο στα μέλη του Συλλόγου.

Το σκοτάδι, εν τω μεταξύ, είχε απλωθεί και μόνο σε κάποιες γωνιές του δρόμου τρεμόφεγγαν τα φανάρια του Δήμου. Και η παρέα μας, στην οποία είχαν προστεθεί και άλλοι φίλοι μόνιμοι κάτοικοι του νησιού, κατέληξε στου Φραζή την ταβέρνα, στο υπερυψωμένο ισόγειο του ξενοδοχείου του Χριστοφή. Πρόθυμος, όπως πάντα, ο Φραζής φρόντισε να μας περιποιηθεί όσο μπορούσε καλύτερα. Μας κούρδισε και το γραμμόφωνο για να μας ευχαριστήσει πιο πολύ.

Ξεκινήσαμε με νηστήσιμα λόγω των ημερών, όμως μετά το δεύτερο κα-
τοστάρι το μαγαζί μοσχομύρισε από την τσίκνα της **μπουκχουνιάς**⁽⁶¹⁾ και του λουκάνικου.

Σε λίγο έφτασε και η κιθάρα, που στα χέρια του Ιωσήφ έγινε κρόαχτης, για να γεμίσει σε λίγο η ταβέρνα από πελατεία. Μείναμε για πολλή ώρα εκεί, φάγαμε, ήπιαμε πολύ και γλεντήσαμε πολύ. Όμως, ασυνήθιστοι καθώς ήμασταν στο κρασί, το κεφάλι άρχισε να διαμαρτύρεται. Φύγαμε λοιπόν από την ταβέρνα και με κιθάρα και τραγούδια ανηφορίσαμε το Λαγκάδι, προχωρήσαμε προς τον Λαπαρδά και τον Τρούλλο και κατεβήκαμε κάτω τον Αη-Γιάννη, λογαριάζοντας να πάμε κάπου για καφέ. Πού όμως να πηγαίναμε, αφού η ατμόσφαιρα στα καφενεία δεν μας ... σήκωνε;

Έτσι, βρεθήκαμε στην Ηλικιωμένη, την ώρα που έβγαινε από του Σπόρ-
τη το καφενείο ο Χαράλαμπος ο Εμμανουηλίδης, ο οποίος μας πλησίασε και ακούοντας τον... προβληματισμό μας, μας συνέστησε να μπούμε μέσα. «Ο Μαγγανάς⁽⁶²⁾ δεν έχει κόσμο», μας είπε, «πηγαίνετε μέσα».

Ε, αυτό ήτανε. Ο Νίκος της παρέας μας, από τη Ρόδο, που δεν γνώριζε πρόσωπα και πράγματα, μπαίνει στο καφενείο και απευθυνόμενος στον καφετζή λέει: «Κύριε Μαγγανά, μπορούμε να έχουμε ένα;...».

Δεν πρόφτασε να ολοκληρώσει τη φράση, οπότε ο Σπόρτης έξαλλος πέ-
ταξε το μπρίκι στο νεροχύτη και του λέει: «Δε φταις εσύ παιδί μου. Ποιος είσαι; Φαίνεσαι καλό παιδί». Και βλέποντας εμένα πίσω του συνεχίζει: «Κακό χρόνο νάχει της Άννας του Γιάνναρου ο γιος που σ' έφερε». Ακού-
οντας αυτά ο Χαράλαμπος⁽⁶³⁾, μπαίνει στο καφενείο και αρχίζει τον Σπόρ-
τη: «Δεν ντρέπεσαι, μεγάλος άνθρωπος; Δε σεβάστηκες τα νέα παιδιά που

61. Χοιρινό κρέας καβουρδισμένο. Αποτελεί σπεσιαλιτέ της Νισύρου.

62. Μαγγανάς, παρατσούκλι που ενοχλούσε πολύ τον Σπόρτη (παρατσούκλι ήταν κι αυ-
τό, αλλά αυτό του άρεσε). Νικόλαος Πολίτης ήταν το όνομά του.

63. Ο Εμμανουηλίδης πείραζε πολύ τον Σπόρτη. Κι αφού τον έφερε σε σημείο να... βγει
από τα ρούχα του, τον αγκάλιαζε και γίνονταν πάλι φίλοι.

ήρθαν από την Ξενιτειά για να κάμουν γιορτές στην πατρίδα τους και τα καταριέσαι τέτοιες μέρες;»

Αμέσως ο Σπόρτης άλλαξε ύφος. «Όχι βρε παιδιά, εγώ είμαι φίλος σας, εγώ σας αγαπώ. Γιάννη – σε μένα – εγώ σ' αγαπώ. Δουλέψαμε μαζί στα Λουτρά. Συγγνώμη, βρε αδερφέ, δεν φταίτε εσείς. Αυτή η **Τσουριά**⁽⁶⁴⁾ τα έκαμε όλα. Ορίστε μέσα. Θέλω να σας κεράσω, η βραδιά που είναι». Και σε λίγη ώρα, όλοι μαζί, και ο Χαράλαμπος στην παρέα μας, πίναμε κονιάκ που μας κέρασε ο Σπόρτης.

Το μασί και των Βαγιών

Ήρθε Κυριακή της Σαρακοστής. Της Σταυροπροσκυνήσεως γράφουν τα βιβλία, όμως για τη Νίσυρο αυτή η ημέρα ήταν «**το μασί**». Έτσι έλεγαν τα λουλούδια που, κατά το έθιμο, μοιράζει μέχρι σήμερα ο παπάς στον κόσμο αυτή την ημέρα. Δεν μοιράζει βασιλικό από το δίσκο του Σταυρού, όπως γίνεται σε άλλες εκκλησίες, αλλά λουλούδια δεμένα σε ματσάκια (το μασί) και απ' αυτό πήρε το όνομα και η Κυριακή.

Συμβόλιζε, μας έλεγαν, τα λουλούδια στο Γολγοθά, που ξαφνικά άρχισαν να φυτρώνουν τούφες - τούφες στα σημεία που πατούσαν οι εργάτες, τους οποίους είχε οδηγήσει εκεί η Αγία Ελένη για να βρουν τον Τίμιο Σταυρό. Και θεωρήθηκε αυτό ως δείγμα, πως κάτω εκεί βρισκόταν θαμμένος ο Σταυρός, του οποίου τη θέση μάταια προσπαθούσαν για πολλές μέρες να εντοπίσουν. Και εκεί πραγματικά τον βρήκαν και τον ανέσυραν.

Τα λουλούδια όμως τότε ήταν δυσεύρετα στη Νίσυρο, αφού λόγω εποχής δεν είχαν ακόμα ανθίσει ούτε οι... λουλουδιές, ούτε και τ' αγριολούλουδα, που καθώς προχωρεί η άνοιξη χαρίζουν στη Νισύρινη φύση μια μαγευτική πολυχρωμία, που αναδύει χίλιων ειδών αρώματα. Έτσι οι Νισύριοι πρόσεχαν και επεριοποιούντο τα λιγοστά λουλούδια στις γλάστρες που στόλιζαν τα μπαλκόνια και τις σκάλες των σπιτιών τους, για να τα προσφέρουν στην εκκλησία για το «μασί».

Παιδιά του Ιερού τότε εμείς, και υπακούοντας στις προτροπές του Μανώλη του καντηλανάφτη, παίρναμε τον **τουρβά** και σε ώρες κατάλληλες ξερομούσαμε, με χίλιες δυό προφυλάξεις, για να «μαζέψουμε» λουλούδια. Στόχος μας ήταν γνωστά σημεία, που υπήρχαν λουλούδια, όπως ο κήπος

64. Παρατσούκλι του Εμμανουηλίδη

της Ιπποκράταινας, ο κάμπος της Άννας του Μαούλη, ο μπαξές των Κατσομάταινων, ο κήπος της Άννας του Πλήθου... Κι ενώ ξέραμε πως όλα αυτά τα λουλούδια τα προορίζαν οι νοικοκυρές για την εκκλησία, εμείς προτιμούσαμε να τα... κλέψουμε, για να δείξουμε έτσι παλικαριά και... ηρωισμό.

Τα λουλούδια συγκεντρώνονταν σε λεκάνες με νερό, πάνω στον «αντά» της Ποταμήτισσας. Κι εκεί, μαζεμένες το απόγευμα του Σαββάτου οι γυναίκες της «Συγκέντρωσης»⁽⁶⁵⁾, έστηναν το εργαστήρι τους.

Τακτικές κάθε χρόνο η Αννίκα του Μιχαλάκη, η Μέλπω, η Τριανταφυλιά, η Σοφία του Καπίτη, η Μαρία και η Σοφία του Γενά, η Μαρία του Γιάνναρου, το Ρηνάκι του Αριστομένου, η Ασημένη του Τσατσαρώνη... ψάλλοντας διάφορα τροπάρια, έφτιαχναν τα «**ματσιά**», φροντίζοντας να είναι κομψά, ισομεγέθη, με ποικιλία στα χρώματα και καλοδεμένα σε μπουκετάκι, ώστε να μη διαλύονται. Ικανοποιημένες, στο τέλος, για την υπηρεσία που πρόσφεραν στην εκκλησία, τοποθετούσαν τα ματσιά πάλι στις λεκάνες με το νερό, για να μη μαρανθούν ως την επομένη που θα τα μοίραζε ο παπάς. Και τα μοίραζε, βέβαια, με το αζημίωτο. Πλάι στεκόταν ο επίτροπος με τον δίσκο κι εκεί ο καθένας έρριχνε τον οβολό του για τα «**τυχερά του παπά**». Γιατί αυτά τα τυχερά και οι εισπράξεις από τον δίσκο «**για τον αγώνα του ιερέως**», αποτελούσαν τη μόνη αμοιβή του.

Το ματσι έτοποθετείτο στο εικονοστάσι του σπιτιού κι όποιος αρρώστανε, μικρός ή μεγάλος, τον θύμιζαν με φύλλα λουλουδιών για να γίνει καλά.

Η τρίτη Κυριακή μετά, ήταν των Βαΐων, κι αυτή με την ιδιαιτερότητά της, αφού ο παπάς μοίραζε στον κόσμο σταυρό καμωμένο από βαγιόφυλλα, με κλωνάρι ελιάς, αντί τα φύλλα δάφνης και δεντρολίβανο, που συνήθως μοιράζονται. Έτσι, μια άλλη διαδικασία εδρομολογείται πριν από τη γιορτή.

Οι σταυροί κατασκευάζονταν από μια ειδική πλέξη φύλλων βαγιάς (αγριοφεινικιάς), τα οποία προέρχονταν από τις λιγοστές βαγιές που είχε το νησί και κυρίως από τη μεγάλη, που υπήρχε «μέσ' στο περιόλι» (πίσω από τη Δημαρχία) και από μια άλλη κοντά στο λιμάνι, από την οποία ονομάστηκε «βαγιά» όλη η περιοχή.

Καθισμένα γύρω από ένα τραπέζι τα παιδιά του Ιερού στο προαύλιο της Ποταμήτισσας, πλέκαμε σε σταυρούς τα βαγιόφυλλα, με την καθοδήγηση των πιο μεγάλων, του Γιάννη του Περουλλή, του Γιώργου του Σταυρή, του Γιώργου του Πατρίκη.

Συναγωνισμός γινόταν, ποιός θα φτιάξει τους πιο στέρεους και τους πιο ισομετρικούς σταυρούς, στους οποίους ένα άλλο συνεχείο τοποθετούσε

65. Της Χριστιανικής Ένωσης.

βλαστάρι ελιάς, για να θυμίζει τον όγλο που υποδέχτηκε τον Χριστό την ημέρα αυτή «κλάδους ελαιών βαστάζοντες και βαΐα».

Εκατοντάδες σταυροί γίνονταν, αφού γέμιζε από κόσμο η εκκλησία την επομένη. Και μερικούς πιο μεγάλους τους κρεμμούσαμε στην Ωραία Πύλη και στους πολυελαίους της εκκλησιάς. Ήταν μεγάλη η μέρα των Βαΐων γι' αυτό, εκτός από τους σταυρούς, η εκκλησία, για το μεγαλόπρεπο της εορτής, στρωνόταν με **μέρσινα** και φύλλα μυρτιάς.

Στο τέλος της Λειτουργίας ο κόσμος έπαιρνε τον Σταυρό με πολλή ευλάβεια και τον τοποθετούσε πίσω από την πόρτα του σπιτιού, για να το φυλάει η δύναμή του. Και τον άλλο χρόνο τα έρριχναν βαθιά στη θάλασσα καθώς και το ματσί, για να δώσουν τη θέση τους στα καινούργια, που θα έπαιρναν από την εκκλησία.

Πρωταγωνιστές, λοιπόν, στην προετοιμασία αυτών των εορτών αλλά και σ' όλες τις ανάγκες της εκκλησιάς τη Μεγάλη Εβδομάδα, ήταν τα παιδιά του Ιερού και του αναλόγιου. Και ήμασταν μεγάλες ομάδες, γι' αυτό και τις μέρες αυτές μας χώριζαν και μας χρησιμοποιούσαν εκ περιτροπής, για να μη δημιουργείται το αδιαχώρητο.

Όλοι μας δουλεύαμε με ζήλο, με προθυμία και με μεράκι σε ό,τι μας ανέθεταν, προσμένοντας μια αμοιβή περιζήτητη και αξιοζήλευτη. Την Μ. Τετάρτη ο καντηλανάφτης μάς μοίραζε τους **σκούλλους**⁶⁶, που τους περιμέναμε όλοι **πώς και πώς**. Τους ανάβαμε για να φωτίζουμε τη διαδρομή του Επιταφίου, αφού δεν υπήρχε τότε φωτισμός στο νησί. Κι ήταν καθιερωμένο, όσοι ξεροί θάμνοι, σπάρτοι, φράκτες, βρίσκονταν στην πορεία μας, να πυροπολούνται και να καίγονται, προκαλώντας την οργή και την αγανάκτηση των ιδιοκτητών.

Σήμερα, πολλά πράγματα έχουν αλλάξει στο νησί και πολλά καινούργια στοιχεία έχει φέρει η εξέλιξη και η πρόοδος. Όμως, οι εκεί συμπατριώτες μας, προς τιμή τους, προσπαθούν να διατηρούν άσβεστες και αναλλοίωτες πολλές από τις παραδόσεις, με τις οποίες δίνουν σε κάθε τοπική εκδήλωση μια ξεχωριστή ομορφιά και δημιουργούν στον κάθε επισκέπτη εντυπώσεις πρωτόγνωρες και ελκυστικές.

66. Δάδα φτιαγμένη από τα υπολείμματα του νήματος που έμενε από τα λυωμένα απόκερα.

Πάσχα στη Νίσυρο

ΠΑΣΧΑ. Κι η Νίσυρος γιόρταζε, με τον δικό της παραδοσιακό τρόπο, τη μεγάλη αυτή γιορτή της Χριστιανοσύνης. Πολλές οι απαιτήσεις γι' αυτό κι από πολλές μέρες πριν ένας οργασμός δουλειάς παρατηρείτο σε κάθε σπιτικό. Δυο ήταν οι πρώτες φροντίδες. Να έρθουν στο σπίτι τα ξύλα για το φούρνο και για την **παρασιτιά**⁽⁶⁷⁾ και ν' αλέσει η νοικοκυρά διπλή δόση κριθάρι στο χερόμυλο. Κι ύστερα άρχιζαν τα απαραίτητα. Τι να θυμηθεί κανείς πρώτο και τι δεύτερο, απ' όλα εκείνα τα στοιχεία που έμπαιναν στη ζωή μας και δημιουργούσαν έναν κόσμο διαφορετικό από την καθημερινότητα. Σε ντόνια ολόκληρα, στρωμένα στο πάτωμα, γέμιζαν από ψιλοκούλουρα, κάθε βράδυ, τότε στο ένα και τότε στο άλλο σπίτι, καθώς έπαιρναν τα σπίτια με τη σειρά οι γειτόνισσες, για να βοηθήσουν η μια την άλλη. Και την άλλη μέρα, από πολύ πρωί κάπνιζαν οι φούρνοι, εδώ κι εκεί στις γειτονίες, σκορπίζοντας τριγύρω τις μυρωδιές, καθώς ξεφούρνιζαν τα **ψιλοκούλουρα**, τις **αυγωτές**, τις **λαμπρόπιττες**, τις **τούρτες** (έτσι έλεγαν τις τυρόπιττες). Και μετά ένας **κάτσουνας**⁽⁶⁸⁾ φορτωμένος με τα ψιλοκούλουρα κρεμόταν από τα **στήτη**⁽⁶⁹⁾ του σπιτιού κι εμείς, μακρινοί θεατές, δεν τολμούσαμε να πλησιάσουμε, αφού η νηστεία ήταν υποχρεωτική όλη τη Μεγάλη Εβδομάδα.

Για το βάψιμο των αυγών, βαφές δεν υπήρχαν. Τέτοιες πολυτέλειες δεν επέτρεπε, τότε στην αγορά, η εμπόλεμη κατάσταση. Όμως, «η καλή νοικοκυρά βρήκε άλλο μονοπάτι. Με **κρομμυδότσιπτες**⁽⁷⁰⁾ κι άλλα είδη χορταρικών έβαφαν τ' αυγά, διακοσμώντας τα μάλιστα με σκιές από λουλουδοπέταλα.

Απαραίτητο ήταν κάθε Μεγάλη Πέμπτη ν' ασπρίσουν οι γειτόνισσες τη σκάλα τους, το κατώφλι τους, τη γειτονιά τους και να τα ευπρεπίσουν, σε ένδειξη σεβασμού και τιμής προς τα ιερά σύμβολα, που θα περνούσαν την επομένη κατά την περιφορά του Επιταφίου. Και το βράδυ έπρεπε να πάνε στα Δώδεκα Ευαγγέλια και ν' αγρυπνήσουν μετά εμπρός στον Εσταυρωμένο. Εκεί καθισμένες στα скаμνάκια τους, παρέμεναν ως το πρωί συμμετέχοντας στο Θείο Δράμα και ψάλλοντας το μοιρολόι της Παναγιάς «Σήμερο-μαύρος ουρανός, σήμερο-μαύρη μέρα...».

Ξημερώνοντας η Μεγάλη Παρασκευή, όλη η φύση αντανάκλουσε το Θείο Πάθος, ενώ αργότερα, το φωτισμένο κήρυγμα του Ρωμάνου⁽⁷¹⁾, στην Απο-

67. Το τζάκι.

68. Ειδική κρεμάστρα στην οποία κρεμούσαν τα ψιλοκούλουρα.

69. Η οροφή του σπιτιού, η στέγη.

70. Η εξωτερική λεπτή φλούδα του κρομμυδιού.

71. Ο ηγούμενος της Μονής τη Σπηλιανής. Ένας φωτισμένος κληρικός και εμπνευσμένος ιεροκήρυκας.

καθήλωση, συγκλόνιζε το εκκλησίασμα κι έφερε δάκρυα στα μάτια του κάθε πονεμένου. Όμως, κι ένας μεγάλος καυγιάς γινόταν αυτή την ημέρα για την ώρα της περιφοράς του Επιταφίου. Η μια πλευρά υποστήριζε την παράδοση που ήθελε την ακολουθία ν' αρχίζει τις μεταμεσονύκτιες ώρες και στη συνέχεια την περιφορά, ξημερώματα του Μεγ. Σαββάτου. Ενώ η άλλη, οι... εκσυγχρονιστές, ζητούσαν να προσαρμοστεί το πρόγραμμα με ό,τι ισχύει στις άλλες εκκλησίες και να γίνεται η περιφορά το βράδυ της Μεγ. Παρασκευής. Μάταια ο αρχιερατικός επίτροπος προσπαθούσε να συμβιβάσει τα πράγματα, αφού πάντα η... άλλη πλευρά διαφωνούσε με τις όποιες υποδείξεις του. Κάποτε επιτέλους συμφωνήθηκε να εναλλάσσονται κάθε χρόνο οι δύο θέσεις, ώσπου στο τέλος επικράτησε η... εκσυγχρονιστική άποψη.

Μια μεγαλοπρεπής πομπή, από πολλές εκατοντάδες κόσμου συνόδευε την περιφορά του Επιταφίου, ενώ σ' όλα τα σπίτια οι νοικοκυρές, στημένες στις πόρτες, φώτιζαν, με το κερί στο ένα χέρι την πομπή και με το θυμιατό στο άλλο έστελναν τις προσευχές τους «ως θυμίαμα ενώπιον του Εσταυρωμένου».

Όμως η διαδρομή ήταν θεοσκότεινη, αφού κάποια γκαζοφάναρα, που τρεμόφεγγαν σε κάποια σταυροδρομία, δεν βοηθούσαν την κατάσταση.. Έτσι το καθιερωμένο μέσο φωτισμού, μαζί με τα κεράκια των πιστών, ήταν οι **σκουλλοι**, που τους έφτιαχνε με τα απόκερα ο **δηπότατος** και τους μοίραζε στα παιδιά του Ιερού. Όμως με... χρυσά ανταλλάγματα, αφού ήμασταν υποχρεωμένοι ν' αναλάβουμε όλη τη λάττρα της εκκλησίας για όλη τη Μ. Εβδομάδα για να δικαιούμαστε ένα σκούλλο. Κι ήταν, καθιερωμένο, σαν έφτανε η πομπή στον κάμπο της Ευδοκιάς του Φωτιάδη και της Ανθούσας του Φασουλαρή, ν' απλώνονται οι φλόγες στις **αστιβές** που 'ταν πετρωμένες, σαν φράκτες στα ντουβάρια και να τρέχουν οι καραμπινιέροι κι αργότερα οι χωροφύλακες για να συλλάβουν τους... εμπρηστές, κάτι βέβαια που ποτέ δεν κατάφεραν.

Πρωί-πρωί το Μ. Σάββατο γέμιζε η Τάβλα του Γιαλού από τα ρίφια που κατέβαζαν από τις μάντρες για να τα σφάξουν οι χασάπηδες. Δεν υπήρχε τρόπος συντήρησης, γι' αυτό κι έπρεπε να σφαχτούν και να πουληθούν την ίδια ώρα, πράγμα βέβαια εύκολο, αφού το κάθε σπίτι έπρεπε να πάρει τον «καππαμά» του, που ήταν το παραδοσιακό φαγητό στο Πασχαλινό τραπέζι. Με προσοχή και κάθε λεπτομέρεια τον ετοιμάζε η νοικοκυρά και τοποθετώντας τον στο **διούρι**⁽⁷²⁾ τον έβαζε στο φούρνο, μετά το ξεφούρνισμα των ψωμιών της εβδομάδας. Κι εκεί σιγοψηνόταν με τη χαμηλή θερμοκρασία της **αλαοθράκης**⁽⁷³⁾, για ν' ανοιχτεί στο τραπέζι του Πάσχα.

72. Ειδικό πήλινο κιούπι, μέσα στο οποίο τοποθετούσε το γεμιστό με ρύζι κατσίκι – τον καππαμά – και το έψηγε στο φούρνο.

73. Μια άκρη του φούρνου, στην οποία σιγόκαιγαν τα κάρβουνα για να διατηρείται η θερμοκρασία.

Κι ενώ ο κόσμος απολάμβανε τον «καππαμά» του έξω ακούγονταν τα καταγιστικά πυρά, καθώς οι **πόμπες** έσκαζαν εδώ κι εκεί, δημιουργώντας πολεμική ατμόσφαιρα.

Οι πόμπες, που άρχιζαν από την πρώτη Ανάσταση για να σκάνε όλη την εβδομάδα. Κύριο στόχο τους είχαν κυρίως την εκκλησία, που πολλές φορές κατάφεραν να διακόψουν την ακολουθία και να διώξουν τον κόσμο, ενώ τη Δευτέρα του Πάσχα, στο «μανάλι» η κατάσταση έπαιρνε, κατά το έθιμο, διαστάσεις ανεξέλεγκτες όσο κι αν κυνηγούσαν τα όργανα της τάξεως για να πιάσουν τους... πομπαδόρους.

Μπορεί να περνούν τα χρόνια, όμως οι αναμνήσεις, βαθιά χαραγμένες στη μνήμη, μας συνοδεύουν όσο μακριά κι αν ζούμε. Και μας ξαναφέρνουν πίσω για να ξανασυναντήσουμε τον εαυτό μας, με το φανάρι και τη σκέπη στο χέρι, να τρέχουμε πίσω από την Εικόνα της Παναγιάς, μέσα στ' άγρια χαράματα, για να πάμε από την **Αναγγελίστρα** στον Εμπορείο κι ύστερα στα Νικιά, για να γυρίσουμε από την Καελιά στο Μαντράκι.

Κι αργότερα να ζούμε ένα θέαμα ανεπανάληπτο στις σκάλες του Μοναστηριού την ώρα της «ευχής» όταν η Εικόνα, μετά από την ολόήμερη περιφορά της στο νησί, ξαναγυρίζει στο θρόνο της. Πόμπες, που έπεφταν κατά ριπές, μετέτρεπαν το χώρο σε πεδίο βολής, ενώ πύρινες γλώσσες από το φλεγόμενο φυτίλι έσχιζαν το σκοτάδι.

Αλήθεια, ποιός μπορεί ν' απαλλάξει τη σκέψη του από εκείνες τις όμορφες εικόνες; Υπάρχει κανένας που μπορεί να ξεχάσει;

ΜΕΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ του 1949. Ενώ, μαθητές τότε του Γυμνασίου, απολαμβάναμε τις διακοπές μας, με ειδοποίηση του Διευθυντή μας Μάκη Κατσιματίδη συγκεντρωθήκαμε όλοι στο Γυμνάσιο, όπου μας περίμενε μια ευχάριστη έκπληξη. Με το πλοίο της γραμμής από τον Πειραιά, που πέρασε το πρωί από τη Νίσυρο, ο αείμνηστος φίλος και συμπατριώτης Γιάννης Μ. Ρουσσέτος, ανταποκρινόμενος σε παράκλησή μας, μας έστειλε τα μαθητικά μας πηλίκια, που για πρώτη φορά εμφανίζονταν στη Νίσυρο, μαζί με το λάβαρο του Γυμνασίου.

Κατά διαταγή του Μάκη φορέσαμε τα πηλίκια και με επικεφαλής το λάβαρο, που το κρατούσε ο φίλος Μάνος Σακελλαρίδης, κατεβήκαμε στον κεντρικό δρόμο και παρελαύνοντας, με εμβατήρια του Κατηχητικού λόγω της ημέρας, προχωρούσαμε προς το Μοναστήρι. Δικαιολογία ήταν να προσκυνήσουμε τον Επιτάφιο, όμως ο κύριος στόχος ήταν να επιδείξουμε τα πηλίκια και το λάβαρο στον κόσμο, που έβγαιναν από τα σπίτια και τα καφενεία και με χειροκροτήματα χαιρετούσαν το πέρασμά μας ανεβάζοντας όλους εμάς στα σύννεφα.

Φτάσαμε στην Παναγιά, προσκυνήσαμε, όμως καθώς βγαίναμε από την εκκλησία κτύπησε το κοντάρι του λαβάρου σ' ένα καντήλι, που αναποδογύρησε κι έλουσε με το περιεχόμενό του το λάβαρο. Παγώσαμε όλοι μας. Ενώ ο Μάκης έξω φρενών μας έστησε και μας τα έψαλλε για τα καλά, λες και

φταίγαμε όλοι, λες κι έγινε επίτηδες. Με πεσμένα τα φτερά γυρίσαμε «Βουά-βουά»⁽⁷⁴⁾ στο Γυμνάσιο, όπου εκλήθη ο ζωγράφος και δάσκαλος Μανώλης Κρούσκος που προσπάθησε με ταλκ κι άλλες σκόνες να διώξει το λάδι από το λάβαρο. Δεν πέτυχε, θυμάμαι, πολλά πράγματα, όμως κάτι έγινε, αφού το λάβαρο από τότε εχρησιμοποιείτο με ανεπαίσθητους λεκέδες. Εμάς όμως το κέφι μας κόπηκε. Γυρίσαμε στα σπίτια μας, στολισμένοι με τα πηλίκια μας, που τα καμάρωνε ο κόσμος, όμως το επεισόδιο με το λάβατο σημάδεψε εκείνες τις διακοπές μας.

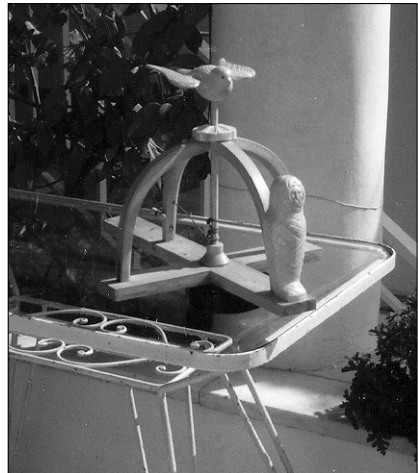
Νισυριακή πασχαλινή Ορολογία

Το Πρωτονήστιμο: Η πρώτη εβδομάδα της Σαρακοστής, από την Καθαρά Δευτέρα έως την Κυριακή της Ορθοδοξίας.

Καλαντήρα: Ξύλινο κατασκευάσμα αποτελούμενο από οριζόντιο σταυρό, πάνω από τον οποίο δύο ξύλινες εύκαμπτες βέργες σχηματίζουν σταυροειδή αφίδα. Στο μέσο της αφίδας υπάρχει ξυλόγλυπτο πουλί με ανοιχτά φτερά, ενώ στο μπροστινό μέρος είναι στερεωμένο, επίσης ξυλόγλυπτο, ομοίωμα του «σαβανωμένου» Λαζάρου. Στολισμένη με λουλούδια η Καλαντήρα προηγείται της μαθητικής πομπής κατά το έθιμο της «Βηθανίας» το Σάββατο του Λαζάρου.

Οι Σκούλλοι: Δαυλοί κατασκευασμένοι από τα κερωμένα νήματα που παρέμεναν, όταν ο «δηπότατος» (νεωκόρος) έλυωνε τα απόκερα της εκκλησίας για να βγάλει το κερί. Τους σκούλλους τους κρατούσαν τα παιδιά του Ιερού και φώτιζαν τη διαδρομή στην περιφορά του Επιταφίου, σε εποχές που ο ηλεκτρισμός ήταν άγνωστος στο νησί.

Οι Πόμπες: Αυτοσχέδιες κροτίδες σε σχήμα διογκωμένου φυσιγγίου, κατασκευασμένες εξωτερικά από τραπουλόχαρτα και στο εσωτερικό γεμισμένες από μπαρούτι και συμπυκνωμένα χαρτιά και φυσικά φυτίλι. Δένονται πολύ σφιχτά με κερωμένο σπάγγο για να κάνουν δυνατό

Η Καλαντήρα

74. Βουβοί, με ησυχία.

κρότο όταν θα σκάσουν.. Είναι ακίνδυνες, αφού στο σύνολό τους αποτελούνται από χαρτί.

Το Μοιρολόι της Παναγιάς: Τοπικό πένθιμο τραγούδι, που το έψαλλαν οι Νισυριές στην αγρυπνία εμπρός στον Εσταυρωμένο, κάθε χρόνο το βράδυ της Μεγ. Πέμπτης. Όλη τη νύχτα η εκκλησία παρέμενε ανοιχτή και δεκάδες γυναίκες με τα σκαμνάκια στο χέρι έπαιρναν από νωρίς θέση, για να περάσουν εκεί τη νύχτα τους, θέλοντας με την παρουσία τους να συμμετάσχουν στο Θείο Πάθος.

Η Λαμπρή: Στο Νισυρικό λεξιλόγιο ήταν σχεδόν άγνωστη η λέξη Πάσχα. Εχρησιμοποιείτο ευρύτατα η λέξη **Λαμπρή**, με την οποία προσδιορίζονταν και οι μέρες της Διακαινησίμου εβδομάδας, όπως η Τρίτη της Λαμπρής ή η Λαμπρή Παρασκευή.

Το Μανάλι: Τοπικό έθιμο της Δευτέρας του Πάσχα, που πήρε την ονομασία από το «μανάλι» της εκκλησίας. Κατά την παράδοση της τοπικής εκκλησίας, το μανάλι ανάβει στο μέσο του ναού, στη διάρκεια του Κοινωνικού και στο «Μετά φόβου Θεού...», το σηκώνει ένα από τα παιδιά του Ιερού (τα παπαδάκια).

Κατά τη Λειτουργία της Δευτέρας του Πάσχα, ομάδες νεαρών προσπαθούσαν να εμποδίσουν με πόμπες οποιονδήποτε τολμούσε να πλησιάσει, για να σηκώσει το μανάλι. Όποιος το κατάφερε, εθεωρείτο νικητής και μετά τη Λειτουργία γύριζε με την ομάδα του και με το μανάλι στολισμένο με κορδέλλες, στα σπίτια και στα καφενεία, ψάλλοντας και εισπράττοντας χρήματα, κουλούρια και αυγά.

Η Ευκή: Η δέηση που τελείται στη σκάλα του μοναστηριού της Παναγιάς, όταν η εικόνα της Σπηλιανής μετά την ολοήμερη περιφορά της στα σπίτια του νησιού την Παρασκευή της Λαμπρής επιστρέφει στο θρόνο της. Γεμάτη είναι η σκάλα από κόσμο, όπως κι όλες οι ταράτσες απέναντι με φωτισμένα όλα τα παράθυρα των σπιτιών. Κανένας βέβαια δεν μπορεί να ακούσει την «Ευκή», αφού τα... καταιγιστικά πυρά δονούν την ατμόσφαιρα.

Μετά τη δέηση η εικόνα μεταφέρεται στη θέση της και όσοι τη συνοδεύουν παρακάθονται σε «κοινή τράπεζα» στο Μοναστήρι.

Τα Λαζαράκια: Μικρά φρατζολάκια σε σχήμα ανθρώπινου σώματος, με τα χέρια σταυρωμένα εμπρός. Ήταν γεμισμένα με αλεσμένη σταφί-

Τα Λαζαράκια

δα, με καρύδι ή αμύγδαλο. Παρασκευάζονται το Σάββατο του Λαζάρου και μοιράζονται στα παιδιά.

Τα **Ψιλοκούλουρα**: Γλυκά τραγανά κουλούρια από ζυμαρωτή ζύμη Έχουν σχήμα στρογγυλό με διακοσμητικές διακλαδώσεις στο μέσο. Ήταν το μοναδικό λαμπριάτικο κουλούρι που γινόταν σε μεγάλες ποσότητες, γι' αυτό και στο «πλάσιμο» ήταν απαραίτητη η βοήθεια των γυναικών της γειτονιάς. Μετά το ψήσιμο τα κρεμούσαν στον «Κάτσουνα» βάζοντας σε πειρασμό τα παιδιά, αφού λόγω της νηστείας της Μεγάλης Εβδομάδας δεν τολμούσαν να πλησιάσουν.

Ο **Κάτσουνας**: Αποξηραμένο κλαρί με μικρά παρακλάδια - άγκιστρα. Κρεμόταν από τα στέγη (τη στέγη), στη μέση της κάμαρης κι εκεί κρεμούσαν τα ψιλοκούλουρα.

Η **Ψωμοθήκη**: Ψάθινο ή από σχοινί δικτυωτό, στερεωμένο γύρω-γύρω σε ξύλινη βέργα γυρισμένη σε σχήμα κύκλου. Στο σακκούλιασμα του δικτυωτού τοποθετούσαν για να αερίζονται τα ψωμιά της εβδομάδας, που έψηγε κάθε Σάββατο η νοικοκυρά στο φούρο του σπιτιού της.

Το **Διούρι**: Φαρδύ πήλινο κιούπι, που χρησιμοποιε για να τοποθετείται ο καππαμάς και να ψήνεται στο φούρο το Μεγάλο Σάββατο.

Ο **Καππαμάς**: Το παραδοσιακό φαγητό του Πάσχα. Από το κασίκι αφαιρούσαν το κεφάλι και τα πόδια και γέμιζαν το κουφάρι με ρύζι, ψιλοκομμένο συνκωτάκι και διάφορα μπαχαρικά και το έραβαν με κλωστή. Μετά το τοποθετούσαν στο «διούρι», αφού προηγουμένως έστρωναν στον πάτο κληματόβεργες για να στραγγίζουν τα υγρά. Το διούρι σκεπαζόταν αεροστεγώς με χαρτί κολλημένο γύρω-γύρω με ζυμαρί και έμπαινε στο φούρο το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου. Σιγοψηνόταν μόνο με τα δικά του υγρά μέχρι το μεσημέρι της Κυριακής, που στρωνόταν το πασχαλινό τραπέζι.

Οι **Αυγοτέες**: Μακρόστενα κουλούρια από την ίδια ζύμη όπως και τα ψιλοκούλουρα. Στο ένα άκρο τους ήταν στερεωμένο κόκκινο αυγό, από το οποίο πήραν και το όνομα.

Οι **Λαμπρόπιττες**: Μικρά καρβελάκια από ειδική ζύμη με λάδι και μπαχαρικά και καλυμμένα στην επάνω επιφάνεια με μείγμα από γέμιση τυριού, με λάδι, αυγό και διάφορα «μυρωδικά». Ψήνονταν όλα μαζί και η γεύση τους ήταν νοστιμότητα.

Οι **Τούρτες**: Έτσι λέγονταν οι σπιτικές τυρόπιττες, σε σχήμα ημικυκλικό και μέγεθος περί τα 10-15 εκατοστά. Ήταν απαραίτητες στο πασχαλινό τραπέζι.

Ο Κάτσουνας

Με την Εικόνα στα χωριά

Μεγάλη μέρα ήταν, απ' τα πολύ παλιά χρόνια, για τη Νίσυρο η «**Παρασκευή της Λαμπροής**». Ήταν η μέρα που την περίμενε όλο το νησί, γιατί η Εικόνα της Παναγίας της Σπηλιανής επισκεπτόταν, πόρτα-πόρτα, όλα τα σπίτια του νησιού, για να μεταφέρει στο κάθε νοικοκυριό τη χάρη και την ευλογία της Μεγαλόχαρης.

Σ' όλα τα σπίτια είχαν αρχίσει από μέρες πριν οι προετοιμασίες κι η κάθε νοικοκυρά φρόντιζε να βρίσκονται τα πάντα στην εντέλεια, από σεβασμό και ευλάβεια στο ιερό σύμβολο, του οποίου την επίσκεψη θα δεχόταν. Γι' αυτό κι έβγαινε στην επιφάνεια ό,τι πολύτιμο έκρυβε το **σεντούκι** του σπιτιού: **κουρτίνες, μπατανίες, πφερδέδες, χαλιά,** και το κάθε είδος έμπαινε στη θέση του, ενώ στη μέση της σάλας, ένα τραπέζι με το πιο ωραίο τραπεζομάντηλο και με λογίων-λογίων λαμπριάτικες λιχουδιές, περίμενε για να **τραταριστούν** οι συνοδοί της Εικόνας.

Περίπου στις δύο μετά τα μεσάνυχτα χτυπούσε η καμπάνα της Παναγιάς και σε λίγη ώρα οι σκάλες του Μοναστηριού γέμιζαν από εκατοντάδες κόσμου, που θα συνόδευε την Εικόνα στην περιφορά της στα χωριά. Κι εκεί, κατά τις τρεις, η Εικόνα στα χέρια των παλληκαριών μας, με κουμανταδόρους τον Νικολή, τον Λαμπάδη, τον Άπλυτο, τον Αθανάση... ξεκινούσε για το μεγάλο ταξίδι. Σε 45 οκάδες φτάνει το βάρος της, κι όμως στους ώμους των παλληκαριών έμοιαζε τότε με πούπουλο.

Την Εικόνα και τον κόσμο που την συνόδευε κατευόδωναν οι καμπάνες όλων των εκκλησιών καθώς ανηφόριζε προς τον Τρούλλο για να τραβήξει με πεζοπορία προς τον Εμπορειό, από το δρόμο της Ευαγγελίστριας. «Παιδιά του Ιερού» τότε εμείς, τρέχαμε από κοντά με το φανάρι και τη σκέπη στο χέρι, προσπαθώντας να δείξουμε πως δεν υστερούμε σε αντοχή έναντι των μεγάλων.

Σε κάθε εξωκκλήσι που βρισκόταν στην πορεία μας, η πομπή σταματούσε για να περάσει ο παπα-Μανώλης – πάντα εκείνος έβρισκε το κουράγιο να συνοδεύει την Εικόνα – την καθιερωμένη δέηση.

Στον Εμπορειό η Εικόνα έφτανε «όρθρου βαθέος» και αναγκαστικά ετοποθετείτο στην εκκλησία, ως το πέρας της λειτουργίας κι αμέσως μετά άρχιζε η περιφορά, με τη σειρά, σ' όλα τα σπίτια. Με πολλή ευλάβεια, με ενδόμυχες προσευχές και με το θυμιάτο στο χέρι, οι νοικοκυρές του Εμπορειού, μα και των άλλων χωριών στη συνέχεια, υποδέχονταν την Εικόνα της Σπηλιανής και με έκδηλη συγκίνηση παρακολουθούσαν τον ιερέα να δέεται υπέρ των ιδίων, αλλά και υπέρ των ξενιτεμένων τους.. Και γονατιστές μπροστά στην Εικόνα, άφηναν την καρδιά τους να μιλήσει, καθώς με δάκρυα στα μάτια ζητούσαν ελπίδα, παρηγοριά, γιατροιά στον πόνο τους. Ήταν μια στιγμή ιερής μυσταγωγίας, που συγκινούσε και πολλές φορές συ-

γκλόνιζε. Η περιφορά της Εικόνας γινόταν με ταχύ ρυθμό, αφού έπρεπε την ίδια μέρα να επισκεφθεί όλα τα σπίτια – κι ήταν πάρα πολλά τότε – στον Εμπορειό, στα Νικιά και στο Μανδράκι. Στους Πάλους πήγαινε την Κυριακή του Θωμά.

Μετά τον Εμπορειό η Εικόνα μεταφερόταν στα Νικιά από το μονοπάτι της «Βιτσιλιάς», αφού δεν υπήρχε τότε άλλος δρόμος. Και στα Νικιά η υποδοχή ήταν το ίδιο θερμή, με εκδηλώσεις λατρείας και ευλάβειας προς την Παναγία. Η περιφορά άρχιζε αμέσως από τα πρώτα σπίτια του χωριού, με τον Γιάννη του Πασχάλη, μόνιμο πια κάθε χρόνο να κρατά το δίσκο και να καθοδηγεί την πομπή και τη συνοδεία της Εικόνας, από γειτονιά σε γειτονιά.

Η επίσκεψη της Εικόνας και της συνοδείας της έδινε ζωή στα χωριά κι ήταν μια από τις ελάχιστες ευκαιρίες επικοινωνίας των κατοίκων του νησιού, σε εποχή που ήταν προβληματική η επίσκεψη από το ένα χωριό στο άλλο, αφού κάθε είδους μεταφορικό μέσο ήταν ανύπαρκτο.

Λίγο μετά το μεσημέρι η πομπή ξεκινούσε για το Μανδράκι από το δρόμο της Καελιάς και του Άργους. Και μόλις περνούσε τις Σιώνες, συναντούσε τα πρώτα «μπουλούκια», που ανηφόριζαν για να προϋπαντήσουν την Εικόνα. Όταν η πομπή έφτανε στους «Πορούς», ο Γιώργης ο σιδεράς και ο

Γιώργης ο Λάχανος πυροβολούσαν στον αέρα με τους «τσιφτέδες» τους, για να στείλουν το μήνυμα στο Μανδράκι ότι φτάνει η Εικόνα. Κι αμέσως άρχιζαν οι καμπάνες να χτυπούν κι ο κόσμος ανηφόριζε προς το Λαγκάδι για να υποδεχθούν και να συνοδεύσουν την Εικόνα, που αμέσως μόλις έμπαινε στο χωριό, άρχιζε το γύρο και στα σπίτια του Μανδρακιού.

Όλος ο κόσμος βρισκόταν στο δρόμο το απόγευμα αυτής της ημέρας μετέχοντας στη συνοδεία της Εικόνας, ήταν όμως κι ένας τρόπος ψυχαγωγίας, σε εποχές που αυτή ήταν «είδος εν ανεπαρκεία» Όλο το χωριό μύριζε ασβέστη κι απ' όλα τα σπίτια έβγαινε η ευωδιά από το μοσχολίβανο που έφερνε τις προσευχές και τις παρακλήσεις των πονεμένων ψηλά στον ουρανό.

Η περιφορά της Εικόνας κρατούσε ως αργά το βράδυ, ενώ πολλές φορές συνεχιζόταν ως κοντά στα μεσάνυχτα. Και καθώς ανέβαινε μετά τη σκάλα για να επιστρέψει στο θρόνο της, έκαμνε την καθιερωμένη στάση για να ψαλεί η «Ευχή». Ήταν μια ώρα, ίσως η καλύτερη όλων των ημερών του Πάσχα που ο κόσμος την περιίμενε.

Άλλοι με την επί τόπου παρουσία τους κι άλλοι στα απέναντι δώματα, μπαλκόνια, παράθυρα, έπαιρναν από νωρίς θέση για ν' ακούσουν τις δεήσεις από τον ιερέα, μα και ν' απολαύσουν το φαντασμαγορικό θέαμα, καθώς οι σπίθες από τις πόμπες, που έπεφταν σε ρυθμό καταιγισμού, διέσχιζαν το σκοτάδι – δεν υπήρχε τότε φωτισμός στο νησί – και δημιουργούσαν... πολεμική ατμόσφαιρα με τις εκρήξεις τους.

Μετά από τη δέηση, η Εικόνα επέστρεφε στο Θρόνο της, ενώ τα παλληκάρια που την σήκωναν όλη την ημέρα, παρακάθιζαν στη σάλα της Παναγιάς σε δείπνο που είχαν ετοιμάσει η Πολυξένη, η Τριανταφυλλιά κι άλλες κυρίες της «Συγκέντρωσης».

Μπορεί σήμερα ν' άδειασαν τα χωριά μας, μπορεί τα περισσότερα σπίτια να παραμένουν κλειστά. Όμως το έθιμο της περιφοράς της Εικόνας συνεχίζεται, με κάποιες ελαφρές παραλλαγές, που τις επέβαλε η εξελικτική πορεία του νησιού.

Σήμερα η Εικόνα μεταφέρεται στα χωριά με αυτοκίνητο και με τη συνοδεία δεκάδων δικύκλων, που προσδίδουν ιδιαίτερο τόνο στην όλη πομπή. Ανεξάρτητα όμως από τον τρόπο μετακίνησης, η πίστη, η ευλάβεια και η λαχτάρα του κόσμου για να προσκυνήσει την Εικόνα της Μεγαλόχαρης παραμένει πάντα μεγάλη, βαθειά και αναλλοίωτη.

Ένα Πάσχα αλλοιώτικο

Μετά από πολλά χρόνια αποφάσισα εφέτος να παρακάμψω όλα τα εμπόδια και να γιορτάσω το Πάσχα στη Νίσυρο. Κι ήταν αυτό για μένα ό,τι πιο ωραίο και πιο ευχάριστο θα μπορούσα να περιμένω για τις Άγιες μέρες της Αναστάσεως.

Ήταν μια ευκαιρία να ξαναβρεθώ, αυτές τις χρονιάρες μέρες, στο νησί μου, να ξαναζήσω τα παλιά και να αναβαπτιστώ στη μεγάλη κολυμβήθρα των αναμνήσεων, από τα ξέγνοιαστα παιδικά χρόνια. Γι' αυτό και λογάριζα να ξαναζήσω από πολύ κοντά όλα τα έθιμα και τις παραδόσεις, αυτές που κάνουν ακόμα πιο όμορφη τη Λαμπρή στη Νίσυρο.

Έτσι λοιπόν, αποβραδύς είχα προετοιμαστεί για τη «Βηθανία» και την άλλη μέρα, πρωί-πρωί, βρέθηκα στο προαύλιο του σχολείου με τη **βαγιά** στο χέρι, στολισμένη με πλεξίδες, σταυρούς, καλαθάκια κι άλλα πολλά... μπιχλιμπίδια, ανάμεσα στ' άλλα παιδιά, που κι αυτά κρατούσαν τις βαγιές τους.

Παρατήρησα πως καθόλου δεν τα εντυπωσίασαν ούτε η ηλικία μου, ούτε τα γκριζα μου μαλλιά, ούτε και κάποια κιλάκια που μου έχουν προστεθεί από την τελευταία φορά, που ως κανονικός μαθητής πήρα μέρος σ' αυτή, την πιο μεγάλη για τη Νίσυρο, σχολική γιορτή.

Σε λίγη ώρα η μαθητική πομπή ξεκίνησε ψάλλοντας «Η Βηθανία σήμερα θαύματα προκηρύττει, την του Χριστού Ανάστασιν κι όλο το παν εκπλήττει...».

Κάπου στην Ηλικιωμένη συναντήσαμε την «Καλαντήρα» με τα μεγάλα παιδιά, που γύριζαν τις γειτονιές πόρτα-πόρτα για να τους προσφέρουν οι νοικοκυρές, που τους περίμεναν στα φρεσκοασβεστωμένα κατώφλια τους, αυγά, κουλούρια ή χρήματα για το σχολικό ταμείο, όπως πρόσταζε το έθιμο.

Στη θέα της «Καλαντήρας» σταμάτησε το τραγούδι κι όλα τα παιδιά μαζι φώναζαν όσο πιο δυνατά μπορούσαν το «Καλαντήρα πέρασε, κι έκατσεν και λάλησε και πύργον εκονόμησε...».

Γυρίσαμε όλο το χωριό τραγουδώντας. Ξαναβρέθηκα σε μέρη γνώριμα και χιλιοπερπατημένα από τα παλιά. Είδα σπίτια νεόκτιστα, μεγάλα, νοικοκυρεμένα, που εξέπεμπαν πάστρα και νοικοκυροσύνη. Συνάντησα πρόσωπα γνωστά και άγνωστα, όλα όμως γελαστά και καλοσυνάτα κι όλα με ευχές στο στόμα, καμαρώνοντας την καινούργια γενιά του νησιού που περνούσε απ' την πόρτα τους.

Αργά το μεσημέρι επιστρέψαμε στο σχολείο, όπου τα παιδιά πρόσφεραν στους δασκάλους τα αυγά και τα κουλούρια κι ό,τι άλλο συγκεντρώθηκε από τη βόλτα. Κι οι δάσκαλοι πρόσφεραν το καθιερωμένο λουκουμάκι κι α-

πηύθυναν ευχές, αφού από εκείνη την ώρα άρχιζαν οι διακοπές του Πάσχα.

Γύρισα στο σπίτι κατάκοπος, όμως ξαναγεννημένος κι ενθουσιασμένος απ' όσα εκείνο το πρωί έζησα.

Το άλλο πρωί, με το χτύπημα της καμπάνας, έμπαινα στην Ποταμήτισσα κι αμέσως με πλημμύρισε η μυρωδιά από τις μυρτιές και τα μέρσινα, με τα οποία ήταν στρωμένη η εκκλησιά, ενώ στο βάθος του ναού λαμποκοπούσαν τα καντήλια κι άστραφταν τα μανάλια, γυαλισμένα από το μπράσσο, που τά 'χαν τρίψει από πριν οι ενορίτισσες.

Πήγα κατευθείαν στο αναλόγιο, όπως το συνήθιζα από τότε, και σε λίγο γέμισε η εκκλησιά από κόσμο κι ανάμεσά τους πρόσωπα γνωστά από τα παλιά, που τώρα ήταν πάλι εκεί, στην ίδια θέση τους. Έψαλλαν οι ψάλτες, όμως στ' αυτιά μου ερχόταν η φωνή του Σταλουδάκη και του Καμπανή, όπως έψαλλαν τότε με τη γλυκειά μελωδία τους το «Προ έξι ημερών του Πάσχα ήλθεν Ιησούς εις Βηθανίαν...».

Ίδια εικόνα και το βράδυ στο Νυμφίο, με το Σταλουδάκη ανεβασμένο σε διπλό σκαμνί, ν' ανεβαίνει κατά την ανιούσαν την οκτάφωνη μουσική κλίμακα, για ν' αποδώσει το «... αναβαίνω προς τον Πατέρα μου...».

Μέσα στην Ποταμήτισσα ξανάζησα το «Θείο Πάθος». Άκουσα το «Σήμερον μαύρος ουρανός, σήμερον μαύρη μέρα...» από τις γυναίκες που ξενύχτισαν τη Μεγάλη Πέμπτη στον Εσταυρωμένο. Παρακολούθησα την Αποκαθήλωση το απόγευμα της Μεγάλης Παρασκευής. Και συνόδεψα, με το **σκούλλο** στο χέρι, την περιφορά του Επιταφίου, που κι αυτή τη φορά ήταν στολισμένος με καμπανούλες και μπαλλίτσες κι άλλα στολίδια του Χριστουγεννιάτικου δένδρου, όπως τα έστελναν τότε για τον Επιτάφιο Νισυριές από την Αμερική.

Στο προαύλιο της Ποταμήτισσας παρακολούθησα την τελετή της Αναστάσεως, ανάμεσα σε... καταιγιστικά πυρά και εκκωφαντικούς κρότους, που δονούσαν την ατμόσφαιρα από τις αυτοσχέδιες **πόμπες**, που επεφταν μέσα κι έξω από την εκκλησία, αναγκάζοντας τους πιο φοβητσιαρήδες να φύγουν έντρομοι πριν τελειώσει η ακολουθία.

Θυμήθηκα τότε τον παπα-Μανώλη που, ακουμπισμένος στην Ωραία Πύλη, απολάμβανε περιχαρής τα συμβαίνοντα, διαμηνύοντας πως δεν θα κάμει Ανάσταση αν δεν πέσουν οι πόμπες.

Ανήμερα της Λαμπρής, συνοδεύοντας τη λιτάνευση του Λαβάρου της Αναστάσεως για να πάμε στον Εσπερινό της Αγάπης, μας έσπασαν τη μύτη οι μυρωδιές από τους **καπαμάδες**, καθώς οι νοικοκυρές ξεφούρνιζαν το **διούρι** για να ετοιμάσουν το λαμπριάτικο τραπέζι.

Αραιό ήταν το εκκλησίασμα στη δεύτερη Ανάσταση, αφού οι πόμπες που έπεφταν βροχή μέσα στην εκκλησία εμπόδιζαν τον κόσμο να πλησιάσει και στόχευαν να διακόψουν, κατά το έθιμο, την ακολουθία. Με γέμιζε

ευχαρίστηση όλη αυτή η εικόνα που με ξαναγύριζε πίσω, τότε που και πάλι τη ζούσα, αλλά σε ρόλο πρωταγωνιστή, στα όμορφα παιδικά χρόνια.

Ετοιμαζόμουν ν' απολαύσω την άλλη μέρα την πολεμική ατμόσφαιρα στο **Μανάλλι**, να ξαναζήσω τις ανεπανάληπτες ώρες στο πανηγύρι της **Αναγγελίστρας** και να συνοδέψω στα χωριά την εικόνα της Σπηλιανής, όταν το κουδούνισμα από το ξυπνητήρι με ειδοποιούσε πως ήταν η ώρα για να σηκωθώ και να φύγω για το αεροδρόμιο.

Αγανάκτησα, οργίστηκα κι είπα να πετάξω το ρολόϊ, γιατί μου 'κοψε στη μέση αυτό το τόσο όμορφο, το τόσο γλυκό ονειροπόλημα. Όμως με καθησύχασε η σκέψη, πως όλα όσα ονειρεύτηκα κι όσα δεν πρόκαμα, θα μου δινόταν η ευκαιρία να τα ζήσω στην πραγματικότητα, περνώντας εφέτος το Πάσχα στη Νίσυρο.

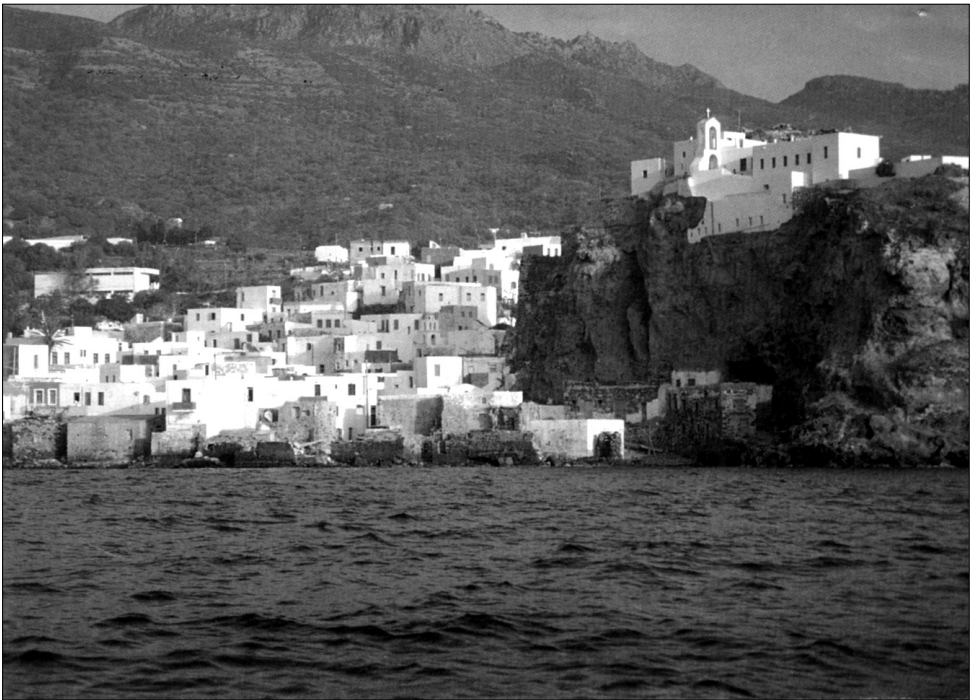

Ε΄

Η Παναγιά η Σπηλιανή

Το Μοναστήρι της Σπηλιανής φάρος τηλαυγής στη ζωή των Νισυρίων

Από την άκρη του κόσμου, «εκ των περάτων της γης και των εν θαλάσση μακράν» έρχονται στη γενέτειρά τους, το Δεκαπενταύγουστο, οι ξενιτεμένοι Νισύριοι για ν' ανάψουν ένα κερί στην Παναγιά τη Σπηλιανή, να πάρουν μέρος στο πανηγύρι της και να εκδηλώσουν προς τη Μεγαλόχαρη τη βαθειά πίστη, το σεβασμό και την ευλάβειά τους, που «εξ απαλών ονύχων», από τη βρεφική τους ηλικία, παρέλαβαν ως ιερή παρακαταθήκη από τους γονείς τους.

Ανέκαθεν οι Νισύριοι τίμησαν και λάτρευσαν την Παναγία., όπως μαρτυρούν οι περικαλλείς ναοί και τα πάμπολλα, διάσπαρτα στο νησί, εξωκλήσια, αφιερωμένα με διάφορα προσωνύμια στο όνομά της, όπως η Σπηλιανή και η Ποταμήτισσα στο Μανδράκι, η Κυρά και το Γενέσιο στον Εμπορειό, τα Εισόδια στα Νικιά. Κι ακόμα η Διαβατινή, η Θεοτόκος, η Ευαγγελίστρια, η Θεοσκεπάστη, η Καθολική, η Θερμανή, η Ζωοδόχος Πηγή, η Βλαχέρνα, η Ελεούσα, η Λησιτριώτισσα κ.ά.

Την ίδια αυτή πίστη συναντούμε μέχρι σήμερα, καθώς ακούμε την κάθε Νισυριά να καλεί αυθόρμητα «έλα Παναγιά μου» σε στιγμές τρόμου και αγωνίας. Με την ευχή «Η Παναγιά μπρος σου» θα κατευοδώσει η ίδια τον άνθρωπό της, ενώ μέσα από την καρδιά της θα της εκφράσει την ευγνωμοσύνη της με το «μεγάλη η χάρη σου, Παναγιά μου» ή «ω Παναγιά μου, βασίλισσά μου».

Με το όνομα της Παναγιάς θα συνδέσει τα πρώτα ακούσματα του παιδιού της, καθώς αυτό παρακολουθεί από την κούνια του το νανούρισμά της:

*Ο ύπνος τρέφει τα μωρά κι η γεια τα μεγαλώνει
κι η Παναγιά η Σπηλιανή τα καλοξημερώνει.
Κοιμήσου μέσ' στην κούνια σου, κοιμήσου, ξεκουράσου
κι η Παναγιά η Σπηλιανή θα βρίσκεται κοντά σου.*

Κι όταν λίγο αργότερα θα το χορεύει στα γονατά της, πάλι την Παναγιά θα επικαλείται τραγουδώντας:

*Παναγιά μου δώστου χρόνια, σαν της λεμονιάς τα κλώνια
Παναγιά μου βλέπε μού το και μεγάλο δώσε μού το.*

Εξάλλου, από τη στιγμή που θα γεννηθεί το παιδί, είναι ειλημμένη, εκ παραδόσεως, η απόφαση να δεχθεί το βάπτισμα στην κολυμβήθρα του μοναστηριού της Σπηλιανής, ιδιαίτερα για τους κατοίκους του Μανδρακίου. Ενώ ευχή και λαχτάρα της κάθε μάνας είναι να οδηγήσει την κόρη της νυφούλα στη Σπηλιανή και να τραγουδήσει με το **ασκέρι** που την ακολουθεί:

*Ω Παναγιά μου Σπηλιανή, κατέβα απ' το θρονί σου
στ' αντρούγνο που γίνεται να δώσεις την ευχή σου.*

Μα και το κάθε παιδί δένεται από μικρό στενά με το μοναστήρι της Σπηλιανής, το οποίο κατέχει δεσπόζουσα θέση ανάμεσα στις πρώτες παιδικές παραστάσεις του καθώς, στρέφοντας κάθε φορά το βλέμμα προς τα επάνω, αυτό αντικρύζει κάτασπρο, σαν φωτιστέφανο, στην κορυφή του Οξού. Κι αυτή η εικόνα αποτυπώνεται βαθιά στην ψυχή του και διατηρείται ζωνρή και αναλλοίωτη, καλλιερμώντας του μια δυνατή έλξη και μια αίσθηση εμπιστοσύνης και σιγουριάς.

Κι αργότερα, σαν θα έρθει η ώρα, μεγάλος πια, ν' ακολουθήσει τη μοίρα του κάθε νησιώτη, αισθάνεται την ανάγκη, πριν πάρει το δρόμο για την

ξενιτιά, ν' ανεβεί στο μοναστήρι και να ζητήσει την προστασία της Σπηλιανής, εκεί στα ξένα που θα βρεθεί. Κι όταν το πλοίο θα ξεμακραίνει απ' το νησί, εκείνος στο κατάστρωμα σφίγγει την καρδιά του, έχοντας καρφωμένα τα υγρά μάτια του στο βράχο του μοναστηριού, τελευταίο σημείο οπτικής επαφής με το νησί του,, που μένει πίσω και χάνεται.

Όπου κι αν βρεθεί μετά, το μοναστήρι της Σπηλιανής θ' αποτελεί γι' αυτόν πηγή ελπίδας και θάρρους. Θ' αποτελεί το φάρο που θα φωτίζει και θα κατευθύνει τα βήματά του και θα κρατεί τη σκέψη του στραμμένη πάντα προς το νησί του υποδαυλιζοντάς του τη νοσταλγία για την επιστροφή.

Ένας λοιπόν δυνατός συναισθηματικός κρίκος συνδέει τον κάθε Νισύριο με το μοναστήρι της Παναγίας της Σπηλιανής. Αυτόν τον ανεκτίμητο πνευματικό θησαυρό, το πολύτιμο ιστορικο-θρησκευτικό κειμήλιο που στολίζει το νησί μας.

Κι αυτός ο κρίκος σφυρηλατείται και ενισχύεται, καθώς από την παιδική τους ηλικία όλα τα Νισυρόπουλα μετέχουν ενεργά στα δρώμενα του πανηγυριού το Δεκαπενταύγουστο, διατηρώντας μάλιστα έντονες τις αναμνήσεις εκείνων των ημερών, τότε που το πανηγύρι ερχόταν για ν' αλλάξει τους ρυθμούς της ζωής στο νησί, για να δώσει ζωντάνια, να δημιουργήσει κίνηση με την παρουσία επισκεπτών και προσκυνητών.

Ανεξίτηλες διατηρούνται οι εικόνες με τα πλευόμενα, κάθε χρόνο «του Χριστού», φορτωμένα με **νιαμερίτισες**⁽⁷⁵⁾, να παραπλέουν το μοναστήρι για να εκδηλώσουν με παρατεταμένους συριγμούς την ευσέβειά τους και με τις καμπάνες να τους καλωσορίζουν με πανηγυρικές κωδωνοκρουσίες.

Ποιος δε θυμάται τις νιαμερίτισες από τα γύρω νησιά ν' ανηφορίζουν τις σκάλες της Μονής για να εγκατασταθούν στα κελιά τους και να επιτελέσουν το τάμα τους; Κι ήταν όλες φορτωμένες με **πλιζίνες**⁽⁷⁶⁾, **φροκαλιές**⁽⁷⁷⁾, γλάστρες με πυκνόφυλλα βασιλικά και με κανάτια, από τα **τσουκαλαριά** της Καρδάμενας, όλα προσφορές προς το μοναστήρι.

Η παρουσία τους προσέδιδε πάντα ξεχωριστή νότα στις πατροπαράδοτες εκδηλώσεις του πανηγυριού, καθώς γονατιστές πρωί και βράδυ μπρος στην Εικόνα της Παναγίας, πραγματοποιούσαν τριακόσιες κάθε φορά μετάνοιες, μετρημένες με το κομποσχοίνι.

Ολοζώντανες παραμένουν και οι μνήμες από τον κόσμο που πλημμύριζε κάθε βράδυ το εκκλησάκι της Μονής, για να παρακολουθήσει την Πα-

75. Προσκυνητρίες από τα γύρω νησιά, που εγκαθίστανται στο μοναστήρι επί 9 μέρες από τις 6 ως τις 15 Αυγούστου και προσεύχονται πρωί και βράδυ μπρος στην Εικόνα της Παναγίας.

76. Τα καρπούζια.

77. Οι σκούπες.

ράκλση μέσα σε ατμόσφαιρα μυσταγωγίας και κατάνυξης και ν' ακούσει το τοπικό άσμα προς τον Άγγελο «Καλό 'ναι τ' Άγιος ο Θεός...».

Ποιος μπορεί να μη θυμηθεί τις εκατοντάδες, τις χιλιάδες των προσκυνητών από τα γύρω νησιά, που άλλοι γονατιστοί, άλλοι υποβασταζόμενοι κι άλλοι αγκομαχώντας ανέβαιναν τις σκάλες της Μονής για ν' αποθέσουν, μπρος στην κατάφορτη από τάματα κι αφιερώματα Εικόνα της Μεγαλόχαρης, καημούς και δάκρυα, δεήσεις και ικεσίες, ελπίδες και προσδοκίες και να πάρουν παρηγοριά και ανακούφιση από την Ελέους Πηγή;. Κι όλος αυτός ο κόσμος παρακάθιζε, την παραμονή κι ανήμερα, στο τραπέζι του πανηγυριού, για να δεχτεί τις περιποιήσεις των ντόπιων, μικρών και μεγάλων, που φορώντας τις **μπροστέλλες**⁽⁷⁸⁾ και τα πολύχρωμα μαντήλια που τους χάριζαν οι Νισύριοι της Αμερικής φρόντιζαν να εξυπηρετήσουν τους προσκυνητές- επισκέπτες μας.

Το πανηγύρι τελείωνε πάντα με το παραδοσιακό γλέντι και με την «κούππα» να εναλλάσσεται, σε συνεχή ροή, από χέρι σε χέρι, και να δέχεται ολοένα τον οβολό των... καβαλιέρων. Και στο τέλος ανακοινώνονταν οι προσφορές προς το μοναστήρι, σε είδος ή σε χρήμα, από τους ντόπιους αλλά και από τους ξενιτεμένους μας, που αδυνατώντας να παρευρεθούν, θεωρούσαν χρέος τους να εκφράσουν την ευλάβειά τους, αποστέλλοντας το «κατά δύναμιν».

Ίδιες και απαράλλαχτες συνεχίζονται μέχρι σήμερα όλες αυτές οι εκδηλώσεις, που εντυπωσιάζουν και ικανοποιούν ντόπιους και επισκέπτες. Ιδιαίτερα όμως φέρνουν στη μνήμη των παλαιότερων και πιο πολύ των ξενιτεμένων μας τις εντυπώσεις των παιδικών τους χρόνων, που τις αποτύπωναν πιο έντονες και πιο ζωηρές. Και το ίδιο έντονες τις διατηρούν στην ψυχή τους, έτσι τις ονειρεύονται και με την ανάμνησή τους περνούν τις ώρες τους στα ξένα όπου βρίσκονται και μάλιστα τις ημέρες αυτές τις γιορτινές, επαναλαμβάνοντας ενδόμυχα:

*Ω Παναγιά μου Σπηλιανή, της Νίσυρος καμάρι
αξιώσέ μας νάρθομε στην Άγια σου τη Χάρη.*

*Ω Παναγιά μου Σπηλιανή δέξου την προσευχή μας
κι αξιώσέ μας νάρθομεν εφέτος στο νησί μας.*

78. Ποδιές.

Η κοινωνική προσφορά της Μονής της Σπηλιανής

Πολλά ελέχθηκαν και ακούστηκαν μέχρι τώρα για το Μοναστήρι της Παναγιάς της Σπηλιανής. Όμως υπάρχουν πολλά ακόμα στοιχεία ενδιαφέροντα που δεν φωτίστηκαν, όσο τουλάχιστον θα έπρεπε. Κι ανάμεσά τους, θέση πρωτεύουσα και διακεκριμένη κατέχει η κοινωνική και ανθρωπιστική προσφορά της Μονής προς τον καθένα που έχει φτάσει κατά καιρούς ικέτης στα σκαλοπάτια της. Ακόμα και σε εποχές οικονομικά δύσκολες, σε εποχές που λόγω έκρυθμων καταστάσεων με δυσκολία κάλυπτε και τις λειτουργικές της ακόμα δαπάνες, και τότε οι πόρτες της ήταν ανοικτές για τον άρρωστο, για τον φτωχό οικογενειάρχη, για τον άπορο μαθητή, για τον κάθε «αναγκαιωμένο», που η ανάγκη τον οδηγούσε ως εκεί, με τη βεβαιότητα πως το αίτημά του θα ικανοποιηθεί. Μα και σε γενικότερες ανάγκες, πέρα από τα μεμονωμένα προσωπικά αιτήματα, η Μονή ερχόταν πάντοτε αρωγός.

Δεν είναι βέβαια δυνατό να παραθέσουμε λεπτομέρειες και να εκθέσουμε καταστάσεις. Όμως, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη συνδρομή και το ενδιαφέρον της Μονής για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων, καλύπτοντας τις αναγκαίες δαπάνες για τη μισθοδοσία καθηγητών και δασκάλων, για τη λειτουργία νυχτερινού σχολείου στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, για την ενίσχυση του ταμείου της σχολικής εφορίας κλπ., ενώ ουσιαστική ήταν η συμμετοχή της στις δαπάνες για τη λειτουργία των μαθητικών συσσιτίων. Όπως, εξ ίσου σημαντική ήταν η οικονομική συνδρομή της και προς τον Λιμενικό Σύλλογο «Άγιος Σάββας», στην προσπάθειά του να συγκεντρώσει το απαιτούμενο ποσό για την κατασκευή του λιμανιού.

Εξ άλλου, από τα κτήματα της Μονής, που της πρόσφερε η πίστη και η ευλάβεια του κόσμου, αρκετά έχουν παραχωρηθεί για να ικανοποιηθούν ανάγκες του ίδιου αυτού κόσμου.

Έτσι, σε οικόπεδο της Μονής κτίστηκε το σημερινό Δημορχιακό Κατάστημα, σε δικό της κτήμα κτίστηκε το Αγροτικό Ιατρείο και στη συνέχεια ο Δημοτικός παιδικός σταθμός και τελευταία το κτήριο που θα στεγάσει το υπό ίδρυση γηροκομείο του νησιού. Στον «Αϊ-Γιάννη» της Παναγιάς δημιουργήθηκαν δεξαμενές ύδρευσης του Μανδρακιού, ενώ άλλο κτήριο της στην «Αγία Τριάδα» παραχωρήθηκε για την ανέγερση του Αρχαιολογικού Μουσείου, όμως ο χώρος δεν χρησιμοποιήθηκε γιατί χαρακτηρίστηκε ακατάλληλος. Και σήμερα ακόμα προγραμματίζεται η ανέγερση νέου ιατρείου και σφαγείων σε δύο οικοπεδικές εκτάσεις, που παραχώρησε πρόσφατα η Μονή στο Δήμο Νισύρου.

Όταν κάποτε τα οικονομικά της βελτιώθηκαν και οι συνθήκες το επέ-

Τα στελέχη και οι τρόφιμοι του Οικοτροφείου.

τρεψαν, η Μονή προχώρησε σε γενναιότερες αποφάσεις. Ήταν τότε στα μεταπολεμικά χρόνια, που οι μαθητές αποφοιτούσαν από το Γυμνάσιο με όνειρα, με ελπίδες, με προσδοκίες, και όμως για πολλούς έμεναν απραγματοποίητα λόγω περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων, σε εποχή που δεν είχε ακόμη καθιερωθεί η δωρεάν παιδεία.

Με απόφαση του τότε ηγουμένου Αρχιμ. Αλέξανδρου Γεωργιάδη (του Παπαλέξανδρου) και έγκριση του Μητροπολίτου Ρόδου Σπυρίδωνος, χορήγησε η Μονή, κατά το έτος 1951-52, δύο υποτροφίες για φοίτηση στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών ισάριθμων μαθητών, ο ένας από τους οποίους ήταν αυτός που τώρα γράφει αυτές τις γραμμές.

Η απόφαση αυτή προκάλεσε τα ευμενή σχόλια του κοινού, πρώτα-πρώτα γιατί η Μονή για άλλη μια φορά ερχόταν αρωγός στην προσπάθεια νέων ανθρώπων, αλλά και γιατί εδημιουργείτο ένα καλό προηγούμενο για τα επόμενα χρόνια.

Έτσι όλα ξεκίνησαν με καλούς ωιωνούς, όμως στο τέλος του πρώτου χρόνου — κι αξίζει να σημειωθεί αυτό — ήρθε η απόφαση του Μητροπολίτου, που έβαλε ως προϋπόθεση, για να συνεχιστεί η υποτροφία, την χειροτονία των υποτρόφων σε Διακόνους και μάλιστα μέσα στην περίοδο των θερινών διακοπών και σε ηλικία μόλις 19 ετών. Αμετάπειστος

στην απόφασή του ο αείμνηστος Μητροπολίτης Σπυρίδων, έθεσε το δίλημμα: ή χειροτονία τώρα, ή διακοπή της υποτροφίας. Και φυσικά συνέβη το δεύτερο.

Μια άλλη μεγάλη – ίσως από τις πιο μεγάλες – προσφορά της Μονής είναι η ίδρυση του Μαθητικού Οικοτροφείου στα 1970. Ήταν τότε μειωμένος ο αριθμός των μαθητών και ορατός ο κίνδυνος οριστικής διακοπής της λειτουργίας του Γυμνασίου Νισύρου.

Η προοπτική αυτή, όπως ήταν φυσικό, έβαλε σε σκέψη τους γονείς αλλά και όλους τους κατοίκους του νησιού, που έβλεπαν να παρεμβάλλονται σοβαρά εμπόδια στη μόρφωση των παιδιών τους. Γι' αυτό, μετά από πολλές και σοβαρές συσκέψεις και συνεννοήσεις και με τους Νισυριακούς συλλόγους της διασποράς, βρέθηκε η λύση: Να ιδρυθεί, με φροντίδα και δαπάνη της Μονής, Μαθητικό Οικοτροφείο, το οποίο θα δεχθεί μαθητές από τα γύρω γειτονικά νησιά στα οποία δεν λειτουργεί Γυμνάσιο, ώστε να εξασφαλιστεί ο απαιτούμενος αριθμός για τη λειτουργία του Γυμνασίου Νισύρου.

Η σχετική πρόταση καλύφθηκε με απόφαση της Μοναστηριακής Επιτροπής που την αποτελούσαν: Ο ηγούμενος Αρχιμ. Ιγνάτιος Κόβερ ως Πρόεδρος, ο ιερέας Νικ. Χατζόγλου ως Αντιπρόεδρος, ο Γυμνασιάρχης Εμμ. Φραντζής ως Γραμματέας, ο Κων. Γενάς ως Ταμίας και μέλος ο Χαροτοφ. Πάχος. Και με την απόφαση 908/19-5-1969 της Μητροπόλεως δόθηκε η σχετική έγκριση. Έτσι, από τον Οκτώβριο του επόμενου χρόνου 1970 η λειτουργία του Οικοτροφείου είχε γίνει πραγματικότητα, με τη φιλοξενία 30 μαθητών προερχομένων: 16 από Κέφαλο, 9 από Καρδάμενα, 2 από Τήλο και από ένας από τα άλλα τρία χωριά του νησιού μας. Η ίδια δύναμη και τον επόμενο χρόνο με προσέλευση μαθητών και από την Αστυπάλαια.

Για την εποπτεία και τη διαχείριση του Οικοτροφείου συγκροτήθηκε Διοικ. Συμβούλιο αποτελούμενο από τους: Πρόεδρο τον Αρχιμ. Ιγνάτιο Κόβερ, Αντιπρόεδρο τον έμπορο Ιωάννη Κορωναίο, Γραμματέα τον δάσκαλο Απόστ. Μαστρογιάννη, Ταμιά τον Αμερικανό συνταξιούχο Νικ. Καλογήρου και μέλος τον τεχνίτη κτίστη Ηλία Λεντή. Η ίδρυση και λειτουργία του Οικοτροφείου χαιρετίστηκε με ικανοποίηση από τους απανταχού Νισυρίους, οι οποίοι έσπευσαν από την αρχή να το ενισχύσουν με τις προσφορές τους. Και είναι χαρακτηριστικό ότι στο ποσό των 106.000 δρχ. που έφτασαν τα έξοδα κατά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας, μόνο 15.000 χρειάστηκε να προσφέρει η Μονή. Τα υπόλοιπα καλύφθηκαν από το Δήμο, τη ΛΑΒΑ, την ΑΤΕ και από τις προσφορές των Νισυριακών Συλλόγων. Η λειτουργία του Οικοτροφείου συνεχίστηκε, εξυπηρετώντας διπλό στόχο: Τη διευκόλυνση της φοίτησης παιδιών από τα γύρω νησιά και την εξασφάλιση του απαιτούμενου αριθμού μαθητών για τη λειτουργία του Γυμνασίου Νισύρου.

Σημαντική λοιπόν και πολύπλευρη η κοινωνική προσφορά της Μονής, η οποία δίνει πάντα το «παρών» κάθε φορά που θα το απαιτήσουν οι περιστάσεις.

Παραπλέοντας τη Νίσυρο την ώρα που η καμπάνα κτυπούσε για την Παράκληση

13 Αυγούστου 197... Προπαραμονή της Παναγιάς. Κι ο κόσμος στη Νίσυρο ανεβοκατέβαινε τις σκάλες της Σπηλιανής, για να παρακολουθήσει την τελευταία παράκληση, μέσα στη γνωστή ατμόσφαιρα μυσταγωγίας και κατάνυξης, να γονατίσει μπρος στην εικόνα της «Πηγής του ελέους και των οικτιρμών», για μια εξομολόγηση ελπίδας, εμπιστοσύνης και δύναμης, να ακούσει, για τελευταία κι εφέτος φορά, το «Καλό 'ναιν τ' Άγιος ο Θεός»...» από τις νιαμερίτισσες, γονατιστές και μετρώντας με το κομποσκοίνι η καθεμιά τις μετάνοιες της και φεύγοντας να «κεραστεί» στη σάλα της Μονής, όπως το έχει επιβάλει η παράδοση.

Είναι οι εικόνες που βασανίζουν, κάθε χρόνο τέτοιες μέρες, τη σκέψη του κάθε ξενιτεμένου Νισύριου, όπου κι αν βρίσκεται. Και νιώθει πραγματικά ευτυχής όποιος μπορέσει και τις ξαναζήσει από κοντά, ενώ όποιος δεν τα καταφέρει, περιορίζεται στις νοσταλγικές αναμνήσεις του και περιμένει ως «του χρόνου».

Το να ταξιδεύεις όμως το βράδυ αυτό λίγα μόλις μέτρα μακριά από τη Νίσυρο, να ακούς την καμπάνα της Σπηλιανής, να βλέπεις εμπρός σου το μοναστήρι σημαιοστόλιστο και πανέτοιμο για τη μεγάλη μέρα του πανηγυριού, να βλέπεις τον κόσμο να κυκλοφορεί και να σε χαιρετά, όταν μάλιστα ανάμεσα σ' αυτό τον κόσμο βρίσκονται οι γονείς σου, τ' αδέρφια σου, οι φίλοι σου, οι συμπατριώτες σου, πρόσωπα τόσο αγαπημένα, το να αισθάνεσαι πλάι σου το νησί που γεννήθηκες, που μεγάλωσες, που τόσο αγάπησες, που τόσες και τόσες αναμνήσεις σε συνδέουν μ' αυτό, αλλά τώρα να μην μπορείς να το αγγίξεις, τότε αυτό που θα νιώσεις είναι κάτι που ούτε λέγεται, ούτε περιγράφεται, ούτε μπορεί να το νιώσει άλλος, αν δεν το ζήσει κι ο ίδιος.

Με το αρματαγωγό του Στόλου μας ΙΚΑΡΙΑ, στο οποίο επέβαινα ως Υποδιοικητής της Σχολής Δοκίμων Υπαξιωματικών του Π.Ν., που εκτελούσαν με το πλοίο αυτό το θερινό εκπαιδευτικό τους ταξίδι, καταπλεύσαμε στο λιμάνι της Ρόδου λίγο μετά τις 10 Αυγούστου. Η προοπτική ήταν να παραμείνει το καράβι εκεί ως το δεκαπενταύγουστο, γι' αυτό και είχα προγραμματίσει να πάρω μέρος σε μονοήμερη εκδρομή στη Νίσυρο ανήμερα της Παναγιάς, απόφαση που μ' έκανε να χαίρομαι σαν μωρό παιδί. Αλλά και οι λοιποί συνάδελφοι έκαναν σχέδια για τη μεγάλη ζωή που θα περνούσαν τις λίγες αυτές μέρες στη Ρόδο, που έσφυζε τότε από τουρισμό, και που οι Σουηδέζες που κυκλοφορούσαν τότε στο νησί, μπορούσαν να βάλουν σε πειρασμό «ακόμα και καλόγερο».

Όμως άλλα η Υπηρεσία εκέλευσε. Γύρω στο μεσημέρι της προπαραμο-

νής της Παναγίας, στις 13 του Αυγούστου, ήρθε το σήμα που διέτασσε το ΙΚΑΡΙΑ «άμα λήψει...» να αποπλεύσει με προορισμό την Πάρο, για να μεττάσχει στις εκδηλώσεις του εορτασμού της Εκατονταπυλιανής. Τέτοιου είδους «έκτακτα» στο Πολεμικό Ναυτικό είναι συνηθισμένα και πάντα αναμενόμενα, γι' αυτό και το σήμα καθόλου δεν ξάφνιασε, απλά ματαιώσε όλα τα σχέδια και τους προγραμματισμούς μας.

Το ΙΚΑΡΙΑ απέπλευσε τις πρώτες μεταμεσημβρινές ώρες κι επειδή στην πορεία μας βρισκόταν η Νίσυρος, ζήτησα από τον Κυβερνήτη να πλεύσουμε βόρεια του νησιού, μιλώντας του για το πανηγύρι και για τους καθιερωμένους χαιρετιστήριους συριγμούς των πλοίων, που τις μέρες αυτές περνούν κάτω από το μοναστήρι της Σπηλιανής. Κι εκείνος – καλή του ώρα – προθυμότατα χάραξε πορεία ανάμεσα σε Νίσυρο και Γυαλί και σε λίγες ώρες αφήναμε στ' αριστερά μας τον Απέρατο, τα Κορακίσκια, τις Λιές, το Κατσούνι, όλα μέρη γνωστά, που το ένα έφενγε πίσω από τ' άλλο καθώς το καράβι μας παρέπλεε τη Νίσυρο με «ημιταχύς» τις μηχανές.

Παρακάμψαμε τους Πάλους και τότε ήρθαν τα... δύσκολα. Καθισμένος στη γέφυρα έβλεπα απέναντί μου, σαν σε ταινία κινηματογράφου, τα Λουτρά, το Μίρα-Μάρε, το λιμάνι, την Καράβα, στο βάθος το Παλιόκαστρο, όλα μέρη πασίγνωστα και χιλιοπερπατημένα, που λες και τα 'βλεπα τώρα για πρώτη φορά. Φούντωσε μέσα μου η νοσταλγία κι ένα ακαθόριστο συναίσθημα πλημμύρισε την ψυχή μου, καθώς έβλεπα τον κόσμο από τα μπαλκόνια, τα παράθυρα, από τις παραλίες να χαιρετά το «πολεμικό» που έπλεε αργά και όσο πιο κοντά μπορούσε.

Και ξαφνικά, καθώς στρίψαμε από τον Αϊ-Σάββα, πρόβαλε μπροστά μας το μοναστήρι της Σπηλιανής. Αυτός ο Φάρος ο κατάλευκος, ο μεγάλοπρεπος, ο λαμπερός, που ακτινοβολούσε θαρρείς σαν φωτοστέφανο στην κορυφή του Οξού. Ήταν η ώρα της Παράκλησης και το μικρό εκκλησάκι του μοναστηριού ξεχώριζε κατάφωτο μέσα στην κουφάλα του Οξού, ενώ ο κό-

σμος που ανέβαινε σταμάτησε για να δει και να θαυμάσει το θεόρατο «πολεμικό», αφού σπάνια περνούσαν τέτοια καράβια από την περιοχή.

Μέχρι εδώ είχα το κουράγιο να ξεναγώ τους συναδέλφους, που όλοι τους ζητούσαν ν' ακούσουν κάτι περισσότερο, κάτι ακόμα πιο ενδιαφέρον για το νησί μου. Τώρα, στη θέα του βράχου της Σπηλιανής, μου ήταν αδύνατο να συνεχίσω, αφού η συναισθηματική φόρτιση είχε φτάσει στο αποκορύφωμά της και τα μάτια άρχισαν να υγραίνονται και να θαμπώνουν.

Την ώρα που όλο το πλήρωμα από τα καταστρώματα του πλοίου θαύμαζε κι απαθανάτιζε το ιερό αυτό μνημείο, η δική μου σκέψη, ασυγκράτητη και ανεξέλεγκτη, έκαμε ένα ταξίδι πίσω στα παλιά. Κι εκεί συνάντησα τον εαυτό μου τέτοιες μέρες να παίζει ρόλο πρωταγωνιστικό στην προετοιμασία του πανηγυριού. Πόσες φορές δεν ανεβοκατέβηκα, από τα πρώτα κιόλας μαθητικά μου χρόνια, τις σκάλες της Παναγίας για διάφορα θελήματα! Πόσες φορές σαν «παιδί του Ιερού» δεν κτύπησα τις καμπάνες, δεν άναψα τα καντήλια, δεν καθάρισα τα ιερά σκεύη, δεν έσβησα τα κεριά, δεν συνόδεψα την Εικόνα στη λιτάνευσή της!

Και αργότερα, μεγάλος πιά, μέχρι και τώρα, πάντα παρών στο ψαλτήρι, τόσο στις Παρακλήσεις όσο και στις πανηγυρικές ακολουθίες του δεκαπενταύγουστου. Πόσες, αλήθεια, αναμνήσεις με συνέδεαν με όλα όσα έβλεπα την ώρα εκείνη μπροστά μου! Και τώρα που βρίσκομαι λίγα μόλις μέτρα μακριά, πόσο θα ήθελα να ξαναβέβω στο μοναστήρι, να ξαναπάρω μέρος στο πανηγύρι του, να ξαναπατήσω τ' αγιασμένα χώματα του νησιού μου, να ξαναβρεθώ ανάμεσα σε πρόσωπα τόσο αγαπημένα.

Ήταν ένα πολύ γλυκό ονειροπόλημα, από το οποίο με διέκοψαν απότομα οι χαιρετιστήριοι συριγμοί του πλοίου, που την ώρα εκείνη έπλεε απέναντι ακριβώς από το μοναστήρι. Κι αμέσως μετά ήρθε η απάντηση, με παρατεταμένα κτυπήματα της καμπάνας, της ίδιας αυτής καμπάνας που αμέτρητες φορές, στα παιδικά μου χρόνια, είχα κτυπήσει κι εγώ σε παρόμοιες περιπτώσεις. Και τώρα τι δεν θα 'δινά για να 'χα την τύχη αυτού του παιδιού, που πήρε τη θέση που τότε είχα εγώ!

Το καράβι άρχισε να απομακρύνεται, καθώς το σούρουπο απλωνόταν μελαγχολικό ολόγυρα. Κι εγώ, με το βλέμμα καρφωμένο στα φώτα της Σπηλιανής, προσπαθούσα να κρατήσω όσο μπορούσα περισσότερη οπτική επαφή με τη Νίσυρο, καθώς το ΙΚΑΡΙΑ χανόταν στον ορίζοντα.

Προσπάθησα πολύ να ηρεμήσω εκείνο το βράδυ, όμως δεν ήταν εύκολο. Ξενύχτησα με συντροφιά χίλιες δυο αναμνήσεις και αυγουσιάτικα βιώματα, έχοντας πάντα μπροστά μου την εικόνα του μοναστηριού της Σπηλιανής, όπως πριν λίγο την έζησα.

Στ΄

Από τη ζωή στους μαχαλάδες

Η παλιά μας γειτονιά

Πολλές όμορφες και πυκνοκατοικημένες γειτονιές είχε **τότε** η Νίσυρος. Και με γείτονες που ήταν μεταξύ τους δεμένοι με αγάπη, που ζούσαν με ομόνοια, με ενδιαφέρον και φροντίδα, αλλά και αλληλοβοήθεια ο ένας για τον άλλο. Μια μεγάλη οικογένεια αποτελούσε η κάθε γειτονιά και τα προβλήματα του ενός, οι χαρές και οι λύπες του άλλου, ήταν κοινά για όλους. Οι γειτόνισσες μπαινόβγαιναν με θάρρος και οικειότητα, η μια από σπίτι της άλλης, για να ρωτήσει τι θα μαγειρέψει, για να κουβεντιάσουν σαν αδελφές τα προβλήματά τους και τα νέα της γειτονιάς, για να βοηθήσουν η μια την άλλη. Στις βαριές δουλειές του σπιτιού, στα **χοιροσφάγια**, στο **λιοτρίδι**, στα **ψιλοκούλουρα** τη Μεγαλοβδομάδα, θεωρούσαν υποχρέωσή τους να πέσουν **με τα μούτρα** στη δουλειά για να προσφέρουν τη βοήθειά τους. **Κι αν** υπήρχε μωρό στη γειτονιά αναλάμβαναν οι **κόρες** την επίβλεψή του, ωστόσο **νετθάρει** τις δουλειές της η μάνα του.

Τα χειμωνιάτικα βράδια, τα περνούσαν στο σπίτι τότε του ενός και πότε του άλλου, για να **ποσπερίσουν** εκεί, γύρω από το μαγκάλι με τα κάρβουνα. Κι ήταν αυτή η ώρα η πιο ευχάριστη για τα παιδιά, που καθισμένα γύρω από τη γιαγιά άκουαν από το στόμα της ατέλειωτα παραμύθια. Ήταν η μοναδική ψυχαγωγία τους, αφού και το ραδιόφωνο και η τηλεόραση ήταν τότε άγνωστα.

Την ίδια ώρα τα καφενεία της γειτονιάς ήταν ασφυκτικά γεμάτα, φυσικά μόνο από τους άνδρες, για τους οποίους αποτελούσαν το κέντρα ψυχαγωγίας και πληροφόρησης. Εκεί, στον Παραμπούτθη, στον γερο-Καμπανή, στον Άμαλλου στον Ποταμό, μαζεύονταν οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι από το Λαγκάδι και τον Τρούλλο. Στου Ζαχαριά, στου Καμπούρη και στου Γιάννη του Περούλλη στον Αη-Σάββα οι θαλασσινοί. Στο Καζίνο και στην Ηλικιωμένη οι καταστηματάρχες της περιοχής και οι κάτοικοι των γύρω σπιτιών. Εκεί κουβέντιαζαν για τα προβλήματά τους, για τις δουλειές τους, τα νέα από την επικαιρότητα κι εκεί περνούσαν την ώρα τους με την **πάστρα**, με τις **κούππες** και με την **πρέφα**.

Καθισμένες στο κατώφλι της πόρτας, στις σκάλες των σπιτιών τους ή στο πεζούλι της γειτονιάς, περνούσαν τις ώρες τους οι γειτόνισσες στα καλοκαιρινά απόβραδα, μέσα σ' ένα ατέλειωτο κουβεντολόι. Συνήθως δεν έλειπε και το κουτσομπολιό, πάντα όμως αθώο και άκακο, όπως το θεωρούσαν, έστω κι αν... Ξεπουπούλιαζαν όποιον έπιαναν στο στόμα τους.

Όλα τα σπίτια μοσχομύριζαν ασβέστη κι οι νοικοκυρές **ελιμενταίρου-ντο**⁽⁷⁹⁾, ποιανής η σκάλα ή το μπαλκόνι θα ήταν στολισμένο με τους πιο όμορφους **σκρίνους**, με τα πιο φουντωμένα βασιλικά, με τις μυρωδάτες και πολύχρωμες **μεστοκορφιές**⁽⁸⁰⁾, **σκουλαρίκια**, **ωραίο φύλλο**... Ενώ τα τζάμια, στις πόρτες και στα παράθυρα ήταν πάντα στολισμένα με χειροποίητα αριστουργήματα, προϊόντα του ελεύθερου χρόνου τους.

Όταν περνούσαν από τη γειτονιά ιερές πομπές με θεία σύμβολα – Ο Επιτάφιος, η Εικόνα της Παναγίας, η Ανάσταση – σ' όλα τα παράθυρα άναβαν τα κεριά, ενώ οι νοικοκυρές στις σκάλες έρραιναν με ανθόνερο κι άφηναν από το θυμιατό τους το μοσχομυρισμένο θυμιάμα να μεταφέρει τις ευχές και τις δεήσεις τους προς τον Ουρανό.

Τυχερή η γειτονιά που υπήρχε εκκλησία στην πειοχή της. Το θεωρούσαν τιμή αλλά και υποχρέωσή τους οι γειτόνισσες να το διατηρούν πεντακάθαρο και φρεσκοασβεστωμένο, με τα καντήλια ν' αστράφτουν από πάστρα

79. Συναγωνίζονταν.

80. Τα γαρύφαλλα.

και τα μπρούτζινα μανουάλια να λαμποκοπούν από το καθημερινό τρίψιμο. Χαιρόσουν να μπαίνεις στον **Αη-Θειολό** στο Λαγκάδι, πιο κάτω στην Καθολική, στον Αη-Γιάννη, στον Αη-Νικόλα, στον Πανορμίτη, ακόμα και στα κοντινά εξοχικά εξωκλήσια.

Η κάθε γειτονιά είχε και τον παιδότοπό της, το πλάι της, που μάζευε όλα τα γειτονόπουλα για να παίζουν **μπίλιες** με αμύγδαλα, ή **σαμάδες** με **πφούλια**. Αλλά και **μπιρί, σβούρες, μάχχο**. Εκεί γίνονταν συγκεντρώσεις για να ξεκινήσει ο πετροπόλεμος της μιας γειτονιάς ενάντια στην άλλη. Λαγκαδιώτες, Τρουλλιιώτες, Πηαουλιώτες, Λευκαντιώτες, Ελυθτιώτες, Αησαβιώτες, όλοι τους ήταν προετοιμασμένοι και έτοιμοι πάντα για επίθεση ή άμυνα. Προνομιούχες λοιπόν οι γειτονιές που διέθεταν μεγάλο πλάι, άτυχοι όμως και ταλαιπωρημένοι όσοι έμεναν στα γύρω σπίτια, αφού δεν έβρισκαν ησυχία από τις φωνές και τη φασαρία του παιδόκοσμου.

Σε κάποιο ξέφωτο χώρο άναβαν κάθε χρόνο, στη γιορτή τ' Αη-Γιάννη, το φανό της γειτονιάς, από **ξύλα του φανού**, που από μέρες πριν είχαν συγκεντρώσει τα παιδιά, πολλές φορές και με τη βοήθεια των μεγάλων. Γιατί το άναμμα του Φανού εθεωρείτο μια από τις πιο μεγάλες στιγμές της γειτονιάς. Γι' αυτό και όλοι φρόντιζαν να είναι μεγάλος, να ανεβάσει τις φλόγες ψηλά **ως τον ουρανό** και να ξεχωρίσει από εκείνους που άναβαν στις άλλες γειτονιές. Εκεί την άλλη μέρα **άνοιγαν** και τον Κλήδονα.

Σε μια από τις πιο μεγάλες σκάλες των σπιτιών μαζεύονταν όλες οι κοπέλλες για ν' ακούσουν τη μοίρα τους. **Κι ενελαΐζετον** ο κόσμος από τις φωνές και τα γέλια, από τις αθυροστομίες και τα **τολμηρά** και **άχρεια**⁽⁸¹⁾ σατιρικά δίστιχα, που συνόδευαν κάθε κόσμημα που έβγαζεν η μάνα από τον **μαστραπά**⁽⁸²⁾. Ο Κλήδονας του Λαγκαδιού συγκέντρωνε πάντα τις προτιμήσεις, αφού μαζεύονταν εκεί και από άλλες γειτονιές για ν' ακούσουν την Καστέλλα και την Καντώνα σ' ένα έμμετρο διάλογο με τον Περδικάρη, που φρόντιζε την ώρα αυτή να είναι πάντα παρών.

- *Εννοίξαμεν τογ-Κλήδονα κι είναι χαριτωμένος
κι ο Περδικάρης έρχεται σα νάναι γκαστρομένος.*
- *Ω Περδικάρη κοιλαρά και με το άσπρο φέσι
τραούδησε τον Κλήδονα και κάτσε μέσ' στη μέση.*
- *Είντα τραούδι σ' ούλλες σας να πω να σας αρέσει
αφού 'χετε χοιρού κοιλιές και του γαδάρου μέση.*

Αυτά και άλλα πολλά συνέβαιναν τότε στις γειτονιές, που ήταν πάντα γεμάτες από ζωή και κίνηση. Ενώ σήμερα πόσο έχουν αλλάξει τα πράγ-

81. Αισχρολόγια.

82. Κανάτι από μπακίρι.

ματα!...

Η αραίωση του πληθυσμού, αλλά και οι σημερινές συνθήκες της ζωής αποξένωσαν τον ένα από τον άλλο, τους έχουν κάνει απόμακρους κι αδιάφορους. Κι έχουν διαλύσει, τουλάχιστον την παλιά τους μορφή, τις γειτονιές μας, στις οποίες λίγα σπίτια ανάβουν πια φως τα βράδια. Αλλά και την ημέρα, σπάνια συναντάς στο δρόμο άνθρωπο.

Βλέποντας τη γειτονιά του με αμπαρωμένα μεγάλα αρχοντόσπιτα άλλοτε, να καταρρέουν από την εγκατάλειψη κι άλλα αραχνιασμένα χωρίς καμιά φροντίδα, με μαδημένους τους τοίχους, με σκουριασμένα τα σιδερικά, με σπασμένα τα τζάμια, παλιός Νισύριος νοσταλγός της παλιάς εποχής, άφησε τον καημό του να ξεχειλίσει με το στίχο:

*Μαλαματένιος μαχαλάς εγίνηκε μπακχίρι
ούτε μια πόρτα ανοίγει πια ούτε και παραθύρι.*

Το σπιτικό μας το πατρικό

*Το σπίτι μας· το πατρικό
εκεί στις τύφλας το στενό
με νοσταλγία το θυμάμαι
όπου βρεθώ και όπου νάμαι.*

*Όμως είν' άδεια η γειτονιά
δεν έχει κόσμο, ούτε παιδιά
τα σπίτια είναι γκρεμισμένα
έρημα κι ερειπωμένα.*

*Στο σπίτι που είδα ένα πρωί
τα πρώτα φώτα τη ζωής
ήρθα ξανά να προσκυνήσω
τα χώματά του να πατήσω.*

*Στο σπίτι μας το πατρικό
που ήρθα για να επισκεφτώ
οι τοίχοι είναι γκρεμισμένοι
μόν' η κουζίνα όρθια μένει.*

*Όμως δε μοιάζει όπως παλιά
βρίσκω μιαν άλλη γειτονιά
παντού σιγή και ηρεμία
χωρίς φωνές και φασαρία.*

*Στέκω στην πόρτα σιωπηλά
μα η σκέψη πίσω με γυρνά
και με τις μνήμες κουβεντιάζω
καθώς το σπίτι μας κοιτάζω.*

*Ο δρόμος τώρα είν' ανοιχτός
μ' αέρα, ήλιο κι όλος φως
δεν είναι πια στενό δρομάκι
κι ούτε της «τύφλας το σοκάκι».*

*Εδώ ήταν το τραπέζι μας
και γύρω-γύρω οι θέσεις μας
και εις τη μέση θρονιασμένη
η χαρά ήταν πάντα καλεσμένη.*

*Νά το σκαμνάκι στη γωνιά
'κει που καθόταν η γιαγιά
και μια καρέκλα χαλασμένη
πλάϊ στο τζάκι πεταμένη.*

*Λίγο ψηλότερ' απ' το τζάκι
σώζεται ένα μικρό ραφάκι
κι η πιατοθήκη παρακάτω
χωρίς τσανάκι ούτε πιάτο.*

*Στον τοίχο είν' ένα καρφί
που από τότε υπάρχει εκεί,
εδώ κρεμούσε η μαμά μας
τ' ανάεμα με τα μωρά μας.*

*Στο σπίτι που γεννήθηκα
κι έζησα και μεγάλωσα
τώρα κοντά του όταν γυρίζω
έρομο το βλέπω. Και δακρύζω.*

Γ.Χ.

Μας κλέψανε τα ξύλα του Φανού

Ήταν στα μέσα Ιουνίου 194..., λίγες μέρες πριν από το «Φανό» τ' Αη-Γιάννη. Στους μαχαλάδες τα παιδιά βρίσκονταν σε κινητικότητα, κουβαλώντας «ξύλα του Φανού», αφού η παράδοση ήθελε να γίνεται ανταγωνισμός, ώστε να «ακούγεται» το όνομα της γειτονιάς που θα άναβε τον πιο μεγάλο φανό. Κι η γειτονιά αυτή, κάθε χρόνο, ήταν το Λαγκαδάδι.

Από πολύ νωρίς, όλες οι **αξιωριές**⁽⁸³⁾, από τον Οξό της Βαγιάς μεταφέρονταν και αποθηκεύονταν σ' ένα χαλατό, μέσα στο στενό της «Θεοσκεπαστής». Εκεί στοιβάξαμε κι όλα τα ξύλα – θάμνοι, κλαριά – που για πολλές μέρες κουβαλούσαμε κάθε απόγευμα όλοι οι Λαγκαδιώτες από τα Κρουκελίδια, το Καμπί και το Παλιόκαστρο, και από πιο μακριά ακόμα αν χρειαζόταν. Γιατί ήταν θέμα τιμής για όλους μας να διατηρήσουμε την παράδοση και να μην επιτρέψουμε σε άλλο μαχαλά να μας πάρει τα πρωτεία.

Ο φανός, που στηνόταν και άναβε κάθε χρόνο εμπρός στις Σοφίας του Μανώλη το σπίτι, έπρεπε ν' ανεβεί ψηλά, να ξεπεράσουν οι φλόγες σε ύψος τα δώματα, να φανούν ως πέρα στη θάλασσα και να καίει ως τα ξημερώματα. Ήταν η πιο σημαντική εκδήλωση του Λαγκαδιού, με συνηθισμένη πια κάθε χρόνο τη σκηνή, με τις **Χρήστεινες**⁽⁸⁴⁾ αναφοκοκκινισμένες από θυμό, να βρίζουν και να βλαστημούν: «κακό χρόνο νάχετε, διαόλου γιοί, που να μη σας χαρούν που σας έχουν, που να κάτσουν οι διαόλοι μέσα σας, ο ψόφος να σε φάει διαολοπίστου γιε...» κι άλλα πολλά τέτοια – ευτυ-

83. Θάμνοι κατάλληλοι για το Φανό.

84. Γνωστές, δύστροπες γειτόνισσες.

χώς που δεν τους άκουε ο Θεός! Και η αιτία κάθε χρόνο πάντα η ίδια:

Καθώς ανέβαιναν οι φλόγες, «έγλειφαν» τα μπαλκόνια κι έκαιγαν τις σοράδες με τα κρεμμύδια και τα σκόρδα, που μόνον αυτές τις άφηναν κρεμασμένες, λες και το έκαναν **πισταυτικού**⁽⁸⁵⁾, αφού γνώριζαν τι συνέβαινε κάθε χρόνο αυτό το βράδυ.

Έτσι λοιπόν κι εκείνο το χρόνο είχαμε από νωρίς συγκεντρώσει τα ξύλα του φανού και το χαλατό είχε γεμίσει ως επάνω. Κι όλοι μας νιώθαμε ικανοποίηση στην ιδέα ότι και πάλι ο Φανός του Λαγκαδιού θα ξεχώριζε απ' όλους τους άλλους. Όμως ένα πρωί, βγαίνοντας από το σπίτι του ο Τάκης του Προκόπη και καθώς περνούσε εμπρός από το γειτονικό χαλατό, είδε ότι τα μισά σχεδόν ξύλα έλειπαν. Αμέσως σήμανε συναγεμιά στο Λαγκαδί και σε λίγη ώρα, μικροί και μεγάλοι, βρεθήκαμε επί τόπου. Από τα ίχνη που βρέθηκαν, διαπιστώθηκε ότι το προηγούμενο βράδυ κάποιος έδενε τα ξύλα από κάτω με σχοινί κι άλλοι τα τραβούσαν επάνω, στην πεζούλα του Σταλουδάκη, κι από εκεί τα μετέφεραν στον προορισμό τους.

Αρχικά οι υποψίες έπεσαν στους Τρουλλιώτες, μια και ο Τρούλλος ήταν ο πιο κοντινός και όμορος μαχαλάς. Αμέσως λοιπόν έφυγε για τον Τρούλλο ομάδα... ανιχνευτών με επικεφαλής τον Γιάννη του Κονταρή (τον Μπαρουττή). Εκεί όμως βρέθηκαν λιγοστά ξύλα, χωρίς να είναι μαζί τα δικά μας. Η παρουσία μας εκεί, όπως ήταν φυσικό, μαθεύτηκε κι αμέσως κατέφθασαν οι Τρουλλιώτες, στους οποίους εξηγήσαμε το τι είχε συμβεί και ποιος ήταν ο σκοπός της επίσκεψής μας. Κατεβαίνοντας όμως ο Περδικάρης άκουσε τη συζήτηση και μας είπε πως το προηγούμενο βράδυ είδε από το παράθυρό του – το σπίτι του ήταν πάνω από την πεζούλα του Σταλουδάκη – άτομα φορτωμένα να προχωρούν προς το δρόμο της «Αποπαντής», αλλά μέσα στο σκοτάδι δεν μπόρεσε να «**ξεχνιάσει**»⁽⁸⁶⁾ ούτε ποιοί ήταν, ούτε τι κουβαλούσαν.

Τη σοβαρή αυτή πληροφορία μεταφέραμε στους.. μεγάλους μας, οι οποίοι δεν χρειάστηκε πολύ για να καταλήξουν στο συμπέρασμα, ότι οι δράστες της κλοπής ήταν οι Ελυθιώτες. Αμέσως λοιπόν αποφασίστηκε όπως το ίδιο βράδυ γίνει επιδρομή προς τον «Έλυθθα» για να πάρουμε τα ξύλα πίσω, αλλά και να τιμωρήσουμε και τους κλέφτες. Έτσι, παρόντες όλοι μας, κατά το σούρουπο γεμίσαμε τις τσέπες μας με πέτρες και λεμόνια, πήραμε στα χέρια τα ξύλινα όπλα και αεροπλάνα, που είχε κατασκευάσει ο Νίκος του Παντελή, και ξεκινήσαμε για το συνηθισμένο πετροπόλεμο. Ανηφορίσαμε από τον Αϊ-Θειολό προς το Πλάϊ, κατεβήκαμε την «Αποπαντή», πήραμε το δρόμο προς του Μπαγιάτη, με σκοπό να προχωρήσουμε προς τον Έλυθθα.

85. Επίτηδες.

86. Διακρίνω, ξεχωρίζω.

Και ώς εδώ όλα πήγαιναν καλά, με το... ηθικό ανεβασμένο και με ανυπομονησία για την.. επίθεση. Εδώ όμως τα πράγματα στράβωσαν. Μόλις στρίψαμε για να κατηφορίσουμε «κάτω το Χώμα», νάσου και βρέθηκε μπροστά μας ο δάσκαλος ο Καμπανής, φεύγοντας από το παρακείμενο σπίτι του πεθερού του του Αλκιβιάδη. Παρ' όλη την καλοσύνη και την πραότητα που τον διέκριναν το δάσκαλό μας, εμείς όλοι στο αντίκρουσμά του παγώσαμε. Μας σταμάτησε, γιατί βλέποντάς μας εξοπλισμένους, κατάλαβε τις προθέσεις μας και τα σχέδιά μας. Αφού γύρισε πίσω όλους τους εξωσχολικούς, υποχρέωσε εμάς τους μαθητές να αδειάσουμε τις τσέπες μας από τις πέτρες και τα λεμόνια και να σπάσουμε, εκεί επί τόπου, τα όπλα και τα αεροπλάνα. Και μετά μας άρχισε στα χαστούκια, γυρίζοντάς μας πίσω «κακήν κακώς». Έτσι, η επιχείρηση είχε άδοξο τέλος, ενώ οι... στρατιώτες γυρίσαμε στη βάση μας ντροπιασμένοι, ταπεινωμένοι κι απογοητευμένοι.

Όμως δεν το βάλαμε κάτω. Από το άλλο κιόλας πρωί «πιάσαμε δουλειά». Στις 2-3 μέρες που μας χωρίζαν από το Φανό, καθημερινά άλλοι έκοβαν κι άλλοι κουβαλούσαν ξύλα. Όσπου στο τέλος καλύφθηκε το κενό από την κλοπή και ο φανός μας εκείνη τη χρονιά ξεπέρασε σε όγκο κάθε προηγούμενο.

Όσον αφορά τώρα τα ξύλα που μας έκλειψαν, ο δάσκαλος ο Καμπανής, μετά από τη δική μας... οπισθοχώρηση, κατέβηκε στον Έλυθα. Κι αφού έμαθε από τους υπεύθυνους του φανού ότι πράγματι είχαν κλέψει ξύλα από το Λαγκάδι, τους υποχρέωσε να ξεχωρίσουν και να κρατήσουν δυο μικρά «γομάρια»⁽⁸⁷⁾ για ν' ανάψουν το φανό. Τα υπόλοιπα φώναξε το Δημήτρη τ' Αστροπαλίτη και τα πήρε, για να τα κάψει την άλλη μέρα στο φούρο του Ιωάννη.

Από το Πλάϊ στο ΙΝΤΕΡΝΕΤ

Χολοσκασμένη ήταν μια μάνα με τον κανακάρη της, γιατί, όπως δήλωνε, από το πρωί ήταν κλειδωμένος στο δωμάτιό του και έπαιζε με τα ηλεκτρονικά του, φορτώνοντας στον κόκορα τις σχολικές υποχρεώσεις του. Ήταν τότε οι μέρες, που κάποιες έρευνες απέδειξαν πως το 55% των παιδιών της σχολικής ηλικίας βρίσκονται καθηλωμένα, τουλάχιστον για ένα τρίωρο κάθε μέρα, απέναντι στη μικρή οθόνη και ασχολούνται με τα κάθε είδους πλεί-στέσιον ON LINE και με άλλα παιχνίδια μέσα από τον υπολογιστή και το Ίντερνετ.

Ήταν επόμενο, παρακολουθώντας όλα αυτά, ν' αφήσω τη σκέψη μου να πετάξει πίσω στα παλιά. Τότε που εμείς δεν κλεινόμασταν στο δωμάτιο,

87. Δέματα.

αλλά βιαζόμασταν να τελειώσουμε το διάβασμα για να τρέξουμε στο πλάι για παιχνίδι. Όχι βέβαια το ηλεκτρονικό, αλλά το άλλο, το δικό μας, το παραδοσιακό, το αυτοσχέδιο. Αυτό που γύμναζε το σώμα, ασκούσε το μυαλό, καλλιεργούσε μέσα μας την έννοια της συνεργασίας και της ομαδικότητας, μας συνήθιζε στην πειθαρχημένη αποδοχή του όποιου αποτελέσματος και μας έκανε να νιώθουμε τη χαρά της δημιουργίας και της επιτυχίας.

Όλοι οι μαχαλάδες στο Τρίστατο, στον Έλιτθα, στη Φάμπρικα, στην Τάβλα του Γιαλού, στο Λαγκαδί, στο Λαπαρδά, στον Ποταμό, είχαν το πλάι τους και τον παιδότοπό τους. Κι εκεί μαζευόταν όλο το παιδολόι, που με τις φωνές και το θόρυβο έκαναν τις γειτόνισσες να περνούν μαύρες ώρες. Φώναζαν εκείνες, χολοσκούσαν, βλαστημούσαν, αλλά «πού σου κούει η χώρα». Ποιος τους έδινε σημασία. Μόνο σαν έβγαινε ο Φίλιππος από το μαγαζί με τη βέτσα, αμέσως το Περιόλι άδειαιζε. Όλοι οι άλλοι ήταν των χειρών μας.

Εκεί λοιπόν παίζαμε **σαμάδες με πφούλια, μπίλιες με αμύγδαλα, σβούρες, μπιρί, κόζαλα, μάχχο**, αλλά και **κυνηάρι, μπίρδι, μπιζ, καβάλλα, ουρανό και γη, αμπάρες**. Αν οι καιρικές συνθήκες δεν ευνοούσαν, καταφεύγαμε στο τσίγκο στον Ποταμό ή κάτω από μπαλκόνια, για να παίξουμε τρίπετρο, πεντόβολο ή ντάμα. Κι όταν ο καιρός άρχιζε να καλοκαιρεύει, καταφεύγαμε στη θάλασσα για να караβίσουμε τα καϊκια μας, άλλα ιστιοφόρα κι άλλα «ατμοκίνητα», στόλους ολόκληρους, που τα είχαμε φτιάξει μόνοι μας από τενεκέ ή λαμαρίνα.

Είχαμε όμως και τον πετροπόλεμο, παιχνίδι προσαρμοσμένο στην πολεμική ατμόσφαιρα της εποχής. Στρατιές ολόκληρες ξεκινούσαν, οπλισμένες με πέτρες ή λεμόνια, Οι Λαγκαδιώτες ενάντια στους Ελιθιώτες, οι Τρουλλιιώτες ενάντια στους Λευκαντιώτες, οι Πηραουλιώτες ενάντια στους Αησαββιώτες. Οι πέτρες έπεφταν βροχή κι όποιος ήταν ο... τυχερός μεταφερόταν στον Θωδωρή στο φαρμακείο, για να του ράψει το κεφάλι. Και πάντα την ώρα της «μάχης» έκαμναν την εμφάνισή τους οι δάσκαλοί μας, οπότε οι μάχες είχαν άδοξο τέλος κι εμείς, με κατακόκκινα τα μάγουλα από τα σκαμπίλια, επιστρέφαμε στις βάσεις μας.

Αργότερα, όταν στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια άρχισε η λειτουργία του Ημιγυμνασίου Νισύρου, έγινε αισθητή η ανάγκη δημιουργίας κατάλληλου χώρου για παιχνίδι αλλά και για να επιδίδονται οι μαθητές στα διάφορα αγωνίσματα, αθλοπαιδιές κλπ. Και τότε, με πρωτοβουλία και προσωπική εργασία των ίδιων των μαθητών και με τη συνδρομή μαστόρων και εργολάβων του νησιού, ισοπεδώθηκε και επιχωματώθηκε η Φάμπρικα – η σημερινή Πλατεία Ηρώων – κι έτσι δημιουργήθηκε το πρώτο, υποτυπώδες έστω, γήπεδο, που συγκέντρωνε καθημερινά τις προτιμήσεις όλων των παιδιών για παιχνίδι, ενώ παράλληλα φιλοξενούσε και όλες τις αθλητικές δραστηριότητες των σχολείων.

Μερίδιο όμως στο παιχνίδι είχαν και τα κορίτσια. Όμως δεν είχε ακό-

μη ευδοκιμήσει το φεμινιστικό κίνημα κι έτσι ήταν αδιανόητη η συμμετοχή τους στα παιχνίδια των αγοριών στους δημόσιους παιδότοπους. Γι' αυτό και περιοριζόνταν στις γειτονιές τους κι εκεί έπαιζαν συνήθως μεταξύ τους με τις κούκλες ή τις **κούτσες** (αυτοσχέδια πάνινη κούκλα γεμισμένη με κουρέλια), με την **πάπφα** (τόππι) **κρυφτό, κουτσό, περνά-περνά η μέλισσα, έ-να λευκό κρομμύδι, πού θα πας κυρά-Μαρία κ.ά.**

Μα κι οι πιο μικρές ηλικίες είχαν τα δικά τους παιχνίδια. Ποιος δε θυμάται το **ω κυρά γειτόνισσα, λίτρα-λίτρα και μισή, την κουκλουμάρα, γύρου-γύρου όλοι, γυρίσετε πουλάκια μου, ω μπάραβα Κουκχουλιανέ, μονά ή ξυγά** και τόσα άλλα. Ενώ στη νηπιακή ηλικία η μάνα ένιωθε την πιο μεγάλη ευτυχία, όταν έπαιζε με το παιδί της το **σαουνάς-ψωμοφάς**, το **εκεί θα κάτσει το πουλί, την κουκλουμάρα, το σία-μόλα, κουκχουά μου του Πλατή, πάει ο λαγός να πιεί νερό κ.ά.**

Ήταν τότε εποχές, που τα μεγάλα κυρίως παιδιά είχαν και το χρόνο και το χώρο για να παίξουν και να εκτονωθούν. Όμως σήμερα οι προϋποθέσεις αυτές είναι είδος εξαφανισμένο, αφού όλοι σχεδόν οι τότε παιδότοποι έχουν πέσει βορά της οικιστικής μανίας ή τσιμεντοστρώθηκαν, όπως συνέβη και με πολλούς άλλους χωμάτινους χώρους. Και οι μαθητές, αγχωμένοι και πιεζόμενοι από τις κάθε είδους υποχρεώσεις με τις οποίες τους φορτώνει και το σχολείο, αλλά πολλές φορές και η οικογένεια, μάταια αναζητούν το παιχνίδι, για να ικανοποιήσουν μια από τις πρωταρχικές ανάγκες της ηλικίας τους, όπως υποστηρίζουν οι ειδικοί.

Έτσι, μια ακόμα ανάμνηση από την πλούσια λίστα της μνήμης, μας κρατά δεμένους με τα παλιά και μας ξαναφέρει πίσω σε εποχές που έσβησαν και χάθηκαν.

Οι Καμουζέλοι

Οι δικές μας Αποκριές δεν άρχιζαν με την έναρξη του Τριωδίου, όπως έχει καθιερωθεί τα τελευταία χρόνια. Τις γιορτάζαμε, όπως προβλέπουν τα βιβλία, από την εβδομάδα της **Κριατερός**⁽⁸⁸⁾, παρατείνοντάς τες ως το απόγευμα της Καθαρής Δευτέρας. Όποτε όμως κι αν γιορτάζονταν, ήταν και τότε, όπως και σήμερα, περίοδος για γλέντι, χορό και ξεφάντωμα για τους μεγάλους, ενώ οι μικροί τις περίμεναν πώς και πώς, για να ντυθούν **Καμουζέλλοι** και να ξεδώσουν από τις σκοτούρες και την πίεση του σχολείου.

88. Η πρώτη εβδομάδα της Αποκριάς.

Μια παρέα καμουζέλλων. Από αριστερά όρθιοι: **Φραζής Θεοδωρίδης, Σοφία Θεοδωρίδη, Γιάννης Αγιακάτσικας, Άννα Χιώτη-Σακκαλή, Γιάννης Κοροναίος.**
Καθιστοί: **Νικήτας Χιώτης, Γιάννης Σακλαριδής.**

Δεν είχαμε τότε την πολυτέλεια για να επιλέξουμε μεταξύ Αρλεκίνου και Κολομπίνας, μεταξύ Ιπλότη και Γκείσσας. Μας έφτανε μια φούστα της γιαγιάς, ένα παλιό μπαλωμένο παντελόνι, ένα αναποδογυρισμένο **σουρτούκο**⁽⁸⁹⁾, μια καμπούρα για την πλάτη, κανένα κατσικοκούδουνο για τη μέση, δυο κάλτσες για γάντια, ένα **φακιόλι**⁽⁹⁰⁾ για να **μουρώσουμε**⁽⁹¹⁾ το πρόσωπο για να μη διακρινόμαστε. Είχαμε, θυμάμαι, στο σπίτι μια μπλε μεταξωτή **προϊνή** (ρόμπα) αμερικάνικη, που ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε. Κι όμως **κατελύθηκε** από τη χρήση κάθε χρόνο τις Αποκριές, γιατί της έδειχναν ιδιαίτερη προτίμηση αυτοί που επρόκειτο να μασκαρευτούν.

Κάθε βράδυ, όλη την περίοδο της Αποκριάς, ακούονταν εδώ κι εκεί στους μαχαλάδες και τα σοκάκια φωνές, γέλια και **φαραωνιάσματα**, καθώς τα μπουλούκια από καμουζέλλους, μικρούς και μεγάλους, μπαινόβγαιναν

89. Το σακκάκι.

90. Λεπτό άσπρο τουλπάνι, που φορούσαν στο κεφάλι οι γυναίκες.

91. Καλύπτω το πρόσωπο.

από τα σπίτια του γείτονα, του φίλου, του συγγενή του... οποιουδήποτε, για να χαιρετήσουν, να χορέψουν, να **τραταριστούν** και να φύγουν χωρίς κανένας από τους νοικοκύρηδες να μπορέσει ν' αναγνωρίσει τους επισκέπτες του.

Αυτή την ώρα περίμεναν και οι ερωτοχτυπημένοι, για να μπορέσουν να μπουν άφοβα και ανενόχλητα στο σπίτι της **αρμαστής**⁽⁹²⁾ και να της σφίξουν συνθηματικά το χέρι, καλυμμένοι πάντα από τον μανδύα της αποκριάτικης μεταμφίεσης.

Την ίδια ώρα στα καφενεία άναβε το γλέντι και παρέες-παρέες ξεφάντωναν, βρίσκοντας διέξοδο στον ασφυκτικό κλοιό της σκλαβιάς. Ούτε και ο πόλεμος στάθηκε ικανός να εμποδίσει τη συμμετοχή του κόσμου στα αποκριάτικα έθιμα, στα οποία μάλιστα πολλοί από τους κατά καιρούς δυνάστες μας Ιταλούς, Γερμανούς, Άγγλους, γλεντούσαν, μασκαρεμένοι κι αυτοί πολλές φορές, μια παρέα με τους ντόπιους.

Η κυκλοφορία τότε των μαθητών τις νυκτερινές ώρες, ιδιαίτερα δε η παρουσία τους σε γλέντια και χορούς, αποτελούσε, κατά τους κανονισμούς των σχολείων, σοβαρό παράπτωμα που επέσυρε αυστηρές κυρώσεις. Όμως, πολλοί από τους μαθητές-καμουζέλλους, παραβιάζοντας τον κανονισμό, τολμούσαν και παρουσιάζονταν στο χορό και γλεντούσαν προκλητικά, προκαλώντας τη μίση και την οργή καθηγητών και δασκάλων, που όμως ήταν ανήμποροι να δράσουν, αφού τα πάντα τα σκέπαζε ο διονυσιακός μανδύας.

Το απόγευμα της Καθαρής Δευτέρας, την ώρα ακριβώς που χτυπούσε η καμπάνα για το Μεγάλο Απόδειπνο, τελείωνε η περίοδος της Αποκριάς κι όλες οι εκδηλώσεις σταματούσαν. Κι ήταν καθιερωμένο οι εκδηλώσεις της τελευταίας αυτής ημέρας να έχουν θέματα παρμένα από τη ζωή του νησιού, όπως αναπαράσταση γάμου, νεκρώσιμης πομπής, ζευγαρίσματος κ.ά. Συνηθισμένη όμως ήταν και η περιφορά ομάδων με τοπικές ενδυμασίες.

Θυμάμαι, είχε μείνει ιστορική τότε η **νεκρώσιμη πομπή και η κηδεία του Μαντού της Γαλλίδας**. Ήταν μπροστά παπας ο Στρατής, περιστοιχισμένος από ψάλτες και παπαδάκια κι ακολουθούσε το... φέρετρο που το σήκωναν στον ώμο, μασκαρεμένοι κι αυτοί, ο Κώστος του Καμπούρη, ο Γιάννης του Βεζύρη, ο Σαλής κι ο Μανώλης ο Λυτρωτής. Επικεφαλής της πομπής ήταν ο (υποτιθέμενος νεκρός) Μαντούς κρατώντας το θυμιατό κι ακολουθούσαν οι... μοιρολογίστρες, **αξεμάλλιαρες** κατά το έθιμο. Την πομπή συνάντησε στο Λαγκάδι η Καλή του Κονταρή, που σταυροκοπήθηκε και ρώτησε **ποιος επέθανε**. Ακουστήκε τότε η φωνή του ίδιου του Μαντού: «ο Μαντούς της Γαλλίδας». Κι η Καλή αγανακτισμένη ξέσπασε: «Ω η γοργόνα, έφαέν το το παλληκάρι. Είχε δεν είχε έβαλέν το κάτω. Ο Θεός συ-

92. Η αγαπητικιά, η ερωμένη.

χωρέσει τον». Κι ενώ η Καλή προχώρησε προς τον Ποταμό, η πομπή συνέχισε την πορεία της προς το Λαγκάδι.

Συνηθισμένη την ημέρα αυτή ήταν και η περιφορά από τους καμουζέλλους της **Κοκχάλας**. Σε ξύλινο κοντάρι ήταν προσαρμοσμένο κρανίο γαΐδαρου, με τρόπο ώστε με το τράβηγμα ενός λουριού ν' ανοιγοκλείνει το στόμα και να τρομάζει τα παιδιά.

Αυτό το γεγονός είχε υπόψη του ο «Παλιός Νισύριος» (Μιχάλης Παρθενιάδης) όταν, σε ποίημά του για το «Γαΐδαρο» της Νισύρου, έγραφε με-ταξύ άλλων:

.....
*Μα ως εδώ δε φτάνουσι φτωχέ τα βάσανά σου
ούτε και μετά θάνατο παύουν τα τράβαλλά σου.
Σα θα κοντέψουν οι Αποκριές, τα γλέντια τα μεγάλα
σε κάμνουν από γαΐδαρο και γίνεσαι κοκχάλα.
Κι όταν εσύ καμουζέλλος γίνεσαι πεθαμμένος
κι ανοιγοκλείς το στόμα σου σαν νάσαι πεινασμένος
θυμούμαι αλήθεια τα παλιά, τα παιδικά μου χρόνια
το φόβο, την τρομάρα μου που μοντριζαν τα δόντια,
σαν έβλεπα σ' ένα ραβδί στημένη μια κεφαλα
του γαΐδαρου την κεφαλή που λέγανε κοκχάλα...*

Των ερώτων φαιδρά εποχή

Πολλοί ήταν τότες οι νέοι και οι νέες του νησιού μας, πριν ακόμα το χτυπήσει η λαίλαπα της μετανάστευσης. Και ρίχνονταν από νωρίς στη βιοπάλη για να συμβάλουν και αυτοί στον αγώνα για επιβίωση. Όμως, με τη ζωντάνια τους και τη νεανική τους χάρη, σκορπούσαν μια πνοή αισιοδοξίας και ομορφιάς στο νησί. Κι ο φτερωτός της Αφροδίτης γιος είχε αρκετούς στόχους μπροστά του για να ρίξει τα βέλη του και να τρώσει, όπως το συνηθίζει, ευαίσθητες νεανικές καρδιές, αφού, άλλωστε, **«νιάτα χωρίς τον έρωτα νιάτα δεν λογιούνται»**.

Τα ήθη όμως του τόπου μας ήταν τότε πολύ αυστηρά και σύμφωνα με την παράδοση τον πρώτο και κύριο λόγο τόσο στη σχέση όσο και στην οικογενειακή αποκατάσταση του γιου ή της κόρης τον είχε ο πατέρας. Γι' αυτό, και μόνο η είδηση πως η κόρη – κυρίως – του σπιτιού είχε **αρμαστό**, ήταν αρκετή πολλές φορές για να τιναχτεί στον αέρα η γαλήνη και η ηρεμία μιας

ολόκληρης οικογένειας. Νά λοιπόν γιατί το κάθε ερωτευμένο ζευγάρι έπαιρνε χίλιες δυό προφυλάξεις και φρόντιζε να κρύψει τον έρωτά του και να τον κρατήσει όσο μπορούσε μακριά από αδιάκριτα βλέμματα. Όμως, αυτά τα προφυλακτικά μέτρα, αυτά τα παρεμβαλλόμενα εμπόδια έκαμναν το ερωτικό πάθος να φουντώνει, να θεριεύει και να αναζητά διέξοδο απ' αυτόν τον περιοριστικό κλοιό. Γι' αυτό και το κάθε ζευγάρι καιροφυλακτούσε έτοιμο να επωφεληθεί κάθε ευκαιρίας για μια, έστω και από μακριά, επικοινωνία. Και μια τέτοια, ίσως η πιο ιδανική, ευκαιρία ήταν η ώρα του ποτίσματος των κήπων.

Οι κήποι, αυτός ο πανέμορφος πνεύμονας που στολίζει τότε το Μανδράκι, ήταν καταπράσινοι από τις **κράμπες**⁽⁹³⁾, τα **σεύκλα**⁽⁹³⁾ και τα **φαϊσερά**⁽⁹⁴⁾ της οικογένειας. Και το πότισμά τους τα βραδάκια αποτελούσε ένα είδος ψυχαγωγίας για τα κορίτσια, αφού για πολλά απ' αυτά ήταν μια από τις λίγες ευκαιρίες που είχαν για να βγουν από το σπίτι. Έτσι κάθε βραδάκι, όλο το καλοκαίρι κατηφόριζαν με το **καπράτσι**⁽⁹⁴⁾ στο χέρι και σε λίγη ώρα πάνω από το πηγάδι του κήπου τους η καθεμιά **νέσυρναν**⁽⁹⁴⁾ και πότιζαν τα φυτά τους. Όμως η κίνηση ήταν καθαρά μηχανική, αφού η σκέψη τους και το βλέμμα τους ήταν στραμμένα στο δρόμο της Ηλικιωμένης. Εκεί που από νωρίς είχαν πάρει θέση οι... **γαμπροί** και με βόλτες **πίσω - μπρος** περιέμεναν να δουν την **καλή** τους. Και δεν ζητούσαν ούτε περιέμεναν τίποτε το ιδιάιτερο. Τους έφτανε ένα και μόνο βλέμμα της από μακριά και μια δική τους κίνηση με το χέρι στο κεφάλι για ξύσιμο τάχα ή χαϊδεμα των μαλλιών τους, σημάδι ότι αλληλοϊδωθήκανε.

Μα και τα **λουμπούνια**⁽⁹⁵⁾ στη θάλασσα ήταν άλλη μια ευκαιρία για ένα μόνο αλληλοκοίταγμα αφού, όπως έλεγαν, **«και το 'δαιν παρηγοριά 'ναι»**. Νάσου λοιπόν τα βραδάκια μαζεμένοι στη σκάλα του **καφενέ** του Παραμπούττη, για να δουν την **π' αγαπούσαν** να κατεβαίνει με το σακί τα λουμπούνια στον ώμο, για να τα πετρώσει στο λαντί στο Λευκαντιό ή στο Λούκι της Χριστοφείνας για να γλυκάνουν με τη θάλασσα.

Ήταν όμως και ο χορός που εξασφάλιζε περισσότερα περιθώρια επικοινωνίας. Εκτός από τα παθιασμένα βλέμματα και τα γελάκια από μακριά, εδώ υπήρχε η δυνατότητα να βρεθούν πιασμένοι πλάι-πλάι στο χορό, ν' ανταλλάξουν λίγες κουβέντες και να πιστοποιήσουν μ' ένα σφίξιμο του χεριού την αγάπη τους κατά πώς τόθελε και η μούσα:

**«Αν μ' αγαπάς από καρδιάς δείξε μου σημαδάκι
όταν κρατούμε στο χορό, σφίξε μου το χεράκι».**

93. Χορταρικά που καλλιεργούσαν οι νοικοκυρές στους κήπους.

94. Ο κουβάς με τον οποίο ανέβαζαν – νέσυρναν – το νερό από το πηγάδι.

95. Προϊόν της Νισύρου με σχήμα και μέγεθος φασολιού. Τα έβραζαν και μετά έπρεπε να μείνουν στη θάλασσα για 2 μέρες, να φύγει η πικρή τους γεύση και να φαγωθούν.

Όμως ο έρωτας, παρά τις προφυλάξεις, δεν μπορούσε να παραμένει για πολύ κρυφός. Κάποτε ερχόταν στην επιφάνεια, οπότε άρχιζαν οι γκρίνιες και τα περιοριστικά μέτρα για τα οποία αγρυπνούσε, κυρίως η μάνα, αφού οι άντρες του σπιτιού απουσίαζαν στις δουλειές τους. Η κοπέλλα, που αυτή κατά κανόνα υφίστατο τις πιέσεις, αδυνατώντας να βγει από το σπίτι, έστελλε στον **καλό** της δακρύβρεχτο το μήνυμα:

**«Μαλαματένιε μου Σταυρέ και χώμα τ' Αη Τάφου
εμάθαν το πως σ' αγαπώ κι ούλλοι μαζί μου τάχουν».**

Δυσάρεστα για το νιο τα μαντάτα, όμως δύσκολο να βρει τη λύση. Έτσι, το ίδιο κιόλας βράδυ τραγουδούσε κάτω απ' το παράθυρό της:

**«Πανάθεμα τη μάνα σου τη γριά, τη ζαρωμένη
που δεν σ' αφήνει να σε δω μιν ώρα στολισμένη»**

Κι ακόμα:

**«Τη μάνα σου τη μάγισσα ρακί θα την ποτίσω
να πέσει ν' αποκοιμηθεί νάρθω να σε φιλήσω».**

Όλα όμως αυτά τα αυστηρά περιοριστικά μέτρα πολλές φορές όχι μόνο δεν έφεραν αποτέλεσμα, αλλά οδηγούσαν σε τολμηρές και ακραίες καταστάσεις, πολλές από τις οποίες είχαν και το χιούμορ τους:

Με χίλιες δυό προφυλάξεις έμπασε η κοπέλλα στο σπίτι τον καλό της για να τα πούνε, μια που οι δικοί της έλειπαν στα κτήματα. Και πάνω στην κουβέντα, νάσου και καταφθάνει ο πατέρας. Θορυβημένος ο νέος και μη έχοντας άλλο τρόπο διαφυγής, χώθηκε μέσα στον **πάγκο**⁽⁹⁶⁾, πάνω στο οποίο όμως πήγε και κάθισε καθώς μπήκε κουρασμένος κι ανυποψίαστος ο πατέρας. Η κόρη πήγαινε να τρελλαθεί από αγωνία, ενώ ο καλός της, κουρασμένος μέσα στον πάγκο, περνούσε δύσκολες στιγμές, καθώς δεν είχε ούτε αέρα για ν' αναπνεύσει. Κι ενώ ήταν έτοιμος να κτυπήσει για να τον βγάλουν έξω και ό,τι ήθελε προκύψει, πάνω στην κρίσιμη ώρα σηκώθηκε και πήγε στη **διπλανή κάμαρη** ο πατέρας, οπότε εκείνος πήδηξε από τον πάγκο κι έγινε άφαντος.

Σ' άλλη περίπτωση, ο νέος πήγε νύχτα στο Τριάλι για να βρεί την αγαπημένη του που **ξώμενε** εκεί, με σκοπό να επιστρέψει νωρίς το πρωί, πριν τον δουν μάτια πονηρά. Όμως τον πήρε ο ύπνος και σε κάποια στιγμή έφτασε στο κτήμα η μάνα της κοπέλλας, που με κανένα τρόπο δεν ενέκρινε αυτό το δεσμό.

Μη έχοντας πού αλλού να κρυφτεί, σκαρφάλωσε ο «γαμπρός» στον αγράμυτθα κι έμεινε εκεί απ' το πρωί νηστικός, διψασμένος, κατακαλόκαιρο και ακατούρητος, ως αργά το βράδυ, οπότε καλυμμένος από το σκοτά-

96. Είδος μπαούλου ξύλινου, μέσα στο οποίο τοποθετούσαν διάφορα προϊόντα.

δι κατέβηκε κι έφυγε για το χωριό, χωρίς ευτυχώς να τον αντιληφθεί η ... πεθερά.

Ιστορική, εξ άλλου, έμεινε η περίπτωση άλλου ερωτευμένου, που τον χώρισαν από την αγαπημένη του οι δικοί της, στέλλοντάς την σε κοντινό νησί για να περιποιηείται τον αδελφό της, όμως και για να την αποτρέψουν απ' αυτό το δεσμό. Απαρηγόρητος εκείνος, μέθυσε ένα βράδυ και πήρε νύχτα την παρέα του, με καΐκι που ναύλωσε, και σε λίγες ώρες τραγουδούσαν στο νησί κάτω από το σπίτι που είχε εγκατασταθεί η αγαπημένη του.

Μακρύς είναι ο κατάλογος τέτοιων ερωτικών αντιδράσεων κι ακόμα πιο ακραίων, που έφταναν ως την εκούσια απαγωγή, προκειμένου να καμφθούν οι αντιδράσεις του περιγυρου. Σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά, αφού οι σύγχρονες αντιλήψεις παρέχουν πλήρη ελευθερία στα ζευγάρια για να χαρούν, όπως εκείνα νομίζουν, τον έρωτά τους. Γι' αυτό και οι καινούργιες γενιές αδυνατούν να πιστέψουν ή να κατανοήσουν όλα όσα τότε συνέβαιναν.

Έτσι φτάσαμε στον «Καποδίστρια»

Γεμάτα από κόσμο ήταν τότε τα χωριά μας. Ένα κόσμο ολοζώντανο, δραστήριο και παραγωγικό. Ανθρώπους νοικοκύρηδες, εργατικούς, ανθρώπους του μόχθου και του τίμιου ιδρώτα, που δάμαζαν τη γη τους, κρατώντας, με την παραγωγή τους, στα χέρια τους την οικονομία του χωριού. Τα κτήματά τους, έρημα κι εγκαταλελειμμένα σήμερα, έμοιαζαν με κήπους και περιβόλια, με μια συνεχή προσπάθεια για καλύτερη και πιο αποδοτική παραγωγή. Φορτώματα ολόκληρα κουβαλούσαν κάθε βράδυ τα προϊόντα τους κι οι **πάγκοι** στα σπίτια ήταν πάντα γεμάτοι από λογιών-λογιών **μαξούλια**, αρκετά για να καλύψουν τις ανάγκες της κάθε οικογένειας. Σε τόννους πολλούς έφταναν τα αμύγδαλα, γι' αυτό και το πλεόνασμα προωθειό για εξαγωγή μαζί με το βελανίδι, την κατσικότριχα, την πυρήνα, ενισχύοντας έτσι το οικογενειακό εισόδημα.

Όλοι τους κάθε βράδυ γέμιζαν τα καφενεία, όπου άναβαν ζωηρές συζητήσεις για τα προβλήματα τους και για τις προοπτικές και τα σχέδια για τις δουλειές τους. Ενώ την Κυριακή, τηρώντας το «**τῆ δέ ἡμέρα τῆ ἑβδόμη σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου**», δεν παρέλειπαν να πάνε οικογενειακώς για ένα κερδί στην εκκλησία.

Στις γειτονιές η ζωή εκινείτο σε ζωηρούς και έντονους ρυθμούς, με τα παιδιά να σκορπούν γύρω το δικό τους χαρούμενο τόνο και τις νοικοκυρές καθισμένες τ' απομεσήμερο στο **κατώφλι** να κουβεντιάζουν τα δικά τους και

να καθαρίζουν τ' αγραμύθια, το κριθάρι, τα φασόλια, πριν τα κλείσουν στον πάγκο με τ' άλλα μαξούλια.

Δυο και τρεις δασκάλους είχε το σχολείο του κάθε χωριού, που συγκέντρωνε δεκάδες παιδιών. Και το πήγαιν' - έλα των παιδιών αυτών μαζί με τις διάφορες εκδηλώσεις του σχολείου, έδιναν ζωή στο χωριό και σκορπούσαν αισιοδοξία στον κόσμο του, διώχνοντάς του τις σκοτούρες της καθημερινότητας. Στο κεντρο της μικρής αλλά ζωντανής αυτής κοινωνίας βρισκόταν η διοίκηση του χωριού, η Κοινότητα, με διευρυμένες εξουσίες. Κι όλοι παραστέκονταν στο έργο της και στις δραστηριότητες της, με τη φιλοδοξία να βοηθήσουν στην ανόρθωση και στην πρόοδο του χωριού τους.

Έτσι, όμορφα κι αρμονικά και μονοιασμένα κυλούσε η ζωή στο χωριό, με κοινές τις χαρές και τις λύπες της και με τη συμπαράσταση του ενός προς τον άλλο. Έτσι την βρήκε κι ο πόλεμος, που παρά τις στέρψεις, την ανέχεια, τη φτώχεια που έφερε μαζί του, δεν κατάφερε ν' αλλάξει την ομορφιά της, τη γοητεία της, τη γνησιότητά της. Ομως μετά τον πόλεμο, μπήκε στη ζωή των χωριών μα κι ολόκληρου του νησιού η βοήθεια από την Αμερική. Μπαούλα, κιβώτια, δέματα ξεφορτώνονταν κάθε τόσο στο λιμάνι από τους εγκατεστημένους στην Αμερική συμπατριώτες.

Κι αργότερα έφταναν τα **τσέκχια** με χοντρά ποσά.

Και στο τέλος άρχισαν να φτάνουν κι οι ίδιοι οι **Αμερικάνοι** μας. Καλοντυμένοι, χαρτζιλικωμένοι, καλοζωισμένοι, με γεμάτα μπαούλα, που μέρες πολλές τα κουβαλούσαν με τον ώμο τους στα χωριά οι **χαμάληδες**⁽⁹⁷⁾. Κι οι διηγήσεις έπαιρναν κι έδιναν στα καφενεία για τις ιδανικές συνθήκες στην Αστόρια, για το ότι μόνον εκεί ζει ο κόσμος, ότι εκεί υπάρχει χρήμα μπόλικο κλπ.

Αυτό ήταν. Αμέσως η λύση για τον κάθε νέο να φτιάξει τη ζωή του και για τον κάθε οικογενειάρχη να βοηθήσει τη φαμίλια του ήταν η Αμερική. Έτσι άρχισε η φυγή, έτσι δημιουργήθηκε το κύμα της μετανάστευσης. Οικογένειες ολόκληρες ξεσπιτώθηκαν κι έφυγαν, σπίτια μεγάλα, νοικοκυρόσπιτα, έκλεισαν για πάντα, γειτονιές ολόκληρες άδειασαν. Και στα χωριά, χρόνο με το χρόνο τα σημάδια και τα επακόλουθα της εγκατάλειψης γίνονταν και πιο εμφανή. Κι έτσι φτάσαμε στη σημερινή θλιβερή εικόνα με τον πανέμορφο Εμπορείο να έχει πληθυσμό που με δυσκολία περνά τις δέκα οικογένειες, χωρίς σχολείο, χωρίς παπά και με την καμπάνα της εκκλησιάς να κτυπά κάπου-κάπου.

Με τα Νικιά, κι αυτά χωρίς σχολείο και μερικές δεκάδες κατοίκων που παραμένουν εκεί για να υποδέχονται τους ξένους επισκέπτες οι οποίοι, γοητευμένοι κι εντυπωσιασμένοι, μένουν πάντα με την απορία, γιατί τόση ε-

97. Οι αχθοφόροι.

γκατάλειψη! Και με τους Πάλους που βρίσκονται σε καλύτερη από τα δύο προηγούμενα χωριά μοίρα, όμως κι αυτοί δεν μπόρεσαν ν' αποφύγουν το μαρασμό και τη συρρίκνωση, αφού ο πληθυσμός τους μόλις ξεπερνά την εκατοντάδα και το σχολείο τους έκλεισε λόγω ανεπάρκειας μαθητών.

Κοινό χαρακτηριστικό και των τριών χωριών τα κλειστά κι εγκαταλελειμμένα σπίτια, η χέρσα και έρημη γύρω γη και ο μαρασμός, η κατήφεια και η απογοήτευση του κόσμου.

Βέβαια, για την κατάσταση αυτή δεν είναι άμοιρη ευθύνης η Πολιτεία, η οποία εγκαταλείποντας τα χωριά μας κι όλα τα μικρά νησιά στην τύχη τους, χωρίς συγκοινωνία, με πλημμελή υγειονομική περίθαλψη, με στερήσεις σε βασικά μέσα διαβίωσης, χωρίς τις αναγκαίες προϋποθέσεις για μόρφωση και ψυχαγωγία, ενίσχυσε και ενθάρρυνε την τάση φυγής του κόσμου.

Σε μια τέτοια κατάσταση βρήκε τα χωριά μας ο «**Καποδίστριας**» και «όρμησε», αφού είναι αμετάκλητη η απόφαση της Κυβέρνησης να ενώσει τους μικρούς δήμους και τις κοινότητες σε μια βιώσιμη τοπική αυτοδιοίκηση. Οικονομικά και άλλα οφέλη υπόσχονται γι' αυτή τη συνένωση που, όπως λένε, θα βοηθήσει στην καλύτερη οργάνωση της διοίκησης του νησιού και στη δημιουργία ευνοϊκότερων προοπτικών ανάπτυξής του.

Όμως οι κάτοικοι των χωριών μας δεν κρύβουν την απογοήτευσή τους και δεν μπορούν να συνηθίσουν στην ιδέα πως στο χωριό τους θα πάψουν πια να εκλέγουν μόνοι τους τον άνθρωπο που θα το διοικήσει και θα προωθήσει τα προβλήματα του. Στο χωριό τους θα κλείσουν τα γραφεία της Κοινότητας. Το χωριό τους θα πάψει πια να αποτελεί μια ανεξάρτητη διοικητική μονάδα, θέτοντας τέλος σε μια μακροχρόνια ιστορία. Γι' αυτό κι οι αντιδράσεις τους εντείνονται όσο πλησιάζει ο καιρός των οριστικών αποφάσεων.

Έχουν άραγε δίκιο; Ας αφήσουμε το χρόνο να δώσει την απάντηση.

Ζ΄

Εδώ κι εκεί στη Νίσυρο

Το κέντρο «Αίγλη» στο λιμάνι

Ζωηρή ήταν η κίνηση στο δρόμο προς το Μιραμάρε τα καλοκαιρινά βραδάκια αλλά και τα χειμωνιάτικα ηλιόλουστα απομεσήμερα. Αφού μια βόλτα **προς τα πίσω**⁽⁹⁸⁾ ήταν ένας από τους τρόπους με τους οποίους οι κάτοικοι του νησιού και ιδιαίτερα η νεολαία έδιναν διέξοδο στην πληκτική, τότε, και μονότονη ζωή τους. Παρέες- παρέες κατηφόριζαν, ακόμα και από το Λαγκάδι και τον Τρούλλο, προς το λιμάνι για να πάρουν μέρος σ' ένα ατέλειωτο πήγαιν' έλα, που συνήθως τους έδινε και την ευκαιρία ν' ανταλλάξουν έστω και μια μόνο κλέφτικη ματιά με τον αγαπημένο ή την αγαπημένη τους, μακριά από περιέργα και ενοχλητικά, πολλές φορές, βλέμματα.

Κι όλος αυτός ο κόσμος, όσο κι αν το ήθελε, δεν υπήρχε η δυνατότητα να καθίσει κάπου, έστω για ένα καφέ, αφού μετά τα καφεενία του Αη-Σάββα κάθε τέτοια προϋπόθεση ήταν ανύπαρκτη. Λίγο καιρό πριν, είχε στήσει στην περιοχή ο Θανάσης ο Καλίτης το κέντρο «Ο Παράδεισος», Όμως ο τρόπος λειτουργίας, το σέρβις, η όλη οργάνωσή του, όπως αποδείχτηκε, δεν ήταν αυτά που ζητούσε ο κόσμος.

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν στα 1946 ο Φραζής του Θοδωρή εντόπισε το πρόβλημα κι άρπαξε την ευκαιρία. Στην άκρη του λιμανιού, στη θέση που βρίσκεται σήμερα το οίκημα «Καλλούδη», διαμόρφωσε την περιοχή και κάτω από τα ψηλά αρμυρίδια της παραλίας έστησε μια ξύλινη κάτασπη παράγκα και στον απ' έξω χώρο, κάτω από μια μεγάλη «τσαρδάκα» άπλωσε τα τραπέζια του. Έτσι δημιουργήθηκε η «ΑΙΓΛΗ», που από τις πρώτες κιόλας μέρες της δημιουργίας της φανέρωσε πόσο επιτυχημένη ήταν η απόφαση του Φραζή. Με κράχτη τις πλάκες από ένα κουρδιστό γραμμόφωνο – τα πικ-άπ, τα κασετόφωνα και τα κάθε είδους συγκροτήματα ήταν τότε διεθνώς ανύπαρκτα – προσήλκυε πελατεία απ' το πρωί ως το βράδυ. Αφού εκεί έπαιρναν τον πρωινό τους καφέ οι περαστικοί για τα χωράφια της «**περιαλιός**»⁽⁹⁹⁾ κι εκεί συγκεντρώνονταν οι τρατάρηδες για να ξε-

98. Η πορεία προς το λιμάνι και προς τα εμπρός, η πορεία προς το κέντρο του χωριού

99. Η παραλία.

Το λιμάνι και αριστερά η «Αίγλη».

κινήσουν για το μεροκάματο. Μετά από λίγο γέμιζε η παραλία απ' αυτούς που προτιμούσαν το μπάνιο τους στην περιορισμένη αλλά κατακάθαρη αμμουδιά, στο μυχό του λιμανιού. Και μετά απολάμβαναν το ουζάκι τους εκεί πλάι στο κύμα και κάτω από την ολόδροση τσαρδάκα της «ΑΙΓΛΗΣ». Και τ' απόβραδο θάπρεπε να ήταν κανείς πολύ τυχερός για να βρει καρέκλα να καθίσει. Χρυσές δουλειές έκανε ο Φραζής και μεγάλη η εξυπηρέτηση και η προσφορά του στον κόσμο.

Εκεί έβρισκαν καταφύγιο και τα πληρώματα των κάθε είδους πλεούμενων που έφθαναν στο λιμάνι και που πριν, για ένα «στεργιανό» καφέ, έπρεπε να πάνε στο καφενείο του Αη-Σάββα και για ένα κουτί σπύρτα στο μαγαζί του Αντρέα του Ιπποκράτη. Κι εκεί περιμέναν οι επιβάτες το καράβι της γραμμής, που ερχόταν πάντα τις μεταμεσονύκτιες ώρες και ποτέ στην ώρα του. Εκεί στο φιλόξενο απάγκειο της παράγκας προφυλάσσονταν από τις βροχερές και παγωμένες νύχτες του χειμώνα, που πριν τις περνούσαν κουρνιασμένοι εδώ κι εκεί. Κι επειδή, όπως λένε, «το αγώι ξυπνά τον αγωγιάτη», η κίνηση της «ΑΙΓΛΗΣ» παρακινούσε τον Φραζή να επεκτείνει ολοένα και να πολλαπλασιάζει τις δραστηριότητές του. Έτσι, ξεκινώντας από καφέ και ούζο, έφτασε να προσφέρει και πλήρες γεύμα. Πεντακάθαρος, πρόθυμος, ευγενικός και πάντα με χιούμορ, ο Φραζής φρόντιζε να εξυπηρετεί κατά τον καλύτερο τρόπο τους πελάτες του, διατηρώντας έτσι αμείωτη και συνεχώς αυξανόμενη την κίνηση του μαγαζιού του.

Μετά όμως από κάποια χρόνια, φαίνεται πως ο Φραζής ζήληψε τη δόξα του μετανάστη κι αποφάσισε να ζητήσει στη Ρόδο καλύτερες συνθήκες ζωής. Κι έφυγε από τη Νίσυρο εμπιστευόμενος την τύχη και την περαιτέρω πορεία της «ΑΙΓΛΗΣ» στον αδελφό του τον Γιάννη. Άνθρωπο που δεν άργησε να φανεί πως δεν ήταν ο κατάλληλος γι' αυτή τη δουλειά. Μετά από

Η «Αίγλη» στα... τελευταία της.

την τόση κίνηση και την τόση ζωντάνια, η «ΑΙΓΛΗ» στα χέρια του περιορίστηκε να προσφέρει τις υπηρεσίες της σε λίγους περαστικούς και στο τέλος να προσφέρει μόνο καφέδες στο προσωπικό των παρακείμενων δημόσιων υπηρεσιών.

Κατακόρυφη, λοιπόν, η πτώση του μαγαζιού κι όλα έδειχναν πως σύντομα θα έμπαινε και ουσιαστικά το λουκέτο. Όμως παρουσιάστηκαν τότε άλλα χέρια δραστήρια και ικανά, για να ξαναδώσουν στην «ΑΙΓΛΗ» την παλιά της... αίγλη. Ο Μιχάλης ο Πάχος, που όπως αποδείχτηκε ήταν ο άνθρωπος που χρειαζόταν εκείνη την εποχή το μαγαζί, ανέλαβε οικογενειακά τη λειτουργία του. Πρώτη φροντίδα του ήταν να το εκσυγχρονίσει, να του δώσει ένα καινούργιο πρόσωπο και να το λειτουργήσει με νέα μορφή, γι' αυτό και του έδωσε το όνομα «ΝΕΑ ΑΙΓΛΗ». Από την πρώτη στιγμή, ποικιλία ποτών και αναψυκτικών, πλούσιοι μεζέδες κι εκλεκτά φαγητά ήταν στη διάθεση των πελατών, που σιγά-σιγά άρχισαν να κατακλύζουν και πάλι τη «ΝΕΑ ΑΙΓΛΗ», ξαναχαρίζοντάς της τις παλιές καλές μέρες. Από το πρωί ως το βράδυ όλη η οικογένεια στο πόδι φρόντιζε να περιποιηθεί την πελατεία του μαγαζιού, που ολόφωτο ως αργά τη νύχτα στόλιζε το λιμάνι και μάζευε κοντά του ντόπιους και παραθεριστές.

Μπορεί αργότερα οι ανάγκες κατασκευής του λιμανιού να γκρέμισαν κι εξαφάνισαν τις εγκαταστάσεις της «ΑΙΓΛΗΣ», όμως δεν θα πάψει να θεωρείται ως ο πρωτοπόρος της ιδέας για τουριστική εκμετάλλευση της περιοχής και ο προπομπός της τουριστικής αξιοποίησής της. Η «ΑΙΓΛΗ» είναι γεγονός αναμφισβήτητο πως αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο υψώθηκαν αργότερα σύγχρονες τουριστικές εγκαταστάσεις, που δημιούργησαν την απαρχή της τουριστικής υποδομής του νησιού.

Το εκκλησάκι του Αη Νικόλα

Κάτω στην Τάβλα του Γιαλού, στη βάση του «Οξού», κάτω από το Μοναστήρι της Παναγιάς της Σπηλιανής, εκεί θρόνισαν οι θαλασσινοί μας, ποιος ξέρει πριν από πόσα χρόνια, τον προστάτη τους Άγιο Νικόλαο. Εκεί, μέσα σ' ένα μικρό εκκλησάκι, όμως αρκετό για να χωρέσει την τιμή, την ευλάβεια και τη βαθειά πίστη τους προς «των θαλασσών τον Άγιο», του οποίου, κατά τον Παπαδιαμάντη, «εις οποιανδήποτε νήσον και αν αποβιβασθής θα αντικρύσης τον Ναόν, μικρόν ή μέγαν».

Ο χώρος αυτός καθόλου τυχαία δεν επελέγη, αφού εκεί ήταν τότε το λιμάνι του νησιού κι από εκεί, με το βλέμμα στραμμένο προς τον Άγιο τους, έλυναν κάβο κι έφευγαν για τα ταξίδια τους οι ναυτικοί μας. Σ' αυτό το μικρό μα πάντα κάτασπρο και φρεσκοασβεστωμένο εκκλησάκι κατέφευγαν οι Νισυριές τις άγριες μέρες του χειμώνα, για να παρακαλέσουν τον Άγιο για τον άνθρωπο τους που, ακολουθώντας την κοινή μοίρα των νησιωτών, μπάρκαρε και ταξίδευε σε μακρινές θάλασσες. **Και τα καντήλια τ' Αη-Νικόλα έπλεναν οι ίδιες στη θάλασσα** για να την γαληνέψουν και να 'χουν καλά ταξίδια οι άνθρωποί τους, όταν τα κύματα της Προβέζας, «όρη και τρια βουνά»⁽¹⁰⁰⁾, σάρωναν μανιασμένα τα παράλια του νησιού.

Όλο το χρόνο το εκκλησάκι δεχόταν τις περιποιήσεις και τη φροντίδα των κορών της γειτονιάς, ενώ στη γιορτή τ' Αη-Νικόλα γέμιζε, μέσα κι έξω,

100. Τοπική έκφραση, με την οποία χαρακτηρίζεται η κατάσταση της φουρτουνιασμένης θάλασσας.

από κόσμο, με πρώτους-πρώτους τους θαλασσινούς μας με τις οικογένειές τους. Ήταν μεγάλη μέρα γι' αυτούς και την είχαν αφιερώσει στον εορταζόμενο προστάτη τους.

Γι' αυτό και φρόντιζαν, το πανηγύρι του να είναι λαμπρό και μεγαλόπρεπο, προσφέροντας κάθε τι που θα βοηθούσε σ' αυτό. Κι ανήμερα τη γιορτή, όλοι τους ντυμένοι τα γιορτινά τους, με λαμπάδες, με άρτους, με πρόσφορα κι οι πιο πολλοί μ' ένα τάμα στο χέρι, έφταναν πρωί-πρωί στην εκκλησία. Τα βήματα τους τους έφεραν κατευθείαν εμπρός στην εικόνα του Αγίου για να εκφράσουν την πίστη τους, την ευγνωμοσύνη τους, το σεβασμό τους και να επικαλεστούν την προστασία του. Κι εκείνος με φωτισμένο, απ' το τρεμάμενο φως του καντηλιού, το ασκητικό του πρόσωπο, με βλέμμα γαλήνιο και ήρεμο, ευλογούσε από το θρόνο του όσους ζητούσαν τη χάρη του.

Τσουχτερό, συνήθως, το κρύο εκείνη την ημέρα, όμως αδύναμο για να επηρεάσει την κατάνυξη με την οποία το εκκλησίασμα παρακολουθούσε τη λειτουργία, απενίζοντας στη μορφή του Αγίου «οἱ ἐν νόσοις τὸν ἰατρὸν, οἱ ἐν κινδύνοις τὸν ρύστην, οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸν προστάτην, οἱ πένητες τὸν θησαυρόν, οἱ ἐν θλίψεσι τὴν παραμυθίαν, τὸν συνοδίτην οἱ ὁδοιπόροι, οἱ ἐν θαλάσῃ τὸν κυβερνήτην». Κι έμεναν όλοι εκεί ως το τέλος. Και μετά στη συντροφιά τους είχαν ο καθένας κι από μια δική του ιστορία να διηγηθεί, για την προστασία τ' Αη Νικόλα.

Τώρα τα χρόνια πέρασαν, η περιοχή έχασε το ενδιαφέρον της, αφού το λιμάνι δεν είναι πια εκεί. κι η πίστη των ανθρώπων συνεχώς βάλλεται από τις σύγχρονες, τις εξελιγμένες, τις προοδευτικές αντιλήψεις. Όμως το εκκλησίακι τ' Αη-Νικόλα παραμένει εκεί, πάντα φρεσκοασβεστωμένο και κάτασπρο, για να τραβά την προσοχή όλων των περαστικών – κι είναι πολλοί ειδικά το καλοκαίρι – καθώς φαντάζει κουρνιασμένο, μα εντυπωσιακά γραφικό, σύρριζα στον «Οξύ». Και δεν είναι λίγοι αυτοί που ανεβαίνουν ως εκεί, περνώντας μάλιστα και λίγες ώρες δροσιάς και ηρεμίας στα σκαλοπάτια του, εκεί λίγα μέτρα από τη θάλασσα.

Ο Άγιος Νικόλαος

και τα παράπονα των άλλων αγίων

Πάντα μας διηγόταν το παραμύθι η γιαγιά η Ασπασία, κάθε χρόνο την παραμονή τ' Αη-Νικόλα. Κρύο πολύ, μας έλεγε, έκανε στον ουρανό, με αέρα δυνατό, βροχή και αστραπόβροντα, που εμπόδιζαν τους Αγίους να πάνε στις δουλειές τους. Γι' αυτό και είχαν μαζευτεί όλοι στη μεγάλη σάλα κι απολάμβαναν τη ζεστασιά, συζητώντας διάφορα θέματα.

Θέμα συζήτησης τη συγκεκριμένη κείνη ημέρα ήταν **η εύνοια που δείχνει ο Θεός προς τον Άγιο Νικόλαο**. Κι επειδή την ημέρα εκείνη ο Άγιος δεν ήταν παρών, βρήκαν την ευκαιρία να εκφράσουν, ανενόχλητα, όλοι τα παράπονά τους.. Στο τέλος μάλιστα πήραν την απόφαση να μεταφέρουν τη

διαμαρτυρία τους στο Θεό και να ζητήσουν να αλλάξει συμπεριφορά και να τους αντιμετωπίζει όλους εξίσου και χωρίς διακρίσεις.

Σαν έφτασε όμως η κατάλληλη ώρα, κανένας δεν προσφερόταν να εκτελέσει την απόφαση. Όλοι δίσταζαν και πρότειναν ο ένας τον άλλο, οπότε πήρε την απόφαση ο Άγιος Κασσιανός και κατηγορώντας όλους τους άλλους για δειλία, παρουσιάστηκε ενώπιον του Θεού. Με ύ-

φος διαμαρτυρίας εξέθεσε τα όσα είχαν συζητηθεί και ζήτησε από το Θεό να πάψει να ευνοεί και να υποστηρίζει τον Άγιο Νικόλαο και να συμπεριφέρεται σε όλους με τον ίδιο τρόπο.

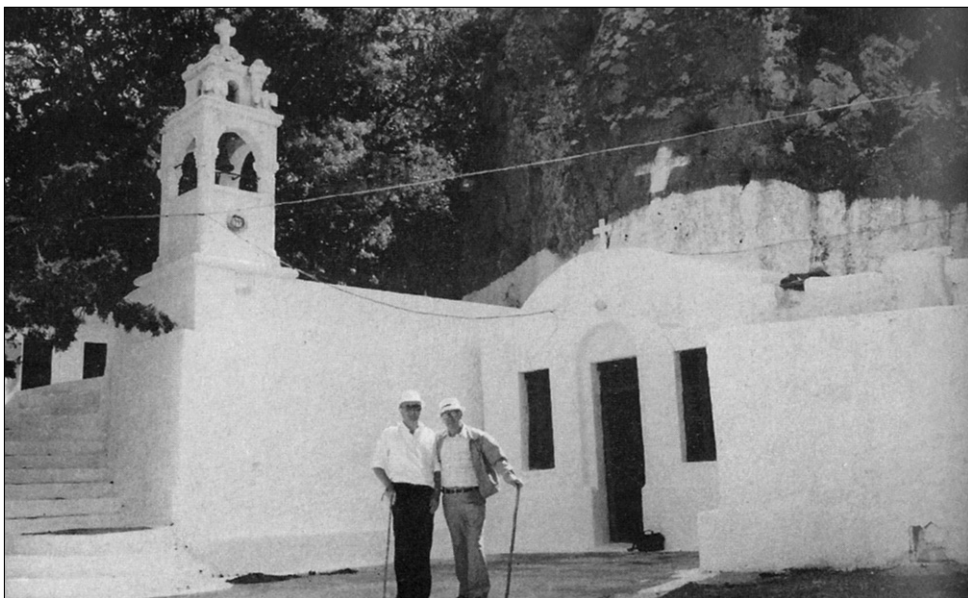
Τότε ο Θεός κάλεσε όλους τους Αγίους, τους ρώτησε με τι ασχολήθηκαν εκείνη την ημέρα και απάντησαν όλοι ότι λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών κάθονταν στο... σαλόνι. Παρατήρησε όμως ο Θεός ότι ο Άγιος Νικόλαος δεν βρισκόταν ανάμεσά τους, και κανένας δεν γνώριζε πού είχε πάει. Έστειλε τότε τον άγγελο να τον φωνάξει και σε λίγη ώρα ο Άγιος παρουσιάστηκε ενώπιον του Θεού και των άλλων Αγίων παγωμένος, με τα ρούχα μουσκεμένα να στάζουν θάλασσα. Όταν ρωτήθηκε πού ήταν απάντησε ότι είχε πάει στον ωκεανό για να σώσει το πλήρωμα ενός πλοίου που βυθιζόταν λόγω της θαλασσοταραχής.

Ακούοντας την απάντηση οι άλλοι Άγιοι αμέσως κατάλαβαν το λάθος τους, αφού ενώ εκείνοι ήταν κλεισμένοι στα ζεστά, ο Άγιος Νικόλαος θαλασσοδερονόταν στον ωκεανό. Κι όταν τους είπε ο Θεός ότι αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο έχει σε ξεχωριστή μοίρα τον Άγιο Νικόλαο, τότε όλοι τους δήλωσαν μετανοημένοι. Και ο Θεός τους συγχώρησε όλους, όχι όμως και τον Άγιο Κασσιανό. Εκείνον, επειδή τόλμησε να μεταφέρει στον Θεό την απόφαση των υπολοίπων, τον τιμώρησε να γιορτάζεται κάθε τέσσερα χρόνια. Κι από τότε **η μνήμη του γιορτάζεται στις 29 Φεβρουαρίου, κάθε φορά δηλαδή που ο χρόνος είναι δίσεκτος.**

Το Πανηγύρι του Αγίου Θεολόγου στα Νικιά

Σαν ένα βαρύτιμο κάσμημα στολίζει την πλαγιά του βουνού, κάτασπρο ανάμεσα στο ολοπράσινο τοπίο, το Μοναστήρι του Αγίου Θεολόγου. Ένα κτηριακό συγκρότημα για το οποίο δικαιολογημένα σεμνύνονται τα Νικιά. Γιατί αποτελεί δείγμα της ευλάβειας, της ευσέβειας και της πίστης προς τον Άγιο των ξενιτεμένων παιδιών τους, μα και τρανή εκδήλωση της αγάπης τους προς το πανέμορφο και γραφικό χωριό τους. Είν' ένα μοναστήρι που ΄ζησε παλιές καλές μέρες κατάνυξης μα και χαράς, κεφιού και ξεφαντώματος κάθε χρόνο στο πανηγύρι του Αγίου Θεολόγου. Σήμερα όλ' αυτά αποτελούν μια γλυκειά ανάμνηση για τον κάθε ξενιτεμένο Νικιάτη, που νοσταλγεί την ημέρα που θα ήταν δυνατό να ξαναζήσει, έστω για λίγες στιγμές, από τα όμορφα εκείνα περασμένα.

Τρικούβερο ήταν το γλέντι κι όλοι οι Νικιάτες, μα και πάρα πολύς κόσμος απ' όλο το νησί έτρεχε κάθε χρόνο να παραβρεθούν σ' αυτό. Από πολύ πρωί, παρέες-παρέες κατηφόριζαν από το Σαρδαλώνι με το «πεσκίρι» και το μαχαροπήρουνο στο χέρι κι άλλοι πάλι είχαν μείνει μέσα αποβραδίζ για το γλέντι ή για να βοηθήσουν στις τελευταίες προετοιμασίες. Μέσα η εκκλησιά, φωλιασμένη στη βάση του βράχου, κι έξω ο περίβολος ήταν γεμάτα από πανηγυριώτες που περίμεναν ν' ασπαστούν την εικόνα και να κρεμάσουν το τάμα τους στον Άγιο. Και λίγο πιο πέρα, εντυπωσιακά μεγάλος ο «αβράμιτθας» άπλωνε, λες, τις αγκάλες του και καλούσε στον παχύ ίσκιο του τους πανηγυριώτες για να καθήσουν στο τραπέζι της πανήγυρης. Πλούσιο πάντα το φαγητό και νοστιμότατο το πιλάφι του Σαμώνη, που περήφα-

νος κι ικανοποιημένος δεχόταν τα συγχαρητήρια του κόσμου. Πόσος κόσμος, αλήθεια, μαζευτόταν εκεί! Και μετά το φαγητό άρχιζε το γλέντι. Το βιολί του Σκούρτου και του Στρατή και το λαούτο του Αντωνάκη, του Γιώργη του Δημητρώ, του Νίκου του Ιπποκράτη, παρακινούσαν τον κόσμο να ξεχάσει τις σκοτούρες και τα βάσανα και να το «ρίξει έξω» την ημέρα αυτή, που ήταν γιορτή για όλους. Άναβε ο χορός με τις Νικιάτισσες γεμάτες χάρη και ζωντάνια, στη σούστα, στον εμπρός, στο συρτό. Κι από πάνω η «Καλάννα» με την πέτρινη σιλουέτα της, για την οποία, πολύ μικρός, άκουσα από τη μακαρίτισσα την Ειρήνη την καλόγρια, την ιστορία μιας γυναίκας που την καταράστηκε ο Άγιος, γιατί πέταξε σκουπίδια στην περιφορά της εικόνας του και μεταμορφώθηκε σε πέτρα. Και τώρα νάτην από πάνω κοίταζε, θαρρείς, με φθόνο και ζήλεια τις «συμπατριώτισσές» της που χόρευαν. Κι ύστερα άρχιζε το τραγούδι, το Μελαχροινό, η Βλάχα, ο Τσουπανάκος, που 'φτανε δεξιά κι αριστερά ως πέρα στα Φουρκάνια κι ως πάνω στα Παλίσια κι απέναντι ψηλά ως το Νύφιος και τις Κακολαγκάδες.

Όμως έζησε κι άσχημες στιγμές ο Άγιος Θεολόγος. Ήταν ανήμερα στη Χάρη του, στα 1942, την ώρα που άρχιζε το γλέντι, όταν ήρθε το θλιβερό «χαμπάρι» πως βυθίστηκε το FIUME και πνίγηκαν 8 Νισύριοι κι ανάμεσά τους ο πρόεδρος του χωριού ο Δημητρός, που ερχόταν από τη Ρόδο. Μονομιάς το Μοναστήρι νεκρώθηκε. Βουβαμάρα πλάκωσε στην περιοχή κι ο κόσμος, ανήμπορος να πιστέψει κι αποσβολωμένος από αυτά που άκουσε, έτρεχε εδώ κι εκεί ζητώντας να μάθει κάτι παραπάνω. Αποφράδα για το χωριό και για το νησί ολόκληρο η μέρα αυτή. Όμως ήρθαν άλλοι κι άλλοι χρόνοι και το πανηγύρι ξαναβρήκε τον παλιό του ρυθμό.

Σήμερα το χωριό είναι άδειο. Οι Νικιάτες από τα ξένα θυμούνται και αναπολούν. Μα κι οι λίγοι που έμειναν στο χωριό δεν ξεχνούν. Κάθε χρόνο στη γιορτή του ο Άγιος Θεολόγος προσπαθεί να ξαναβρεί εκείνες τις παλιές καλές μέρες και στο πανηγύρι του μαζεύει πανηγυριώτες απ' όλο το νησί, που 'ρχονται προσκυνητές στον Άγιο, μα και συνεχιστές μιας όμορφης παράδοσης, που κι αυτή, έπεσε θύμα της μετανάστευσης και της ερήμωσης των χωριών μας.

Η Προβέζα του '41

Ήταν 6 του Φλεβάρη του 1941. Από νωρίς τ' απόγευμα φάνηκε πως θα χαλάσει ο καιρός, καθώς ένας δυνατός Οστρογαόμης προβετζάριζε προς το Μαΐστρο. Κι όσο περνούσε η ώρα, οι προβλέψεις επαληθεύονταν, γι' αυτό κι οι βαρκάρηδες φρόντισαν να μεταφέρουν «από σταβέ-ντο» ή να τραβήξουν όσο γίνεται πιο ψηλά τις βάρκες τους, για να 'χουν ήσυχο το κεφάλι.

Με το ηλιοβασίλεμα τα πράγματα χειροτέρευαν, καθώς η θάλασσα «**όρη και τρία βουνά**» σάρωνε τις «περιαλιές» του Μανδρακιού κι ένας αέρας σαν σίφουνας φυσούσε μανιασμένα τριζοντας τα πορτοπαράθυρα και παρασύροντας δέντρα στο πέρασμά του. Κι όλοι τότε νόμισαν πως ήταν ένα από τα συνηθισμένα τερτίπια της Προβέζας, όπως επικράτησε να λέγεται ο Πουνεντομαϊστρος (Δ-ΒΔ άνεμος) στη Νίσυρο.

Γι' αυτό κλείστηκαν νωρίς-νωρίς στα σπίτια τους και μετά από ένα ολιγόωρο «ποσπέρι» άφησαν το μαγκάλι και πήγαν ν' αντιμετωπίσουν την κακοκαιρία, κουκουλωμένοι με τα χοντρά τους σκεπάσματα, στρέφοντας τη σκέψη μ' ανησυχία στα «καμένα πλεούμενα»⁽¹⁰¹⁾.

Έτσι περνούσε η ώρα σε μια βραδιά που ήταν πραγματικά «ευτυχής όποιος ήταν μέσα κι ας ήταν και φτωχός κι αλλοίμονο σ' όποιον ήταν έξω κι ας ήταν και βασιλιάς». Κάποτε σβήσαν τα λυχνάρια κι οι λάμπες απ' όλα τα σπίτια και μόνο ο αέρας ακουγόταν μανιασμένος, καθώς όλο το χωριό κοιμόταν. Και ξαφνικά μεσ' στον ύπνο τους άκουσαν να χτυπά δυνατά μεσ' στην άγρια νύχτα η καμπάνα της Ποταμήτισσας κι ο ήχος της να σχίζει τον αέρα φτάνοντας ως την άκρη του χωριού. Αμέσως όλοι στο πόδι, αφού η καμπάνα έδωσε την αίσθηση πως κάτι κακό συμβαίνει.

Όσοι ένιωθαν να το... λέει η καρδιά τους, πήραν με το φανάρι τους δρόμους, ζητώντας να μάθουν τι συμβαίνει, ώσπου σιγά-σιγά διαδόθηκε το δυσάρεστο μαντάτο: Μανιασμένη η θάλασσα έρριξε τα ντουβάρια των σπιτιών στο Λευκαντιό που ήταν «πάνω στον καιρό» και μπαινοβγαίνοντας με ορμή παράσερνε έπιπλα, μπαούλα, ρούχα κι ό,τι άλλο έβρισκε στο πέρασμά της. Κι οι ένοικοί τους, που κοιμόντουσαν ως εκείνη την ώρα ανυποψίαστοι γι' αυτό το μεγάλο κακό, προσπαθούσαν τώρα με κάθε τρόπο να γλυτώσουν και να βγουν ζωντανοί.

Όλοι τότε έτρεξαν στο Λευκαντιό για να προσφέρουν τη βοήθειά τους και φτάνοντας εκεί αντίκρισαν την κόλαση. Γυμνοί, βρεγμένοι και τρομαγμένοι οι ιδιοκτήτες των σπιτιών παρακολουθούσαν από μακριά με απόγνωση το βιος τους να χάνεται στα μανιασμένα πέλαγα, ανήμποροι ν' αντισταθούν σε μια ορμητική θάλασσα, που στο πέρασμά της παράσερνε τα σπίτια τους, μ' όλο τους το περιεχόμενο.

Μερικοί με κίνδυνο της ζωής τους και με τη βοήθεια Ιταλών στρατιωτών, που με αυτοθυσία – είν' αλήθεια – πήραν μέρος στην επιχείρηση διάσωσης, μπόρεσαν να σώσουν κάποια πράγματα. Άλλοι όμως δεν μπόρεσαν ούτε να πλησιάσουν, γι' αυτό το μόνο που τους απόμεινε ήταν να σταυροκοπιούνται για το μεγάλο κακό που τους βρήκε.

Κι απάνω στην ώρα, δυο τρία θεόρατα απανωτά κύματα σώριασαν σ' ερείπια τα σπίτια του Νικόλα του Μανώλη, του γιατρού του Σακλαρή, της

101. Τοπική έκφραση ανησυχίας για όσους ταξίδευαν σε ώρες τρικυμίας.

Η Προβέξα εξαφάνισε το λιμάνι

Αγγέλικας, του Αντρίκου, της Λευκοθέας, του Χαζηδημήτρη, των Χριστοφόρεων, του Γιάννη του Σταυρινού, που ήταν και το μόνο που δεν γλύτωσε τίποτε από το περιεχόμενο του. Όλα γκρεμίστηκαν κι όλα από τη μια μέρα στην άλλη έγιναν «χαλατά».

Την ίδια ώρα τραγικές κραυγές ακούγονταν από το Τρουλλί, σε μια προσπάθεια να σωθούν μια ομάδα Ιταλοί στρατιώτες, αποκλεισμένοι σ' ένα σπιτάκι που στεκόταν χρόνια εκεί.

Και μόλις, κατάφεραν και τους απομάκρυναν δεμένους με σχοινί έναν-ένα, ήρθε η θάλασσα και πήρε το σπιτάκι συθέμελα, πέρα μακριά, χωρίς ν' αφήσει πίσω του ούτε ένα ίχνος που να μαρτυρεί την ύπαρξη του. Κι αμέσως μετά το λιμάνι μας, που με τόσες θυσίες και τόσους κόπους κατάφεραν να κτίσουν, μαζεύοντας φράγκο-φράγκο οι ναυτικοί μας μέλη του Συλλόγου «ο Άγιος Σάββας», έπεσε κι αυτό θύμα της μανίας της θάλασσας και παρασύρθηκε πέρα μακριά. Σαν ξημέρωσε, μια νέα όψη είχε το θαλασοδαρμένο Λευκαντιό, λες και ξεφύτρωσε ένας καινούργιος μαχαλάς στη θέση του.

Πέρασαν πολλά χρόνια από τότε. Κι όμως είν' αδύνατο να ξεχάσουν όσοι δοκιμάστηκαν από εκείνη τη θεομηνία που αποτέλεσε σταθμό στην Ιστορία της Νισύρου.

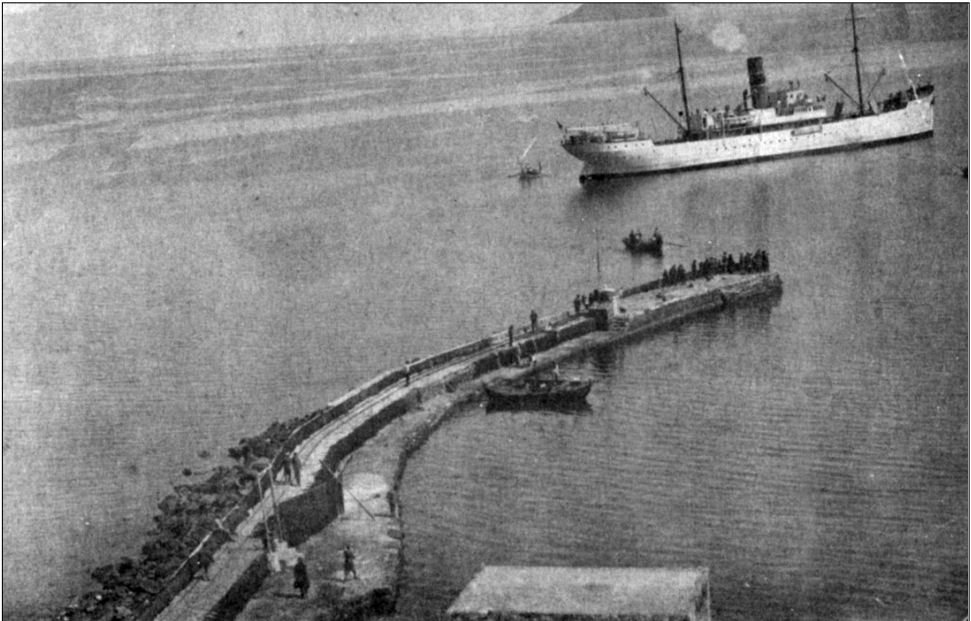
Ακόμα και σήμερα, συζητώντας για διάφορα γεγονότα της τότε εποχής, τα εντοπίζουν με το χαρακτηρισμό «στη χρονιά της Προβέξας» ή «μετά την Προβέξα».

Άθλιες οι συνθήκες συγκοινωνίας

Απέκτησε, επιτέλους, η Νίσυρος λιμάνι. Και το γεγονός ικανοποιεί τον κάθε Νισύριο, καθώς βλέπει ένα όνειρο χρόνων πολλών να γίνεται πραγματικότητα και να δημιουργεί προϋποθέσεις ευνοϊκές, για την αντιμετώπιση της συγκοινωνιακής απομόνωσης του νησιού μας.

Ιστορικές στ' αλήθεια, οι στιγμές, που όμως φέρνουν στο νου μας εικόνες κάποιων άλλων εποχών, από τις οποίες δεν έχουν περάσει πολλά χρόνια κι οι μνήμες, νωπές ακόμα, μόνο ντροπή προκαλούν. Εικόνες τόσο από τις συνθήκες του ταξιδιού όσο και της επιβίβασης και αποβίβασης των επιβατών, στο λιμάνι της Νισύρου.

Λίγα χρόνια είχαν περάσει από το τέλος του πολέμου. Και οι συγκοινωνίες των νησιών είχαν ανατεθεί σε κάποια καράβια, που ανασύρθηκαν από τη **ράδα**, στην οποία ποιός ξέρει για πόσα χρόνια σάπιζαν εγκαταλελειμμένα εκεί. Καράβια κατάλληλα μόνο για να δυσφημούν την Ελληνική ναυτιλία να εξευτελίζουν τον επιβάτη και να ποδοπατούν κάθε ανθρώπινη αξιοπρέπεια, όπως το «Χαλκιδική», το «Ιόνιο», το «Καδιώ», το «Ηλιούπολις», το «Άνδρος»... Πλοία που πρόσφεραν ταξίδια με τις πιο άθλιες, τις πιο απάνθρωπες συνθήκες και που σήμερα ύστερα μάλιστα και από το έντονο φιλοζωικό πνεύμα της εποχής, ούτε για μεταφορά ζώων δεν θα ήταν δυνατό να χρησιμοποιηθούν.

Το πλοίο αγκυροβολημένο έξω από το λιμάνι της Νισύρου

Κουρνιασμένοι στο — βρωμισμένο συνήθως — κατάστρωμα και εκτεθειμένοι στις οποιεσδήποτε καιρικές συνθήκες ταξίδευαν όσοι δεν είχαν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν **θέση** στο πλοίο. Και μετά από, δραματικό συνήθως, ταξίδι τριάντα ωρών έφταναν στη Νίσυρο. Ο χρόνος κατάπλου του καραβιού πάντα ο ίδιος, οι μεταμεσονύκτιες ώρες. Όπως σταθερό ήταν και το σημείο αγκυροβολίας. Πάντα έξω από το **μουράγιο**, πάνω στο **αντιμάμαλο**, γιατί μόνο εκεί το **έπαιρναν τα νερά**. Κι εκεί, πάνω στο **μάτι του καιρού**, το κτυπούσαν τα κύματα της Προβέζας και της Δραμουντάνας, στριφογυρίζοντάς το πάνω στην **άγκυρά** του.

Λιμάνι δεν είχε η Νίσυρος. Κι ο μικρός μώλος, που με δυσκολία κατάφερε να κατασκευάσει για την προστασία των τοπικών καϊκιών ο Λιμενικός Σύλλογος «ο Άγιος Σάββας», δεν ήταν δυνατό να δεχτεί μεγάλα σκάφη.

Έτσι, με το **φούντα** του καραβιού ξεκινούσαν από το μώλο και οι **παπορόβαρκες**, με το Νικολή, το Λαμπάδη, το Στρατή, στα κουπιά, φορτωμένες με τους επιβάτες, που έφευγαν από το νησί. Βουνά συνήθως τα κύματα, πάνω στα οποία, σκαμπανεβάζοντας οι βάρκες, ανεβοκατέβαζαν τον κόσμο πότε στον... ουρανό και πότε στην άβυσσο, προκαλώντας τα ουρλιαχτά και τις απεγνωσμένες κραυγές των τρομαγμένων επιβατών. Πολλοί εκλιπαρούσαν, με δάκρυα στα τρομαγμένα μάτια τους, να γυρίσουν πίσω, όμως αυτό δεν ήταν δυνατό.

Η απόσταση του καραβιού από τις βάρκες ήταν λίγα μέτρα, όμως το κύμα και η θαλασσοταραχή — μόνιμη σχεδόν σ' εκείνο το σημείο — τις κρατούσαν, θαρρείς, καθηλωμένες, στο ίδιο σημείο.

Σαν έφταναν στη σκάλα του καραβιού, άρχιζε η δραματική επιχείρηση της επιβίβασης, με τους γεροδεμένους «βαρκάρηδες» μας να ανεβάζουν σηκωτούς από τη βάρκα στο καράβι τους επιβάτες, προσπαθώντας με δυσκολία να συγκρατήσουν τη βάρκα, που την κτυπούσε και την ανεβοκατέβαζε το κύμα σαν καρυδότσουφλο.

Ίδια και χειρότερη πολλές φορές η κατάσταση, κατά την αποβίβαση. Θεατές οι αποβιβαζόμενοι των όσων διαδραματίζονταν, έπαιρναν με δέος και τρόμο την απόφαση και με προσευχές προς την Παναγιά και τους Αγίους ρίχνονταν στην αγκαλιά των «βαρκάρηδων» για να τους κατεβάσουν, σηκωτούς κι αυτούς, κάτω στη βάρκα. Για να υποστούν κι αυτοί την ταλαιπωρία του σκαμπανεβάσματος, ωστόσο φτάσουν στην ξηρά. Μια ταλαιπωρία απερίγραπτη, συνθήκες τραγικές και απάνθρωπες και ορατός ανά πάσα στιγμή ο κίνδυνος ατυχήματος που χάρη στις ικανότητες των ναυτικών μας δεν ήρθε ποτέ.

Και δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις, που επιβάτες προοριζόμενοι για τη Νίσυρο, αρνιούνταν να αποβιβαστούν μ' αυτές τις συνθήκες και συνέχιζαν το ταξίδι τους για άλλα νησιά. Ενώ πολλοί από τους εκτός Νισύρου συ-

μπατριώτες μας, με το φόβο της αποβίβασης, απέφευγαν για πολλά χρόνια να επισκεφτούν τη γενέτειρά τους.

Επιτακτική λοιπόν η ανάγκη να κατασκευαστεί λιμάνι στη Νίσυρο, θέμα που βρισκόταν πάντα στις πρώτες θέσεις του πίνακα των προβλημάτων του νησιού μας. Έγιναν πολλές προσπάθειες, ασκήθηκαν πολλές πιέσεις, δόθηκαν πολλές υποσχέσεις, ωστόσο άρχισαν, πριν πολλά χρόνια οι εργασίες της πρώτης φάσης του έργου. Και προχωρώντας με βήματα αργά, φτάσαμε επιτέλους στη σημερινή πραγματικότητα. Σήμερα που και οι συνθήκες του ταξιδιού, καμμιά απολύτως σχέση δεν έχουν με όσα τότε συνέβαιναν.

Το καινούργιο λιμάνι καθιστά πια προσιτό, με οποιεσδήποτε καιρικές συνθήκες το νησί μας, αποτρέποντας την απομόνωση, στην οποία ήταν καταδικασμένη, κάθε χειμώνα, η Νίσυρο. Αφαιρεί πια από τους καπεταναίους το μόνιμο πρόσχημα της αδυναμίας προσέγγισης λόγω καιρικών συνθηκών. Και απαλλάσσει τα ελλιμενισμένα στο λιμάνι μικρά σκάφη από την ταλαιπωρία να βγαίνουν **αρόδου** μέσα στ' άγρια μεσάνυχτα, να σκαμπανεβάζουν κτυπημένα από το μελτέμι ωστόσο μπει και βγει από το λιμάνι το **ποστάλι**.

Και το νερό το λέγαμε νεράκι

Το νερό, νεράκι έλεγαν τότε στη Νίσυρο, αφού το πολύτιμο αυτό αγαθό, που τόσο απλόχερα το έχει προσφέρει σε άλλες περιοχές η φύση, σ' εμάς μέχρι τώρα το δίνει με το σταγονόμετρο. Και σήμερα υπάρχουν τρόποι για ν' αντιμετωπίσουν, έστω και σε κάποιο ποσοστό, το πρόβλημα. Παλιότερα όμως, όλοι στο νησί περίμεναν την... εξ ύψους βοήθεια, αφού η πραγματικότητα δίδασκε πως «μόνο μια βροχή θα μας σώσει».

Πηγή υδροδότησης κάθε σπιτιού ήταν η **βιστέρνα**, με νερό της βροχής,, που κατέληγε εκεί από το **δώμα**, δια μέσου του **σούλουνα**. Γι' αυτό, η πρώτη φροντίδα της νοικοκυράς, πριν αρχίσουν τα πρωτοβρόχια, ήταν ν' ανεβεί για να καθαρίσει και ν' ασβεστώσει το δώμα, να βάλει **στίψη**⁽¹⁰²⁾ στα σκασίματα για να μη στάξει και να βάλει φρέσκο σπάρτο στο στόμιο του σούλουνα, για να φιλτράρεται το νερό που θα περνούσε από εκεί. για να καταλήξει κάτω στη βιστέρνα. Το νερό όμως αυτό, όσο μεγάλη κι αν ήταν η χωρητικότητα της βιστέρνας, δεν ήταν δυνατό να καλύψει τις ανάγκες του

102. Αποξηραμένη λάβα του ηφαιστείου, κατάλληλη για τη στεγανοποίηση των ταρατσών.

σπιτιού, γι' αυτό κι ήταν συνηθισμένο το φαινόμενο με τις γυναίκες στους δρόμους, να κουβαλούν με τους κουβάδες νερό από τα ακατοίκητα σπίτια στο δικό τους.

Παρ' όλ' αυτά όμως, το πρόβλημα στην κατανάλωση του νερού ήταν πάντα υπαρκτό και επέβαλλε οικονομία στη χρήση, λιτότητα όπως θα λέγαμε σήμερα. Η καθημερινή καθαριότητα της οικογένειας περιοριζόταν στο λίγο νερό από το κρεμασμένο στον τοίχο βρουσάκι, με εξαίρεση τους μουσαφίρηδες, στους οποίους διετίθετο, τιμής ένεκεν, το νερό από το **λαβουμάνο** που στόλιζε την **κλαβανή**. Το μπάνιο – αχρείαστο να ήταν – γινόταν **κάθε Πάσκα και Λαμπρή** και πάντα μέσα στη σκάφη της μπουγάδας, μ' ένα τσουκάλι βραστό νερό και λίγο ακόμα στο **μαστραπά** για το ξέβγαλμα, αφού το λουτρό ήταν χώρος άγνωστος σε κάθε σπίτι.

Άνθρωποι του μόχθου και του μεροκάματου οι Νισύριοι, γύριζαν το βράδυ από τη δουλειά κατάκοποι, ιδρωμένοι, σκονισμένοι και αντί για ένα μπάνιο, που θα τους ξεκούραζε και θα τους ηρεμούσε, είχαν τη δυνατότητα μόνο για λίγο νερό στο πρόσωπο, άντε κι ένα ποδόλουτρο κι αυτό **διαρραντισμού**, πριν φύγουν για το καφενείο.

Για τα παιδιά τα πράγματα ήταν κάπως καλύτερα, αφού έκαμαν μπάνιο πολλές φορές και κάθε... μήνα. Θυμάμαι – και όχι με τις καλύτερες αναμνήσεις – πόσο εφιαλτική ήταν η ώρα που, παιδιά τότε, έπρεπε να κάνουμε μπάνιο στο σπίτι μας. Γύριζε κατάκοπη από τα χωράφια η μάνα μου το βράδυ και σε λίγη ώρα, καθώς το νερό ζεσταινόταν στην παρασιτιά, το σπίτι μας μοσχομύριζε από φύλλα καρυδιάς, που έβραζαν μαζί για να μας πλύνει. Όμως την ίδια ώρα κατέφθαναν στο σπίτι μας οι γειτόνισσες για ποσπέρι, όπως το συνήθιζαν κάθε βράδυ.

Και μέσα στην κουζίνα, ενώπιον όλων, γυμνοί - τσίτσιδοι, όπως μας γέννησε η μάνα μας, μπαίναμε ένας-ένας στη λεκάνη κι άρχιζε το μπάνιο. Το νερό όμως ήταν τόσο λιγοστό, που δεν επαρκούσε για να διώξει τις σαπουνάδες από τα μάτια και να σταματήσει το μαρτυρικό τσουξίμο, γι' αυτό κι οι φωνές μας ακούγονταν ως κάτω στο Λαγκάδι.

Αργότερα, μεγάλοι, μαθητές πια του Γυμνασίου, καταφεύγαμε όλη η παρέα στα Λουτρά, για να «μπανιαριστούμε» με το ιαματικό νερό της μπανιέρας που μας ετοίμαζε ο Μικρόπουλος. Ενώ το καλοκαίρι, η θάλασσα έλυνε κάπως το πρόβλημα χωρίς βέβαια να υπάρχει η πολυτέλεια για ντους ή για ξέβγαλμα.

Το νερό για την κάθε χρήση ήταν λιγοστό και... ανακυκλούμενο. Με το νερό απ' το ξέβγαλμα της μπουγάδας έπρεπε να σφουγγαρίσει η νοικοκυρά το σπίτι και απ' αυτό που χρησιμοποιούσε για να πλύνει τα χόρτα, έπρεπε να ποτίσει τα λουλούδια, που στόλιζαν το μπαλκόνι και τη σκάλα του σπιτιού. Υπήρχαν όμως και σπίτια που ούτε και με... ανακύκλωση μπορούσαν να τα φέρουν βόλτα.

Γι' αυτό χρησιμοποιούσαν κάθε άλλη λύση προκειμένου να πετύχουν οικονομία στο νερό της στέρας. Μια τέτοια λύση ήταν συνήθως το νερό του πηγαδιού στο Πηαούλι (πηγαδούλι). Με τις σκάφες αραδιασμένες γύρω-γύρω στο πεζούλι, οι Νισυριές έπλεναν τα ρούχα της εβδομάδας, ενώ λίγο πιο πέρα στα βράχια της παραλίας έπλεναν (ελεύκαιναν) τα χοντρά ρούχα, τις μπατανίες, τις βελέτζες και τα άλλα **φατθά**⁽¹⁰³⁾ του σπιτιού. Γι' αυτό, όπως λέει η παράδοση, η περιοχή ονομάστηκε Λευκαντιό.

Περιορισμός ίσχυε και στο πόσιμο νερό, οι συνθήκες όμως εδώ ήταν καλύτερες. Μόνο που το ψυγείο ήταν είδος άγνωστο, γι' αυτό το νερό διετηρείτο δροσερό στο **κουκχουμάρι**⁽¹⁰⁴⁾, αφημένο το βράδυ στο παράθυρο του βοριά. Όσοι κυκλοφορούσαν στην εξοχή, είχαν πάντα στον **τουρβά** ή στο **ανάεμα**⁽¹⁰⁵⁾ το **νεροκολόκυθο** (το καπρατσάκι), σαν απαραίτητο συμπλήρωμα στα **αγγιά**⁽¹⁰⁶⁾ τους, αφού μ' αυτό **νέσυρναν** νερό για να πουν από τις βιστέρνες που συναντούσαν στο δρόμο τους. Ένα νερό όμως, που στις πιο πολλές περιπτώσεις, πριν καταλήξει στη βιστέρνα, συμπαρέσερνε ό,τι βρωμιά και ακαθαρσία συναντούσε στην πορεία του. Γι' αυτό κι εντυπωσιάζει ακόμα μέχρι σήμερα ο βαθμός ανοσίας και αντοχής των ανθρώπων που το έπιναν.

Ούτε και αποχωρητήρια υπήρχαν τότε στη Νίσυρο και γι' αυτή την έλλειψη δεν ήταν αμέτοχη η ανεπάρκεια του νερού. Το λουτροκαμπινέ, που η ανυπαρξία του σήμερα στο κάθε σπίτι θεωρείται αδιανόητη, τότε ήταν χώρος άγνωστος και... περιττός. Σε κάποια νεόκτιστα σπίτια, που κατά καιρούς έκαμνε την εμφάνισή του, η έλλειψη του νερού το έθετε από την αρχή εκτός λειτουργίας. Έτσι, η... ικανοποίηση των σχετικών αναγκών γινόταν στο κατώι του σπιτιού, που συνήθως ήταν και η αυλή του **χοιρού**, αλλά και στα **κρεμάρια** και στα **χαλατά** της κάθε γειτονιάς. Υπήρχαν όμως, για τον ίδιο σκοπό, κι άλλοι συγκεκριμένοι υπαίθριοι συνοικιακοί χώροι, όπως ο Λάρυγγας του Πλατή, η Βουή, τα ρούτσουνα της παραλίας, η Αποπαντή, χώροι στους οποίους μαζεύονταν ουρές κάθε πρωί, πριν απ' τον πρωινό καφέ.

Και το 1933 «επί Κατσιματίδη», κτίστηκαν τα πρώτα κοινόχρηστα αποχωρητήρια στη Φάμπρικα, με... αποδέκτη τη θάλασσα.. Πιο εύκολη ήταν η εξεύρεση ουρητηρίου, αφού, ειδικά τις νυκτερινές ώρες, σε κάθε γωνιά, σε κάθε απόμερο τοίχο, πολλές φορές και καταμεσίς του δρόμου, έβρισκαν ανακουφιστική φιλοξενία όσοι κατέφευγαν εκεί.

103. Υφαντά.

104. Πήλινο κανάτι, ειδικό για πόσιμο νερό.

105. Είδος τουρβά που τον έπαιρναν στον ώμο οι αγρότισσες.

106. Το περιεχόμενο του τουρβά και ιδιαίτερα το φαγητό που έπαιρναν μαζί τους οι α-γρότες.

Λένε πως το πρώτο σπίτι, που απέκτησε και διατηρούσε σε λειτουργία αποχωρητήριο, ήταν το νεόκτιστο τότε του Παρθένη στον Αη-Σάββα. Και για το λόγο αυτό, έλυσε το πρόβλημα φιλοξενίας του Τούρκου Βαλή της Ρόδου, όταν επισκέφτηκε τότε τη Νίσυρο και οι προύχοντες του νησιού αποφάσισαν να διαμείνει εκεί.

Πολλές οι ελλείψεις

Ξίδος σπάνιο και δυσεύρετο ήταν τότε στη Νίσυρο το **ωρολόι**. Τα χρησιμοποιούσαν μόνο οι **αρχόντοι**⁽¹⁰⁷⁾ κι οι **μεγαλάτοι**⁽¹⁰⁷⁾, κρεμασμένα στο τσεπάκι του γιλέκου με καδένα ολόχρυση, που το μέγεθός της προδίδε και την οικονομική ευμάρεια του καθενός. Έτσι, οι απλοί άνθρωποι ρύθμιζαν τις κινήσεις τους και τις δουλειές τους, συμβουλευόμενοι κατά την ημέρα, τη θέση του ήλιου και τον ίσκιο στις πλαγιές των βουνών και τη νύχτα τη θέση του φεγγαριού και των αστερισμών. Όμως, το πιο ακριβές ξυπνητήριο για τους γεωργούς και τους **νοικοκύρηδες**, που ξεκινούσαν την αυγή για το Άργος και το Λακκί, ήταν το λάλημα του πετεινού. Υπήρχαν όμως και τα μαγαζιά, που πολλές φορές **έπεφταν έξω** στον υπολογισμό της ώρας και δεν κατάφεραν να συγχρονιστούν στο άνοιγμα και το κλείσιμό τους.

Τη λύση την έδωσε ο **Μανώλης ο Παρθενιάδης**, ο Παρθένης όπως ήταν γνωστός. Άνθρωπος με υποδειγματική τάξη και σχολαστική ακρίβεια στη ζωή του, έκλεινε κάθε μεσημέρι ακριβώς στις 12 το εμπορικό του στο Λαγκάδι κι έπαιρνε το δρόμο για το σπίτι του στον Αη Σάββα. Και το πέρασμά του το περιέμεναν όλα τα μαγαζιά της διαδρομής για να κλείσουν κι αυτά, ακολουθώντας το δικό του παράδειγμα. Όσους όμως δεν τον αντιλαμβάνονταν ή εργάζονταν εκτός της διαδρομής του, φρόντιζε να τους ενημερώνει ο **Νικόλας ο Καμπανής** (της Καραμαργιάς). Είχε το εμπορικό του στον ποταμό και με την εμφάνιση του Παρθένη κτυπούσε το καμπανάκι (ένα φτυάρι μ' ένα σφυρί) και ειδοποιούσε τους γύρω **μαγαζάτορες**, τον **Ιντζέ**, τον **Γενά**, τον **Μήτσο του Καράγιαννη**, τον **Φίλιππο**, πιο κάτω το τσαγκαράδικο του **Χριστοφή**, τους θαμώνες του Καζίνου, του «Γνωμαγόρα», των καφενείων του Ποταμού και της Ηλικιωμένης, ακόμα και ο **βουός**, που είχε κάπου παραδίπλα το κουρείο του, κι αυτός έπαιρνε χαμπάρι και σχολούσε για φαγητό.

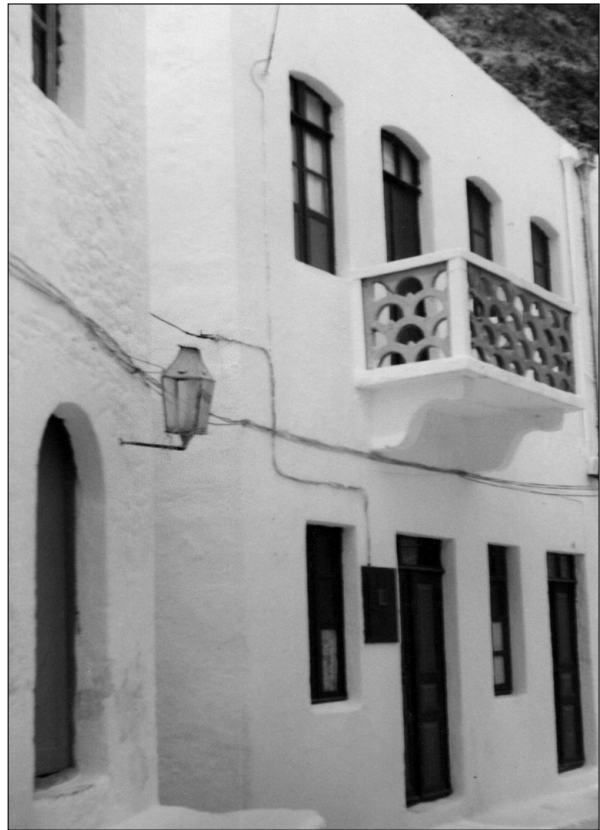
Αργότερα τα ωρολόγια πολλαπλασιάστηκαν, αφού αποτελούσαν απαραίτητο συμπλήρωμα των δώρων, που έφεραν από την Αμερική οι Νισύρι-

107. Έτσι χαρακτηρίζονταν οι εύποροι και η άρχουσα τάξη.

οι **γαμπροί**, για να τα προσφέρουν στη μέλλουσα μνηστή τους. Όμως, πολλές απ' αυτές δεν ήξεραν τη χρήση τους. Γι' αυτό κι όταν κάποια Κυριακή η Καλλιόπη έβγαινε από την Ποταμήτισσα στο πλάι του αρραβωνιαστικού της, στολισμένη και με χρυσό ρολόι στο χέρι, αμέσως έτρεξαν οι... **πόμπηδες**⁽¹⁰⁸⁾ της εποχής, που ήξεραν πως η Καλλιόπη δεν είχε πάει ποτέ στο σχολείο, και την ρώτησαν «τι ώρα είναι». Κι εκείνη απάντησε αφελέστατα: «δεν το φορώ για ώρα». Και το σλόγκαν έμεινε ως τις μέρες μας.

Ούτε όμως και νυκτερινό φωτισμό είχε τότε το νησί. Σκότος και έρεβος βασιλεύε παντού. Όμως αυτό δεν εμπόδιζε τους γλεντζέδες, που βγαίνοντας κάθε βράδυ μεθυσμένοι από τη **Φάμπρικα** κυκλοφορούσαν με άνεση μέσα στους θεοσκότεινους δρόμους κι ανηφόριζαν στο Λαγκάδι για να τραγουδήσουν. Μα κι οι άνθρωποι του καφενείου, γνωρίζοντας τα **κατατόπια**, γύριζαν εύκολα κάθε βράδυ στο σπίτι. Όμως το σκοτάδι πολλές φορές έκρυβε και απρόοπτα. Ανέβαινε το Λαγκάδι ο Θερεούλης και **κογχάλιζε**⁽¹⁰⁹⁾ **κουσουμάδι**⁽¹¹⁰⁾, που το κρατούσε στο χέρι. Σε κάποια στιγμή το κουσουμάδι τού έπεσε και σκύβοντας έψαξε μέσ' στο σκοτάδι με το χέρι και το βρήκε. Το δάγκωσε κι όταν άρχισε να μασά, τότε μόνο κατάλαβε πως αντί για το παξιμάδι, πήρε από το δρόμο μια ξερή **βουδιά**⁽¹¹¹⁾ από τα βόδια που κατέβασαν το προηγούμενο βράδυ οι χασάπηδες για να τα σφάξουν.

Στις βροχερές όμως νύχτες του χειμώνα, η κυκλοφορία ήταν προβληματική, αφού στα ολοσκότεινα νυ-

108. Τα πειραχτήρια.

109. Μασώ κάτι σκληρό.

110. Παξιμάδι.

111. Τα κόπρανα του βοδιού.

χοπεραπήματά τους οι ανθρωποι τσαλαβουτούσαν στις λάσπες και στα νερά, που κατέβαζε του **Λαγκαδιού ο ποταμός**. Γι' αυτό κι η Νισύρινη μούσα απεφάνθη τότε: «*Όποιος τη νύχτα περπατεί, λάσπες και σκ... πατεί*».

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν η Δημορχία αποφάσισε να πάρει μέτρα. Τοποθέτησε, στα σταυροδρόμια των κεντρικών δρόμων, **φανάρια με γκαζόλαμπες** (βλ. φωτογραφία) κι έτσι η κατάσταση βελτιώθηκε κι οι νύχτες της Νισύρου άλλαξαν όψη. Ήρθε όμως ο πόλεμος, που επέβαλε γενική συσκότιση, κι έτσι ξανάρχισαν τα σκοτάδια στους δρόμους. Μόνο κάποια λαμπυρίσματα διακρίνονταν εδώ και εκεί, από τα λαδοφάναρα που κρατούσαν όσοι και όσες γύριζαν από το **ποσπέρι** στα σπίτια τους.

Μετά τον πόλεμο ξανάρθαν στην επιφάνεια τα φανάρια κι ο κλητήρας της Δημορχίας, με τη σκάλα στον ώμο και το γκαζοδοχείο στο χέρι, γύριζε κάθε βραδάκι τις γειτονιές και τα άναβε. Τα φανάρια εξυπηρετούσαν για πολλά χρόνια την κατάσταση, ώσπου ήρθε η ΔΕΗ και **μας... άλλαξε τα φώτα**.

Δεν είχαμε όμως ούτε και megάφωνα για να ενημερώνεται ο κόσμος για πράγματα που τον ενδιέφεραν. Γι' αυτό και το ρόλο αυτό ανέλαβε ο **ντελάλης**. Ο **καντηλανάφτης** της Ποταμήςτισσας στην αρχή κι αργότερα ο κλητήρας της Δημορχίας, ανέβαινε στο κάστρο της Παναγιάς και από τη βάση του πύργου διαλαλούσε τα νέα: «*Ακούσετε μικροί-μεγάλοι. Ο Χρήστος ο Ασβεστάς έφερεν ασβέστη στο λιμάνι, με 2,5 φράγκα το κιλό. Και γλυκοπατάτες από την Αστροπαλιά. Και σκούπες Καρδαμιώτικες. Όποιος θέλει να πάει να πάρει*». Κι ακολουθούσαν τα δρομολόγια των ενδιαφερομένων στο λιμάνι, για να προλάβουν να ψωνίσουν φτηνό εμπόρευμα.

Κι άλλα πολλά νέα μάθαινε ο κόσμος από τον ντελάλη, που διαλαλούσε κάθε τί που ενδιέφερε το κοινό. Και τις εντολές του Μαρισιάλλου, και τις αποφάσεις του Δήμου, ακόμα και τα δρομολόγια του καραβιού. Κι όταν κάποτε έδωσαν στον κλητήρα τον Μανώλη το τηλεγράφημα που έλεγε πως το πλοίο θα ερχόταν την **00.30 ώρα**, εκείνος που δεν γνώριζε τέτοιες... λεπτομέρειες, φώναξε πως το πλοίο θα έρθει στις **3 η ώρα!** Κι ήρθε το καράβι **μισή ώρα μετά τα μεσάνυχτα**, όπως είχεν ειδοποιήσει, χωρίς να υπάρχει ψυχή στο λιμάνι.

Διαλαλούσε ακόμα για είδη που χάθηκαν ή που βρέθηκαν για να ειδοποιηθεί ο ιδιοκτήτης. Σε μια τέτοια περίπτωση ακούστηκε – κι έμεινε ιστορικό – το **διαλάλημα** που έλεγε: «*Ακούσετε μικροί-μεγάλοι. Όποιος ήρθεν το προϊόν του Καρταπάνη του Αντώνη, να του το δώσει. Γιατί το κρατεί; Δικόν του είναι μαθές;*»

Ήρθεν όμως η τεχνολογία με τα μικρόφωνα και τα megάφωνα κι έτσι ο ντελάλης... έχασε το ψωμί του.

Επαγγέλματα που σβήσαν και χάθηκαν

Αν η αντάρχεια σε μέσα εξυπηρέτησης του κοινού αποτελεί δείκτη της ανάπτυξης μιας μικρής κοινωνίας, τότε μια και μόνη ματιά στο χτες και στο σήμερα της Νισύρου ασφαλώς θα μας προκαλέσει σκέψεις θλιβερές και απαισιόδοξες.

Πάμπολλα ήταν τα επαγγέλματα που βρίσκονταν σε ακμή και κάλυπταν τις ανάγκες του κόσμου ακόμα και στα μεταπολεμικά χρόνια και που σήμερα στη συντριπτική πλειονότητά τους έχουν εκλείψει παντελώς.

Μπορεί οι σοβαρές απαιτήσεις να καλύπτονται σήμερα από τα προϊόντα της βιομηχανικής παραγωγής, όμως υπάρχουν και μικροανάγκες που παραμένουν αθεράπευτες. Μάταια, για παράδειγμα θα αναζητήσεις τσαγκάρη για να σου καρφώσει το τακούνι, ή ράφτη για να σου κοντύνει το παντελόνι. Ευτυχώς που τελευταία βρέθηκε κουρέας, διαφορετικά θα πήγαιναν στην Τήλο ή στην Καρδάμενα οι Νισύριοι για να κουρευτούν.

Το παλιό ραφτάδικο

Βασική αιτία γι' αυτή την κατάσταση, που δεν παρατηρείται βέβαια μόνο στη Νίσυρο, είναι, κατά τη γνώμη των ειδικών, η αλματώδης ανάπτυξη της βιομηχανίας, της οποίας τα προϊόντα «εξοβέλισαν» την χειροποίητη παραγωγή. Για τη Νίσυρο όμως υπάρχουν και άλλα αίτια. «Ενός κακού γενομένου μύρια έπονται», έλεγαν οι παλαιότεροι. Και στην περίπτωσή μας,

το **ένα κακό** είναι η εγκατάλειψη της γεωργίας, η οποία έθεσε εκτός δραστηριότητας τον **σαμαρά**, τον **αλετρά**, την **κοσκινού** κι έκλεισαν όλα τα **λιοτριδία** του νησιού, όπως και τον **αλευρόμυλο**, που λειτουργούσε στην Τάβλα του Γιαλού Την ίδια τύχη είχε κι ο σιδεράς, αφού η κύρια απασχόλησή του ήταν να κατασκευάζει γεωργικά εργαλεία, όπως **αξίνες**, **γκασμάδες**, **τσάπες**, **φτυάρια**, **λούρα**, **υνί** για το **άλετρο** κ.ά.

Υπήρχε όμως και δεύτερο κακό: η μετανάστευση, που συρρίκνωσε τον πληθυσμό, με σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στην αγορά του νησιού, οι οποίες οδήγησαν σε μείωση της παραγωγικότητας και σιγά-σιγά σε αφανισμό τα διάφορα επαγγέλματα. Έτσι, τα ραφτάδικα του Φωκίου, του Ηλιάκη, του Ευστάθιου, του Μάνου του Καρπάθιου και το μοδιστράδικο της Μαριάς του Κωσταντή, τ' Αθθουλιού του Τσουπανάκη, του Ρηνάκι του Χαρίτου (Συστρι), της Κλεονίκης, της Ελευθερίας τ' Αντώναρου, της Πόπης του Καρπάθιου, εργαστήρια που έντυναν τον κόσμο με κομψοτεχνήματα, σήμερα όλα έκλεισαν χωρίς αντικατάσταση. Η ίδια εικόνα και στα τσαγκαράδικα του Αντωνιάδη, του Χριστοφή, του Ιντζέ, του Μισού, του Καρπάθιου, του Καζάντη, του Νικόλα του Βεζύρη.

Αλλά μήπως συνέβη διαφορετικά με τα κουρεία; Πέντε ή έξι λειτουργούσαν μόνο στο Μανδράκι: του Κώτσου του Μιλιά, του Βουού, του Τάκη του Λυτρωτή, του Αντώνη του Μαυρουδή, του Γιάννη του Στρατή κι αργότερα του Στέλιου. Σήμερα μόνο ένα υπάρχει κι αυτό υπολειτουργεί.

Ευτυχώς ξυλουργοί και κτίστες υπάρχουν πολλοί και καλοί σήμερα στη Νίσυρο. Όμως ξυλόγλυπτα δημιουργήματα, κάποια μπαλκόνια, εξώπορτες, εσωτερικές σκάλες του Νικόλα του Μίχαλου, του Γιάνκουμου του Γεωργάκη, του Γιάννη του Εμμανουηλίδη, του Καραβάκη, όπως και κάποια λιθόκτιστα οικοδομήματα, κάποιες ξερολιθιές σε εξοχικά κτίσματα, κάποια καμπαναριά εκκλησιών, δημιουργήματα του Παναή του Μούρα, του μαστρο-Γιώργη, του Νικίτα του Παπαπαντελή, του Βασίλη του Πατρίκη, της Γιαννάρας, του μαστρο-Νικόλα, του Αβδελλή, του Μπρούφα, του Χατζηκώστα κ.ά. από τα Νικιά, του Χαζόγλου από τον Εμποριό και άλλων παλιών μαστόρων, όλα εξακολουθούν να διακρίνονται για την κομψότητά τους, αλλά και για την τέχνη τους. Ενώ οι γνωστές καμάρες από ξερολιθιά σε εξοχικά κτίσματα, έχουν γίνει αντικείμενο ειδικής μελέτης επιστημόνων του είδους. Κι όλα αυτά αποκτούν ακόμα πιο μεγάλη αξία αν ληφθούν υπόψη τα πρωτόγονα μέσα που χρησιμοποιούσαν, σε σύγκριση με την τελεσιότητα και τις δυνατότητες των σημερινών εργαλείων.

Ήταν κι άλλα πολλά επαγγέλματα, που σήμερα δεν υπάρχουν πια στο νησί μας. Η Τήλος και η Κέφαλος τροφοδοτούν με σμαρίδες τη Νίσυρο, αφού από τις τράτες του Μιλτιάδη, των Προκόπηδων, του Αθανάση, του Παύλου τ' Αχιλλέ, σήμερα καμιά δεν υπάρχει.

Εξαφανίστηκαν και τα δύο **ταμπακιά** (βυρσοδεψεία) του Κέντρη και του Πάχου, που σε εποχές που υπήρχε κτηνοτροφία στο νησί, κατεργάζο-

νταν τα δέρματα και κάλυπταν τις τοπικές ανάγκες.

Δεν υπάρχουν πια ούτε το καλαεζίδικο του Μιχάλη του Καλαεζή, ούτε το χρυσοχοείο του Γιώργη του Μαυρουδή, ούτε το φωτογραφείο του Γιούρα και του Χαράλαμπου, ενώ λείπουν και τα ζαχαροπλαστεία του Ζαχαριά, του Άμαλλου, του Γιάννη του Νάυλου.

Σε ακμή βρισκόταν και η οικοτεχνία, με προϊόντα που διακρίνονταν για την ποιότητα και το γούστο. Ποιός δεν θυμάται τις τέντες από γίδινη τρίχα, που ύφαιναν οι «πρόσφυγες», η Κωσταντινιά και το Αννάκι, που έφεραν την τέχνη από την «Ανατολή». Ήταν τα πιο ζεστά και πιο εμφανίσιμα στρωσίδια-χαλιά των σπιτιών. Η αλεφαντού(112) έφαινε στον αργαλειό φαπθές(113) μπατανίες(114) για το κρεβάτι και «πάντες» για να στολίζουν τους τοίχους. Ενώ όσες επιδίδονταν στην παραδοσιακή πλεκτική ή κεντητική τέχνη, μας άφησαν σωστά αριστουργήματα σε πλεκτά, ασπροκέντημα ή σταυροβελονιά, από ντεμισέδες και γριππόκλωστη.

Σήμερα, τίποτε απ' όλα αυτά δεν υπάρχει. Όλα εγκαταλείφθηκαν και ξεχάστηκαν. Γιατί, λέει, τώρα πάμε εμπρός. εκσυγχρονηζόμαστε. Να 'ναι τάχα όλα αυτά αποτελέσματα της προόδου; Να 'ναι αυτοί οι καρποί του εκσυγχρονισμού;

Ήρθε και η σειρά της Τράτας

Η τράτα.. Ο γρίππος, όπως την έλεγαν οι παλιοί μας. Ένας τομέας εργασίας, που έχει συνδεθεί στενά με την ιστορία της Νισύρου, από τα παλιά τα χρόνια. Γιατί και τις ανάγκες του νησιού σε ψάρια – έστω και σμαρίδες – κάλυπτε, αλλά και σταθερό μεροκάματο εξασφάλιζε σε πολλά εργατικά χέρια. Κι είχε πολλές τράτες η Νίσυρος.

Τρία-τέσσερα καΐκια στο Μανδράκι κι άλλα τόσα στους Πάλους, το καθένα με το τσούρμο του. Από τη «νύχταν του Θεού» ξυπνούσαν οι τρατάρηδες, ο ένας τον άλλο για να πάνε στη δουλειά, κι οι δρόμοι γέμιζαν κάθε πρωί από τους ανθρώπους του **κουπιού** και της **ρουκάνας**(115).

Τσούρμο ολόκληρο κατέβαιναν ο Σκαρμός, ο Ζουζέπος, ο Πασσάς, ο Γιώργης ο Χόχλακας, ο Μήτσος του Βεζύρη, ο Γιάννης του Χριστόφορου, ο Μάνος ο Πιόλας κι όλοι με το καλάθι στο χέρι και μέσα το «βρισκούμενο»

112. Η υφάντρα.

113. Ύφαντές.

114. Κουβέρτες.

115. Ειδική ζώνη που διευκόλυνε το τράβηγμα των διχτύων.

για το καφαρτί⁽¹¹⁶⁾ ή το μεσημεριάτικο φαγητό. Τόπος συγκέντρωσης τα καφενεΐα τ' Αη Σάββα, εκεί που εύρισκαν απάγκειο και τις άγριες χειμωνιάτικες μέρες, τότε που η θάλασσα **όρη και τρια βουνά** τους υποχρέωνε να στερηθούν το μεροκάματο. Κι όλοι μαζί ξεκινούσαν από εκεί για να πάνε να βαράρουν τα καΐκια τους και να πάνε για να καλάρουν στου Κουγκχουμά, στην Αμπακού, στη Γράνα... Δύσκολη δουλειά στ' αλήθεια και πολύ κουραστική, αφού όλη την ημέρα άφηναν το κουπί κι έπιαναν τη ρουκάνα για να γυρίσουν το βράδυ μουσκεμένοι και θαλασσοδαρμένοι αλλά και ικανοποιημένοι ή κατσούφηδες, ανάλογα με την ψαριά. Γιατί απ' αυτήν εξαρτάτο και το μεροκάματο, αφού η συμφωνία ήταν να μπαίνουν στο **μερδικό** και να αμείβονται σε είδος, ανάλογα με τα ψάρια που θα έπιαναν.

Γι' αυτό κι όταν οι **κουβέρτες** άστραφταν από ολοζώντανη σπαρταριστή σμαρίδα, τότε «ντιονούσαν» τα πέλαγα από το «**σα για λεσ' αμάν για λέσ'**» που τραγουδούσαν καθώς επέστρεφαν το βραδάκι κωπηλατώντας με **σάρτα πάγγο** και δίνοντας στο καΐκι τους ταχύτητα, που πολλά από τα σημερινά ταχύπλοα θα την ζήλευαν. Στα δύσκολα χρόνια του πολέμου, τότε που μοναδική τροφή στον πεινασμένο πληθυσμό του νησιού ήταν οι σμαρίδες και τα άγρια χόρτα του βουνού, χωρίς βέβαια την πολυτέλεια του λαδιού, έμειναν ιστορικοί οι κανγάδες κάθε βράδυ στον Αη Σάββα την ώρα που γύριζαν οι τράτες. Όλοι μαζί ορμούσαν πριν καλά-καλά αράξουν τα καΐκια για να προλάβουν ν' αρπάξουν λίγο από το πολύτιμο φορτίο τους.

116. Το κολατσιό.

Του **κάκου** φώναζαν οι καπετάνιοι, ο Μιλτιάδης, οι Προκόπηδες, ο Αθανάσης, να παρουν υπομονή ώσπου να τραβήξουν τα καΐκια στη στεργιά. Όμως όλοι **μούνταιραν**⁽¹¹⁷⁾ **κι όποιος μπροκάμει εμπρόκαμε**. Κι ήταν γραφικό μετά από λίγο το θέαμα να νεκαρώνουν⁽¹¹⁸⁾ τα μαγκάλια σ' όλες τις πόρτες για να ψήσουν τις σμαρίδες, στα **κουρωμένα**⁽¹¹⁹⁾ κάρβουνα.

Πολλές φορές η τύχη επιφύλασσε στις τράτες και ευχάριστες εκπλήξεις, ρίχνοντας στην πλώρη τους κοπάδια από ζαργάνες, παλαμίδες, κολιούς... Γέμιζε τότε η Νίσυρος από ψάρι, που το πουλούσαν όσα-όσα, αφού δεν υπήρχε τρόπος συντήρησής του. Αργότερα οι συνθήκες δουλειάς άλλαξαν. Οι τράτες έγιναν μηχανοκίνητες, οι **ψαροπούλες** έπαιρναν στα ψυγεία τους όλο το ψάρι και σε καλή τιμή. Όμως αυτό δεν στάθηκε ικανό για να εμποδίσει τον αφανισμό της τράτας από το νησί, αφού ο κόσμος στράφηκε προς τα στεργιανά επαγγέλματα. Κι έτσι το ένα και μοναδικό καΐκι που απόμεινε τελευταία στη Νίσυρο, τώρα πουλήθηκε κι αυτό με αποτέλεσμα να χάσουμε τη νοστιμότητα σμαρίδα των Χοχλάκων, τη γόππα τ' Αη Σάββα και τα νιαούδια από το Γυαλισκάρι, **καταδικασμένοι** από 'δω κι εμπρός να τρώμε μόνο μαρμπούνια, ορφούς και συναγρίδες.

Ένα τροχαίο στην Κυρά

Κάτασπρο προβάλλει το εικονοστάσι, στην άκρη του δρόμου, πάνω από το μοναστήρι της Κυράς. Και μια μπρούτζινη πινακίδα στην προμετωπίδα του ενημερώνει τους περαστικούς: «...**Δέησις τῆς οικογενείας Ίωάννου Διαμ. Χαρτοφύλη επί τῆ διασώσει του ἐκ τροχαίου ατυχήματος τὴν 8ην Αὐγούστου 1971 καὶ ὥραν 10 π.μ.**». Κι είναι πολλοί που θέλουν να μάθουν κάτι περισσότερο, κάτι πιο συγκεκριμένο. Αφού δεν μπορεί να συλλάβει το μυαλό τους ένα τροχαίο ατύχημα στη Νίσυρο σε εποχή που μόλις 3 ή 4 τροχοφόρα κυκλοφορούσαν σ' όλο το νησί και σ' ένα δρόμο που καμιά παγίδα δεν έκρυβε και καθόλου επικίνδυνος ήταν. Σ' αυτούς λοιπόν τους ανθρώπους, αλλά και σ' όσους άλλους γεννιώνται ερωτηματικά, απευθύνεται αυτή η αφήγηση, για να πληροφορήσει για ένα ατυχές συμβάν, που πραγματικά έχει σημαδέψει τη ζωή μου και μου προκαλεί δέος κάθε φορά που βρίσκομαι στην περιοχή.

Ήταν η αποφράδα εκείνη ημέρα της Κυριακής 8 Αυγούστου 1971. Μόλις είχε τελειώσει η Λειτουργία στην Ποταμήτισσα κι ετοιμαζόμουν να φύ-

117. Ορμούσαν.

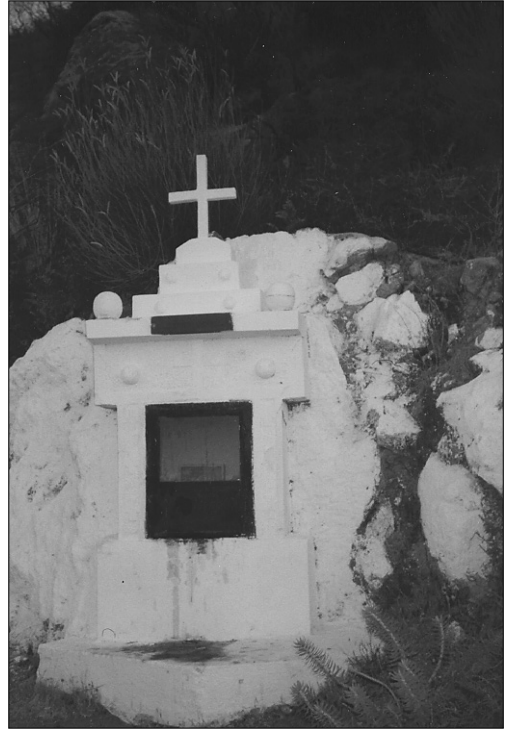
118. Αναβαν τα κάρβουνα στο μαγκάλι.

119. Αναμμένα, κατακόκκινα κάρβουνα.

γω για τα Νικιά, για να παραστώ στο μνημόσυνο του θείου μου του Μιλτιάδη, αδελφού του παππού μου του Νικόλα του Γιαννάκη. Στα Νικιά όμως θα ανέβαιναν για τον ίδιο σκοπό και οι ιερείς του Μανδρακίου, ο Αρχιμανδρίτης Ιγνάτιος Κόβερ και ο παπα-Νικόλας ο Χατζόγλου, οι οποίοι με παρακάλεσαν να τους περιμένω για παρέα. Ξεκινήσαμε λοιπόν και οι τρεις για το λιμάνι για να φύγουμε με το ΤΑΞΙ, αλλά στο δρόμο μάς συνάντησε ο συμπατριώτης μας ο Κύριλλος Πλήθος, μόνιμος κάτοικος της Ιταλίας, που εκείνο το καλοκαίρι παραθέριζε στη Νίσυρο. Και προθυμοποιήθηκε να μας μεταφέρει με το δικό του Ι.Χ. αυτοκίνητο.

Έτσι και έγινε.

Ξεκινήσαμε συζητώντας «περί ανέμων και υδάτων», εντελώς ανυποψίαστοι για όσα επρόκειτο να συμβούν στο ταξίδι μας. Στο δρόμο ο Κύριλλος έτρεχε υπερβολικά, γι' αυτό πολλές φορές ο παπα-Νικόλας αναγκαζόταν να του υπενθυμίζει πως δεν βρίσκεται σε αυτοκινητόδρομο της Ιταλίας. Εκείνος όμως ξεχνιόταν και το πόδι του ακουμπούσε ανεξέλεγκτα στο πεντάλι του γκαζιού. Κάποια στιγμή φτάσαμε στο ύψος του Εμπορείου και πήραμε την ευθεία προς τα Νικιά, οπότε παίρνοντας τη στροφή στο δρόμο πάνω από την Κυρά, συναντήσαμε σταματημένο στη μέση του δρόμου το φορτηγό του Σταμάτη του Καρούτσου και το τρίκυκλο του Καντήλη, που είχε πάθει κάποια βλάβη. Ο οδηγός του δικού μας αυτοκινήτου είχε όλο το χρόνο να ελαττώσει ταχύτητα, να προσπεράσει με κάθε άνεση και να προχωρήσει στον προορισμό του. Όμως, βιαστικός και ανυπόμονος καθώς ήταν, χωρίς καθόλου να ελαττώσει την ταχύτητα, πάτησε γκάζι και προσπάθησε να προσπεράσει από την απέξω αριστερή πλευρά του δρόμου, οπότε οι αριστερές ρόδες ακούμπησαν στο χωμάτινο κράσπεδο, το οποίο υποχώρησε παρασύροντας προς τα κάτω και το αυτοκίνητο. Αμέσως το όχημα άρχισε να τουμπάρει πέφτοντας από το ένα βαστάδι προς το άλλο. Και καθώς έπεφτε τόσο μεγάλωνε και η επιτάχυνση με την οποία κατακλυδούσε. Εγκλωβισμένοι εμείς και οι τέσσερις μέσα στο αυτοκίνητο, το μόνο που μπορούσαμε να κάνουμε ήταν να γαντζωθούμε στα καθίσματα και τρομοκρατημένοι καθώς ήμασταν να φωνάζουμε – το θυμάμαι α-

κόμα – την Παναγία να μας βοηθήσει. Επτά τούμπες έκαμε το αυτοκίνητο και στο τελευταίο **βαστάδι**⁽¹²⁰⁾ η πτώση ήταν τόσο δυνατή, που πιστέψαμε πως είχε έρθει πια το τέλος μας. Εκεί όμως ένας μικρός «**εδρός**»⁽¹²¹⁾ ύψους μόλις ενός μέτρου, στάθηκε η σωτηρία μας, κόβοντας την τρελλή πορεία του αυτοκινήτου, το οποίο σταμάτησε με τις ρόδες προς τα επάνω και στην άκρη ενός ψηλού βασταδιού, που αν λέφταμε από εκεί ήταν σίγουρο πως κανένας δεν θά 'μενε ζωντανός.

Σταμάτησε λοιπόν το αυτοκίνητο με τα τζάμια όλα σπασμένα και με τις πόρτες κατεστραμμένες και σφηνωμένες, γι' αυτό και έρχοντας κατόρθωσα να βγω από το πίσω παράθυρο. Κι αφού βεβαιώθηκα πως δεν είχα πάθει τίποτα, προσπάθησα να βοηθήσω και τους υπόλοιπους. Ο παπα-Νικόλας στο κάθισμα του συνοδηγού, με το κεφάλι κάτω και τα πόδια επάνω, βογγούσε από τους πόνους, ανέπνεε με δυσκολία και κινδύνευε να πάθει ασφυξία.

Στην ίδια κατάσταση και ο οδηγός, ο οποίος ήταν πλημμυρισμένος στο αίμα. Σε πιο καλή κατάσταση ο παπα-Ιγνάτιος που καθόταν πλάι μου στο πίσω κάθισμα. Οι πόρτες του αυτοκινήτου παρά τις προσπάθειές μου ήταν αδύνατο να ανοίξουν και οι τρεις εγκλωβισμένοι, λόγω σωματικής διάπλασης αλλά και της όλης κατάστασής τους, δεν ήταν εύκολο να μετακινηθούν ή να βγουν από τα παράθυρα. Κι έτσι η προσπάθειά μου απέβαινε άκαρπη, οπότε στην κρίσιμη εκείνη ώρα έφτασαν κατηφορίζοντας την πλαγιά, ο

120. Η πεζούλα, αναβαθμίδα.

121. Βελανιδιά.

Σταμάτης Καρούτσος με τον αδελφό του και ο Καντήλης φέροντας μαζί και κουβέρτες για να μεταφέρουν τους... σκοτωμένους. Με τη βοήθεια όλων και με πολλή προσπάθεια καταφέραμε να απεγκλωβίσουμε τους τρεις παγιδευμένους, από τους οποίους ο Ιγνάτιος ήταν στην ίδια μ' εμένα κατάσταση, με ελαφρά εδώ κι εκεί μωλωπίσματα, ο παπα-Νικόλας πονούσε στη μέση, ενώ στον Κύριλλο είχε κοπεί από τα σπασμένα τζάμια η φλέβα στον καρπό και τον περιέλουε το αίμα. Σιγά-σιγά ανεβήκαμε στο δρόμο και με το φορητό του Σταμάτη μεταφερθήκαμε στο ιατρείο στο Μανδράκι, όπου παρασχέθηκαν οι πρώτες βοήθειες χωρίς ευτυχώς παραπέρα συνέπειες.

Η είδηση μεταδόθηκε αστραπιαία στο νησί και σε λίγη ώρα το ιατρείο γέμισε από κόσμο, που μαθαίνοντας τα καθήκαστα απέδωσαν όλοι σε θαύμα το ότι δεν υπήρξαν θύματα. Μα κι εμείς που πρωταγωνιστήσαμε στις δραματικές εκείνες ώρες, περιμένοντας από στιγμή σε στιγμή το τέλος μας – είναι άλλο να ζήσεις τα γεγονότα και άλλο να τα διαβάζεις μετά από 36 χρόνια – μόνο στη βοήθεια της Παναγίας της Κυράς αποδώσαμε τη σωτηρία μας. Με την πίστη αυτή έφυγαν από τη ζωή οι δυο ιερωμένοι, αλλά και ο αείμνηστος ο Σταμάτης ο Καρούτσος, που έντρομος παρακολουθούσε τα γεγονότα κι όπως πολλές φορές μας έλεγε, δεν πίστευε στα μάτια του όταν μας αντίκρισε ζωντανούς.

Με την ίδια αυτή πίστη και με βαθειά ευγνωμοσύνη προς τη Μεγαλόχαρη ξαναθυμούμαι κι εγώ αυτή την ώρα και περιγράφω τα δραματικά αυτά γεγονότα που έζησα ένα καλοκαιρινό πρωινό, στις 8 Αυγούστου του 1971.

Ιστορίες που γράφει η ζωή

Χριστούγεννα 185... κι ο κόσμος γιόρταζε τη μεγάλη γιορτή της Χριστιανοσύνης. Όμως στη Νίσυρο εκείνες τις ημέρες κυριαρχούσε η αγωνία, ο φόβος και το χτυποκάρδι. Το καίκι, που πριν λίγες μέρες είχε φύγει για να φέρει χριστουγεννιάτικες προμήθειες από την αγορά της Ανατολής⁽¹²²⁾, δεν επέστρεψε την ημέρα που το περιμέναμε, ούτε την άλλη, ούτε την παρόλλη και κανένας δεν γνώριζε κάτι για την τύχη του. Οι οικογένειες των τριών ναυτικών, πιο έμπειρες σε τέτοιες καταστάσεις, αντιμετώπιζαν με συγκρατημένη ψυχραιμία αυτή την καθυστέρηση, αν και προαισθάνονταν πως κάτι το ανησυχητικό συμβαίνει. Το ίδιο όμως δεν συνέβαινε στο σπίτι του Κωσταντή του Χατζημανώλη, που για πρώτη φορά πραγματοποιούσε αυτό το ταξίδι. Αναστατωμένη η οικογένειά του περνούσε ώρες αγωνίας και πανικού προσπαθώντας να μάθει κάτι για την τύχη του ανθρώπου της.

122. Τουρκοκρατούμενα τότε τα νησιά, είχαν συνάψει στενές εμπορικές σχέσεις με τις απέναντι Μικρασιατικές ακτές.

Ο Κωσταντής, άνθρωπος φιλήσυχος, νοικοκύρης και καλός οικογενειάρχης, γεννήθηκε, μεγάλωσε και ζούσε μόνιμα στη Νίσυρο. Στα νιάτα του είχε συνδεθεί με τον Τούρκο τελωνειακό Αλή με μια φίλια που διατηρήθηκε δυνατή κι ολοζώντανη ως την ημέρα που ο Αλή έφυγε με μετάθεση για την πατρίδα του. Από τότε οι δύο φίλοι για πολλά χρόνια δεν είχαν επικοινωνήσει, ούτε και ξανασυναντήθηκαν. Όσπου ένα βράδυ χτύπησε η πόρτα του Κωσταντή κι ανοίγοντας αντίκρισε τον Αλή με το γιο του, ένα ωραίο Τουρκόπουλο. Μετά τους εναγκαλισμούς και τις πρώτες συγκινήσεις, ο Αλή ζήτησε τη βοήθεια του φίλου του. Ο γιος του, όπως του είπε, είχε μπλέξει σε κάποια ανατρεπτικά κινήματα στην Τουρκία και τώρα τον καταδιώκουν οι αντίπαλοι για να τον σκοτώσουν, όπως έγινε και με άλλους συντρόφους του. Γι' αυτό και του τον έφερε, παρακαλώντας τον να τον κρύψει κάπου, ωστόσο κοπάσει ο θόρυβος.

Πρόθυμος ο Κωσταντής κατέβηκε με τους επισκέπτες του στο υπόγειο κι εκεί διαμόρφωσαν κάποιο χώρο, όπου εγκαταστάθηκε το Τουρκόπουλο, και περνούσε εκεί τον καιρό του, μπορεί σε απομόνωση, όμως με απόλυτη ασφάλεια, αφού εκτός από τη γυναίκα του Κωσταντή κανένας άλλος δεν γνώριζε το μυστικό.

Πέρασε κάμποσο διάστημα κι όταν καταλάγιασαν τα πράγματα ξαναγύρισε ο Αλή, πήρε το παλικάρι και επέστρεψε στο σπίτι του, εκφράζοντας με χίλιους τρόπους την ευγνωμοσύνη και τις ευχαριστίες του προς το φίλο του, τον ευεργέτη και σωτήρα του παιδιού του.

Πέρασαν τα χρόνια, το περιστατικό ξεχάστηκε κι ο Κωσταντής πάντα στη Νίσυρο, δουλεύοντας τα χωράφια του κι ένα μικροεμπορικό που το άνοιξε για να καλύπτει τα έξοδά του.

Για τις προμήθειες αυτού του μαγαζιού, πήρε κείνες τις ημέρες την απόφαση να ταξιδέψει και ο ίδιος με το καΐκι απέναντι στην Τουρκία για να ψωνίσει μόνος του όλα τα χρειαζούμενα, ελπίζοντας να επιτύχει καλύτερες τιμές και να αυξήσει το κέρδος του. Έφτασαν λοιπόν στην Τουρκία, έκαναν τα ψώνια τους, φόρτωσαν το καΐκι κι όταν όλα ήταν έτοιμα ξεκίνησαν για την επιστροφή. Όμως η τύχη δεν ήταν με το μέρος τους. Πριν καλά-καλά βγουν από το λιμάνι, τους σταμάτησε τουρκικό σκάφος του τελωνείου και από έρευνα που έγινε βρήκαν κρυμμένα στο αμπάρι του καϊκιού λαθραία καπνά. Κι από δω αρχίζει η περιπέτεια. Το καΐκι με όλο το εμπόρευμα κατασχέθηκε και όλοι οι επιβαίνοντες οδηγήθηκαν στη φυλακή, με την κατηγορία της λαθρεμπορίας καπνού.

Ακολούθησαν ανακρίσεις, όμως επειδή το λαθρεμπόριο καπνού εθεωρείτο πολύ βαρύ αδίκημα, αποφασίστηκε να δικασθούν οι κρατούμενοι σε ειδικό δικαστήριο στη Σμύρνη. Έτσι βρέθηκαν σε μια άλλη φυλακή με πιο αυστηρούς περιορισμούς και ζώντας με πιο μεγάλη αγωνία, αφού κανένας δεν ήξερε τι τους περίμενε. Κάποτε έφθασε η μέρα της δίκης και οι παραβάτες, οι τρεις ναυτικοί και ο Κωσταντής, παρουσιάστηκαν στο δικαστήριο.

Πρώτοι απολογήθηκαν οι ναυτικοί που είχαν και το σκάφος και η απόφαση ήταν φυλάκιση. Ακολούθησε ο Κωσταντής, ο οποίος παρουσιάστηκε τρέμοντας από φόβο και έτοιμος να καταρρεύσει και δειλά-δειλά άρχισε να απολογείται. Οπότε σε κάποια στιγμή ο πρόεδρος του δικαστηρίου (που ήταν και Νομάρχης Σμύρνης) διέκοψε τη συνεδρίαση και διέταξε να φύγουν όλοι από την αίθουσα και να τον αφήσουν μόνο με τον κατηγορούμενο. Όταν έμειναν οι δυο τους, ο πρόεδρος ρώτησε τον Κωσταντή αν είναι αυτός που κάποτε έκρυψε στο σπίτι του ένα καταδιωκόμενο Τουρκόπουλο. Η ερώτηση τρομοκράτησε τον Κωσταντή, ο οποίος δεν χρειάστηκε πολύ για να υποψιαστεί πως κάποιος τον είχε προδώσει. Και τρέμοντας από φόβο για το τι τον περίμενε, άρχισε να ψελλίζει κάποιες δικαιολογίες. Οπότε σηκώθηκε ο πρόεδρος, τον αγκάλιασε και του αποκάλυψε πως ήταν ο ίδιος που κρυβόταν τότε στο υπόγειο του σπιτιού του. Κι όπως του είπε, ο πατέρας του μέχρι το θάνατό του ανέφερε με ευγνωμοσύνη το όνομα του καλού του φίλου του Κωσταντή.

Την έκπληξη και τη συγκίνηση που ακολούθησε απ' αυτή την τυχαία συνάντηση μπορεί εύκολα να φανταστεί ο αναγνώστης. Οι δύο άντρες συζήτησαν πολλά για πολλή ώρα. Μετά ο πρόεδρος αθώωσε όλους τους κατηγορούμενους, διέταξε να τους επιστραφεί το καΐκι και το φορτίο και να αφεθούν ελεύθεροι να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Και στον Κωσταντή έδωσε ένα επίσημο έγγραφο με το οποίο του προσέφερε ως δώρο το νησί Σύρνα, ανάμεσα στην Κανδελέουσα και την Αστυπάλαια (σήμερα ανήκει στην Αστυπάλαια). Έτσι το καΐκι, με όλους τους επιβαίνοντες επέστρεψε στη Νίσυρο μετά τις γιορτές των Χριστουγέννων, κρατώντας όλες αυτές τις ημέρες σε αγωνία όλο το νησί, που τίποτε δεν γνώριζε για όσα είχαν συμβεί.

Ο Κωσταντής, ζώντας και πάλι μέσα στη ζεστασιά και τη θαλπωρή την οικογενειακή, προσπαθούσε να ξεχάσει όλα όσα του συνέβησαν στο ταξίδι του. Εκείνο όμως που δεν τον άφησαν να ξεχάσει οι συμπατριώτες του ήταν το ότι έγινε ιδιοκτήτης ενός ολόκληρου νησιού, της Σύρνας, αφού γρήγορα του κόλλησαν το παρατσούκλι «Συρνιώτης». Παρατσούκλι, που σιγά-σιγά έγινε επίσημο επίθετο και αντικατέστησε το Χατζημανώλης. Κι αυτό το επίθετο διατήρησαν όλοι οι απόγονοί του, με τελευταία την αείμνηστη Μαρία Αριστ. Βρούζου, γνωστή ως η Μαρία του Συρνιώτη, από αφήγηση της οποίας μάθαμε την ιστορία που προαναφέρθηκε.

Πάμε για το Ευρώ

Χάνουμε λοιπόν και τη δραχμή μας. Πάει κι αυτή. Έγινε Ευρωπαϊά. Και Μαζί της φεύγουν από τη τσέπη μας οι μορφές του Κοραή, του Ρήγα, του Καποδίστρια, του Παπανικολάου κι από τα κέρματα του Μεγαλέξανδρου, του Ομήρου, του Αριστοτέλη, του Δημόκριτου, του Σολωμού... Αλήθεια, πρό-

σεξε ποτέ κανείς πόσες σοφές και αξιοσέβαστες μορφές στόλιζαν τη δραχμή μας; Πάνε λοιπόν όλα αυτά κι από δω κι εμπρός θα κυκλοφορούμε έχοντας στη τσέπη μας το **Ευρώ**, όχι μπόλικο και πληθωρικό αλλά συμμαζεμένο, λόγω της ισοτιμίας του. Ευρώ στο καφενείο, στον μπακάλη, στο χασάπη, στον φούρνο, στον μανάβη, παντού Ευρώ. Και να θυμάστε! Πρέπει να νιώθουμε περήφανοι γιατί, λέει, το όνομα του νέου πανευρωπαϊκού νομίσματος έχει ρίζες ελληνικές! Ας είναι...

Αλλαγή λοιπόν του νομίσματος, και ο νους μας γυρίζει πίσω στα παλιά, σε μια άλλη αλλαγή που έζησε η δική μας γενιά. Στην αλλαγή της ιταλικής λιρέττας με τη δραχμή. Για πολλά χρόνια πριν, ο λαός της Δωδεκανήσου, ζώντας υπό τον ζυγό ξένων κατακτητών, είχε την ατυχία να χρησιμοποιεί στις συναλλαγές του λογιών-λογιών νομίσματα. Πρώτα-πρώτα την **τουρκική λίρα** – την παγκανότα – το **πεντόλιρο**, την **τούμπλα**, τον **μαμουντιέ**, τα **μετζίτια**, τα **γρόσα** και ό,τι άλλο περιελάμβανε ο οθωμανικός κορβανάς. Χρυσό ή χάρτινο το νόμισμα αυτό κυκλοφορούσε για αιώνες ολόκληρους στην δωδεκανησιακή αγορά, πολλά δε χρυσά απ' αυτά, αρμαθιές ολόκληρες, υπάρχουν ακόμα και τώρα κρυμμένα σε κάποια μπαούλα, για να δοθούν προίκα στην πρωτοκόρη. Και θα υπήρχαν πολύ περισσότερα, αν δεν φρόντιζαν οι μαυραγορίτες να τα **ξαφρίσουν** στη διάρκεια των στερήσεων και της πείνας του πολέμου.

Ακολούθησε ο δεύτερος κατακτητής, ο πολιτισμένος, ο Ευρωπαίος, που έφερε μαζί του το δικό του νόμισμα, την ιταλική λίρα, που με τη σειρά της κι αυτή εκτόπισε το τουρκικό νόμισμα και επιβλήθηκε στη δωδεκανησιακή αγορά. Όμως δύσκολα προσαρμόστηκε σ' αυτό ο κόσμος της Νισύρου, που μιλούσε μέχρι τελευταία για φράγκα, για γρόσα και για λιρέτες, και ποτέ για λίρες ή τσεντέζιμα. Αυτό το νόμισμα πρωτοπήρε στα χέρια της κι η δική μας η γενιά κι αυτό χρησιμοποιούσε ως το τέλος της ιταλικής κατοχής.

Ως διάδοχος κατάσταση ήρθε τότε στα νησιά μας η Βρετανική Διοίκηση κι όπως ήταν επόμενο, έφερε κι αυτή το δικό της νόμισμα. Παράλληλα με την ιταλική λιρέττα, κάπως όμως περιορισμένα, κυκλοφόρησε στη Νίσυρο και η αγγλική **στερλίνα**, οι **παγκανότες**, όπως τις έλεγε κι αυτές τότε ο κόσμος. Κι όπως ήταν επόμενο, ένα χάος δημιουργήθηκε τότε με την ισοτιμία μεταξύ των δύο νομισμάτων. Και το χάος αυτό συμπλήρωνε η παράλληλη κυκλοφορία στην αγορά της Νισύρου νομίσματος **Νισυριακής κοπής**. Είχαν εξαφανιστεί τότε από την κυκλοφορία τα μεταλλικά κέρματα τα οποία, όπως ελέγγο, απέσυραν οι Ιταλοί για να χρησιμοποιήσουν το μέταλλο στην κατασκευή πυρομαχικών. Κι όπως ήταν επόμενο, προέκυψε έλλειψη «φιλών» για

ρέστα στην αγορά.

Το πρόβλημα δημιουργήθηκε και στις εκκλησίες του νησιού, όπου οι «δοσοληψίες» στα παγκάρια γίνονταν με μικροποσά, κι όταν ο κόσμος έριχνε στον δίσκο το πεντάρικο δεν υπήρχαν ψιλά για να δοθούν τα ρέστα. Γι' αυτό και οι επιτροπείς – ο Ανδρέας της Μορφινής, ο Ιντζές κι ο Νικόλας του Γεωργιάκη στην Παναγιά κι ο Φίλιππος, ο Φωκίων, ο Γιάννης του Χριστοφή, ο Ζαχαριάς του Θοδωρή στην Ποταμήςισσα – έκοψαν... δικό τους νόμισμα, τις «**μάρκες**». Μικρά ορθογώνια χαρτονάκια που έφεραν τη σφραγίδα της εκκλησίας και το ποσό που αντιπροσώπευαν. Οι μάρκες στην αρχή κυκλοφόρησαν ως ρέστα μόνο στις εκκλησίες, αργότερα όμως εχρησιμοποιούντο και στις συναλλαγές της αγοράς, για να επιστρέφουν ξανά στις επιτροπές και να... εξαργυρώνονται. Το φαινόμενο όμως πήρε διαστάσεις γι' αυτό και το Νοέμβριο του 1945, ο τότε δήμαρχος Εμμαν. Σακλαριδής, ο γιατρός, κάλεσε με έγγραφό του τις επιτροπές να αποσύρουν τις «μάρκες» γιατί, όπως ανέφερε, «κατόπιν κυβερνητικής εντολής η κυκλοφορία τους απαγορεύεται αυστηρώς».

Έτσι είχαν τα πράγματα ως την άνοιξη του 1947. Όταν το πρωί του Μεγ. Σαββάτου της χρονιάς εκείνης, με την κορβέτα «Αρματωλός» του Π.Ν. έφτασε στη Νίσυρο μια ομάδα υπαλλήλων της Τραπεζής Ελλάδος και κάλεσε τον κόσμο να προσέλθει στην πλατεία της «Ηλικιωμένης» για να παραδώσει ό,τι χρήματα είχε και να τα αλλάξει με δραχμές.

Μόλις ακούστηκε το **διαλάλημα**, ξεσήκωσε θύελλα ενθουσιασμού στον κόσμο, ο οποίος χρόνια πολλά ονειρευόταν την ημέρα που θα έπαιρνε στα χέρια του το ελληνικό νόμισμα, το οποίο θεωρούσε ως αδιαμφισβήτητο προάγγελο της επικείμενης ένωσής του με τη μητέρα Ελλάδα. Γι' αυτό κι έτρεξαν όλοι για να διώξουν από τις τσέπες τους και το τελευταίο κατάλοιπο των χρόνων της δουλειάς και να το ανταλλάξουν με το εθνικό μας νόμισμα, στην αναλογία τότε 20 λιρέττες = 1 δραχμή.

Μεγάλο Σάββατο λοιπόν του 1947. Λίγες μέρες μετά την εγκατάσταση της Ελληνικής Στρατιωτικής Διοίκησης στα Δωδεκάνησα. Κι από τότε για μισό και πλέον αιώνα κυκλοφορούσε στις τσέπες μας η δραχμή. Κοντά μας πάντα, σε μικρά ή μεγάλα ποσά, μας κρατούσε συντροφιά σε κάθε βήμα μας, χαρίζοντάς μας ώρες καλές και ώρες δύσκολες. Ώρες πληθώρας αλλά και στερήσεων. Και νά τώρα ήρθε η ώρα του χωρισμού. Ήρθε η ώρα να «μπούμε» στο πασίγνωστο πια, αλλά και κατά πολλούς, ελπιδοφόρο **Ευρώ**. Το ενιαίο νόμισμα της Ενωμένης Ευρώπης, που μπορεί στην αρχή να μας δυσκολέψει η προσαρμογή σ' αυτό, όμως αργότερα, σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις των τραπεζιτών και των οικονομολόγων, «ο κόσμος θα απολαύσει τα ευεργετικά αποτελέσματα και τα οφέλη που θα προκύψουν με την εισαγωγή του».

Ας ευχηθούμε, λοιπόν, να είναι πάντα μπόλικο στη τσέπη του κόσμου. **Και προσοχή: 1 ευρώ = 340,75 δρχ. και 1.000 δρχ. = 2,93 ευρώ.**

PHILIPS και Φίλιππος

Ήταν στα 1945 ή 46. Οι πληροφορίες για το ράδιο, αυτή την καινούργια **Η**φεύρεση που πατώντας ένα κουμπί άκουες να μιλούν απ' όλο τον κόσμο, έδιναν κι έπαιρναν. Πληροφορίες όμως που, αδυνατώντας να πιστέψουν πολλοί στη Νίσυρο, τις χαρακτήριζαν σαν παραμύθια. Όσπου μια μέρα ο Φίλιππος, ο έμπορος, ήρθε να επιβεβαιώσει του λόγου το αληθές.

Επιστρέφοντας από κάποιο ταξίδι στην Αθήνα έφερε μαζί του ένα μεγάλο χαρτοκιβώτιο κι επειδή έγραφε στις πλευρές του ανάμεσα στ' άλλα ξενόγλωσσα τη λέξη PHILIPS, δεν χρειάστηκε πολύ για να αποφανθούν οι... ειδικοί πως ο Φίλιππος τύπωσε κιβώτια συσκευασίας με τ' όνομά του στα Αγγλικά, για να τα χρησιμοποιήσει στα εμπορεύματα του μαγαζιού του.

Όταν όμως ανοίχτηκε το κιβώτιο, όλοι έμειναν με το στόμα ανοιχτό, αντικρύζοντας μέσα το πρώτο ραδιόφωνο τύπου **PHILIPS** που έφτασε στη Νίσυρο. Δούλευε με υγρή μπαταρία και γέμιζε με ειδικό ποδοκίνητο «δυναμό», που το 'φερε κι αυτό μαζί ο Φίλιππος. Το ραδιόφωνο μεταφέρθηκε στο σπίτι του στο Λαγκάδι όπου, σύμφωνα με τις οδηγίες που μετέφραζε από τα Αγγλικά ο Μάρτιν, τοποθέτησαν οι τεχνικοί την κεραία, ένωσαν την μπαταρία και πατώντας το κουμπί έγινε το... θαύμα!

Όμως αυτό ήταν μια Βαβέλ, καθώς σε κάθε στροφή του κουμπιού η μια γλώσσα διεδέχετο την άλλη, ώσπου κάποια στιγμή ακούστηκαν και τα Ελληνικά. Το εντυπωσιακό νέο μεταδόθηκε σαν αστραπή και σε λίγο το σπίτι του Φίλιππου, μέσα κι έξω, γέμισε από περιέργους που με κρατημένη την ανάσα άκουγαν την εκπομπή. Στις οκτώ ακριβώς ακούστηκε ο ήχος της φλογέρας στο σκοπό του «τσοπανάκος ήμουνα...» κι αμέσως μετά η φωνή του εκφωνητή «Εδώ ραδιοφωνικός σταθμός Αθηνών. Δελτίον ειδήσεων». Αυτό ήταν! Η Νίσυρος απέκτησε τη δική της πηγή πληροφοριών. Δεν θα περίμενε πια το καράβι για να μάθει νέα από τον έξω κόσμο.

Κάθε βράδυ πολλοί ανέβαιναν για ν' ακούσουν τις ειδήσεις και να τις μεταφέρουν στον υπόλοιπο κόσμο εκδίδοντας «εφημερίδες τοίχου». Μαζί τους ανέβηκε κάποιο βράδυ κι ο Παραμπούττης⁽¹²³⁾, ο οποίος αρνούμενος να πιστέψει «αυταδά τ' άλλα κι άλλα», έψαχνε στα ντουλάπια για να βρει πού έχει ο Φίλιππος «κρυμμένον αυτοδά που μιλά». Πιτσιρικάδες εμείς τότε, για να έχουμε... δικαιώματα, τρέχαμε να γυρίζουμε το δυναμό για να γεμίσει η μπαταρία και να λειτουργεί το ραδιόφωνο. Μετά από καιρό έφτασαν ραδιόφωνα και στην αγορά. Τα 'φερε ο έμπορος, τότε, Γιώργος Γιαλούρης με ξηρή μπαταρία. Πρώτοι που τ' αγόρασαν ήταν οι καφετζήδες, των οποίων η πελατεία ανέβηκε κατακόρυφα, καθώς ο κόσμος κάθε βράδυ συνωσιζόταν γύρω από το ραδιόφωνο για ν' ακούσει τις ειδήσεις και τα «χρονικά της ημέρας» στις οκτώμισυ.

123. Παλιός θυμόσοφος Νισύριος, που ήταν προσκολλημένος στην παράδοση και αδυνατούσε να προσαρμοστεί στην καινούργια πραγματικότητα.

Η'

Αναμνήσεις από τα Λουτρά

Τα Λουτρά μας σε μιά άλλη εποχή

Πολύς λόγος γίνεται, τα τελευταία χρόνια, για την κατάντια στην οποία έχει περιέλθει το κτηριακό συγκρότημα των Λουτρών, καθώς σαν ερειπωμένο κουφάρι βρίσκεται ριγμένο καταμεσής της «περιαλιάς».

Θλίβονται και αγανακτούν γι' αυτή την κατάσταση οι Νισύριοι και ιδιαίτερα οι παλιότερες γενιές, αυτοί που γνώρισαν και έζησαν τα Λουτρά στα χρόνια της ακμής τους. Τότε που κάθε καλοκαίρι γέμιζαν από κόσμο, καθιστώντας τη Νίσυρο πρωτοπόρο στον τουρισμό, σε εποχές που η έννοιά του και η σημασία του βρίσκονταν ακόμα στα σπάργανα.

Δυο και τρία βαπόρια έφταναν κάθ' εβδομάδα, στα χρόνια προ του πολέμου, από διάφορα μέρη και ιδιαίτερα από την Αλεξάνδρεια, μεταφέροντας κόσμο που συνεδύαζε τη λουτροθεραπεία με τις θερινές διακοπές της οικογένειάς τους. Και χρόνο με το χρόνο η πελατεία μεγάλωνε, καθώς οι θεραπευτικές ιδιότητες των Λουτρών και τα θεαματικά αποτελέσματα της λουτροθεραπείας ολοένα γίνονταν ευρύτερα γνωστά.

Στα χρόνια του πολέμου η λειτουργία των Λουτρών διεκόπη, όπως ήταν επόμενο, και στις εγκαταστάσεις τους φιλοξενήθηκε, για λόγους ασφαλείας, το Ορφανοτροφείο της Ρόδου. Και στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια είχα την ευκαιρία να ζήσω από πολύ κοντά τη λειτουργία τους, όταν κάποια καλοκαίρια είχα προσληφθεί εκεί ως γραμματέας-λογιστής και αργότερα ως διευθυντής.

Δύσκολες εποχές τότε, με πολλές ελλείψεις και ακόμα πιο πολλές δυσκολίες, που τις συναντούσαν οι επισκέπτες μας από την πρώτη ώρα που έφταναν στη Νίσυρο. Έξω από το λιμάνι αγκυροβόλούσε το καράβι που έφτανε πάντα νυχτερινές ώρες και ήταν υποχρεωμένοι να υποστούν το μαρτύριο της αποβίβασης με τις βάρκες, τρομοκρατημένοι και πανικόβλητοι, καθώς τις ανεβοκατέβαζαν, απειλώντας να τις καταπιούν, τα θεόρατα κύματα.

Πρώτη απογοήτευση σαν έφταναν στο δωμάτιο ήταν η έλλειψη του νερού, καθώς το βρυσάκι έτρεχε σταγόνα-σταγόνα. Λιγοστό ακόμα και το πόσιμο στο «**κουκχουμάρι**» που δροσιζόταν, αφημένο το βράδυ στο «παράθυρο του βοριά», αφού η λέξη **ψυγείο** – κι αυτό με πάγο – μόλις είχε αρχίσει ν'

Το προσωπικό των Λουτρών

ακούεται στις γειτονικές αγορές. Και μ' αυτές τις συνθήκες, με την έλλειψη νερού που αντιμετώπιζε το νησί, ούτε κουβέντα δεν μπορούσε να γίνει για μπάνιο καθαριότητας, για το οποίο εχρησιμοποιείτο κατ' ανάγκη η μπανιέρα με ιαματικό νερό.

Ανύπαρκο ήταν και το μεταφορικό μέσο, γι' αυτό το πήγαιν' -έλα από το Μανδράκι γινόταν με πεζοπορία, ενώ σε περιπτώσεις αδυναμίας επιστρατεύονταν το γαϊδουράκι ή και η βάρκα, καιρού επιτρέποντος. Και όταν κάποτε διατέθηκε από τη Γενική Διοίκηση για τα Λουτρά παλιό φορτηγό αυτοκίνητο μάρκας Ford (το πρώτο που κυκλοφόρησε στο νησί) η υποδοχή που του επιφυλάχτηκε λίγο διέφερε από αυτή των αστροναυτών όταν γύρισαν από το φεγγάρι.

Με τον έξω κόσμο καμιά επικοινωνία, αφού εφημερίδες δεν έφταναν στο νησί, ενώ το ραδιόφωνο μόλις άρχιζε να... σκάει μύτη και η αγορά του ήταν δυσπρόσιτη για τα οικονομικά του Δήμου. Ο μόνος τρόπος επικοινωνίας - κι αυτός σε περίπτωση ανάγκης - ήταν το τηλεγράφημα, για το οποίο φρόντιζε πρόθυμα και πάντα εξυπηρετικότερα ο Κώστας ο Μικρόπουλος, που ήταν ο στυλοβάτης και άγρυπνος φύλακας των Λουτρών.

Και στο θέμα της διατροφής παρουσιάζονταν δυσκολίες. Η έλλειψη μέσων συντήρησης δεν διευκόλυνε την καθημερινή διακίνηση στην τοπική αγορά βασικών ειδών διατροφής, όπως κρέας και ψάρια, ενώ κι αυτά που κυκλοφορούσαν έπρεπε, για τον ίδιο λόγο, να καταναλωθούν αυθημερόν. Λαχανικά και φρούτα δεν διέθετε η τοπική αγορά και οι ανάγκες της οι-

κογένειας καλύπτονταν από τις **κράμπες**, τα **σέφγλα** και τ' άλλα **φαΐσερά**, που η κάθε νοικοκυρά καλλιεργούσε στον κηπάκο της. Γι' αυτό και πόρτα-πόρτα γύριζε καθημερινά τα νοικοκυρόσπιτα ο τροφοδότης – συνήθως ο Βασίλης ο Βεζύρης – ενώ είχε πάντα από κοντά τον ψαρά και τον χασάπη, για να προμηθεύεται τα χρειαζούμενα για το φαγητό της ημέρας.

Συγκαταβατικοί, καλοπροαίρετοι και ανεκτικοί οι πελάτες των Λουτρών, αντιμετώπιζαν με κατανόηση αυτή την κατάσταση αφού, όπως δήλωναν, έφταναν προετοιμασμένοι πως σ' ένα μικρό κι απόμερο νησί θα συναντούσαν ελλείψεις που δεν θα είχαν καμιά σχέση με τις ανέσεις και τη χλιδή της μεγαλούπολης.

Εκείνο που τους αποζημίωνε ήταν η ανακούφιση και η θεραπεία που τους παρείχαν τα Λουτρά, η ηρεμία του Νισύριου τοπίου, η εγκαρδιότητα του κόσμου και ιδιαίτερα η προσπάθεια που κατέβαλλαν οι υπεύθυνοι των Λουτρών για να τους εξασφαλίσουν, όσο μπορούσαν, πιο ευχάριστη τη διαμονή τους.

Απέναντι σ' αυτά τα προβλήματα, το μόνο που είχε ν' αντιτάξει η Διεύθυνση των Λουτρών ήταν η συνεχής προσπάθεια για την άμβλυνσή τους και παράλληλα η ευγένεια, η προθυμία, το χαμόγελο του προσωπικού και η σχολαστική καθαριότητα, η ευπρέπεια και η τάξη παντού. Ενώ θετικά επιδρούσε κάθε φορά η χοροεσπερίδα που συχνά οργανωνόταν για την ψυχαγωγία των πελατών. Κι εκείνοι, αναγνωρίζοντας αυτή την προσπάθεια, έφευγαν πάντα μ' ένα καλό και εγκωμιαστικό λόγο, τον οποίο πολλοί μετέφεραν με δημοσιεύματά τους στις εφημερίδες της εποχής.

Κι ενώ αυτά συνέβαιναν με τους πελάτες, σαν ήρθε η ώρα της απόλυσής μου ένα καλοκαίρι και πήγα στο Δήμο για να πληρωθώ, τότε το πρόβλημα άγγιξε κι εμένα τον ίδιο.

Ο αείμνηστος Χαράλαμπος Παπάσος, ταμίας τότε του Δήμου, μου συνέστησε να κάμω υπομονή γιατί δεν υπήρχαν χρήματα στο ταμείο. Και θα έπρεπε να περιμένω να σφάξουν και να πουλήσουν τα δυο γουρουνόπουλα που έτρεφε ο Δήμος από τα αποφάγια της κουζίνας των Λουτρών για να πληρωθώ.

Όλα αυτά συνέβαιναν σε αποχές «ισχνών αγελάδων», σήμερα όμως που τα πάντα υποκλίνονται προ της ανάπτυξης του τουρισμού, σήμερα που και το πιο απόμερο χωριουδάκι αξιοποιεί και προβάλλει ό,τι έχει για να δημιουργήσει τουρισμό, σήμερα που ο ιαματικός τουρισμός κατέχει την πρώτη θέση ανάμεσα στις υπό προώθηση νέες μορφές τουρισμού, σήμερα τα δικά μας Λουτρά – αυτό το ανεκτίμητο δώρο με το οποίο προίκισε η φύση τη Νίσυρο – παραμένουν γκρεμισμένα, ερειπωμένα και εγκαταλελειμμένα. Κρίμα δεν είναι;

Ανάμεσα σε διαφωνίες των «Μεγάλων»

Ήταν κάποιο καλοκαίρι των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων. Διευθυντής των Λουτρών, που άρχισαν να ξαναβρίσκουν την παλιά τους αίγλη, είχε διοριστεί από το Δημοτικό Συμβούλιο ο αείμνηστος Γιάννης Καφετζηδάκης, άνθρωπος ευγενέστατος και αξιοσέβαστος, με Γραμματέα αυτόν που τώρα θυμάται και γράφει τις γραμμές αυτές. Κάποια μέρα έφτασε στα Λουτρά ο Βάσος Βαρίκας, διακεκριμένος τότε δημοσιογράφος του Συγκροτήματος Λαμπράκη και προϊστάμενος του δελτίου ειδήσεων του Ραδιοφωνικού Σταθμού Αθηνών. Μαζί του ήταν και ο Παπαλέξανδρος, ο οποίος, παλιός γνώριμος του όπως μας είπε, τον συνάντησε στην Κω και τον συνόδευσε στη Νίσυρο.

Ο Βάσος Βαρίκας κατήγετο από την Κάρπαθο και περιόδευε τα νεοαπελευθερωθέντα νησιά, μεταδίδοντας τις εντυπώσεις του από τα μέσα ενημέρωσης που προαναφέρθηκαν. Στη Νίσυρο έμεινε δυο μέρες, επισκέφθηκε τα χωριά και τα αξιοθέατα, μίλησε με τον κόσμο, συγκέντρωσε τα στοιχεία που χρειαζόταν και όταν παρουσίασε το ρεπορτάζ του στο Δήμαρχο Πασχάλη Χριστοφόρου εκείνος ενθουσιάστηκε. Γιατί ήταν μια ευκαιρία ν' ακουστεί παραέξω και να διαφημιστεί η Νίσυρος, σε εποχή που ο τύπος ήταν απρόσιτος, ειδικά σε θέματα προβολής για τα οποία χρειάζονταν σοβαρά χρηματικά ποσά, ανύπαρκτα τότε στη Νίσυρο, που περνούσε μέρες **ισχνών αγελάδων**.

Γι' αυτό και ο Δήμαρχος αποφάσισε να θεωρήσει τον Βαρίκα ως φιλοξενούμενο του Δήμου για την προσφορά του αυτή και σύμφωνα με τις στοιχειώδεις αρχές των δημοσίων σχέσεων. Και κοντά σ' εκείνον και τον Παπαλέξανδρο, για λόγους δεοντολογίας, αφού τον συνόδευε, αλλά και αβροφροσύνης, γιατί ήταν ο Ηγούμενος της Σπηλιανής και ο Γυμνασιάρχης Νισύρου. Έδωσε λοιπόν εντολή στο Διευθυντή και στον Γραμματέα των Λουτρών να μην εισπράξουν χρήματα για το διήμερο της παραμονής τους στα Λουτρά.

Όμως, την απόφαση του αυτή ο Δήμαρχος απέφυγε, όπως φάνηκε, να την θέσει υπόψη του Δημοτ. Συμβουλίου, γνωρίζοντας, προφανώς, τις αντιρρήσεις τους και την αρνητική τους στάση απέναντι σε παρόμοια θέματα, λόγω της εφαρμογής τότε αυστηρών μέτρων για την ανόρθωση των οικονομικών του Δήμου, αλλά και λόγω της αντιπαράθεσης που επικρατούσε μεταξύ του Παπαλεξάνδρου και μελών της τοπικής κοινωνίας για λόγους προσωπικούς. Γι' αυτό και όταν το θέμα έφθασε στ' αυτιά των συμβούλων από τις δημόσιες ευχαριστίες του Παπαλέξανδρου προς το Δήμαρχο εκείνοι έσπευσαν να ζητήσουν «επί πίνακι» την κεφαλήν του Δημάρχου⁽¹²⁴⁾. Ο Δήμαρχος επι-

124. Ο Παπαλέξανδρος είχε έρθει σε ρήξη με τοπικούς παράγοντες και δεν έχαιρε της εκτίμησης της τοπικής κοινωνίας.

χείρησε με πλάγιες και... παραπειστικές απαντήσεις να υποβαθμίσει το θέμα και να κατευνάσει τα πνεύματα, προκειμένου να σταματήσει ο θόρυβος. Όμως τα πράγματα πήραν άλλο δρόμο. Ο Πρόεδρος του Δημοτ. Συμβουλίου Νικ. Πουράκης κάλεσε το Συμβούλιο σε έκτακτη συνεδρίαση στην οποία κλήθηκαν και ο Διευθυντής και ο Γραμματέας των Λουτρών. Ήταν άρρωστος, θυμάμαι, τότε ο Διευθυντής κι έτσι μόνος εγώ μ' ένα ποδήλατο έφτασα στη Δημαρχία και μπαίνοντας στην αίθουσα συνεδριάσεων διέκρινα ηλεκτριζόμενη ατμόσφαιρα. Κι αμέσως δέχτηκα από τον Πρόεδρο την ερώτηση: «**Πόσες μέρες έμειναν στα Λουτρά και πόσα χρήματα πλήρωσαν**» οι δύο προαναφερθέντες «πελάτες»; Εγώ, **αγνοώντας παντελώς τα προηγηθέντα**, ανέφερα ό,τι ακριβώς είχε συμβεί¹²⁵).

Στην επόμενη ερώτηση, αν υπήρχαν κι άλλες παρόμοιες περιπτώσεις, ανέφερα άλλες τρεις του προϊσταμένου της Υπηρεσίας Ιαματικών Πηγών του ΕΟΤ, του Διευθυντή του Υγειονομικού Κέντρου Ρόδου και του Διοικητή της Τουριστικής Αστυνομίας Κω, που είχαν έρθει για μια ή δυο μέρες ο καθένας για επιθεώρηση και η έκθεση που θα συνέτασσαν θα είχε καθοριστική σημασία για τη λειτουργία των Λουτρών.

Η απάντησή μου ότι για όλες αυτές τις περιπτώσεις υπήρχε προφορική εντολή του Δημάρχου ήταν αρκετή για ν' ανάψει η σπίθα. Αμέσως πετάχτηκαν όρθιοι πολλοί σύμβουλοι, ο Νικόλας ο Πολίτης ο Περούλης του Φραζή, ο Νικήτας ο Τουζέλης, ο Μανώλης ο Καφετζηδάκης... κι όλοι καταφέροταν κατά του Δημάρχου, κατηγορώντας τον για σπατάλες και απειλώντας με καταγγελία στο Γεν. Διοικητή.

Η κατάσταση είχε ξεφύγει από κάθε έλεγχο, ενώ ο Δήμαρχος προσπαθούσε μάταια να δώσει εξηγήσεις. Κι εγώ στη μέση έμενα με την απορία, αδυνατώντας να εξηγήσω αυτά που συνέβαιναν γύρω μου. Κάποτε τελείωσε η επεισοδιακή αυτή συνεδρίαση, που όμως συνεχίστηκε το βράδυ στα... καφενεία. Και η κατάληξη ήταν, με απόφαση του σε νέα συνεδρίαση το Δημοτ. Συμβούλιο να απορρίψει όλες τις αποφάσεις του Δημάρχου για φιλοξενία προσώπων στα Λουτρά και να καταλογίσει εις βάρος του το σύνολο της σχετικής δαπάνης.

Η απόφαση διαβιβάστηκε στη Γεν. Διοίκηση, η οποία έστειλε το Γεν. Διευθυντή Παπακωνσταντίνου για διενέργεια ανακρίσεων. Οι πρώτοι που κλήθηκαν για κατάθεση ήταν ο Διευθυντής και ο Γραμματέας των Λουτρών, προσκομίζοντας τα βιβλία και άλλα παραστατικά, που απεικόνιζαν την όλη κατάσταση.

Ακολούθησαν τα μέλη του Δημοτ. Συμβουλίου, που σχεδόν στο σύνολο τους καταδίκασαν την ενέργεια του Δημάρχου, διαφώνησαν με τις αποφά-

125. Για την κάθε περίπτωση είχαν καταχωριστεί στο βιβλίο κίνησης πελατών τα ανάλογα στοιχεία.

σεις του και επέμειναν στη δική τους απόφαση για καταλογισμό εις βάρος του του διαφυγόντος χρηματικού ποσού.

Με βάση τα επιβαρυντικά αυτά στοιχεία το πόρισμα ήταν καταδικαστικό για το Δήμαρχο για τυπικούς και μόνο λόγους, αφού όπως αναφερόταν σ' αυτό, «οι αποφάσεις του προέρχονταν από κίνητρα γενικότερης πολιτικής και απέβλεπαν στο καλό του τόπου, χωρίς να υποκρύπτουν δόλο ή ίδιον όφελος».

Όταν έφτασαν τα... μαντάτα από τη Ρόδο, άναψαν άλλες φωτιές. Ο κόσμος που στο μεταξύ είχε πληροφορηθεί σε ποια πρόσωπα και για ποιο λόγο είχε παρασχεθεί η δωρεάν φιλοξενία, ξεσηκώθηκε κατά των μελών του Δημοτ. Συμβουλίου. Στα καφενεία η ατμόσφαιρα είχε ηλεκτρισθεί. Συσπειρωμένοι όλοι γύρω από το Δήμαρχο κατηγορούσαν το Συμβούλιο για πολιτική αντίθεση προς το συμφέρον του τόπου και για υπερβολική ... τσιγγουνιά.

Μπροσ σ' αυτή την κατάσταση το Συμβούλιο, ίσως να είδε και πιο νηφάλια τα πράγματα, αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Με καινούργια απόφαση του δικαιολόγησε και κάλυψε πλήρως όλες τις προαναφερθείσες αποφάσεις του Δημάρχου. Και σύμφωνα μ' αυτή την απόφαση ανεκλήθη το πόρισμα και η υπόθεση μπήκε στο αρχείο.

Η αντίδραση του κατεστημένου

Κάθε φορά που αντικρίζω, στη σημερινή κατάσταση του, το κτήριο των Λουτρών, ο νους μου γυρίζει πίσω στα παλιά. Τότε, που το κτήριο αυτό στόλιζε τη Νίσυρο και αποτελούσε το πιο ευπρεπές κατάλυμα, για τους επισκέπτες της. Από τα σαλόνια του, εκτός από τους Ιταλούς αξιωματούχους της πολιτικής και στρατιωτικής ιεραρχίας, πέρασαν πολλές άλλες προσωπικότητες, διακεκριμένα ονόματα, άτομα που διακρίνονταν για τον καθωσπρεπισμό τους, την υψηλή κοινωνική τους θέση, τη σοβαρότητά τους, την αξιοπρέπειά τους.

Είχαν καθιερωθεί τότε ως μόδα οι διακοπές στα Λουτρά της Νισύρου. Κι όλοι οι επισκέπτες έφευγαν ευχαριστημένοι και ικανοποιημένοι, τόσο από την κατάσταση των Λουτρών όσο και από την ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών, παρά τις δύσκολες εποχές και τις υπάρχουσες ελλείψεις.

Ένα τέτοιο κλίμα επικρατούσε και όταν το 1950, σε ηλικία μόλις 17 χρόνων διορίστηκα για πρώτη φορά στα Λουτρά, ως βοηθός Λογιστή – Γραμματέα. Τότε που, όπως και άλλοτε έχει γραφεί, έπρεπε να περιμένω να σφάξουν

και να πουλήσουν το κρέας από τους χοίρους, που έτρεφεν ο Δήμος από τα αποφάγια της κουζίνας, για να πληρωθώ. Μόνιμο προσωπικό τότε τ' Ανθουλί κι η Μαρία του Χριστοφόρου στα δωμάτια ο Σπόρτης κι ο Γιάννης του Περούλη στην τραπεζαρία, ο Νταλαβέρας κι ο Στάθης ο Μαραγκός στους λουτήρες, ο Βασίλης, ο Μανώλης κι ο Μαντούς στην τρόμπα και στην καθαριότητα κι ο Γάζος στην τροφοδοσία. Ανάμεσά τους ξεχώριζεν ο Κώστας ο Μικρόπουλος, ως η ψυχή των Λουτρών. Ο άνθρωπος, που με τη νοικοκυρωσύνη του, την ευγένεια του χαρακτήρα του, την ευσυνειδησία στη δουλειά του και με την υπευθυνότητα και το ενδιαφέρον, που έδειχνε ως μόνιμος φύλακας των εγκαταστάσεων, είχε κερδίσει την εκτίμηση, την αγάπη, αλλά και τον σεβασμό και των πελατών και των εργαζομένων. Πήγε πολύ καλά κι εκείνο το καλοκαίρι. Και το επόμενο ανέλαβα υπεύθυνα τη θέση του Λογιστή – Γραμματέα, με μεγάλη κίνηση στη διαχείριση της αποθήκης τροφίμων, με αυξημένες εισπράξεις από τα δωμάτια, τις λούσεις και το εστιατόριο.

Τα επόμενα τρία χρόνια, ως φοιτητής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου, δούλεψα τα καλοκαίρια στο ξενοδοχείο «Θέριμα» με τη μεσολάβηση του Γενικού Ταμιά των ξενοδοχείων τουρισμού Νικήτα Χιώτη ενός εκλεκτού συμπατριώτη και φίλου, που πριν λίγα χρόνια πέθανε στην Αμερική, όπου ζούσε μόνιμα. Προϊστάμενο είχα τότε τον επίσης συμπατριώτη μας Γιάννη Μιχ. Χαρίτο, σε μια εποχή που ανάμεσα στο προσωπικό των ξενοδοχείων τουρισμού, που ήταν και τα μόνα που υπήρχαν στη Ρόδο, υπερείχε το Νισύριο στοιχείο, που κατείχε θέσεις επίκαιρες και διακεκριμένες.

Διδάχθηκα πολλά, περί τα ξενοδοχειακά όλο αυτό το διάστημα. Γι' αυτό, με βάση αυτή την εμπειρία και με υπόδειξη συμπατριωτών – συναδέλφων στα ξενοδοχεία, μου πρότεινε ο τότε Δήμαρχος Μανδρακίου Γεωργ. Γιαλλούρης να αναλάβω Διευθυντής των Λουτρών το καλοκαίρι του 1955.

Η πρόταση ήταν τιμητική για μένα, γι' αυτό και ευχαρίστως την αποδέχτηκα. Η απόφαση όμως διορισμού μου, σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως και επικρίθηκε από πολλούς, γιατί φαίνεται πως απετέλεσε «γροθιά στο κατεστημένο» που ήθελε τον Διευθυντή να είναι κάποιας ηλικίας, για να εμπνέει σεβασμό, έστω κι αν σε πολλές περιπτώσεις τα προσόντα αυτά καθόλου δεν βοήθησαν.

Γι' αυτό και αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά μου, έδωσα στον εαυτό μου την υπόσχεση, η απόδοσή μου να δώσει απάντηση σ' όλα τα σχόλια. Από την αρχή λόγω της προϋπηρεσίας μου βρέθηκα σε περιβάλλον γνώριμο και φιλικό, με αμοιβαία εκτίμηση και άριστη συνεργασία με το προσωπικό, το οποίο μου δήλωσε την απόφασή του να δουλέψει σκληρά, ώστε να επιτύχει η κοινή προσπάθειά μας.

Και πράγματι όλοι τους δούλεψαν με φιλότιμο και ευσυνειδησία. Όλοι φρόντιζαν να διατηρούν στην εντέλεια τον τομέα ευθύνης τους. Όλοι συνεργάζονταν αρμονικά και με το χαμόγελο και την καλή συμπεριφορά τους προς τους πελάτες, φρόντιζαν να καλύπτουν κάθε ατέλεια που υπερέβαινε τις υπάρχουσες δυνατότητες.

Όλα πήγαιναν καλά, ως την ώρα που κάποιες καινοτόμες προτάσεις της Διεύθυνσης των Λουτρών προς το Δημοτ. Συμβούλιο ήρθαν να ταράξουν τα νερά. Προτάθηκε συγκεκριμένα η καθιέρωση ομοιόμορφης στολής κατά ειδικότητα προσωπικού (ρόμπες οι καμαριέρες, λευκές μπλούζες οι λουτροκόμοι και φόρμες οι εργάτες καθαριότητας κι άσπρα πάνινα παπούτσια όσοι λόγω θέσεως κυκλοφορούσαν στους ξύλινους διαδρόμους).

Όταν η πρόταση έφτασε στο Δημοτ. Συμβούλιο κάποιοι από τους «παράδοσιακούς» συμβούλους αντέδρασαν με πάθος, χαρακτηρίζοντας τα προτεινόμενα ως σπατάλη του δημοτικού χρήματος, γι' αυτό και τα απέρριψαν, απειλώντας τον Διευθυντή με απόλυση

Οι αντιδράσεις τους όμως αυτές προσέκρουσαν στη θετική στάση του Δημάρχου, ο οποίος πείστηκε για την ορθότητα και τη σκοπιμότητα της πρότασης, επαίνεσε την πρωτοβουλία μου και δήλωσε προς το Συμβούλιο ότι αναλαμβάνει να καταβάλει ο ίδιος τη δαπάνη, προκειμένου να υλοποιηθούν τα προτεινόμενα από τη Διεύθυνση των Λουτρών Έτσι και έγινε.

Όταν όμως το μέτρο εφαρμόστηκε και η διεύθυνση των Λουτρών όσο και ο Δήμαρχος «βομβαρδίστηκαν» από τα συγχαρητήρια των πελατών για την καινοτομία αυτή, που όλη την είδαν με πολύ καλό μάτι, τότε το Δ. Συμβούλιο αναθεώρησε την αρχική του στάση και μαλιστα επαίρετο γι' αυτή του την... απόφαση.

Και μια δεύτερη πρόταση προκάλεσε αντιδράσεις ηπιότερες όμως αυτή τη φορά. Αφορούσε την επισκευή μιας σειράς επίπλων των σαλονιών, που για πολλά χρόνια ήταν εγκαταλελειμμένα στις αποθήκες. Κι ήταν όλα σκαλιστά αρίστης ποιότητας και τέχνης.

Εδώ όμως φρόντισε η Διεύθυνση και προσκάλεσε τον Δήμαρχο με αντιπροσωπεία του Δημοτ. Συμβουλίου για να διαπιστώσουν οι ίδιοι την κατάσταση. Κι έτσι οι αντιδράσεις των λοιπών μελών εκδηλώθηκαν μεν, όμως έπεσαν «στα μαλακά». Τα έπιπλα επισκευάστηκαν και συντηρήθηκαν από τον Νικ. Καραβάκη Δημοτ. Σύμβουλο τότε, και ομόρφησαν και πάλι τα σαλόνια των Λουτρών. Σήμερα αποτελούν την επίπλωση του γραφείου του Δημάρχου και του Δημοτικού Ξενώνα

Στόχος μας εκείνο το καλοκαίρι ήταν να προσεχθεί όσο γίνεται καλλίτερα ο πελάτης, ώστε να φύγει με εντυπώσεις και αναμνήσεις ευχάριστες. Κι ο στόχος επιτεύχθηκε, γι' αυτό και η επιβράβευση ήρθε με θερμά σχόλια που δημοσιεύονταν στον Τύπο ή κατέφθαναν με επιστολές στον Δήμο.

Ενδεικτικά θα αναφερθεί η περίπτωση του αειμνήστου Φαίδρου Μαργαρίτη, διευθυντικού στελέχους τότε του ξενοδοχείου «Μεγ. Βρετανία» της Αθήνας, που λόγω καταγωγής της συζύγου του Ειρ. Παριανού, παραθέριζε συχνά στα Λουτρά. Σε δημοσίευσμά του σε εφημερίδες της Ρόδου, με τίτλο «Μας βάλαν τα νιάτα τα γυαλιά» ήταν ανεξάντλητος σε επαίνους και σε σχόλια θερμά για την απόδοση του Διευθυντή των Λουτρών εκείνο το καλοκαίρι. Χαρακτη-

ριστικό εξάλλου ήταν και το ακόλουθο σχόλιο, που δημοσιεύθηκε στο φύλλο 9/55 του περιοδικού «Νισυριακά Χρονικά» και που διαβάζοντάς το τώρα μας έφερε στο νου πολλά από τα πεπραγμένα εκείνου του καλοκαιριού:

«Τα Λουτρά μας εφέτος παρουσίαζαν νέαν όψιν, χάρις εις την παροχήν των υπηρεσιών του προσωπικού κατά τρόπον τελείως πολιτισμένον. Το γυναικείον προσωπικόν με την ομοιόμορφον στολήν του απετέλεσε καινοτομίαν. Η επίπλωσίς των επλουτίσθη με νέα έπιπλα, τα οποία ανεσύρθησαν ως ερειπωμένα εκ της αποθήκης και αυτά τα οποία προορίζοντο δια την πυράν, όταν επεσκευάσθησαν με στοργήν και ενδιαφέρον, μετετράπησαν εις πολυτελέστατα στολίσματα του σαλονιού των Λουτρών, με την απαστράπτουσαν νέαν στόφαν με την οποίαν ταπετσαρίσθηκαν. Επίσης νέες ντουλάπες και 50 μοντέρνες καρέκλες συνεπλήρωσαν την όλην επίπλωσιν. Εκείνο όμως, το οποίον απετέλεσεν επαναστατικήν μεταρύθμισιν, υπήρξεν η ανάθεσις των καθηκόντων του Διευθυντού εις τον νεαρόν Ιωάν. Αδ. Χαρτοφύλην. Είχεν επικρατήσει η αντίληψις ότι, ο εκάστοτε διευθυντής των Λουτρών έπρεπε οπωσδήποτε να είναι γηραλέον και σεβάσιμον, ως εκ της ηλικίας πρόσωπον.

Με την κρίσιν όμως που χαρακτηρίζει την εξεύρεσιν τοιούτων προσώπων επάνω εις την Νίσυρον, η εκλογή νέου και η από μέρος του απόλυτος ανταπόκρισις εις τας προσδοκίας μας, μας ενθαρρύνει ώστε να ελπίζωμεν ότι η Νίσυρος δύναται, στηριζομένη εις νέα παιδιά, να επανίδη ημέρας ευημερίας και προόδου.

Η εκλογή του Ιωάν. Χαρτοφύλη, αποφοίτου της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου, γνωστού δια το ήθος και την σοβαρότητα νέου, απετέλεσε πείραμα η δε εξαίρετος δράσις του εις την θέσιν που του ανετέθη μας απέδειξεν ότι τούτο επέτυχεν. Δυνάμεθα πλέον να μεταχειρισθούμεν τους νέους, διαναλόγους τομείς δράσεως».

Τα προαναφερθέντα παρατίθενται χωρίς την πρόθεση αυτοδιαφήμισης ούτε και από κρίση... εγωπάθειας. Η ηλικία που κάτι τέτοια συγκινούσαν, έχει πια περάσει και τώρα ζούμε σε περίοδο αναμνήσεων. Όσα προεγράφησαν αποτελούν σήμερα γεγονότα ιστορικά και στοιχεία χαρακτηριστικά της τότε εποχής. Και μόνον ως τέτοια παρατίθενται, για ενημέρωση αλλά και για κάποιες συγκρίσεις.

Θ'

Η ζωή στην εξοχή

Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία

Μια από τις βασικές αγροτικές οδικές αρτηρίες που οδηγούσαν στο εσωτερικό του νησιού μας ήταν ο δρόμος προς το Άργος, αφού εκεί ήταν συγκεντρωμένη η κύρια γεωργική παραγωγή. Χρυσάφι ήταν το χώμα στο Τριάλλι, στον Καταβρό, στη Νάκχα, στη Γλάστρα, στο Σπήλιο, στην Καμάρα, στον Κοκκινόματο. Και μετέφεραν κάθε χρόνο από εκεί οι γεωργοί τόννους από κριθάρι αλλά και από αμύγδαλα, σύκα, λουμπούνια, φορτωμένα στα γαϊδούρια, που αποτελούσαν το μοναδικό μεταφορικό μέσο. Στην ίδια περιοχή είχε αναπτυχθεί και η κτηνοτροφία με τα περισσό-

Τμήμα από το λιθόστρωτο καλντερίμι.

τερα μαντριά από κατσίκια να είναι συγκεντρωμένα στις Σιώνες και τα Μπούκχα.

Ήταν λοιπόν επόμενο να τύχει ιδιαίτερης φροντίδας το μονοπάτι που οδηγούσε σ' αυτές τις περιοχές, ώστε οι συνθήκες πρόσβασης να γίνουν πιο εύκολες και πιο εξυπηρετικές. Έτσι, σε πολλά σημεία του δρόμου στρώθηκαν καλοδουλεμένα λιθόστρωτα καλντερίμια,, κατασκευάστηκαν σκαλοπάτια σε απότομες ανωφέρειες, έγιναν διαπλατύνσεις και επιστρώσεις με χώμα, όπου το επέτρεπε η εδαφολογική δομή.

Και θα πρέπει να τονιστεί πως, τόσο η αρχική κατασκευή όσο και οι μετέπειτα κατά καιρούς εργασίες συντήρησης γίνονταν με προσωπική εργασία, με το **νεπέτι**⁽¹²⁶⁾, στο οποίο είχε πιστέψει ο κόσμος και συμμετείχε πρόθυμα και αναντίρρητα.

Κατασκευάστηκε λοιπόν ο δρόμος του Άργους, που ξεκινούσε από τα Στενά, περνούσε από το Καμί, τη Σωτήρα, τα Καψάλια, το Μακρύ Κομμάτι, τους Πορούς, τον Αϊ-Ζαχαριά, τις Σιώνες, τη Μπούκχα, του Δημήτρη του Γιάννη, του Καρπάθιου το Σκαλί, τον Αϊ-Νικήτα, τον Αρχιστράτηγο, τα

126. Εκ περιτροπής δωρεάν προσφορά εργασίας για έργα κοινής ωφέλειας.

Τα «Μπούγκα» με το τυροκόμι του Σφακιανού.

Παλίσια κι έφτανε στον Κοκκινόματο με πολλές διακλαδώσεις σ' όλη τη διαδρομή, που οδηγούσαν σε διάφορες άλλες αγροτικές περιφέρειες.

Ο ίδιος δρόμος συνεχιζόταν από τον Κοκκινόματο για να ενώσει το Μανδράκι με τα Νικιά, περνώντας από την Καελιά, με το ιστορικό καλντερίμι, από τον Αϊ-Νικόλα και τον Καρβουνόλακχο. Ήταν ένας δρόμος χιλοπερπατημένος από τα πολύ παλιά χρόνια, τότε που η καλλιέργεια της γης αποτελούσε την κυριότερη πηγή άντλησης των πόρων ζωής στο νησί. Παρέες-παρέες ανεβοκατέβαιναν οι γεωργοί από «την αυγή του Θεού» ως αργά το βράδυ, άλλοι πεζοί κι άλλοι καβάλλα στα γαϊδούρια τους. Εδώ, στο πήγαιν'-έλα, συζητούσαν τα προβλήματά τους, εδώ καταστρώνονταν σχέδια για τις καλλιέργειες κι εδώ συνάπτονταν συμφωνίες για θέματα της δουλειάς τους.

Στη διάρκεια της διαδρομής πλέκονταν ερωτικά ειδύλλια κι από δω ξεκινούσαν πολλά προξενιά, που είχαν κατάληξη την εκκλησία. Τον ίδιο αυτό δρόμο ήταν υποχρεωμένοι να διασχίσουν οι κάτοικοι των Νικιών, για να κατεβούν για δουλειές τους στο Μανδράκι, κι απ' εδώ ανεβοκατέβαιναν οι Νικιάτες «χαμάληδες», φορτωμένοι με εμπορεύματα ή με τα μπαούλα που έστελναν απ' την άκρη της Γης οι ξενιτεμένοι συμπατριώτες τους.

Ήταν πραγματικά δύσκολη και κουραστική η διαδρομή, που όμως αποζημιώνει με εντυπώσεις μαγευτικές κι ανεπανάληπτες, με συνεχώς εναλλασσόμενα πυκνοφυτεμένα τοπία, που έχουν για φόντο τους καταπράσινες πλαγιές και με μια καταπληκτική θέα προς τη θάλασσα, με διάσπαρτα εδώ κι εκεί ξερονήσια και βραχονησίδες. Ιδιαίτερα εντυπωσιάζει μέχρι σήμερα η κοιλάδα στα Μπούκχα, ανάμεσα στα βουνά της Τραπεζίνας και του Καραβιώτη. Εδώ, που στις συγκεντρωμένες τριγύρω μάντρες και τα τυροκόμια έσφυζε η ποιμενική ζωή και οι μελωδίες από τα εκατοντάδες κατοικοκούδουνα γλύκαιναν την ατμόσφαιρα. Σαν όαση ήταν η τοποθεσία για τους περαστικούς, για να δροσιστούν με λίγο νερό από το καλοκαιρινό λιοπύρι, αλλά και να γευτούν γάλα, τυρί, μυζήθρα κι άλλα προϊόντα της μάντρας, που τους πρόσφεραν οι τσοπάνηδες, ανταλλάσσοντάς τα με προσφορά μελιού, φρούτων κι άλλων προϊόντων της δικής τους παραγωγής.

Κι όλα αυτά ως την εποχή που ήρθε η εγκατάλειψη της γεωργίας για να υποβαθμίσει το ενδιαφέρον για τις αγροτικές περιοχές και να μειώσει στο ελάχιστο την κίνηση του δρόμου, αφού στο μεταξύ η διάνοιξη άλλου δρόμου αμαξιτού δημιούργησε νέο δίαυλο επικοινωνίας με τα Νικιά. Διατηρήθηκε όμως ο δρόμος με το καλοδουλεμένο καλντερίμι ως μνημείο της φροντίδας και του ενδιαφέροντος των προγόνων μας, το οποίο σιγά-σιγά άρχισε να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον και τις προτιμήσεις πολλών – ξένων κυρίως – οπαδών του περιπατητικού τουρισμού.

Και τότε ακριβώς έγινε η ζημιά. Οι αρμόδιες τοπικές αρχές αποφάσισαν να χαράξουν τη διάνοιξη αμαξιτού δρόμου πάνω στ' αγνάκια του υπάρχοντος αγροτικού. Και η χάραξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή μεγάλου μέρους από το λιθόστρωτο καλντερίμι, αλλά και άλλων μερών του δρόμου.

Για την κατάσταση που δημιουργήθηκε αντέδρασε τότε ο Όμιλος Αρχαιοφίλων Νισύρου, υποστηρίζοντας ότι θα μπορούσε να γίνει διαφορετική χάραξη του δρόμου και ότι δεν θα έπρεπε να καταστραφεί αλόγιστα μια υποδομή που μας παραδόθηκε, αλλά θα έπρεπε ν' αξιοποιηθεί στο έπακρο ως ένα κεφάλαιο τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, όταν μάλιστα άρχισαν να το περπατούν και να το θαυμάζουν οι επισκέπτες μας.

Απαντώντας ο Δήμος τότε, ανέφερε μεταξύ άλλων ότι «όσοι κατοικούν μόνιμα στο νησί προτιμούν να έχουν γιατρούς, δρόμους, συγκοινωνία, σχολείο, νερό, παρά να φυλάνε ένα μονοπάτι για να έρχονται οι τρεις ξένοι να το θαυμάζουν».

Τα παραπάνω στοιχεία αναφέρονται χωρίς κανένα σχολιασμό, απλά και μόνο για την ιστορία.

Το Θέρος

Ιούνιος. Ο μήνας του θερισμού. Κι η Νίσυρος τότε ήταν κατάσπαρτη από κριθάρι, ένα από τα τοπικά μαξούλια που παρήγε το νησί μας σε μεγάλες ποσότητες. Γι' αυτό και όταν έφτανε η ώρα της σοδειάς, το «θέρος» το κάθε νοικοκυρόσπιτο βρισκόταν στο πόδι. Από μέρες πριν το «θέρος» έπρεπε να εξασφαλισθεί η αργατιά και οι **δεματιαστιάδες**⁽¹²⁷⁾ και αμέσως μετά, τσουβάλια, δραπάνια, σαγιάδες, χέρρες, **στουμούχια**⁽¹²⁸⁾, το **τριγάλι**⁽¹²⁹⁾, το **γιαμπαδάκι**⁽¹²⁹⁾ κι ό,τι άλλο χρειαζούμενο για την συγκομιδή, έβγαιναν στην επιφάνεια. Ενώ η παραμονή του «θέρους» ήταν αφιερωμένη στην προετοιμασία των φαγητών, που θα πρόσφερε την επομένη η νοικοκυρά στην αργατιά της. Και πρωί-πρωί την άλλη μέρα, με ρολόι το λάλημα του πετεινού κι οδηγό τον αυγερινό, η αργατιά ξεκινούσε για το Αργός ή το Λακκί που ήταν οι κυρίως κριθαρότοποι.

Πριν ακόμα βγει ο ήλιος, όταν τα στάχια ήταν ακόμα μελιά⁽¹³⁰⁾, έπιαναν δουλειά για ν' **αυγατίσουν** πριν **καψώσει** και **πυρώσουν** τα στάχια. Με τα δραπάνια στο χέρι, με τα πρόσωπα τυλιγμένα στο σαγιά⁽¹³¹⁾, με τις χέρρες ως απάνω στους ώμους, αλλά και με το τραγούδι στο στόμα, όλες μαζί οι γυναίκες της αργατιάς έδιναν τη... μάχη με τα στάχια. Δούλευαν όλες με κέφι, με όρεξη, με ευσυνειδησία, γιατί «τιμούσαν το ψωμί που έτρωγαν». Και καθώς προχωρούσαν, άφηναν πίσω τους σωρούς-σωρούς τα **λιτάδια**⁽¹³²⁾, που τα μάζευαν οι δεματιαστιάδες σε μεγάλους σωρούς κι έφτιαχναν τα δεμάτια. Κι ήταν τέχνη το δεμάτιασμα. Αντί για σχοινί, χρησιμοποιούσαν τις **λίδες**⁽¹³³⁾, φτιαγμένες από δέσμες φρεσκοκομμένου σπάρτου, δεμένες μεταξύ τους, ή πολλές φορές και κληματόβεργες, που τις βούλιαζαν από μέρες πριν στο νερό, για να γίνουν πιο εύκαμπτες. Πάνω εκεί στοίβαζαν με τάξη τα λιτάδια, για να μη χύσουν, όταν μεταφέρονταν τα δεμάτια, πάντα με τον ώμο, στο αλώνι, όπου το ένα επάνω στο άλλο σχημάτιζαν τις **θημωνιές**⁽¹³⁴⁾.

Μικρά αγροτόπουλα τότε εμείς, κυκλοφορούσαμε ανάμεσα στην αργατιά, τρέχαμε πάνω-κάτω με τα ψάθινα καπελάκια μας, ντυμένα με άσπρο πάνινο κάλυμμα για να μη σχίζονται και κουβαλούσαμε νερό, λίδες, στάχια

127. Οι άνδρες που έδεναν και κουβαλούσαν τα δεμάτια.

128. Τα φίμωτρα που φορούσαν στα ζώα για να μην τρώνε τα στάχια.

129. Εργαλεία για το αλώνι.

130. Μαλακά, υγρασιασμένα.

131. Ειδική μανδήλα-καλύπτρα του προσώπου για να μην καίει ο ήλιος.

132. Μικροί σωροί από στάχια.

133. Είδος σχοινού από σπάρτο για να δένονται τα δεμάτια.

134. Ο σωρός από τα δεμάτια έξω από το αλώνι.

Ο θερισμός

κι ό,τι άλλο μας ανέθεταν οι μεγάλοι. Γινόταν σωστό πανηγύρι στο χωράφι την ημέρα του θερισμού. Φωνές, γέλια και τραγούδια ακούγονταν από 'δώ κι από 'κει. Τραγούδια για να παινέσουν το νοικοκύρη και τα κτήματα του.

*«Αφ' το πρωί θερίζομε σε τούτο το λιβάδι
γιατ' είν' ο κάμπος του βαθύς κι η άκρη του μεγάλη.
Σήμερα μέσα στο Λακκί είν' όμορφο τ' αγέρι
γιατί θερίζουν Παναγιές και δένουν οι Αγγέλοι.
Αφέντη νοικοκύρη μας χίλια χρόνια να ζήσεις
και τα όμορφα χωράφια σου να τα καλοπρονκίσεις».*

Σαν προχωρούσε λίγο η μέρα, η αργατιά διέκοπτε για να **καφαρτίσει**⁽¹³⁵⁾, ενώ το μεσημέρι στρωνόταν πλούσιο το τραπέζι κάτω απ' τη σκιά του πιο μεγάλου δένδρου, εκεί που είχαν **ποθέκει** απ' το πρωί και τ' **αναέματά**⁽¹³⁶⁾ τους. Η κάθε νοικοκυρά φιλοδοξούσε να περιποιηθεί όσο μπορούσε την αργατιά της, φροντίζοντας να μη λείψει τίποτε από το τραπέζι, στο οποίο απαραίτητα υπήρχαν τα γιαπράκια και το **ζουλιστό** τυρί.

135. Να κολατσίσει.

136. Είδος ταγαριού που έφεραν οι αγρότισσες.

Μετά το φαγητό ακολουθούσε υποχρεωτική ανάπαυση, αφού τόσο η ζέση όσο και η **πυράδα** των σταχυών δεν επέτρεπαν να συνεχιστεί ο θερισμός. Κι ήταν η ώρα αυτή αφιερωμένη στα ανέκδοτα και στα... τολμηρά δίστιχα. Το απόγευμα ξανάρχιζε η δουλειά με νέο κέφι και καινούργιο κουράγιο, χωρίς κανέναν να νοιάζεται για την ώρα, αφού έπρεπε να **νεθάρουν** για να σταματήσουν. Αν αυτό ήταν αδύνατο, τότε έπρεπε να γείρουν κάτω χαμηλά οι πλαγιές του Καραβιώτη⁽¹³⁷⁾ για όσους θέριζαν στο Άργος ή να κατεβεί ο **δροσιός** πέρα από τα Πλάγια για όσους θέριζαν στο Λακκί για να σταματήσουν τη δουλειά και να πάρουν το δρόμο για το σπίτι. Οι υπόλοιποι που ξώμεναν, σταματούσαν μόνον, όταν απλωνόταν γύρω το σκοτάδι.

Στο μεταξύ, ενώ το χωράφι άδειαζε από στάχυα, στο αλώνι η θημωνιά όλο κι ανέβαινε και τότε άρχιζε το αλώνισμα. Δεμάτια από τη θημωνιά ρίχνονταν και διαλύονταν μέσα στο αλώνι κι αμέσως μετά ο νοικοκύρης εξεφε τα ζώα του, βόδια ή γαϊδούρια, βάζοντάς τους το **στουμούχι** στο στόμα, για να μην τρώνε τα στάχυα.

Στο αλώνισμα έπαιρναν μέρος και τα παιδιά, που με τη **βέτσα** στο χέρι οδηγούσαν γύρω-γύρω μέσα στο αλώνι τα ζα, τραγουδώντας τους το:

Έλα γεια των και χαρά των τωβ-βοδιώμ μας έλα γεια των

Έλα γεια των και χαρά των κι ούλλα τ' άχερα δικά των

Έλα γεια των και χαρά των και η Παναγιά κοντά των

κι ο Χριστός στα γόνατα των.

Χα ρ' απάνω, χα βρε χα, όη, ρση, ρόηρα, χα!...

Καθώς τα στάχυα τρίβονταν και διαλύονταν από τα πατήματα των ζώων, ο γεωργός έπαιρνε το τριχάλι κι ανακάτεψε το περιεχόμενο του αλωνιού, για να μη μένουν αδιάλυτα. Βγάζοντας μετά τα άχυρα από το αλώνι, έριχνε ξανά μέσα άλλα δεμάτια κι η διαδικασία ξανάρχιζε από την αρχή, ωστόσο τελειώσει όλη η θημωνιά.

Ύστερα ακολουθούσε το **ξεθέρισμα**. Από το αλώνι έφευγαν όλα τα άχυρα κι έμενε σ' αυτό το κριθάρι, ανακατεμένο με σκόνες, άγανα και αποσώρια. Τότε ο νοικοκύρης πετούσε προς τα επάνω με το **γιαμπαδάκι** το περιεχόμενο του αλωνιού και καθώς φυσούσε ο αέρας, έδιωχνε έξω σε πρώτη δόση κάθε τι το άχρηστο και στο αλώνι έμενε μόνο το κριθάρι ανακατεμένο με διάφορα άλλα υποπροϊόντα, που κι αυτά τα καθάριζε με το **ρεμόνι**⁽¹³⁸⁾ ή τον **κόρδινο**⁽¹³⁸⁾, ώσπου στο τέλος έμενε καθαρό και ολόχρυσο το κριθάρι.

Με σκούπες από **σουριδί** το μάζευε έπειτα στη μέση του αλωνιού και βάζοντας το σε **σακκούλες** το φόρτωνε στα γαϊδούρια και το μετέφερε στο

137. Να χαμηλώσει ο ίσκιος στις πλαγιές του βουνού, δείγμα ότι ο ήλιος προχωρούσε στη δύση του.

138. Είδη κόσκινου.

σπίτι. Εκεί η πρώτη δουλειά του ήταν να βάλει στην πάντα όσα **καφίζια**⁽¹³⁹⁾ κριθάρι χρειαζόταν για τη σπορά του επόμενου χρόνου, που το ανέβαζε στο **δώμα** πλάι στη **θράπφα**⁽¹⁴⁰⁾, για να μείνει όλο το καλοκαίρι στον ήλιο και να μη το πιάσει πουλί. Το υπόλοιπο μαξούλι, έπρεπε να το φριξεί η νοικοκυρά στο φούρνο και να το βάλει στους πάγκους για την **κουμπάνια** της χρονιάς.

Αυτά γίνονταν τότε, και κάθε σύγκριση με ό,τι συμβαίνει σήμερα, προκαλεί θλίψη αλλά και απογοήτευση. Αφού η Νισύρικη γη, που άλλοτε ποτιζόταν με το ιδρώτα του Νισύριου αγρότη για να δώσει πλούσιους τους καρπούς της, σήμερα παρουσιάζει εικόνα ερήμωσης και εγκατάλειψης.

Το μόνο παρήγορο είναι πως η Νίσυρος υπάρχει πάντα εκεί, έτοιμη να επιδείξει τις σπάνιες ομορφιές της και να προσφέρει ξεκούραση, γαλήνη και ηρεμία σ' όσους βρεθούν κοντά της.

Κουρουνοφωλιές - αυγά - κουρουνάκια

Σε οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Ελλάδα, με θέμα την προστασία των αγρίων και αποδημητικών πουλιών, διαβάσαμε, μεταξύ άλλων, ότι απαγορεύεται αυστηρά να καταστρέφονται οι φωλιές και τα αυγά των πουλιών αυτών. Κι η σκέψη μας γύρισε πίσω, σε κάποιες άλλες εποχές, τότε που η καταστροφή αυτή ήταν επιβεβλημένη στη Νίσυρο. Ήταν οι εποχές που ο κόσμος της Νισύρου καλλιεργούσε τα κτήματά του. Τα δέντρα ήταν φορτωμένα καρπό, τα μποστάνια εδώ κι εκεί ήταν γεμάτα από καρπούζια, αγγούρια, κολοκύθια, ντομάτες... ενώ στα φασουλοχώραφα ο καρπός ωρίμαζε σιγά-σιγά καθώς πλησίαζε ο χρόνος της συγκομιδής. Και τότε ακριβώς κατέφθανε ο... εχθρός.

Σμήνη από αναρίθμητες **κουρούνες** και **κουλιανούς** προσγειώνονταν στα χωράφια, ορμούσαν αδιακρίτως στα δέντρα και στα φυτά και σε λίγη ώρα είχαν κατασπαράξει την παραγωγή ολόκληρη. Σύνκα, σταφύλια, μποστάνια, φασόλια, όλα έπεφταν βορά στη βουλμιά των κορακοειδών κι όλοι οι κόποι αλλά και οι προσδοκίες των καλλιεργητών απ' τη μια ώρα στην άλλη χάνονταν. Κοινό θέμα συζήτησης κάθε χρόνο την ίδια εποχή ήταν η καταστροφή της παραγωγής και μόνη ελπίδα για προστασία τα **φλάμπουρα** και τα **σκιάχτρα**, που έστηναν εδώ κι εκεί οι παραγωγοί, τα οποία όμως τα πουλιά με αδιαφορία και περιφρόνηση τα αντιμετώπιζαν, συνεχίζοντας το καταστροφικό τους έργο.

139. Ειδικό μετράδι με το οποίο μετρούσαν τα ξηρά προϊόντα της γης.

140. Το κλιμακοστάσιο της ταράτσας.

Έτσι, κάθε χρόνο η αγανάκτηση του κόσμου έφτανε ως στη Δημαρχία, ζητώντας βοήθεια και προστασία της παραγωγής. Κι η Δημαρχία, μη έχοντας άλλο μέσο αντίδρασης, βρήκε τη... λύση. Κάθε χρόνο το Δημοτικό Συμβούλιο, με απόφασή του επικήρυσσε τα καταστρεπτικά αυτά πουλιά και όριζε συγκεκριμένα χρηματικά ποσά για κάθε αυγό ή για κάθε νεοσσό που θα προσκομιζόταν στη Δημαρχία.

Η έκδοση της απόφασης αυτής σήμαινε κάθε χρόνο συναγερμό, ειδικά στα παιδιά. Κάθε πρωί με το καλάθι στο χέρι εξορμούσαν σε διάφορες εξοχικές περιοχές και σκαρφαλώνοντας στα δέντρα άδειαιζαν και κατάστρεφαν τις κουρουνοφωλιές και ως το μεσημέρι γύριζαν στη Δημαρχία με το καλάθι γεμάτο αυγά, για να εξαργυρώσουν τη σοδειά, εισπράττοντας το ανάλογο χρηματικό ποσό. Καλάθια ολόκληρα κατέφθαναν καθημερινά στη Δημαρχία σ' όλη την περίοδο της αναπαραγωγής, αφού εκτός από τους μικρούς και οι γεωργοί όλοι θεωρούσαν υποχρέωσή τους να βρουν και να καταστρέψουν τις φωλιές, να αφαιρέσουν τα αυγά, να... απαγάγουν τα μικρά, ερχόμενοι πολλές φορές αντιμέτωποι με τους επιτιθέμενους φτερωτούς γονιούς, που προσπαθούσαν να προστατέψουν τις φωλιές τους και να διασώσουν τους εκκολαπτόμενους καταστροφείς της κάθε είδους παραγωγής.

Στη Δημαρχία τα αυγά τοποθετούνταν σε κιβώτια και κάθε μεσημέρι ο κλητήρας ο Μανώλης (της Καλίτσας) μετέφερε τη σοδειά στη Βουή κι εκεί έσπαζε και πετούσε τ' αυγά στη θάλασσα.

Η ίδια κίνηση κάθε μεσημέρι, ώσπου κάποια μέρα ο Μανώλης, λόγω άλλης υπηρεσιακής απασχόλησης, δεν μπορούσε να εκτελέσει την... αυγοκαταστροφή. Και τότε βρέθηκεν αυτόκλητος αντικαταστάτης του ο Γιάννης της Συκιάς, μέγας... καταφερετζής. Τον πήρε ο Μανώλης στη Δημαρχία, του έδωσε τα καλάθια γεμάτα με αυγά κι εκείνος ξεκίνησε να εκτελέσει την αποστολή του. Όμως στο δρόμο σκέφτηκε: «Κοροίδο είμαι να πετάξω τ' αυγά, αφού μπορώ να τα ξαναπάω στη Δημαρχία και να εισπράξω τα χρήματά;». Κι έτσι αντί για τη Βουή τράβηξε κατευθείαν για το σπίτι του. Εκεί την άλλη μέρα φώναξε δυό ανύποπτα παιδιά της γειτονιάς και κλείστηκε η συμφωνία. «Θα σας δώσω», τους είπε, «από 25 αυγά, να πάτε να τα παραδώσετε στη Δημαρχία, θα μου φέρετε τα χρήματα κι εγώ θα σας δώσω το μερίδιό σας».

Έτσι κι έγινε. Και η ίδια κίνηση επανελήφθη για κάμποσες μέρες, αφού στο μεταξύ ο Γιάννης φρόντιζε κάθε μεσημέρι να βρίσκεται στη Δημαρχία για... να ξεκουράζει τον Μανώλη, απαλλάσσοντάς τον από την υποχρέωση να μεταφέρει ο ίδιος τα αυγά και να τα καταστρέφει στη Βουή.

Κάποιο όμως τυχαίο γεγονός ήρθε να χαλάσει τη δουλειά. Απέναντι ακριβώς από σπίτι του Γιάννη, στο Λαγκάδι, έμενε ο Δήμαρχος, ο Πασχάλης ο Χριστοφόρου, ο οποίος είδε κάποιο απόγευμα τα παιδιά να μπαίνουν στο σπίτι του Γιάννη και την άλλη μέρα, τα ίδια παιδιά να παραδίδουν αυγά στη Δημαρχία. Κι επειδή τα «κόλπα» του Γιάννη της Συκιάς ήταν γνω-

στά, ο Δήμαρχος υποψιάστηκε το τι γινόταν.

Κάλεσε λοιπόν τα δυο παιδιά στο γραφείο του κι εκεί δεν άργησε να μάθει με κάθε λεπτομέρεια τα συμβαίνοντα. Κι όταν το μεσημέρι ο Γιάννης ξαναπήγε στη Δημαρχία για να... ξεκουράσει τον Μανώλη και να πάρει τη σοδειά της ημέρας, άκουσε έναν εξάψαλμο από τον Δήμαρχο, ο οποίος τον υποχρέωσε να επιστρέψει αμέσως όσα αυγά κρατούσε στο σπίτι και σε μια βδομάδα να παραδώσει στη Δημαρχία μεγάλο καλάθι γεμάτο αυγά, που θα συγκέντρωνε ο όδιος από την εξοχή. Μετά από λίγες μέρες, ο Γιάννης της Συκιάς έφυγε από τη Νίσυρο κι από τότε χάθηκαν τα ίχνη του.

Το «πορτί» στα Παλίσια

Ένα κατεστραμμένο απομεινάρι της αγροτικής ζωής

Ποιός, αλήθεια, από τους παλιότερους δεν θυμάται το «Πορτί»; Ιδιαίτερα απ' όσους είχαν πάρε-δώσε με το Άργος και το Ραμό ή ανεβοκατέβαιναν από τα Νικιά, αφού από εκεί έπρεπε απαραίτητα να περάσουν;

Ήταν τοποθετημένο σ' ένα στενό πέρασμα του δρόμου στα Παλίσια, κάτω από το Σταυρό, κλειστό πάντα, για να χωρίζει την «**παμπακιά**»⁽¹⁴¹⁾ από την «**κριθαριά**»⁽¹⁴²⁾, εμποδίζοντας τα ζώα, κυρίως τα βόδια, να περνούν από τη μια περιοχή στην άλλη. Αποτελούσε δείγμα του ενδιαφέροντος και της προσπάθειας των γεωργών να προστατέψουν τις καλλιέργειές τους και να προετοιμάσουν τη γη για την καλλιέργεια της επόμενης χρονιάς. Ήταν σημείο προστατευόμενο από τη Δημαρχία, η οποία είχε τη φροντίδα για τη συντήρησή του και αποτελούσε υποχρέωση συνειδητή για τον κάθε διερχόμενο, να φροντίσει να κλείσει τον «μάνταλο».

Στην αγροτική ζωή της Νισύρου είχε θέση ιστορικού μνημείου, που είχε δώσει το όνομά του στην περιοχή. Κι όλα αυτά την εποχή που ανθούσε η γεωργία και η καλλιέργεια της γης αποτελούσε την κύρια ασχολία των κατοίκων.

Μετά τα πράγματα άλλαξαν. Τα χωράφια εγκαταλείφθηκαν, η γεωργία πήρε τον κατήφορο και το Άργος, που συγκέντρωνε τις πιο μεγάλες κτηματικές περιουσίες, περιέπεσε σε μαρασμό και ερήμωση. Έτσι, το «Πορτί» δεν είχε πια λόγο ύπαρξης, αφού τα ζώα κυκλοφορούσαν και κυκλοφορούν μέχρι σήμερα αδέσποτα μέσα στα χέρσα χωράφια. Εγκαταλείφθηκε λοιπόν στην τύχη του χωρίς φροντίδα, χωρίς συντήρηση, ωστόσο διαλύθηκε ολοσχερώς.

141. Περιοχή όψιμης καλλιέργειας.

142. Περιοχή πρώιμης καλλιέργειας.

Στη θέση του, σήμερα σώζονται κάποια απομειναρια, όπως φαίνονται στη φωτογραφία, για να θυμίζουν κάποιες εικόνες από το παρελθόν, σ' όσους βέβαια κατά τύχη βρεθούν στην περιοχή.

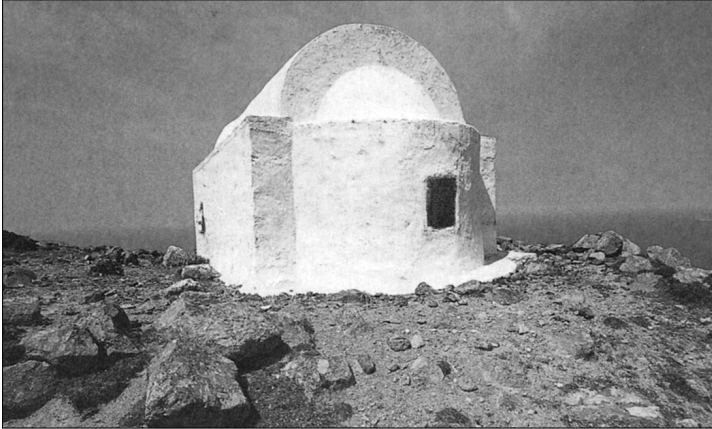

Εις το βουνό ψηλά εκεί...

Στο πιο ψηλό σημείο της Νισύρου, στην κορυφή του ομώνυμου βουνού, εκεί σε υψόμετρο 698 μ. έχουν στήσει απ' τα πολύ παλιά χρόνια οι παππούδες μας το εκκλησιάκι του Προφήτη Ηλία. Ένα μικρό, γραφικό εκκλησιάκι, ορατό απ' το μεγαλύτερο μέρος του νησιού, καθώς δεσπόζει από εκεί ψηλά, περιποιημένο και κατάσπρο σήμερα, όπως το διατηρεί το ενδιαφέρον κάποιων, αξιέπαινων γι' αυτό, συμπατριωτών μας.

Μπορεί η ανάβαση ως εκεί επάνω, να ταλαιπωρεί και να κουράζει όποιον την αποτολμήσει. Όμως σαν φτάσει εκεί ο επισκέπτης αποζημιώνεται από το όλο τοπίο κι απ' το ανεπανάληπτο θέαμα, που απλώνεται εμπρός του.

Από το προαύλιο της εκκλησίας, εκεί ακριβώς στο φαλακρό τοπίο που θα βρεθεί, ως κάτω στα παραλία, απολαμβάνει μια καταπράσινη Νίσυρο, ολοστρόγγυλη να την βρέχει ολόγυρα η θάλασσα, διάσπαρτη κι αυτή από τα γύρω νησιά και ξερονήσια και που σαν είναι στις καλές της, χαρίζει μια απ' τις πιο όμορφες εικόνες που μπορεί να θαυμάσει το ανθρώπινο μάτι. Κάτω εκεί στο βάθος της βορεινής πλαγιάς κατάσπρα τα σπίτια του Μανδρακιού κατηφορίζουν θαρρείς σαν κοπάδι προς τη θάλασσα. Ενώ σκαρφωμένα στις απέναντι κορυφογραμμές τα σπίτια των Νικιών και του

Εμπορειού, μοιάζουν σαν αετοφωλιές. Και κάτω ακριβώς το ηφαιστειο, στολίξει το όλο τοπίο, δίνοντάς του όψη πρωτόγνωρη, ασυνήθιστη, φαντασμαγορική, μια όψη, που χαρακτηρίζει το νησί μας, ξεχωρίζο-

ντάς το ανάμεσα στο πυκνό νησιωτικό σύμπλεγμα της περιοχής.

Δυνατός συνήθως ο αέρας εκεί επάνω μεταφέρει πιο έντονη τη μυρωδιά του υδρόθειου, ανακατεμένη με το άρωμα του **σκίθου, του σκίνου, του μέρσινου, της αστιβής...**⁽¹⁴³⁾ Διάφορα μικρά εξωκλήσια τριγύρω, όπως της **Παναγίας της Διαβατινής**, μέσα στο βράχο, κάτω από το **λάκχωμα του Διαβάτη**, πυκνοφυτεμένο κάποτε με συνκές και τις μοναδικές καρυδιές του νησιού, **του Νυμφίου Χριστού**, στο Νύφιος, όπου το κτήμα-ησυχαστήριο του αείμνηστου καθηγητή Περικλή Καλογήρου, της **Αγίας Άννας**, στο λόφο του Κόπα και στα δυτικά το εκκλησάκι **τ' Άη Παντελέμονα**, όλα μαζί προσδίδουν ιερότητα στην περιοχή. Και πιο πέρα οι τοποθεσίες **Θεοτόκος** και **Άησ-Νικόλας** δημιουργούν την υπόνοια πως κάποτε φιλοξενούσαν αντίστοιχα, εκκλησάκια της Παναγίας και του Αγίου Νικολάου.

Από εκεί ψηλά ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να γνωρίσει και τ' άλλα βουνά του νησιού, της Τραπεζίνας, του Ρουχά, του Κοκκινόχειλου, του Πορνικού, του Λουλούδη, του Καραβιώτη... και ν' απολαύσει εμπρός του, το άγριο θέαμα από τις Κακολαγκάδες με τις **χύσες**⁽¹⁴⁴⁾ και τις **κυλίντρες** που φτάνουν ως κάτω στα **Φουρκάνια** και στον **Κατάγιαλου**.

Μαγευτικό στ' αλήθεια το τοπίο, όμως άγνωστο κι απροσπέλαστο, αν και το σκεπασμένο από θάμνους και χαμόγλαδα μονοπάτι, που οδηγεί από το **Στενό** ως επάνω στην κορυφή έχει καθαριστεί και επισκευαστεί τελευταία.

Είναι λοιπόν καιρός να διαφημιστεί το τοπίο και να προσελκύσει το ενδιαφέρον και των δικών μας αλλά και των ξένων τουριστών – ορειβατών, που κάτι τέτοια κυνηγούν, για να προγραμματίσουν τις διακοπές τους.

143. Θάμνοι που ευδοκιμούν στη Νίσυρο.

144. Απότομες κατωφέρειες που δημιουργήθηκαν στις πλαγιές του βουνού από τα νερά της βροχής ή από κατολισθήσεις.

Γ'

Όταν η φαντασία καλπάζει...

Μια Ανεράδα στο Λαγκάδι

Ήταν παραμονές των Χριστουγέννων. Κι ο καιρός προμήνυε πως θα γιορτάζαμε σε λίγες μέρες, πολύ-πολύ χειμωνιάτικα, τη μεγάλη αυτή μέρα της Χριστιανοσύνης. Μια δυνατή Προβέζα σάρωνε από μέρες τις **περιαλιές** κι έκανε να τρίζουν εδώ κι εκεί οι πόρτες, και τα παράθυρα των σπιτιών. Ο κόσμος **τουρτούριαζε** από το κρύο, γι' αυτό κι **έκοφτε**⁽¹⁴⁵⁾ νωρίς-νωρίς να χωθεί στα σπίτια. Έτσι έγινε κι εκείνο το βράδυ. Έξω οι δρόμοι έρημοι και θεοσκότεινοι, αφού οι νόμοι του πολέμου απαγόρευαν ν' ανάψουν οι γκαζόλαμπες που κρέμονταν στα καντούνια, ενώ οι νοικοκυρές ήταν υποχρεωμένες να καλύψουν τα παράθυρα, για να μη φαίνεται απέξω ο φωτισμός των σπιτιών. Μόνο κάποια τραγούδια έσπαζαν κάπου-κάπου την ερημιά από τους μεθυσμένους πού βγαιναν από τη Φάμπρικα του Θοδωρή κι έπαιρναν, μέσ' στο σκοτάδι, τον ανήφορο για το Λαγκάδι.

Η κουζίνα του σπιτιού μας ήταν κι εκείνο το βράδυ γεμάτη από τους γειτόνους: τον γερο-Έψιμο, τον Παπανικήτα, τον Αντρίκο το Λήμνιο, τον Αναστάση του Μπαριανού με τις ατέλειωτες ιστορίες του, την Άννα του Μπαγιατή, την Καλή τ' Αρφανού, τ' Ατθουλλί, την Αμαράντη, που μαζεύονταν κάθε βράδυ για ποσπέρι και «για να περάσει η βραδιά ώπου να νυστάξουμε», όπως έλεγαν. Στη μέση το μαγκάλι με **καλονεκαρωμένα**⁽¹⁴⁶⁾ κάρβουνα και μπόλικα **κούγκουζα**⁽¹⁴⁷⁾ δημιουργούσε ατμόσφαιρα ιδανική για ποσπέρι και για κουβεντούλα. Κύριο θέμα συζήτησης ήταν βέβαια κάθε βράδυ η «κατάσταση», ο πόλεμος και οι «επιτυχίες των ιταλικών στρατευμάτων», σύμφωνα με τα στοιχεία που άφηναν σκόπιμα να διαρρεύσουν οι Ιταλοί κατακτητές, μέσα από την «Messaggero di Rodi», αφού άλλο μέσο ενημέρωσης δεν υπήρχε.

Η ίδια εικόνα κι εκείνο το βράδυ. Κι όταν τελείωσαν τα «νέα», η κουβέντα, λόγω των ημερών, στράφηκε στις «Ανεράδες του Παλιόκαστρου». Ήταν, λέει, νύμφες που έβγαιναν στο Παλιόκαστρο όλο το χρόνο, ιδιαίτε-

145. Έτρεχε.

146. Αναμμένα όλα.

147. Η πυρήνα από το άλεσμα της ελιάς εχρησιμοποιείτο ως καύσιμη ύλη.

ρα όμως κάθε σαραντάμερο – όπως και οι καλικάντζαροι – και κυκλοφορούσαν με διάφορες μορφές κάθε νύχτα για να τρομάξουν ή να καλοπιάνουν τον κόσμο. Άλλη εκδοχή έλεγε πως ήταν οι ψυχές των κακών γυναικών, που ήταν καταδικασμένες να μην ησυχάζουν ούτε μέρα ούτε νύχτα, γι' αυτό και χόρευαν όλη τη νύχτα για να μην τις παίρνει ο ύπνος. Και γύρω απ' αυτό το θέμα ανέφερε ο καθένας κι από μια ιστορία. Ότι «παίρνουν τη μιλιά» των ανθρώπων, ότι πεθάναν ένα νέο παλληκάρι γιατί αρνήθηκε να παντρευτεί μιαν απ' αυτές, ότι αλλάξαν με άλλο το αβάπτιστο παιδί μιας μάνας, που το πήρε μαζί στο **ανάεμα** όταν πήγε να θερίσει, ότι **εγκυλλώσαν**⁽¹⁴⁸⁾ ένα νιόπαντρο ζευγάρι και δεν έκαναν παιδί και χίλια-δυό άλλα παρόμοια.

Πιτσιρικάδες εγώ κι ο αδελφός μου ο Νίκος, μισοκοιμισμένοι στα γόνατα της γιαγιάς της Ασπασίας, παρακολουθούσαμε με τρόμο όλες αυτές τις συζητήσεις και σαν ήρθε η ώρα πήγαμε για ύπνο. Όμως, πώς ήταν δυνατό να μας πάρει ο ύπνος, αφού η σκέψη μας ήταν γεμάτη από τις τόσες φανταστικές και τρομακτικές ιστορίες που είχαμε ακούσει. Κουκουλωθήκαμε όμως κάτω από το πάπλωμα και προσπαθήσαμε να κοιμηθούμε, γιατί μας περίμενε την άλλη μέρα πρωινό ξύπνημα. Έπρεπε να πάμε στη μάτσα για να βοηθήσουμε τον πατέρα μας, ο οποίος θα έφευγε πριν από εμάς. Ξυπνήσαμε λοιπόν με το «**χάρα-μέρα**»⁽¹⁴⁹⁾ και παίρνοντας τον τουρβά με τ' **αγγιά**⁽¹⁵⁰⁾ φύγαμε. Ο καιρός ήταν ο ίδιος, φύσαγε με μανία κι έξω στο δρόμο ψυχή δεν ακουγόταν. Μόνο κάποια φώτα διακρίνονταν αχνά εδώ κι εκεί, δείγμα ότι ξύπνησαν οι γεωργοί κι ετοιμάζονταν για τα χωράφια και κάποιοι σκύλοι μας υποδέχτηκαν με γαυγίσματα καθώς ανεβαίναμε το Λαγκάδι. Περάσαμε την Καθολική, πιο πάνω το λιοτρίδι του Γερμανού και ξαφνικά λίγο πιο πάνω ένα πέπλο κάτασπρο απλώθηκε μπροστά μας καθώς κατέβαινε μεσ' στο σκοτάδι από τον... ουρανό. Κοκκαλώσαμε κι οι δυό. Μια κραυγή βγήκε απ' το στόμα και των δυό, λες κι είχαμε συνεννοηθεί. «Ανεράδα!» Κι αμέσως γυρίσαμε τα «**μπροσοπίσω**» και τρέξαμε **αλεβρόντιστοι**⁽¹⁵¹⁾ για το σπίτι.

Ντρούσπασε⁽¹⁵²⁾ η μάνα μου όταν μας είδε τρομαγμένους και λεφασμένους, να μη μπορούμε να μιλήσουμε. Της διηγηθήκαμε αυτά που συναντήσαμε, εκείνη όμως γέλασε, πράγμα που μας κακοφάνηκε, είχαμε την απαίτηση να μας πιστέψει, γιατί ήμασταν βέβαιοι γι' αυτό που είδαμε. Δεν χωρούσε αμφισβήτηση. Κι εκείνη, αφού μας καθησύχασε, μας πρότεινε να έρ-

148. Μάγεψαν.

149. Με το χάραμα.

150. Τα φαγητά που παίρνει μαζί του ο αγρότης.

151. Τρέχοντας τρομαγμένοι.

152. Τρόμαξε.

θει μαζί μας για να δει κι εκείνη την ανεράδα.

Ξεκινήσαμε λοιπόν και πάλι, όμως σαν φτάσαμε στον τόπο του... μυστηρίου – είχε πια χαμοφέξει – τίποτε το ύποπτο ή το διαφορετικό δεν υπήρχε. Βρήκαμε μόνο την «Κληάτθαινα» που κατέβαινε από τη σκάλα του Κόλλυβα, κρατώντας στο χέρι ένα άσπρο σεντόνι. Κι όπως είπε στη μάνα μου, το είχε απλωμένο στο μπαλκόνι απ' όπου το πήρε ο αέρας και το προογείωσε κάτω στη σκάλα.

Η θέα του σεντονιού, έφερε στη σκέψη μας το «πέπλο» που πριν λίγο φάνηκε μπροστά μας κι' έλυσε το μυστήριο αφού, όπως φάνηκε, οι Ανεράδες δεν είχαν καμμιά διάθεση να κυκλοφορούν πρωί-πρωί στο Λαγκάδι.

Κι εμείς πήραμε το δρόμο για τις Σιώνες, σ' όλο το δρόμο όμως το «φυσούσαμε και δεν κρύωνε» για τη γκάφα μας πρωί-πρωί!

Ανάμεσα στο μύθο και στο... παραμύθι

Αυνατά φυσούσε το ξεροβορι εκείνο το χειμωνιάτικο βράδυ και ψυχή δεν ακουγόταν έξω στο δρόμο. Κάποιοι τολμηροί, που εδώ κι εκεί έκαναν την εμφάνισή τους, έτρεχαν για να κουρνιαξουν στο σπίτι ή στην καρέκλα κάποιου καφενείου, Στο δικό μας το σπίτι από νωρίς είχε **νεκαρώσει** η μάνα μου τα κάρβουνα και τώρα μια **μαγκαλιά** ζέσταινε τους τακτικούς πια κάθε βράδυ επισκέπτες από τη γειτονιά, που μαζεύονταν εκεί για το **ποσπέρι**.

Η κουβέντα, όπως κάθε βράδυ, άρχισε από τα νέα της ημέρας – ήταν ακόμα πόλεμος και ιταλική κατοχή – και ήταν τόσο συνταρακτικά και ενδιαφέροντα, όσο και η αυθαιρεσία, η ανακρίβεια και η αναξιοπιστία που τα διέκρινε. Και ακολούθησε η καθιερωμένη πια κοινωνική κριτική – έτσι λένε σήμερα το κουτσομπολιό – για το τι είπε η Μαριά, τι έκαμε η κόρη της Καλής και με ποιάν εμάλλωσε το Ρηνιό. Και η βραδιά κατέληξε σε ιστορίες και διηγήσεις, που δεν ήξερες πού τελειώνει ο μύθος και πού αρχίζει η υπερβολή.

Πρώτος άρχισε τη συζήτηση ο **γερο-Έψιμος**, τακτικός επισκέπτης κάθε βράδυ στο ποσπέρι. Αφηγήθηκε μια ιστορία αληθοφανή σίγουρα, μπορεί όμως και αληθινή, που αναφερόταν στον Κωσταντή του Βιολλή, τον γερο-τσουπάνη, όπως ονομάστηκε αργότερα. Ο Κωσταντής λοιπόν, σε νεαρή ηλικία έβοσκε τα κατσίκια του πατέρα του στο Άργος, στον Καταβρό, οπότε είδε ένα μεγάλο καΐκι που ήρθε και άραξε κάτω στην παραλία και με μια βάρκα βγήκαν άνθρωποι στη στεργιά. Από περιέργεια άφησε το κοπάδι και κατέβηκε στην παραλία για να δει τι συμβαίνει και από τότε χάθηκαν τα ίχνη του.

Μάταια τον περίμεναν το βράδυ για να γυρίσει στο σπίτι, οπότε άρχισαν το ψάξιμο. Για μέρες πολλές ερεύνησαν όλα τα μέρη από τα οποία θα μπορούσε να είχε περάσει, όμως ο Κωσταντής παρέμενε άφαντος. Έτσι, το πήραν απόφαση οι δικοί του πως κάτι κακό θα συνέβη, κάπου θα σκοτώθηκε και δεν μπορούν να τον βρουν. Τον θεώρησαν λοιπόν νεκρό, μαυροφόρεσαν, τον έκλαψαν και του έκαμαν κόλλυβα.

Είχαν περάσει δυο-τρία χρόνια κι οι άνθρωποι είχαν τον καημό τους, όμως ο χρόνος είχε απαλύνει τον πόνο τους. Η μάνα του Κωσταντή περνούσε ένα πρωί από την Τάβλα του Γιαλού, όπου ήταν τότε το λιμάνι, και είδε ότι άραξε ένα καΐκι, αλλά δεν έδωσε σημασία. Προχωρώντας για το σπίτι της συνάντησε μια γνωστή της και κοντοστάθηκαν για να τα πουν, οπότε είδαν να έρχεται κατά πάνω τους ένα άγνωστο παλικάρι με μακριά μαλλιά και κατάμαυρη γενειάδα. Ήρθε κοντά τους, τις χαιρέτησε κι εκείνες του ανταπέδωσαν τον χαιρετισμό, περιμένοντας ν' ακούσουν τι θα τους ζητούσε ο ξένος. Οπότε έκπληκτη η μάνα του Κωσταντή τον άκουσε να της λέει: «Ω μάνα, εμ- με γνωρίζεις; Ο Κωσταντής σου είμαι». Έφυγε η γη από τα πόδια της. Με δυσκολία συγκρατήθηκε για να μη λιποθυμήσει. Για πολλή ώρα μάνα και γιος έμειναν σφιχταγκαλιασμένοι κι έκλεγαν. Στο μεταξύ, βλέποντας τη σκηνή οι περαστικοί, έτρεξαν να δουν τι συμβαίνει. και σε λίγο ένας μεγάλος κύκλος είχε σχηματιστεί γύρω τους κι ένας-ένας αντίκριζαν έκπληκτοι τον Κωσταντή.

Όταν πέρασαν οι πρώτες εντυπώσεις, ο Κωσταντής διηγήθηκε πως οι άνθρωποι που είχαν βγει από το καΐκι στο Άργος ήταν Έλληνες πολεμιστές στον αγώνα του 1821 και ταξίδευαν κρυφά στα νησιά για να στρατολογήσουν κόσμο.

Μόλις τον είδαν, τον πήραν με τη βία μαζί τους κι έφυγαν γρήγορα για να μη γίνουν αντιληπτοί από τους Τούρκους που κατείχαν τότε τα νησιά. Γύρισε μαζί τους πολλά μέρη, όμως δεν υπήρχε τρόπος να επικοινωνήσει με τους δικούς του. Τελικά κατέληξε να υπηρετεί με τους πολεμιστές της Ρούμελης, είχε πάρει μέρος στη μάχη της Αλαμάνας και πολέμησε μαζί με τον Αθανάσιο Διάκο. Κι όταν οι Έλληνες πολεμιστές έδιωξαν τους Τούρκους και απελευθέρωσαν τη Ρούμελη, τον άφησαν ελεύθερο και γύρισε στην πατρίδα του.

Το λόγο πήρε στη συνέχεια η Άννα του Σταυρινού, η Παραμπούθαινα, η οποία εξιστόρησε ένα άλλο, πιο... τρελλό και πιο συνταρακτικό συμβάν. Ο άντρας της, ο γνωστός Παραμπούτθης, που από το καφενείο του πήρε το όνομα όλη γειτονιά, όταν ήταν μικρός πήγε μια μέρα με τον τσοπάνη πατέρα του στη μάντρα που είχε τα κατσίκια. Αφού άρμεξαν το γάλα και φάγανε, ο μικρός Νικόλας βγήκε απέξω και ξάπλωσε στο γρασίδι κι εκεί τον πήρε ο ύπνος. Ξαφνικά κι ενώ ο πατέρας τυροκομούσε, άκουσε άγριες φωνές και κλάματα, οπότε πετάχτηκε έξω και είδε ένα βίτσιλα (είδος γυπαετού) να έχει αρπάξει με τα νύχια του τον λεπτοκαμωμένο Νικόλα και να

πετά προς τον ουρανό. Φώναζε και τσίριζε το παιδί και από στιγμή σε στιγμή κινδύνευε να ξεφύγει από τα νύχια του βίτσιλα, να βρεθεί στο κενό και να σκοτωθεί.

Τρομαγμένος και ο πατέρας από κάτω, σκέφτηκε και φώναξε στο παιδί ν' αρπάξει και ν' ακινητοποιήσει τη μια φτερούγα του πουλιού. Κι εκείνο, μέσα στα κλάματα και στις τρομαγμένες φωνές του, άκουσε την προτροπή του πατέρα του και μετά από πολλές προσπάθειες άρπαξε τη μια φτερούγα. Και τότε φάνηκε πόσο αποτελεσματική και σωτήρια ήταν η σκέψη του πατέρα. Ο βίτσιλας, αδυνατώντας να πετάξει με τη μια μόνο φτερούγα, άρχισε να χαμηλώνει σιγά-σιγά, ώσπου προσγειώθηκε σ' ένα βράχο κι εκεί άφησε το παιδί, το οποίο μόλις ένωσε ότι πάτησε σε στέρεο έδαφος, άφησε τη φτερούγα κι έτρεξε ν' απομακρυνθεί. Κι όπως ο ίδιος διηγόταν αργότερα, το περιστατικό αυτό έγινε αιτία να μην ακολουθήσει, όπως συνηθιζόταν τότε, το επάγγελμα του πατέρα του, αλλά προτίμησε να γίνει καφετζής, για να μην έχει καμιά σχέση με την εξοχή και με τους... βιτσιλούς.

Την τελευταία ιστορία την διηγήθηκε η γιαγιά η **Ασπασία**, όπως την είχε ακούσει από τον πεθερό της το Γιώργη του Κατσομμάτη, που ήταν και ο πρωταγωνιστής. Όταν ήταν, λέει, παλικαρόπουλο ξεκίνησε ένα απόγευμα με την παρέα του να πάνε για κυνήγι κάπου στο Καμπί. Ταλαιπωρήθηκαν όμως για πολλή ώρα ανάμεσα στο Παλιόκαστρο και στα Κανάφια, χωρίς να βρουν μπροστά τους «πουλί πετάμενο».

Κάποια στιγμή όμως, ενώ σκαρφάλωνε ο ίδιος σ' ένα βαστάδι, άκουσε παράξενο θόρυβο και είδε στην επάνω τάβλα να πετάει ένα κοπάδι από ολόχρυσα φλουριά και ν' απομακρύνεται. Αμέσως σήκωσε το όπλο του και σημάδεψε. Τα σκάγια χτύπησαν ένα από αυτά τα φλουριά, το οποίο έπεσε κάτω και σπαρταρούσε. Έτρεξε αμέσως και το πήρε. Στο μεταξύ ήρθαν κοντά και οι υπόλοιποι της παρέας που είχαν ακούσει τον κρότο από την τουφεκιά κι όλοι τους περιεργάζονταν το φλουρί, αδυνατώντας να πιστέψουν και να εξηγήσουν αυτό που έβλεπαν.

Το νέο διαδόθηκε αστραπιαία στο χωριό και αποτέλεσε κοινό θέμα συζήτησης, ενώ ο κάτοχος του φλουριού εκκαλείτο από καφενείο σε καφενείο για να το επιδείξει και να το περιεργαστούν, με το σκάγιο στη μέση, οι άπιστοι και να πάνε να αμφιβάλλουν.

Το φλουρί από τότε παραμένει κειμήλιο στην οικογένειά μας και όταν κάποτε η γιαγιά η Ασπασία το πρόσφερε στον πρωτογιο της που έμενε στην Αμερική, εκείνος αρνήθηκε να το πάρει λέγοντας πως αν τολμήσει και διηγηθεί κάποτε την ιστορία του, σίγουρα θα τον κλείσουν στο ψυχιατρείο. Το φλουρί με το σημάδι από τα σκάγια στη μέση βρίσκεται σήμερα στην κατοχή του γράφοντος, ο οποίος περιγράφοντας τώρα το γεγονός, ζει με την αγωνία και το φόβο μήπως η θέση στο ψυχιατρείο που φοβόταν ο θείος του στην Αμερική, περιμένει τώρα τον ίδιο!

«Λουμπούνι στο Καντήλι»

Σνα δικό τους ξεχωριστό τρόπο είχαν διαλέξει οι μανάδες μας για να προφυλάξουν τα παιδιά τους από κάποιες διαβολιές και παιδικά στραβοπατήματα, για να τα κατευθύνουν προς το σωστό τρόπο συμπεριφοράς, για να επιβάλουν τη δική τους θέληση επάνω τους.

Μπορεί οι ίδιες να μη διέθεταν, ούτε καν στοιχειώδεις γνώσεις περί την παιδεία και την αγωγή. Μπορεί η τακτική που ακολουθούσαν να στηριζόταν σε αυτοσχέδια περιστατικά, δικής τους, κατά περίπτωση, επινόησης. Όμως ήταν και κάπως προσαρμοσμένη με μια βασική παιδαγωγική αρχή, που επιβάλλει να μεγαλώνει το παιδί μέσα σ' ένα κόσμο, που να μη αντηχούν γύρω του το **μη** και το **δεν**. Που να βασιλεύει γύρω του η θέση και όχι η άρνηση.

Και μπορεί την τακτική αυτή να την απορρίπτουν σήμερα κάποιοι **παιδαγωγολογούντες** και **τηλεπαραθυροδιαλεγόμενοι**, ως αντιβαίνουσας προς τις σύγχρονες, περί αγωγής, αντιλήψεις. Όμως σ' όλους εμάς, που υπήρξαμε οι δέκτες της, επέδρασε θετικά, χωρίς να αφήσει επάνω μας το παραμικρό κατάλοιπο από μια εσφαλμένη, τάχα διαπαιδαγώγησή μας. Σ' εμάς, που αναπολώντας σήμερα, ίσως με θυμηδία, την τακτική αυτή, που χρησιμοποιούσαν οι μανάδες μας, υποκλινόμαστε με σεβασμό μπρος στην ευθύνη που ένιωθαν και στην αγωνία που ζούσαν, ωστόσο μεγαλώσουν τα παιδιά τους.

Όλοι οι παλιότεροι θα θυμούνται ασφαλώς το «λουμπούνι στο καντήλι» με το οποίο μας απειλούσαν οι μανάδες μας, προκειμένου να αποσπάσουν την ομολογία για το ποιός έφαγε το γλυκό, ποιός έκλεψε τα μούσμουλα, ή ποιός έσπασε το τζάμι. Το λουμπούνι –για τους μη γνωρίζοντες– είναι Νισύριο αγροτικό προϊόν, σε σχήμα και μέγεθος φασολιού. Ένα τέτοιο λοιπόν θα ετοποθετείτο κατά την απειλή, στο καντήλι, την ώρα που άναβε μπρος στα εικονίσματα του σπιτιού. Και μόλις αυτό ζεσταινόταν, την ίδια ώρα θα πριζόταν το μάτι του δράστη κι έτσι θα αποκαλυπτόταν. Ο ένοχος λοιπόν, προκειμένου να προστατέψει το μάτι του, αναγκαζόταν να ομολογήσει, γνωρίζοντας πως θα εισπράξει κάποιες παντοφλιές στα πισινά του.

Με την απειλητική προειδοποίηση «όποιος κλουμπά στο τριήμερο της Αγίας Τριάδας, θα κάμουν οι **καούροι**⁽¹⁵³⁾ στον κω — του φωλιά» προσπαθούσαν να μας απομακρύνουν από τη θάλασσα, στην οποία βρίσκαμε καταφύγιο, μόλις άρχιζε να ζεσταίνει ο καιρός. Κι από τη γιορτή της Αναλήψεως και μετά, θεωρούσαμε το μπάνιο ως κεκτημένο δικαίωμα, αφού όπως φωνάζαμε πριν ριξουμε το μακροβούτι «ανελήφθην ο Χριστός, ανελήφθη-

153. Τα καβούρια.

κα κι εγώ». Κι όταν ερχόταν το τριήμερο της Πεντηκοστής, που το σχολείο σταματούσε, όλες τις ώρες, από το πρωί ως το βράδυ **κλουμπούσαμε**. Μάταια φώναζαν οι μανάδες να βγούμε από τη θάλασσα, γιατί θα πουντιάσουμε. Έτσι, για να μπει κάποιο φρένο, έπεφτε η απειλή με τα καβούρια και τις φωλιές τους, η οποία σε πολλές περιπτώσεις και ιδιαίτερα σε μικρές ηλικίες, έφερνε αποτέλεσμα.

Τις μέρες του χειμώνα, όταν τα παιδιά δεν είχαν σχολείο, παρέμεναν στο σπίτι κι εκεί έπαιζαν με τα γειτονόπουλα, τσακώνονταν, δημιουργούσαν θόρυβο και γενικά δημιουργούσαν στο σπίτι ανυπόφορη ατμόσφαιρα. Γι' αυτό κι όταν γλύκαινε ο καιρός, η μάνα μου για να απαλλαγεί από την παρουσία μας και να ηρεμήσει το κεφάλι της, μας μετέδιδε με πολλή σοβαρότητα την είδηση: «Σε λίγη ώρα, θα κατεβεί, λέει, στον Έλυτθα ένα φτερωτό αλογάκι από τον ουρανό, θα κυλιστεί στο πλάϊ και θα φωνάξει: «Χαρά στον κόσμο ούλλο. Και μετά θα ξαναπετάξει στον ουρανό».

Δεν προλάβαινε να τελειώσει τη φράση της κι εμείς, αν και την είχαμε ξαναπατήσει, τρέχαμε **αλεβρόντιστοι** στον Έλυτθα. Δεν βρόισκαμε, βέβαια, το αλογάκι, βρόισκαμε όμως παρές, αρχίζαμε το παιχνίδι κι έτσι κι εμείς περνούσαμε καλά και το σπίτι έβρισκε την ηρεμία του.

Χοιροσφάγια, και στο σπίτι επικρατούσε κινητικότητα και αναβρασμός, αφού το σσί ερχόταν να βοηθήσει στη λάτρα της ημέρας. Ανάμεσά τους περιφέρονταν και βοηθούσαν τα παιδιά του σογιού, περιμένοντας για αμοιβή τους να πάρουν τη **φούσκα** (την ουροδόχο κύστη) του χοίρου, να την

στακτώσουν, να τη φουσκώσουν και να παίξουν μπάλλα. Όμως η φούσκα ήταν μια και οι μνηστήρες πολλές φορές, πολλοί, οπότε ήταν αναπόφευκτοι οι καβγάδες, οι γκρίνιες και τα κλάματα. Και τότε η λύση ερχόταν από το χασάπη: «Δεν είχε φούσκα ο χοίρος, γιατί ήταν μαύρος». Και ο λόγος του χασάπη δεν επιδεχόταν αμφισβήτηση. Γι' αυτό κι όλοι έμεναν ήσυχοι και ικανοποιημένοι.

Περδικόπουλα μας έφεραν από την εξοχή όσοι κυκλοφορούσαν στα χωράφια περί τα τέλη της Άνοιξης. Κι εμείς τα φροντίζαμε με πολλή στοργή, τα τυλίγαμε στα μπαμπάκια για να μην κρυώνουν, τους βάζαμε φαγητό, όμως εκείνα, ηλικίας συνήθως λίγων μόλις ημερών, δεν άντεχαν και ψοφούσαν. Και τότε άρχιζε «θρήνος και κλαυθμός και οδυρμός πολύς». Με κανένα τρόπο δεν θέλαμε να αποχωριστούμε το ψόφιο πουλάκι. Οπότε τη λύση την έδινε η προτροπή «Θάψε το στο χώμα, και σε λίγες μέρες θα βγάλει χάντρα». Κι εμείς δεχόμαστε την πρόταση, θάβαμε το περδικόπουλο για να μαζέψουμε μετά τα χάντρα, όμως σε λίγες μέρες όλα είχαν ξεχαστεί και η ζωή συνεχιζόταν.

Καθημερινά γινόμασταν δέκτες τέτοιων προτροπών και υποδείξεων, μέσα από τις οποίες προσπαθούσαι μανάδες μας να περάσουν κάποια μηνύματα, όπως:

– Όποιο παιδί γυρίζει όξω τη νύκτα, θα το κλέψουν οι ανεράδες του Παλιοκάστρου.

– Όποιο παιδί σφαγκελλώνει (μουτζώνει), θα το κουλλάνει ο Θεός.

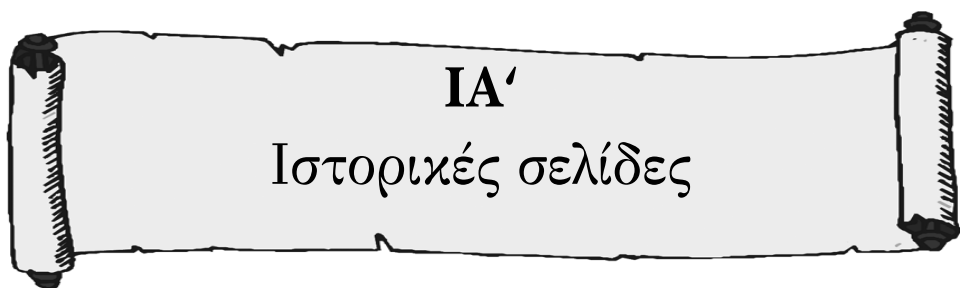
– Όποιο μωρό ξεπεράσεις (δρασκελίσεις) δεν θα ψηλώσει.

– Ένα παιδί που μίλησεν άσχημα στη μαμά του, έχασε τη μιλιά του.

Κι εμείς πιστοί στο δόγμα ότι, τα λόγια των μεγάλων και ιδιαίτερα των γονιών μας είναι με το **βεζενέ**⁽¹⁵⁴⁾, τα δεχόμασταν χωρίς αντίρρηση. Όταν όμως άρχιζεν η αμφισβήτηση και η απόρριψη, τότε οι γονείς καταλάβαιναν πως το παιδί τους μεγάλωνε.

Θα σημειώσουμε πως συζητώντας το θέμα αυτό με πρωτοκλασάτο εκπαιδευτικό, εκείνος διατύπωσε τη διαφωνία του γιατί, λέει, η αγωγή σήμερα στηρίζεται πάνω στην ειλικρίνεια, κυρίως όμως γιατί τα παιδιά σήμερα γεννιούνται με υψηλό δείκτη νοημοσύνης και δεν **ξεγελιούνται εύκολα**. Κι αυτή η τελευταία φράση, μας θύμισε άλλον δάσκαλο σχολείου της Αθήνας, που δήλωνε ότι, όταν ο κηπουρός του σχολείου του σκάλιζε τον κήπο, βρήκε μέσα στο χώμα πολλές δεκάρες, τις οποίες παρέδωσε στο διευθυντή. Κι όπως προέκυψε, τις δεκάρες είχαν φυτέψει παιδιά των πρώτων τάξεων (**απ' αυτά που έχουν ανεπτυγμένη νοημοσύνη**) και τα πότιζαν για να βλαστήσουν χιλιάδικα.

154. Ζυγαριά ακριβείας.

ΙΑ'

Ιστορικές σελίδες

Η Νίσυρος στον Αγώνα του '21

Πριν λίγες μέρες το Έθνος ολόκληρο γιόρτασε και πάλι την επέτειο της Εθνικής μας παλιγγενεσίας. Κι ακούστηκαν με την ευκαιρία του εορτασμού ξανά λόγοι διεκτραγωδούντες τα δεινοπαθήματα των σκλαβωμένων Ελλήνων, αλλά και εξαίροντες τον αγώνα για τη λευτεριά τους. Έναν αγώνα σκληρό, και άνισο, γι' αυτό και πολλοί χαρακτήρισαν τότε το εγχείρημα των Ελλήνων ως πράξη παραφροσύνης, ωστόσο τα ίδια τα γεγονότα τους διέψευσαν.

Από τις πρώτες στιγμές του αγώνα, τα νησιά μας έδωξαν τις τούρκικες φρουρές και βρέθηκαν στο πλευρό των αγωνιζομένων Ελλήνων, ακολουθώντας το δρόμο, που τους έδειξε ο συμπατριώτης τους ο Φιλικός Εμμ. Ξάνθος από την Πάτμο. Όλα, πλην της Ρόδου, η οποία δεν ήταν δυνατό να απαλλαγεί από την πολυάριθμη τουρκική φρουρά. Και αγωνίστηκαν με αυτοθυσία, αποφασισμένοι, σύμφωνα με τη διακήρυξη της επαναστατημένης Ελλάδας «ή να επανακτήσουν την ελευθερία τους ή με τα όπλα στα χέρια να κατεβούν στον τάφο».

Η Νίσυρος κομμάτι πέρα για πέρα Ελληνικό, δεν ήταν δυνατό να μείνει μακριά από τον αγώνα, αφού μάλιστα σκοπός του ήταν και η δική της λευτεριά. Έτσι με το δικό της τρόπο έδωσε το «παρών» και με τα πενιχρά μέσα, που διέθετε ενίσχυσε την προσπάθεια του αγωνιζόμενου Γένους.

Όπως διαβάζουμε στο «Νισυριακόν ημερολόγιον 1923» του αιμνήστου σχολάρχη Γεωργ. Παπαδοπούλου, ο πατέρας του, ο μετέπειτα παπα-Γιάννης Ζαπέτης, υπηρέτησε – και ασφαλώς όχι μόνον εκείνος – ως ναυτόπαις σε πλοίο του Ελληνικού στόλου κατά την επανάσταση και στο οποίο επέβαινε όταν ο στόλος, λόγω καιρικών συνθηκών αγκυροβόλησε στο Γυαλί, τις παραμονές της ναυμαχίας του Γέροντα. Και μάλιστα σύμφωνα με δική του αφήγηση, ήταν εκείνος, που υπέδειξε το σημείο, στο οποίο ανοίχτηκε τότε το ιστορικό σήμερα «πηγάδι του Μιαούλη».

Η νησίδα Γυαλί, λόγω της θέσης της ως προς το θέατρο των κατά θάλασσα επιχειρήσεων χρησιμοποιήθηκε τότε κι άλλες φορές για την αγκυροβολία πλοίων του Ελληνικού στόλου. Ο Ιάκωβος Καβαζής στο βιβλίο του «Ιστορία της νήσου Νισύρου» αναφέρει πως, εδώ είχε αγκυροβολήσει έ-

να μήνα μετά την κήρυξη του αγώνα και συγκεκριμένα στις 16 Ιουνίου 1821 ο πλοίαρχος από την Κάσο Χατζή Ιωάννου Χατζαντωνίου με 50 πολεμιστές και μετά ένα μήνα έφτασαν και οι συμπατριώτες του καπετάν Ζαχαρίας με 57 παληκάρια, ο Χατζή Νικολάου Ιωάννου με 48, ο Βασίλειος Χατζή Αντωνίου με 51 και ο Νικόλαος Γιούλιος με 67. Και όλοι μαζί έπλευσαν και ενώθηκαν με τον κύριο όγκο του Ελληνικού στόλου.

Στις 23 Ιουνίου του ίδιου χρόνου, μετά από ενημέρωση της εθνικής αντιπροσωπείας στην Κάσο, από τις αρχές της Νίσυρου, κατέπλευσε στο νησί μας το Κασιώτικο πλοίο «Καβάλ Τεμαρί» χωρητικότητας 10.000 κιλών, για να προστατέψει τη Νίσυρο από περιπολούντα τουρκικά πλοία. Ενώ την ίδια ημερομηνία, πάντοτε κατά τον Ιάκ. Καζαβή, μοίρα του Ελληνικού στόλου υπό τον Ναύαρχο Ιάκωβο Τομπάζη, στην οποία μετείχε και ο Ρόδιος Πλοίαρχος Παναγιώτης Σπανός, ήρθε σε σύγκρουση με τουρκικά πλοία που παρέπλεαν τη Νίσυρο και τα έτρεψε σε φυγή.

Η Νίσυρος εξ άλλου, παρά τα περιορισμένα οικονομικά της, συγκέντρωσε, με έρανο των κατοίκων της, σεβαστό χρηματικό ποσό, το οποίο παρέδωσε σε επιτροπή αποτελούμενη από τον Ρόδιο στρατηγό Δημ. Θέμελη και τον πλοίαρχο Ευάγ. Ματζαράκη, που έστειλε στο νησί ο Γενικός Επίτροπος Δημ. Υψηλάντης.

Όταν στις 14 Μαρτίου του 1823 συνήλθε στο Άστρος η Γενική Συνέλευση της επαναστατημένης Ελλάδος, η Νίσυρος εκπροσωπήθηκε από το Δήμαρχό της Γεώργιο Παύλου, τον οποίο οι προύχοντες του νησιού, συνέστησαν στη συνέλευση με την ακόλουθη συστατική επιστολή:

«Διακογεώργιος Παύλου εστάθη εξ αρχής εις την πατρίδα μας άνθρωπος τίμιος και πιστός, καλός πατριώτης και παλαιός προεστώς. Εδούλευσε την πατρίδα εις καιρόν της πρωτογερικής του και εμείναμεν όλοι ευχαριστημένοι, όταν εκατέβη προς ημάς ο Ελληνικός Στόλος, εφάνη ο πρώτος Έλλην και όντας τότε προεστώς της νήσου, έδειξε άκρον ζήλον δια το γένος. Τώρα δε πάλιν, επειδή τον εκάλεσεν ο καιρός δια την υπερτάτην διοίκησιν του γένους ημών, μαρτυρούμεν αυτόν εγγράφως τίμιον, πιστόν και του γένους και της πατρίδος ημών, όθεν εις ένδειξιν του εδόθη το παρόν ενσφράγιστον».
αηγκυ Ιανουαρίου κε.

Άπαντες οι εν τη νήσω Νίσυρω οικούντες αδελφοί Χριστιανοί.

Ηγούμενος της Παναγίας επιβεβαιώ».

Ο Γεώργιος Παύλου παρουσιάστηκε στον «γενικό γραμματέα του μινιστερίου των εσωτερικών» Ιωάννη Θεοτόκη, προς τον οποίο παρέδωσε και ποσό 2.750 γροσίων, ως εθελοντική προσφορά των Νισυριών προς το αγωνιζόμενο Έθνος.

Αλλά και εις την Κων/πολη, όταν τον Ιούλιο του 1832 συνεζητείτο η τύχη των νησιών και πάλι η Νίσυρος απέστειλεν ως αντιπρόσωπο τον ΔιακοΝικόλα Παπααργηγόριου, με την εντολή να ενεργήσει ώστε η Νίσυρος να υπαχθεί στην ηγεμονία της Σάμου. Όμως η απόφαση τότε ήταν αρνητική.

Γιατί όπως γράφει ο καθηγητής Εμμαν. Πρωτοψάλτης, «*αδυσώπητος μοίρα δεν επέτρεψεν εις τους Δωδεκανησίους να γευθώσι τους καρπούς των πολυετών και πολυμόχθων αγώνων των. Αι θυσίαι των κατά την επανάστασιν, το ολοκαύτωμα της Κάσου, το αίμα της Κω, αι στρατιωτικάί, αι ναυτικάί και αι πολιτικάί επιτυχίαι επιφανών Δωδεκανησίων εν τη διαχειρίσει των επαναστατικών πραγμάτων δεν εβάρυναν επί του ζυγού της Ευρωπαϊκής διπλωματίας όσον έδει, δια ν' αποδοθεί εις το νεαρόν Ελληνικόν Κράτος ολόκληρος η κληρονομία του και κατά συνέπειαν και η Δωδεκάνησος*».

Στις 3 Φεβρουαρίου 1830 υπεγράφη το πρωτόκολλο, που ανεκήρυξε επίσημα ως ανεξάρτητο κράτος την Ελλάδα, όμως δεν συμπεριέλαβε στα όριά της και τα Δωδεκάνησα. Για την αδικία αυτή οι Δωδεκανήσιοι διαμαρτυρήθηκαν προς κάθε αρμόδια αρχή. Ενώ «άπαντες οι εν τη νήσω Νισύρω οικούντες προύχοντες και λοιποί Χριστιανοί» ακολουθώντας το παράδειγμα των άλλων νησιών είχαν αποστείλει σχετικήν παρακλητικήν επιστολή προς τον Κυβερνήτη Ιωάν. Καποδίστρια, τον οποίο θεωρούσαν πανίσχυρον και ικανόν να ανατρέψει τις αποφάσεις και να μη τους αφήσει πάλι στα χέρια των Τούρκων. Όμως χωρίς αποτέλεσμα. Η πολιτική σκοπιμότητα και η διεθνής συναλλαγή τους είχε καταδικάσει να συνεχίσουν να ζουν υπόδουλοι υπό τον ζυγό των Τούρκων. Και παρέμειναν κάτω απ' αυτόν ως το 1912, όταν ένας νέος αφέντης τους κάθισε στο σβέροκο.

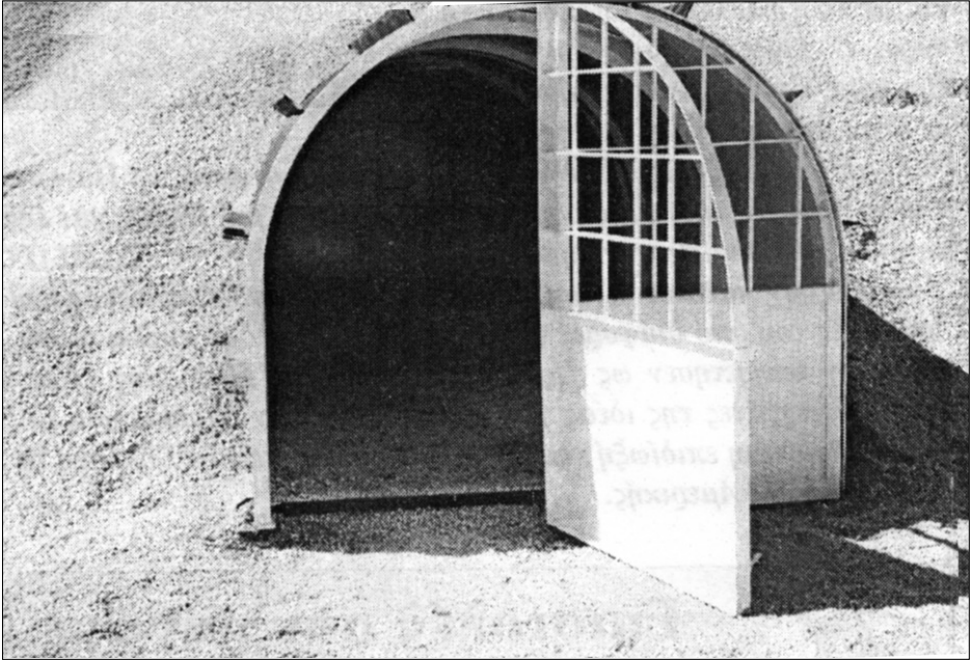

Το ιστορικό πηγάδι στο Γυαλί και ο ναύαρχος Μιαούλης

Είναι πράγματι ο ναύαρχος Μιαούλης ο δημιουργός του ομώνυμου πηγαδιού, που βρίσκεται στο Γυαλί της Νισύρου; Ένα ερώτημα, που γεννάται σ' όποιον θέλει να ασχοληθεί σοβαρά με αυτή τη φήμη, αφού δεν υπάρχει, εξ όσων γνωρίζουμε, υπεύθυνη μαρτυρία γι' αυτό.

Πηγή της σχετικής πληροφορίας είναι το «Νισυριακόν Ημερολόγιον έτους 1923» του αιμνήστου σχολάρχου Γεωργ. Παπαδοπούλου, στο οποίο διαβάζουμε ότι, όπως διηγόντουσαν πολλοί γέροντες του νησιού, που είχαν υπηρετήσει ως ναύτες στον Ελληνικό Στόλο κατά την Επανάσταση, μεταξύ των οποίων και ο ίδιος ο πατέρας του, ο μετέπειτα παπα Γιάννης Ζαπέτης, το πηγάδι ανοίχτηκε από το Μιαούλη, όταν, μετά τη Ναυμαχία του Γέροντα, στις 29 Αυγούστου 1824, «*οι Έλληνες, παρακάμψαντες το Σκανδάριον (Άγιο Φωκά) ένεκα αντιπνοίας και του εκ της Ανατολικής ξηράς φόβου, πρόσθετες και της στερήσεως τροφών και λοιπών χρειωδών και ιδίως της τρομεράς λειψυδρίας, κατέπλευσαν εις τον λιμένα της νησίδος Γυαλί*».

Όπως δε ισχυριζόταν ο παπα-Γιάννης Ζαπέτης, ο ίδιος είχε υποδείξει

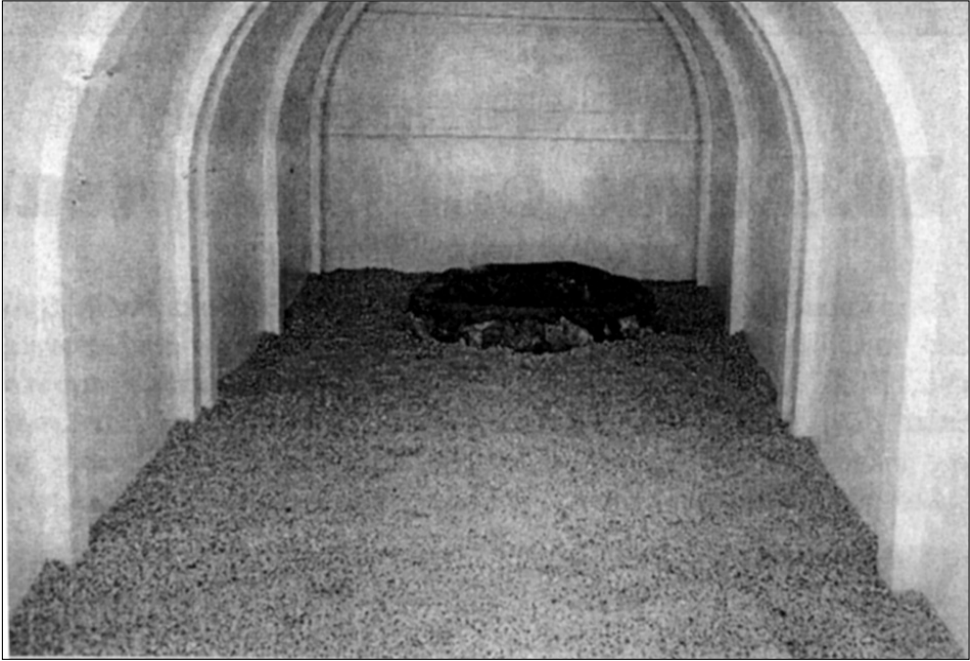

Η είσοδος του υποστέγου του πηγαδιού

στο Μιαούλη το μοναδικό μέρος στο οποίο ανάβλυζε νερό και το οποίο γνώριζε, όταν μικρός πήγαινε στο Γυαλί με ψαράδικα.

Με βάση λοιπόν αυτή την πληροφορία πιθανολογείται μέχρι σήμερα ότι το πηγάδι στο Γυαλί ανοίχτηκε από το ναύαρχο Μιαούλη, γι' αυτό φέρει και το όνομά του. Διαβάζοντας τελευταία τα απομνημονεύματα βετεράνων ναυμάχων των ναυμαχιών του Ελληνικού Στόλου, βρίσκουμε στοιχεία, που ενισχύουν αυτή την πληροφορία, όχι όμως σ' όλη της την έκταση.

Ένας απ' αυτούς, ο ναύαρχος Κων. Νικοδήμου, εξιστορώντας τα γεγονότα, που προηγήθηκαν της Ναυμαχίας του Γέροντα, αναφέρει ότι τον Ιούλιο του 1824, ο Ελληνικός Στόλος, προερχόμενος από τη Σάμο και περιπλέοντας τη νήσο Κω, αντελήφθη τον τουρκικό παρά το ακρωτήριο Σκανδάριον και κινήθηκε εναντίον του. Οι Τούρκοι τράπηκαν σε φυγή και οι δύο στόλοι συναντήθηκαν στο στενό μεταξύ Κω και Νισύρου. Ο καιρός όμως δεν ευνοούσε τις κινήσεις τους. Γι' αυτό ο ελληνικός αγκυροβόλησε στον όρμο της νησίδας Γυαλί, περιμένοντας τη βελτίωση των καιρικών συνθηκών, ενώ ο τουρκικός έφυγε προς το Κρητικόν πέλαγος. Στο Γυαλί ο Ελληνικός Στόλος παρέμεινε επί αρκετές μέρες, στη διάρκεια των οποίων επισκέφτηκε τα πλοία ο ευρισκόμενος στην Πάτμο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Θεόφιλος, τον οποίον υποδέχτηκαν οι ναύαρχοι Αποστόλης και Τομπάζης (δεν αναφέρεται το όνομα του Μιαούλη).

Το υπόστεγο με το οποίο καλύφθηκε με τη φροντίδα της ΛΑΒΑ το ιστορικό πηγάδι, του οποίου το στόμιο διακρίνεται στο βάθος

Συνεχίζοντας, γράφει ότι ο Πατριάρχης ευλόγησε τα πληρώματα και τα ενεθάρρυνε να συνεχίσουν τον αγώνα και ακόμα ότι τους συγχώρησε να καταλύσουν τη νηστεία του Δεκαπενταύγουστου καθώς και όλες τις νηστείες στη διάρκεια του αγώνα. Μετά τη βελτίωση του καιρού τα Ελληνικά πλοία απέπλευσαν από το Γυαλί και έφτασαν βόρεια της Κω, όπου ενώθηκαν με τις άλλες μοίρες του Στόλου.

Την περίοδο αυτή ο Μιαούλης, επικεφαλής της Υδραϊκής μοίρας, βρισκόταν στην Ύδρα, από την οποία απέπλευσε και στις 9 Αυγούστου, όπως προκύπτει από το προσωπικό του ημερολόγιο, έφτασε στο Σούνιο .Από εκεί και αφού συγκέντρωσε τις αναγκαίες πληροφορίες για τις κινήσεις του εχθρικού στόλου, έφυγε και έφτασε την 21 Αυγούστου στους Λειψούς, όπου τέθηκε επικεφαλής του ενωμένου Ελληνικού Στόλου και όλοι μαζί έδωσαν τη νικηφόρα ναυμαχία του Γέροντα.

Συνεχίζοντας ο Μιαούλης στο ημερολόγιο του, γράφει ότι μετά τη ναυμαχία αυτή ο Ελληνικός Στόλος, με επικεφαλής τον ίδιο, έπλευσε στο Μαρθόκαμπο της Σάμου, κυνηγώντας το στόλο του εχθρού.

Από τα προεκτεθέντα αποδεικνύεται σαφέστατα ότι ο Ελληνικός Στόλος έφτασε πράγματι και ναυλοχήθηκε στο Γυαλί, κι αυτό έρχεται να ενισχύσει την φήμη ότι το πηγάδι στο Γυαλί ανοίχτηκε εκείνη ακριβώς την περίοδο για τις ανάγκες ύδρευσης των πλοίων.

Ο στόλος βέβαια έφτασε πριν από τη Ναυμαχία του Γέροντα και όχι μετά, όπως υποστηρίζει ο παπα-Γιάννης Ζαπέτης. Η ναυμαχία διεξήχθη στις 29 Αυγούστου, ενώ ο στόλος βρισκόταν στο Γυαλί το Δεκαπενταύγουστο, όπως προκύπτει και από το γεγονός ότι, ο Πατριάρχης τούς επέτρεψε να μη νηστεύουν εκείνη την περίοδο, αφού βρισκόνταν σε εμπόλεμη κατάσταση. Εκείνο που δεν προκύπτει από πουθενά είναι το αν είχε πάει και ο Μιαούλης στο Γυαλί.

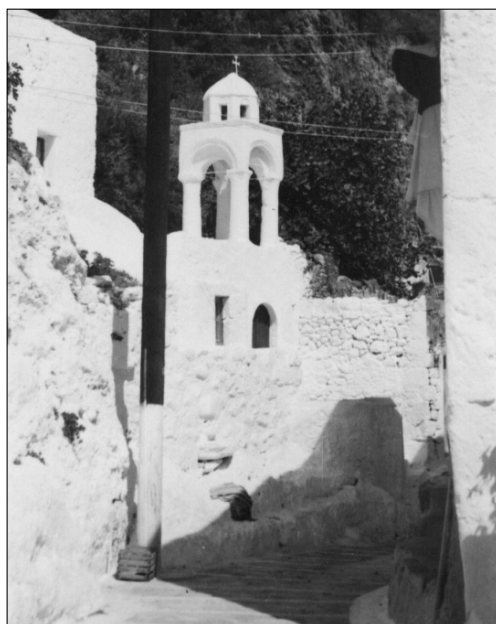
Αντίθετα, προκύπτει σαφέστατα τόσο από το προσωπικό ημερολόγιο του ιδίου, όσο και από τα απομνημονεύματα του ναυάρχου Νικοδήμου, αλλά και από την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (έκδοση Εκδοτικής Αθηνών) ότι, όταν ο Ελληνικός Στόλος εναυλόχει στο Γυαλί, ο Μιαούλης βρισκόταν με τα καράβια του στην Ύδρα, Από εκεί έπλευσε ως τον Κολπο του Γεροντα, όπου δόθηκε η ιστορική νικηφόρα ναυμαχία και στη συνέχεια έφυγε επικεφαλής του στόλου στη Σάμο

Όμως, είτε ανοίχτηκε το πηγάδι από το Μιαούλη είτε όχι, δεν παύει αυτό να αποτελεί ένα ανεκτίμητο ιστορικό στοιχείο και ένα τεκμήριο της φιλοξενίας του Ελληνικού Στόλου στο Γυαλί, στην περίοδο του αγώνα για την Εθνική Παλιγγενεσία. Και από την άποψη αυτή η Νίσυρος θα έχει πάντα την τιμή αλλά και την υποχρέωση να το διαφυλάττει σαν μια ιερή παρακαταθήκη».

Γνωμαγόρας Δωροθέου Νισύριος

Καθώς ανηφορίζουμε το Λαγκάδι, αντικρύζουμε κάπου στη βάση του Οξού της Βαγιάς, το εκκλησάκι της Καθολικής κάτασπρο, «μορφοσυγυρισμένο», με το επιβλητικό βυζαντινό του καμπαναριό, να στολίζει τη γειτονιά. Μπαίνοντας μέσα τίποτε το ιδιαίτερο δεν θα δούμε εκτός από άδειους τοίχους και πολλή παγωνιά από την υγρασία του Οξού. Αν όμως σηκώσουμε το κάλυμμα (το κατασάρκιο) της Άγιας Τράπεζας, τότε τα πράγματα αλλάζουν, καθώς βλέπουμε να τη στηρίζει ένας μαρμάρινος αρχαιολογικός θησαυρός. Μια μαρμάρινη στήλη πάνω στην οποία είναι χαραγμένα:

Το εκκλησάκι της Καθολικής

*«Γνωμαγόραν Δωροθέου Νισύριον
 στρατευσάμενον εν τριημιολία,
 α όνομα Ευανδρία Σεβαστά,
 και στεφανωθέντα υπό ταν Βουλάν
 χρυσέοις στεφάνους και ιερατεύσαντα
 εν Νισύρω ταν σεβαστάν
 και δαμεργήσαντα και γυμνασιαρχήσαντα
 εν Νισύρω, και θέντα το έλαιον
 πάσιν ελευθέροις και τοις κατοικούσιν
 εν Νισύρω και τοις παρεπιδημέυσιν
 και γενόμενον ευάρεστον πάσι τοις κοινίοις
 οις εν Νισύρω και στεφανωθέντα
 υπό Ερμαϊζόντων χρυσέοις στεφάνοις
 πλεονάκις και υπό Αφροδισιαστάν Σύρων
 και υπό Διός Μιλιχιαστάν και τιμαθέντα
 υπ' αυτών και στεφανωθέντα».*

Ο Γνωμαγόρας λοιπόν ο Νι-
 σύριος, που τ' όνομα του τόσο
 συχνά βρίσκεται στο στόμα
 μας, μα για τη ζωή και την ιστο-
 ρία του οι γνώσεις μας είναι α-
 πό πολύ περιορισμένες έως α-
 νύπαρκτες, Νισύριος ήταν και
 τον πατέρα του τον έλεγαν Δω-
 ρόθεο. Γεννήθηκε κι έζησε στη
 Νίσυρο από τα τέλη του τρίτου
 π.Χ. αιώνα ως τα μέσα του δεύ-
 τερου. Όπως όλα τα νησιωτό-
 πουλα, έτσι κι ο Γνωμαγόρας,
 από πολύ μικρός ένοιωσε την
 έλξη από τη μαγεία της θάλασ-
 σας.

Γι' αυτό και δεν θάμαστε μακριά από την πραγματικότητα, αν τον φα-
 νταστούμε να κατεβαίνει το Λαγκάδι (εκεί πρέπει να κατοικούσε αφού το
 Λαγκάδι ήταν ο πρώτος, ίσως κι ο μοναδικός στην εποχή εκείνη, μαχαλάς
 του νησιού) κρατώντας στα χέρια καϊκια από τενεκέδες, με ξάστια κι αρ-
 ματωσιές και να τα καραβίζει στην Τάβλα του Γιαλού.

Όταν ο Γνωμαγόρας μεγάλωσε, τον κέρδισε η θάλασσα αφού από μικρό τον «έκραζε» κι έτσι έγινε καπετάνιος και με το ιδιόκτητο καΐκι του ταξίδευε στα γύρω νησιά. Τότε όμως η περιοχή του Αιγαίου ήταν γεμάτη από πειρατές και κυρίως Κρητικούς, που έκαμναν αποβάσεις στα νησιά κι επιδίδονταν σε κλοπές και λεηλασίες, πράγμα που δεν μπορούσε να ανεχθεί ο Γνωμαγόρας.

Γι' αυτό, όταν έμαθε πως οι Ρόδιοι ετοιμάζαν στόλο για να βγει και ν' αντιμετωπίσει τους πειρατές, κατασκεύασε με δικά του χρήματα μια τριημιολία (ειδικό πολεμικό σκαρί χωρίς κατάστρωμα, με τρισήμισι σειρές κουπιών) την ονόμασε «Ευανδρία Σεβαστή» κι ήρθε μ' αυτήν από τους πρώτους και τέθηκε στη διάθεση των Αρχών της Ρόδου. Από το 201 έως το 190 π.Χ. δηλαδή επί 11 χρόνια πολεμούσε στον αντιπειρατικό αγώνα, σαν απλός καπετάνιος κάτω από τις διαταγές των Ροδίων Ναυάρχων Κλεωναίου, Ακεσίμβωνα και Εύδαμου.

Σε κάθε σύγκρουση με τους πειρατές οδηγούσε με κατάλληλους χειρισμούς το πλοίο του στην πρώτη γραμμή και πολεμούσε με ηρωισμό και αυτοθυσία, στηριζόμενος και στη βοήθεια και συμπαράσταση των αφοσιωμένων σ' αυτόν ανδρών του πληρώματός του. Ήταν τέτοια η ορμητικότητα του ώστε μόνο η εμφάνιση της «Ευανδρίας Σεβαστής» ήταν αρκετή για να σκορπίσει και να τρέψει σε άτακτη φυγή τα κρητικά πειρατικά.

Η δράση και ο ηρωισμός του Γνωμαγόρα είχαν εντυπωσιάσει τους Ροδίους ναυάρχους, οι οποίοι στις αναφορές τους προς τις Αρχές της Ρόδου περιέγραφαν με πολύ κολακευτικά κι εγκωμιαστικά σχόλια τα κατορθώματά του. Γι' αυτό και τον προήγαγαν στο αξίωμα του «Στρατηγού των νηών», δηλαδή Διοικητή στολίσκου πλοίων, όπως θα λέγαμε σήμερα.

Κάποτε οι πειρατείες σταμάτησαν, η τάξη κι η ηρεμία αποκαταστάθηκε στην περιοχή κι ήρθε η ώρα να εκτιμηθεί η προσφορά του καθενός. Τότε η Βουλή των Ροδίων κάλεσε τον Γνωμαγόρα και του απένειμε την πιο μεγάλη τιμή, το χρυσό στεφάνι της νίκης, παραχωρώντας του συγχρόνως τα προνόμια του «ιερατεύειν και δαμιεργείν», δηλαδή του προϊστάμενου σ' όλες τις θρησκευτικές τελετές της Νίσυρου και του Κυβερνήτη του νησιού, αξίωμα που δινόταν σε άτομα άμεμπτου χαρακτήρα, ανεγνωρισμένης αξίας και ικανότητας και με μεγάλη κοινωνική προσφοράς.

Μ' όλες αυτές τις τιμές ο Γνωμαγόρας γύρισε στη Νίσυρο, όπου οι συμπατριώτες του τον υποδέχτηκαν με τις πιο μεγάλες τιμές που θα μπορούσαν ποτέ ν' απονεμηθούν. Παράλληλα οι Ερμαϊστές, οι Αφροδισιαστές και οι Μειλιχιαστές (οπαδοί των θεών Ερμῆ, Αφροδίτης και Μειλχιου Δία) που θεωρούνταν ως εκπρόσωποι στη γη των θεοτήτων στις οποίες πίστευαν, τον τίμησαν και τον στεφάνωσαν κι αυτοί με χρυσό στεφάνι, ως δώρο των θεών.

Φορτωμένος μ' όλες αυτές τις τιμές και τα αξιώματα ο Γνωμαγόρας έ-

ζησε το υπόλοιπο της ζωής του στη Νίσυρο, δεχόμενος σε κάθε ευκαιρία τις εκδηλώσεις αγάπης, θαυμασμού και σεβασμού των συμπατριωτών του, ενώ τ' όνομα του έγινε γνωστό έξω και πολύ μακριά από τη Νίσυρο.

Όταν πέθανε οι άρχοντες της Νισύρου τού έστησαν άγαλμα που φιλοτέχνησε ο Ρόδιος γλύπτης Επίχαμος και τη βάση του αγάλματος εκείνου αποτελούσε η μαρμάρινη στήλη που όπως αναφέραμε στην αρχή βρίσκεται σήμερα στο Ιερό της Καθολικής.

Η τιμή προς τον Γνωμαγόρα μεταδόθηκε ως κληρονομιά στις μετέπειτα γενιές της Νισύρου. Γι' αυτό όταν στα 1915 οι δύο σύλλογοι των Νισύριων της Αμερικής, ο «Όμηρος» και η «Πορφυρίδα» αποφάσισαν να ενωθούν σε ενιαίο συλλογικό όργανο τιμώντας τον ηρωικό και παλαίμαχο αυτό ναυμάχο προγονό τους, έδωσαν τ' όνομά του στο νέο Σύλλογο και στη συνέχεια τους μιμήθηκαν και οι αδελφοί σύλλογοι της Νισύρου και των Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
- Δυο λόγια για το συγγραφέα	4
- Πρόλογος	5
Α'. Στα χρόνια της σκλαβιάς και του πολέμου	
- Τα Δωδεκάνησα υπό τον ιταλικό ζυγό	7
- Σκλάβοι εξ απαλών ονύχων	9
- Ο πόλεμος προ των πυλών	12
- Στην εποχή του θειαφιού	14
- Ο τορπιλλισμός του «Fiume»	17
- Ο γιατρός ο Τσατσαρώνης στο απόσπασμα	20
- Η ανταρσία των αιχμαλώτων	22
- Η μάχη των Λουτρών	24
- Και η ποινή... θάνατος	27
- Γερμανικό αεροπλάνο στο Ηφαίστειο	29
- Η μάχη του Εμπορείου και ο θάνατος του υπολοχαγού Χατζηευαγγέλου	32
- Τραγικό επεισόδιο στο «Καζίνο»	35
- Κάποιοι παράξενοι Καμουζέλοι	37
Β'. Η Λευτεριά σαν της αυγής το φεγγοβόλο αστέρι	
- 31 Μαρτίου. Ημέρα δικαίωσης και λυτρωμού	39
- Έτσι τη ζήσαμε την Ενσωμάτωση	45
- Όταν οι Βασιλείς επισκέφθηκαν τη Νίσυρο	47
- Η καμπάνα δεν χτύπησε για το σχολείο	50
Γ'. Χτυποκάρδια στο θανάτιο	
- Εκείνοι που δεν πρέπει να ξεχνιούνται	53
- Ξανάνοιξαν οι πόρτες του Γυμνασίου	56
- Το «Ομήρειον» παράρτημα του «Ιπποκρατείου»	60
- Μαθητές στο Ιπποκράτειο	62
- Τα πρώτα μεταπολεμικά κάλαντα	66
- Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών	67
- Οι κουραμπιέδες που δεν προσφέρθηκαν	69
- 25η Μαρτίου 1946	71
- Καλαντήρα πέρασε	74
- Το γήπεδο στη Φάμπρικα	76
- Στην κατασκήνωση της Κυράς	78
- Με τους προσκόπους στα Νικιά	81

Δ'. Γιορτές και πανηγύρια

- Χριστουγεννιάτικες αναμνήσεις	84
- Εικόνες των Χριστουγέννων	87
- Στα χρόνια εκείνα τα παλιά (στίχοι)	90
- Χριστουγεννιάτικες διακοπές στη Νίσυρο	92
- Το ματσί και των Βαγιών	95
- Πάσχα στη Νίσυρο	98
- Νισυριακή πασχαλινή Ορολογία	101
- Με την εικόνα στα χωριά	104
- Ένα Πάσχα αλλοιώτικο	107

Ε'. Η Παναγιά η Σπηλιανή

- Το Μοναστήρι της Σπηλιανής φάρος τηλαυγής στη ζωή των Νισυρίων	110
- Η κοινωνική προσφορά της Μονής της Σπηλιανής	114
- Παραπλέοντας τη Νίσυρο την ώρα που η καμπάνα χτυπούσε για την Παράκληση	117

ΣΤ'. Απ' τη ζωή στους μαχαλάδες

- Η παλιά μας γειτονιά	120
- Το σπίτι μας το πατρικό (στίχοι)	123
- Μας κλέψανε τα ξύλα του Φανού	124
- Από το Πλάϊ στο Internet	126
- Οι Καμουζέλοι	128
- Των ερώπων φαιδρά εποχή	131
- Έτσι φτάσαμε στον «Καποδίστρια»	134

Ζ'. Εδώ κι εκεί στη Νίσυρο

- Το κέντρο «Αίγλη» στο λιμάνι	137
- Το εκκλησάκι του Αη Νικόλα	140
- Ο Άγιος Νικόλαος και τα παράπονα των άλλων Αγίων	141
- Το πανηγύρι του Αγ. Θεολόγου στα Νικιά	143
- Η Προβέζα του '41	144
- Άθλιες οι συνθήκες της συγκοινωνίας	147
- Και το νερό το λέγαμε νεράκι	149
- Πολλές οι ελλείψεις	152
- Επαγγέλματα που σβήσαν και χάθηκαν	155
- Ήρθε και η σειρά της Τράτας	157

	<i>Σελ.</i>
- Ένα τροχαίο στην Κυρά	159
- Ιστορίες που γράφει η ζωή	162
- Πάμε για το ευρώ	164
- Philips και Φίλιππος	167

Η'. Αναμνήσεις από τα Λουτρά

- Τα Λουτρά μας σε μια άλλη εποχή	168
- Ανάμεσα σε διαφωνίες των «Μεγάλων»	171
- Η αντίδραση του κατεστημένου	173

Θ'. Η ζωή στην εξοχή

- Ο δρόμος έχει τη δική του ιστορία	177
- Το θέρος	181
- Κουρουνοφωλιές - αυγά - κουρουνάκια	184
- Το «Πορτί» στα Παλίσια - Ένα κατεστραμμένο απομεινάρι της αγροτικής ζωής	186
- Εις το βουνό ψηλά εκεί...	187

Ι'. Όταν η φαντασία καλπάζει

- Μία ανεράδα στο Λαηγάδι	189
- Ανάμεσα στο μύθο και στο... παραμύθι	191
- «Λουμπούνι στο Καντήλι»	194

ΙΑ'. Ιστορικές σελίδες

- Η Νίσυρος στον Αγώνα του '21	197
- Το ιστορικό πηγάδι στο Γυαλί και ο ναύαρχος Μιαούλης	199
- Γνωμαγόρας Δωροθέου Νισύριος	202

